

DATE LABEL

THE ASIATIC SOCIETY

1, Park Street, Calcutta-16

The Book is to be returned on the date last stamped :

[illegible]

DAS GOPATHA BRĀHMAṆA

DAS GOPATHA BRĀHMAṆA

HERAUSGEGEBEN

VON

Dr. DIEUKE GAASTRA.

BUCHHANDLUNG UND DRUCKEREI
VORMALS E. J. BRILL, LEIDEN.
1919.

S
294.59215
108139.9

VORREDE.

Das Gopatha Brähmaṇa ist 1872 in der Bibliotheca Indica von Rājendralāla Mitra und Harachandra Vidyābhūṣaṇa herausgegeben worden.

In seinem Vorwort sagt Rājendralāla, dass er mit der Ausgabe nicht glücklich gewesen sei. Er wurde in seinen Erwartungen, dass er einen Kommentar finden würde, getäuscht, und mehrere Stücke wurden veröffentlicht, ohne dass die beiden Herausgeber mit einander darüber zu Rate gegangen wären. Harachandra Vidyābhūṣaṇa starb schon bald und sein Manuskript war nach seinem Tode nicht zugänglich. Damit kann man aber nicht gänzlich die Unachtsamkeit in der Bearbeitung des Textes entschuldigen.

Schon Böhrling bewies in seiner „Probe einer Kritik des Gopathabrähmaṇa“ (B. K. S. G. W. April 1896), auf welcher ungenauen und wenig kritischen Weise dieser Text herausgegeben worden ist. Er wimmelt von Druckfehlern, die Sandhiregeln werden gewaltig vernachlässigt. Von dem Inhalt haben die Herausgeber sich offenbar wenig Rechenschaft gegeben, denn die richtige Lesart findet man manchmal in den Noten, siehe z. B. S. 7, Bem. 1; Seite 11, Bem. 3; Seite 15, Bem. 3 und 4; Seite 17, Bem. 2; u. s. w.; auch hat man die Wörter oft falsch getrennt.

Im Gop. Br. I 3. 22 (fin.) kommen ein paar fehlerhafte Lesungen vor. S. 59 Z. 3 v. u. *yajñaviskandham* statt *yajñaviṣkandham*; und *ayātyeti* statt *apūtyeti*; während in I 1. 15, wo dasselbe behandelt wird, die richtige Lesart steht.

Das grösste Beispiel der Ungenauigkeit ist gewiss wohl die

Tatsache, dass die beiden letzten Zeilen auf Seite 62 nicht dahingehören, sondern unten auf Seite 64, und Zeile 4 v. o. auf Seite 126 drei Zeilen früher gelesen werden muss.

In ihrem Vorwort geben die Herausgeber eine Übersetzung des ersten Prapāthaka "with the omission only of such eulogistic and explanatory passages as break the thread of the narrative". Die Übersetzung ist nachlässig und manchmal zeigen die Herausgeber, dass sie den Urtext nicht verstanden haben. Auch ist manchmal die Übersetzung dem Inhalte nach korrekt, aber dann haben sie sich nicht die Mühe gegeben den Text mit demselben in Übereinstimmung zu bringen.

Das war der Anlass zu meinem Versuch eine neue kritische Ausgabe des Gop. Br. zustande zu bringen.

Die neue Ausgabe des Gopatha Brāhmaṇa kann bei weitem kein Muster genannt werden, und viele werden sich in ihren Erwartungen getäuscht sehen. Wenn auch Böhtlingk in seiner „Probe einer Kritik des Gopathabrāhmaṇa“ hofft, dass eine neue, kritische Ausgabe viele Schwierigkeiten aus dem Wege schaffen werde, dennoch kann die Hoffnung nicht erfüllt werden. Es bleiben viele, sehr viele Schwierigkeiten übrig. Aber, da in den letzten vierzig Jahren so viele Texte neu herausgegeben worden sind und dadurch die Hilfsmittel einen Text zusammen zu stellen soviel grösser geworden sind, habe ich meine Bedenken überwunden und gebe den Text heraus. Damit man eine gute Einsicht in die Atharvan-literatur bekomme, ist es allerdings nötig brauchbare Ausgaben zu haben; und ich hoffe, dass die Ausgabe an Brauchbarkeit gewonnen hat.

Er ist mir eine besondere Freude hier Herrn Prof. CALAND, den ich immer bereit fand mir behilflich zu sein und dessen Bemerkungen und Ergänzungen meinem Werke zu gute kamen, meinen Dank auszusprechen. Sehr weiss ich zu schätzen, dass er auch die Güte hatte, die Korrekturbogen zu lesen.

Den Haag 1919.

EINLEITUNG.

Die Handschriften.

Für die Ausgabe des Gop. Br. sind folgende Handschriften benutzt worden:

1) Hs. Coll. Haug 22, München (auf Seite 14 des Verzeichnisses der Orientalischen Hss.). Sie besteht aus 173 Blättern; der erste Teil enthält 81 Blätter in fünf Prapāṭhaka; der zweite Teil 92 Blätter in sechs Prapāṭhaka. Der erste Teil wird auf das Jahr 1653 zurückgeführt, der zweite Teil auf 1788 (vid. Catal. Codd. Mss. Bibl. Regiae Monac. Tom. I Pars 5. p. 75). Sie ist vollständig und ziemlich gut von einer Hand geschrieben mit Ausnahme des sechsten Prapāṭhaka des zweiten Theiles. Mit gelber Farbe und roter Tinte sind wiederholt Veränderungen im Texte gemacht worden. Fortwährend hat man *i* in *ī* umgeändert, woraus man schliesst, dass der ursprüngliche Text in Grantha-Schrift geschrieben war. Ich fand nur ein Beispiel des Wechsels von *p* und *v*, n.l. II 6. 15 (S. 269 Z. 15) *ulpa* und *ulva*. Die ursprüngliche Lesung des Textes nenne ich A. pr. m.; die veränderte A. sec. m. Oft ist durch gelbe Farbe die erste Lesung unleserlich geworden, und findet man die zweite Lesung als Randbemerkung. Soweit es mir möglich war, habe ich die erste Lesung zu entziffern versucht. Hs. Burnell CLXXXIII hat oft dieselbe Lesung wie A. pr. m.; die Veränderungen in der Hs. Haug 22 gehen also wahrscheinlich auf ein älteres Datum zurück als die Hs. Burnell CLXXXIII.

2) Eine Hs. [B] befindet sich in Benares. Von dieser Hs. habe ich eine Kopie machen lassen. Natürlich ist es möglich, dass der Abschreiber Fehler machte. In der Kopie dieser Handschrift fehlen viele Silben; sogar kommen ab und zu einige Zeilen doppelt vor. Ist das nun der Fehler des Abschreibers, hat dieser nicht mit Akkurateesse gearbeitet, oder war diese Ungenauigkeit schon im ursprünglichen Texte? Die Hs. hat doch genutzt an Stellen, wo man in den andern Handschriften an der richtigen Lesung zweifelte. Die Hs. ist nicht vollständig, sie endet mit dem zweiten Kapitel des Uttarabhāga. Einige Eigentümlichkeiten kommen in der Schreibart vor ऎ wird wiedergegeben durch ँ; einige Mal durch ऎ; न्न durch *nnn*; ओं durch उँ oder ३०; ब durch व; णा durch त्य; ई einige Mal durch इ; स्य durch स्ह; धा durch ध्य; श durch त्रा; oft findet man ein Komma, das gar keine Bedeutung hat; sehr oft ह statt द; च und व werden oft verwechselt.

3) Hs. Burnell 237 [die alte Nummer 288] [C] ist nicht vollständig, sie enthält nur den Pūrvabhāga. Man führt sie auf das Jahr 1732 zurück. Sie ist sehr deutlich geschrieben, enthält 56 Blätter.

4) Hs. CLXXXIII (die alte Nummer 276) in Catal. of a Coll. of Skrt. Mss. bij A. C. Burnell. part I p. 58 [D], enthält den Uttarārdha. Sie ist eine Kopie einer Nāgarīhandschrift in der Tanjore Library; sie enthält 24 Blätter 29½ c.M. hoch und 23½ c.M. breit. Sie ist sauber und fein geschrieben und keine Änderungen kommen in der Handschrift vor. Die Andeutung einer Jahreszahl findet man nicht.

5) Hs. 236 [die alte Nummer 2142]: Catal. of the Skrt. Mss. in the Library of the India Office, Part I p. 38 [E]. Auf der ersten Seite dieser Handschrift liest man: „This whole volume is nothing more than a copy of one of the Atharvic texts;

prepared for bol. Polier, and now deposited in the British Museum (N° 5353 Plut. CCXXV G.) W. D. W."

Sie enthält 47 Blätter, 40 c.M. breit, 23 c.M. hoch; ist gut geschrieben und gut leserlich; aber oft hat man einige Wörter vergessen oder zweimal geschrieben. Sie bricht plötzlich im Uttarabhāga, mitten im sechsten Prapāṭhaka, zweiten Khaṇḍa, ab.

6) Eine Bombay Kopie [F] in „The list of Skrt. Mss. by Bühler presented to the India Office Library and described on pag. 552 of Z. D. M. G. 42". Dr. F. W. ARNOLDS, ass. Librarian of the India Office, hat mich auf diese Handschrift aufmerksam gemacht. Mittels der India Office ist sie von Bombay nach Amsterdam geschickt worden. Sie enthält nur den Uttarabhāga; sie besteht aus 39 Blättern, 23 c.M. hoch und 30 c.M. breit. Dr. F. W. ARNOLDS durchsuchte für mich die nicht katalogisierten Handschriften von Burnell und Mackenzie, aber es ist ihm nicht gelungen eine Handschrift des Gopatha Brāhmaṇa zu finden.

Prof. W. CALAND hat mich auf die Erwähnung einer Handschrift des Gop. Br. in the Catalogue of Sanskrit Mss. of his Highness the Mahārāja of Jammu and Kashmir by Dr. M. A. STEIN p. 45, aufmerksam gemacht.

N° 5279 गोपथब्राह्मणम् । पत्राणि 144 । संपूर्णम् । नवीना कश्मीरि की निबिः
 „ 5289 तदेव „ 84 „ „ „ „

Prof. Dr. J. PH. VOGEL, damals Archaeological Surveyor in Lahore, versuchte mir eine Kopie zu verschaffen. Aber seine Bemühungen beim Bibliothekar Chaltherji blieben ohne Erfolg.

In Catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Bodleian Library Vol. II findet man zwei Hss. des Gopatha Brāhmaṇa erwähnt:

N° 974. Ms. Mill. 56. Gop. Br. A. D. 1839.

The pūrvārdha begins on f. 1^{II}, prapāṭhaka 1 ends on f. 10; 2 on f. 18^{II}; 3 on f. 26; 4 on f. 31^{II}; 5 on f. 38^{II} iti pūr-

vārdhabrāhmaṇe pañcamah prapāṭhakaḥ | iti atharvavede gopathabrāhmaṇa pūrvārdha samāptā.

The uttarārdha begins on f. 41; prapāṭhaka 1 ends on f. 47; 2 on f. 53^{II}, thus: iti śrī atharvavede gopathabrāhmaṇo dvitīyaḥ prapāṭhakaḥ || 2 || No more has been written.

The M. S. is modern and on the whole inaccurate. Lacunae are marked on ff. 2, 18, 35^{II}, 37^{II}.

Size $11\frac{3}{4} \times 7\frac{1}{2}$ in. The leaves are arranged as in a European book. Material: Paper.

Nº of leaves II + 54 + II blank.

Date f. 38^{II}: samvat 1895 (= A. D. 1839).

Character: Devanāgarī.

Nº 975 M. S. Mill. 34. Gopatha Brāhmaṇa 19th cent.?

Contents: the Gopatha Brāhmaṇa of the Atharvaveda, probably a transcript from the same M. S. as M. S. Mill. 56 (974). It begins on f. 1^{II} with prapāṭhaka 1 of the uttarārdha, which ends on fol. 7; 2 ends on f. 13^{II}. Prapāṭhaka 1 of the pūrvārdha begins afresh on f. 14, ending on f. 23^{II}; 2 ends on f. 32; 3 on fol. 40; 4 on fol. 45^{II}, 5 on f. 52^{II}. The ardhas are not mentioned in the colophons. The M. S. is more incorrect than M. S. Mill. 56, of which it may conceivably be a copy. The first twenty-two folios are bound on either side by two bright red lines.

Lacunae are marked on ff. 14, 51^{II}.

Size: $13\frac{1}{2} \times 8\frac{3}{4}$ in. Material: Paper.

Nº of leaves: II + 52 + II blank.

Date: about A. D. 1840.

Character: Devanāgarī.

Beide Handschriften habe ich sorgfältig durchgesehen; beide sind höchstwahrscheinlich Kopien der Handschrift, die sich in Benares befindet; die Lücken, die man in letzterer findet, findet man in diesen beiden Handschriften zurück. Sie waren von gar keinem Nutzen, denn an allen Stellen, wo die andern Hand-

schriften eine undeutliche Lesung gaben, waren sie gleichlautend.

Die verschiedenen Lesungen der Handschriften habe ich verglichen und nun glaube ich, dass sie alle denselben Ursprung haben.

Beweise für meine Ansicht sind folgende:

1) Dass es zwei Lücken in dem Texte gibt, die in allen Handschriften vorkommen.

I Gop. Br. I 2. 15 [S. 48 Z. 9] hinter „*yan nakṣatram*“. Diese fand ich durch Vergleichung mit Kāṭh. VII 15.

Gop. Br. II 1. 24 [S. 161 Z. 11] hinter den Worten: *pīṭṇ agniṣvāttān ity āvāhayanti* fehlen einige Wörter, sonst ist der Zusammenhang nicht deutlich.

2) Oft findet man Stellen, die korrupt sein müssen z. B. I 5. 21; I 2. 5 (init.) II 4. 13; II 6. 14 die in allen Hss. gleichlautend sind.

3) In allen Hss. findet man dieselben fehlerhaften Formen eines Verbums z. B. den Plural *niramimata* [S. 5 Z. 8 u. s. w.] statt des Sing. *niramimā*; ein quasi perfectum *ācacaste* [S. 23 Z. 2] statt *ācacakṣe*, und andere.

4) Man findet einige Wörter, die korrupt sind und genau so in allen Hss. vorkommen, wie *ihasāmivāsuh* [S. 125 Z. 4 u. s. w.] *gulmaha* [S. 271 Z. 7] und andere.

Die Hss. sind nicht akkurat; und viele Ungenauigkeiten, die man den Herausgebern der Editio princeps zugeschrieben hat, waren schon in den Handschriften.

Die Handschrift Haug aus München ist bei weitem die beste, aber auch sie ist an einigen Stellen so verdorben, dass es mir nicht möglich ist ein zusammenhängendes Ganzes herauszufinden. Wenn der Text gleichlautend mit Stellen aus andern Texten ist, habe ich die richtige Lesart den andern Texten entnommen, wo das Gop. Br. unbegreiflich ist. Bei der Erwähnung der var. lectiones habe ich nur dann die Lesart der Editio der Bibl. Indica notiert, wenn diese eine Lesart hatte,

die man nicht in den Handschriften, die von mir benutzt worden sind, findet. Haben die Herausgeber eine Hs. benutzt, die mir unbekannt ist, oder haben sie eine Emendation gemacht, ohne dieselbe zu erwähnen?

Wenn der Text korrupt ist, und keine Parallelstelle in andern Texten hat, habe ich meine Vermutung in den Noten mitgeteilt.

Einige Mal war der Text so korrupt, dass ich gar keinen Sinn in den Worten fand.

Es herrschte keine Übereinstimmung über das Schreiben oder das Nicht-Schreiben eines Visarga. Meistens wurde der Visarga nicht geschrieben vor einem Sibilanten+tonlosem Konsonanten, aber dann und wann fand man denselben wohl vor einem Sibilanten+tonlosem Konsonanten, während er in derselben Handschrift an einer andern Stelle in demselben Falle wieder weggelassen wurde. In diesem Texte habe ich nun den Visarga vor dem Sib.+Kons. weggelassen.

Erwähnung des Gop. Brāhmaṇa.

Die erste Erwähnung des Gop. Br. findet man in: A History of Ancient Sanskrit Literature, by Max Müller, p. 445—455.

Bloomfield besprach das Gop. Brāhmaṇa in J. A. O. S. XIV S. 1 fgg. und behandelte es später ausführlich in „The Atharvaveda“ (Grundriss der Indo-Arischen Philologie. Strassburg 1899). Diese Arbeit habe ich benutzt, und vieles habe ich derselben entnommen; vollständigkeitshalber wiederhole ich oft, was auch schon Bloomfield gesagt hat. In einigen Punkten weiche ich von seiner Meinung ab, an andern Stellen bin ich ausführlicher gewesen. Das erwähne ich an geeigneter Stelle.

Einteilung des Gop. Brāhmaṇa.

Das Brāhmaṇa besteht aus zwei Teilen. Der Pūrvabhāga hat fünf Prapāṭhaka, der Uttarabhāga sechs Prapāṭhaka. Bemer-

kenswert ist es, dass am Schluss jedes Khaṇḍa vorkommt: „*iti brāhmaṇam*“. Man hat wohl angenommen, dass das Gop. Br. ein Anubrāhmaṇa eines verloren gegangenen Brāhmaṇa ist. Für diese Ansicht spricht u. a. die Tatsache, dass das Gop. Br. nur einen Teil des Stoffes behandelt, der in einem Brāhmaṇa vorkommt.

In „*Parīśiṣṭa of the Atharvaveda*“, edited by Bolling and Negelein XLIX 5, (S. 337) liest man: *tatra gopathaḥ śataprapāṭhakaḥ brāhmaṇam āsīt tasyāvasiṣṭe dve brāhmaṇe pūrvam uttaram ceti*.

Ist das wahr, so ist ein grosses Brāhmaṇa des Atharvaveda verloren gegangen, und haben wir nur im Gop. Brāhmaṇa zwei Kapitel.

Oft findet man Wiederholung der Schlussworte eines Khaṇḍa. Das sind Überreste einer alten Einteilung. Sie wird nicht in allen Handschriften gefunden.

Die Khaṇḍa I 4 11—18 endigen mit den Worten: „*sa vā eṣa saṃvatsaraḥ*“; diese sind die Anfangsworte des folgenden Khaṇḍa. Das ist ein Überrest einer Untereinteilung in Kaṇḍikā.

Die Stellen des Gopatha Brāhmaṇa, deren Schlussworte sind: „*tasyoktam brāhmaṇam, upariṣṭād brāhmaṇam*“, habe ich genau durchgesehen. An diesen Stellen treten uns zwei Möglichkeiten entgegen. Sie deuten auf eine Stelle, die im Gop. Br. vorkommt oder nicht.

In letzterem Falle können diese Worte am Ende eines Stückes, das mit andern Texten gleichlautend ist, vorkommen. In diesem Falle ist es möglich, dass die Worte ohne weiteres diesem Texte entnommen worden sind. Aber die Möglichkeit besteht denn doch noch, dass sie auf Stellen hinweisen, die in Teilen des Gop. Br., die verloren gegangen sind, vorkommen. Von einigen Stellen, die mit diesen Worten endigen, kann ich keine Beziehung zu dem bekannten Gop. Br., auch keine gleichlautende Stelle in einem andern Texte finden. Diese Stellen, in

welchen der Verfasser auf einen uns unbekannten Teil des Gop. Br. hindeutet, dürften wohl ein Beweis für die Voraussetzung sein, dass das Gop. Br. nur einen Teil vom grossen Brāhmaṇa ausmacht, das verloren gegangen ist.

Die Stellen sind folgende:

I 3. 3 (S. 67 Z. 7) *tad yathā lavaṇetyuktam*. Dieser Passus kommt vor Gop. Br. I 1. 14 (S. 11 Z. 13) *tad yathā lavaṇena suvarṇaṇi saṇḍadhyāt suvarṇeṇa rajatam* u. s. w.

II 1. 21 *tasyoktaṇ brāhmaṇam* (S. 158 Z. 11), *teṣām uktam brāhmaṇam* (S. 158 Z. 15). Dieser Khaṇḍa stimmt wörtlich mit Kauṣ. Br. V überein. Im Gop. Br. kommen die Stellen nicht vor.

II 2. 10 (S. 175 Z. 7) *abraviḍ brahmaṇaḥ*. Dieser Passus stimmt fast wörtlich mit Kāṭh. XXXIV 17—18 überein; aber Kāṭhaka hat nicht *abraviḍ brahmaṇaḥ* wie Gop. Br. Auf das uns bekannte Gop. Br. geht dieser Passus nicht zurück, folglich ist dies vielleicht eine Hindeutung auf den verloren gegangenen Teil des Gop. Br.

II 4. 1 (S. 210 Z. 13) *kaś tam indra tvāvasam iti bārhataḥ pragāthas tasyopariṣṭād brāhmaṇam*. vgl. II 6. 3 (S. 246 Z. 9).

II 4. 3 (S. 212 Z. 4) *bārhataḥ pragāthas tasyoktaṇ brāhmaṇam*. vgl. II 4. 1.

II 4. 15 (S. 221 Z. 13) *tasyopariṣṭād brāhmaṇam*. Hierzu gibt es keine Parallelstelle in einem andern Texte und keine Erwähnung in dem uns bekannten Gop. Br.

II 4. 17 (S. 224 Z. 7) *tasyoktaṇ brāhmaṇam*. Hierzu hat man keine Parallelstelle in einem andern Texte und keine Erwähnung in dem uns bekannten Gop. Br.

Inhalt des Gop. Brāhmaṇa.

Ein vollständiges Inhaltsverzeichnis gab Bloomfield in „The Atharvaveda“ (Grundriss der Indo-Arischen Philologie und Al-

tertumskunde, Strassburg 1899). Darum gebe ich nur eine kurze Inhaltsangabe.

Der Anfang trägt nicht den Charakter eines Brähmaṇa, sondern ist eine Upaniṣad.

I 1. 1—15 Bṛhad Āraṇyaka Upaniṣad 5. 4.

I 1. 16—30 Praṇava Upaniṣad.

I 1. 31—38 Gāyatrī Upaniṣad.

I 1. 39. Ācamana.

I 2. 1—9. Die Pflichten und Belohnungen des Brahmācārins.

I 2. 10—14. Devayajana.

I 2. 15—18. Das Brahmaudana beim Agnyādheya.

I 2. 18—21. Das Ross beim Agnyādheya.

I 2. 22—23. Das Sāṃtapana-feuer.

I 2. 24—I 3. 5. Vorrang des Atharvanischen Brahmins.

I 3. 6—10. Mystische Erklärung des Darśapūrṇamāsa.

I 3. 11—16. Mystische Erklärung der Handlungen des Agnihotra.

I 3. 17—23. Betrachtungen über den Agniṣṭoma.

I 4. 1—I 5. 22. Mystische Erläuterung des Sattra.

I 5. 23—25. Metrische Verhandlung über das Opfer.

II 1. 1—12. Darśapūrṇamāsa.

II 1. 13—16. Kāmyeṣṭayah.

II 1. 17—26. Āgrāyaṇa, Agnicayana und Cāturmāsyaṇi.

II 2. 1. Kāmyeṣṭayah.

II 2. 2—4. Das Tanūnaptra des Agniṣṭoma.

II 2. 5. Untersuchung über die Fehler im Opfer.

II 2. 6. Der Pravargya.

II 2. 7—8. Eine Legende und einige Bemerkungen, sich beziehend auf die Upaniṣad.

II 2. 9. Die Aufzählung der Patnī.

II 2. 10. Yajñatanu.

II 2. 13—15. Stomabhāga-mantra.

- II 2. 16. Verteilung des Āgnīdhra-feuers.
 II 2. 17. Die Pravṛtāhuti.
 II 2. 18—19. Die Schoppen bei den drei Savana.
 II 2. 20—22. Die Libationen mit den Prasthita-Schalen bei den drei Savana.
 II 2. 23. vid. Gop. Br. I 3. 19. Eine Erklärung der Wörter *vicakṣaṇavatī vāk* und *canasitaratī vāk*.
 II 2. 24. Darśapūrṇamāsa.
 II 3. 1—11. Die Fortsetzung des Agniṣṭoma, Vaṣaṭkāra und Anuvaṣaṭkāra, Rtugraha u. s. w.
 II 3. 12—19. Prātahsavana des Ekāha.
 II 3. 20—II 4. 4. Mādhyandinasavana des Ekāha.
 II 4. 5—18. Tṛtīyasavana des Ekāha.
 II 4. 19. Śoḍaśin.
 II 5. 1—15. Atirātra.
 II 5. 6—10. Sautrāmaṇī, Vājapeya und Aptoryāma.
 II 5. 11—II 6. 16. Ahina.

Das Alter des Gop. Brāhmaṇa.

Über das Alter ist nichts bekannt. Nur im Aitareya Āraṇyaka von Arthur Berriedale Keith findet man eine Bemerkung über das Alter. Auf S. 25 äussert er sich folgendermassen über die Zeit seiner Entstehung: „The brāhmaṇa period, according to Max Müller, probably extended from about 800—600 B. C., and this view has the weighty support of Prof. Macdonell. The Aitareya Brāhmaṇa cannot be far removed in date from the first book of the Āraṇyaka, but the Gopatha Brāhmaṇa, which contains many borrowings from it, is in the opinion of Aufrecht known to Yāska. Now Yāska is certainly anterior to Śaunaka and Pāṇini, for he is cited in Ṛgvedapraśikhya, the Bṛhad-devatā, and is apparently known to the Aṣṭādhyāyī. His date cannot, therefore, be reasonably placed later than 500 B. C.

and it may go back to 550 B. C. This date is confirmed by the character of the Nirukta which certainly is anterior to either the Prātisākhya or Pāṇini. If, therefore, the Gopatha Brāhmaṇa was known to him, even that late work must be dated 600 B. C., and the Aitareya Brāhmaṇa must be earlier, even apparently including the last ten chapters, which are later than the earlier portions of the Brāhmaṇa. Thus the Brāhmaṇa cannot well be placed later than 800—700 B. C. and the Āraṇyaka is not be dated much later".

Diese Behauptung findet nun ihren Grund darin, dass Yāska (Nirukta VIII 22) zitiert: *yasyai devatūyai havir gr̥hītaṃ syāt tām manasā dhyāyed vaṣaṭkarīṣyan*. Dieser Passus ist gleichlautend mit Aitareya Brāhmaṇa III 8. 1; aber *manasā* fehlt dort; in Gop. Br. II 3. 4 (S. 191 Z. 12) kommt *manasā* wohl vor (*tām manasā dhyāyan vaṣaṭkuryāt*).

Und nun behauptet Keith: „It is hardly open to doubt that the form found in the Gopatha passage must have been before Yāska's mind. For though it is not unnatural for the author of the Gopatha, or some other Brāhmaṇa, who borrowed the main body of his work from other sources, to alter his original by inserting *manasā*, yet it is improbable that Yāska would have made the quotation incorrectly, but for the existence of the alternative version. The instance does not amount to proof, and on the other hand, it may be argued, with Bloomfield (J. A. O. S. XI 375 sq. XIX II. 1—11), that the Gopatha borrows from the Vaitāna Sūtra and so is very late. But even assuming that the borrowing from the Vaitāna is real, yet it is more than possible that the text of the Gopatha, a very unimportant work, has suffered interpolation, or perhaps the Gop. Br. as we now have it is a working over of an earlier Brāhmaṇa which itself is borrowed from the Aitareya. But in any case the Aitareya Brāhmaṇa is unquestionably much older than Yāska".

Gegen Keith's Behauptung ist viel einzuwenden:

1° Das Zitat an und für sich ist so unbedeutend. Wo *dhyaṃyati* und *manasā dhyāyati* neben einander gebraucht werden, würde es begreiflich sein, dass Yāska *manasā* gebraucht, wo es nicht im Aitareya Brāhmaṇa gefunden wird.

2° Yāska führt auch nicht genau die Worte des Gop. Br. an. Gop. Br. II 3. 4. hat *tāṃ manasā dhyāyan vaṣaṭkuryāt*.

Ait. Br. III 8. 1. *tāṃ dhyāyed vaṣaṭkarīṣyan*.

Nirukta VIII 22. *tāṃ manasā dhyāyed vaṣaṭkarīṣyan*.

Keith's Behauptung, dass das Gop. Br. jung sein müsse, da es dem Vaitānasūtra entnommen worden ist, hat man, meines Erachtens, widerlegt, und gewiss ist das Vaitāna jünger als das Gop. Br.

Die Stellung des Gop. Brāhmaṇa in der Atharvaveda Literatur.

Bloomfield glaubt, dass die Reihenfolge der Texte des Atharva Veda gerade das Gegenteil der gewöhnlichen Folge sei. Seiner Meinung nach sei zuerst das Kauśika Sūtra (Gr̥hyasūtra), dann das Vaitāna Sūtra (Śrautasūtra) und endlich das Gopatha Brāhmaṇa entstanden.

Caland bestreitet die Richtigkeit dieser Behauptung in seinem Aufsatz „Über das Vaitānasūtra und die Stellung des Brahman im Vedischen Opfer“. (W. Zs. f. d. K. des M. VIII 1900); in „Zur Atharvaveda Literatur“ (W. Zs. f. d. K. des M. XVIII); in seiner Rezension von „The Atharvaveda by M. Bloomfield“ und in „Bijdrage tot de Kennis der Atharvaveda-Litteratuur“. (Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afdeling Letterkunde, (4e Reeks Deel VII 1904). In seiner neu erschienenen Arbeit „Das Vaitānasūtra des Atharvaveda“ (Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam. Amsterdam 1910) hat Caland schlagende Beweise gegeben, dass das Vaitāna jünger sein muss als das Gop. Br.; z. B.: die wiederholte Verwendung des Op-

tativs im Vaitāna an Stellen, die wörtlich mit dem Gop. Br. übereinstimmen, während sonst der Optativ in Sūtratexten nicht gebräuchlich ist, u. a. (vgl. Einleitung S. IV und V).

In der „Bijdrage tot de Kennis der Atharvaveda-Literatur“ legt Caland den Nachdruck darauf, dass Bloomfield übersehen hat, dass das Gop. Br. sich der Śaunakiya Rezension nicht anschliesse. Vieles spricht dafür, dass es sich der Paippalāda Rezension anschliesse. Bestimmt ist dies noch nicht festzustellen, da die Ausgabe der Paippalāda Rezension der Atharva Samhitā noch nicht zustande gekommen ist. Caland hat in dieser Abhandlung seine Ansicht ausführlich erklärt.

Eins ist nicht günstig für Caland's Ansicht, nämlich: Gop. Br. II 6. 14 entnimmt seine Mantra dem 20sten Buch des Atharvaveda. Nun geht der Paippalāda Rezension das 20ste Buch ab, und das Gop. Br. soll es gekannt haben. Nun gibt es zwei Möglichkeiten. Entweder das Gop. Br. setzt das 20ste Buch der Śaunakiya Rezension als bekannt voraus und zitiert es, oder es bestand schon früh, zum Behuf des Brahman c.s. (hauptsächlich des Brāhmaṇacchamsin), auch bei den Paippalādas eine Sammlung Reas, zusammen gebracht für das Soma Opfer, aber noch nicht in der Samhitā kanonisiert, was wohl bei den Śaunakiyas geschah. Vollständigkeitshalber und besonders in Anschluss an das Ritual für den Hotar (oder besser der Hotraka's) nach dem Rgveda, behandelt nun das Gop. Br., auch die Śāstra des Maitrāvaruṇa und des Acchāvāka.

Bloomfield in der Rezension von „Das Vaitānasūtra des Atharvaveda, übersetzt von W. Caland Amsterdam 1910“ (Göttingische Gelehrte Anzeigen 1912 N° 1) bestreitet wieder Caland's Behauptung, dass das Vaitānasūtra jünger sei als das Gopatha Brāhmaṇa; aber die von ihm angeführten Gründe sind für mich nicht überzeugend.

Verhältniss des Gop. Brāhmaṇa zu andern Texten.

Wenn man das Gop. Brāhmaṇa mit andern Texten vergleicht, so muss es weit zurückstehen. Dennoch hat man seinen Wert manchmal unterschätzt. Aufrecht nennt es in seiner Einleitung zum Aitareya Brāhmaṇa „ein elendes Machwerk“. Bloomfield meint, dass das Gop. Brāhmaṇa aus einer Zusammenfügung einiger Teile von verschiedenen andern vedischen Texten entstanden sei. Er führt viele Stellen aus andern Texten an, die wörtlich mit dem Gop. Br. übereinstimmen.

Nun ist es mir sogar gelungen noch mehrere Stellen zu finden und wo Bloomfield sagt: „these sections in Gop. Br. exhibit a good deal of independence“, fand ich sie manchmal wörtlich in andern Texten zurück. Prof. Caland machte mich auf gleichlautende Stellen im Kāthaka aufmerksam, Dr. Eelsingh auf eine gleichlautende Stelle im Saḍviṃśa Brāhmaṇa. Wenn diese aber auch wörtlich übereinstimmen, so ist dies noch kein entscheidender Beweis, dass dieselben nicht ursprünglich sind. Wieviele Khaṇḍa des Kāthaka und der Kapiṣṭhalasaṃhitā, des Aitareya Āraṇyaka und des Śāṅkhāyana Āraṇyaka stimmen wörtlich überein; und dennoch haben alle diese Werke wohl jedes für sich ein Recht zu existieren.

Bloomfield führt noch Stellen an, die beinahe gleichlautend mit andern Texten sind, aber einige Atharvanische Züge haben. Die Frage bleibt nun, ob die Atharvanischen Züge hineingebracht worden sind um den Text zu einem Atharvan Text zu machen, wie Bloomfield es vorkommen lässt, oder ob es ursprüngliche Stücke sind. Das ist schwer zu entscheiden.

Etwas, das für Bloomfield's Behauptung sprechen würde, ist, dass z. B. Gop. Br. II 3. 11 und Kauṣ. Br. XI 4 und 5 viel Ähnlichkeit mit einander haben und dass im Gop. Br. der Ausdruck vorkommt: „*iti ha smāha kauṣītakiḥ*“. Aber bemerkenswert ist es auch wieder, dass während so oft ein Khaṇḍa

wörtlich mit dem aus einem andern Brähmaṇa übereinstimmt, dies hier nicht der Fall ist. Gop. Br. II 1. 3 (S. 146 Z. 13) stimmt zwar wörtlich mit Kauṣ. Br. VI 14 init. überein; der Ausdruck „*tad u haikē āhuh*“ kommt in demselben vor; mit diesen „*eke*“ muss man wohl die Kauṣītakins gemeint haben. Diese Polemisierung nun ist im Kauṣ. Br. an ihrem Platze, aber ist in das Gop. Br. gedankenlos aufgenommen worden.

Manchmal stimmt das Gop. Br. wörtlich mit einem andern Texte überein, nur in der Lesung der Mantra folgt es der Atharva Saṃhitā. So sind Gop. Br. II 6. 4 und Ait. Br. VI 22 gleichlautend, nur folgt das Gop. Br. der Atharva Saṃhitā in der Rezension des Mantra „*apendra prāco maghavann amitrān*“ und Ait. Br. folgt der Ṛgveda Saṃhitā „*apa prāca indra viśvān amitrān*“.

Im Gop. Br. II 6. 14 werden die Mantra nach der Atharva Rezension angeführt. Bloomfield führt sie in seinem Ved. Conc. in der falschen Rezension an; dieses Khaṇḍa zeigt viel Ähnlichkeit mit Ait. Br.; aber das Ait. Br. führt die Mantra in der Rezension der Ṛksaṃhitā an. Mir scheint es doch unwahrscheinlich, dass die Khaṇḍa aus andern Texten aufgenommen worden sind und dass man sorgfältig die Lesung der Mantra geändert hat.

Auch mir fiel die grosse Übereinstimmung vieler Khaṇḍa mit denen aus andern Texten auf; dennoch würde ich es nicht wagen daraus den Schluss zu ziehen, dass das Gop. Br. aus andern Texten zusammengefügt sei.

Hierunter folgen die Khaṇḍa, die keine Parallelstellen in andern Texten haben. Sie haben Atharvanische Züge.

I 1. 39. *Ācamana* (vgl. Bloomfield. The Atharvaveda p. 110).

I 2. 1—9. Die Pflichten des Brahmacārin. Die Behandlung weicht sehr von der des Ś. Br. XI 5. 4 und T. Ā. 2 ab.

I 2. 16. Das *Cātuhprāśya* wird mit den vier stereotypen, karmischen und liturgischen Wörtern, nämlich: *āpah, candra-*

māh, *brahmaveda* und *brahmatva* in Zusammenhang gebracht.

Die Mantra: „*yo vidyāt sapta pravataḥ, sapta vidyāt parāvataḥ, śiro yajñasya yo vidyāt*“, kommen nur im Atharvaveda und Gop. Br. vor.

I 2. 19. Eine Atharvanische Legende, die sich auf den Ursprung und die Natur des Brahman c.s. bezieht.

I 2. 21 behandelt auf Atharvanische Weise das *Agnyādheya*.

I 2. 22—23. Das *Sāntapana* wird hier für ein Feuer mit *Brahman*, *Brāhmaṇa* und *Brūhma* verbunden, gehalten.

I 2. 24 und I 3. 1. Vorrang des Atharvanischen Brahman-Priesters.

I 3. 5. Eine unlogische Legende, in welcher die Rede von einem Opfer ist, das nur von drei Priestern unternommen wird, wobei die Belohnungen auf die Hälften zurückgebracht werden.

I 3. 14 behandelt die *Prāyaścitta* für begangene Fehler.

I 3. 17 enthält eine Legende über eine Priesterfamilie, die *Kāru*, die, da sie arm sind, nur eine Kuh als Dakṣiṇā geben.

Mit den „*kāravo 'lpasvāḥ*“, den armen Sehern, meint man die Brahmanen im allgemeinen, um sie all zu grosser persönlicher Opfer zu entbinden.

I 3. 20. Eine Legende, in welcher die Rede von Sachen ist, die in Beziehung zu der *Dikṣā* stehen. Dieses Kṛandā ist mir mehr als undeutlich.

I 3. 21. Regeln über das Betragen des *Dikṣita*.

I 3. 22. *Prāyaścitta* für das Sich-vergreifen an den Gesetzen der *Dikṣā*.

I 3. 23 behandelt die Gebräuche, welchen sich ein *Dikṣita* unterwerfen muss, wenn seine Frau schwanger ist.

I 4. 16 und 17 scheinen ursprünglich zu sein, ich konnte keine Parallelstelle finden. Sie handeln über das *Sattrā*.

I 4. 24 folgt Ś. Br. XII 2. 2. 13—23, aber doch findet man darin wieder einen Atharvanischen Zug. Bei dem vierfüssigen Vieh sagt Gop. Br.: *catvāro vai vedā vedair yajñas tāyate*.

I 5. 7. Ein *Yajñakrama*, der weder mit Vaitāna 43 noch mit Gop. Br. I 5. 23 übereinstimmt.

Im Vaitāna 43 kommt ein *Yajñakrama* vor und man sagt in 43. 45: „Die Reihenfolge der Opfer (geht) aus dem Brāhmaṇa (hervor) und ebenso die Weise, wie ein Versehen wieder in Ordnung zu bringen ist.

I 5. 8. Das *Sahasradakṣiṇa*-Opfer.

I 5. 11—20 behandeln ausführlich das Thema der drei *Savana*, die auch behandelt werden in Ś. Br. XII 3. 4. 1 und flgg. Viele Atharvanische Züge kommen in denselben vor.

I 5. 21. Die Legende, die hier behandelt wird, ist ursprünglich.

I 5. 23—25. Metrische Behandlung des Opfers. In I 5. 24 kommt eine Atharvanische Erzählung über den Ursprung des Opfers vor. I 5. 25 ist die Verherrlichung des Atharvaveda.

II 1. 8. In diesem Khaṇḍa wird gesagt, dass man zuerst die *Darsapūrṇamāsa* verrichten müsse, bevor man mit dem Soma-Opfer anfangen.

II 2. 5 unterbricht den *Yajñakrama* durch eine Abhandlung über die Fehler in einem Opfer, welche mit der Verherrlichung des *Bṛgvaṅgirovid* endigt.

II 2. 12 ist das Brāhmaṇa von Vaitāna 16. 15—17, darüber handelnd, wie man das Überfließen des Soma wieder gut machen könne.

II 2. 19. Gebräuche über das *Sadas*.

II 3. 13—15 scheinen ursprünglich zu sein; obgleich sie viele Mantra mit andern Texten gemein haben, war keine Parallelstelle zu finden. Sie geben die Erklärung der drei Śastra, der drei Gehilfen des Hotar: des *Maitrāvaruṇa*, des *Brāhmaṇācchamsin* und des *Acchāvāka*.

II 3. 16 motiviert den vierfachen Gebrauch des *Āhava* (*śaṃsāvom*) beim *Prātahsavana*.

II 3. 23 enthält eine legendarische Erzählung, weshalb Indra

das ausschliessliche Recht auf das *niṣkevalya śastra* beim *Mādhyaṃdina savana* habe.

II 4. 4 erklärt den fünffachen Gebrauch des *Āhāva* beim *Mādhyaṃdina savana*.

II 4. 11—14 enthält eine Legende, die in dieser Gestalt nicht aus einem andern Texte bekannt ist.

II 4. 18 enthält eine Erklärung des vierfachen *Āhāva* beim *Trītyasavana*.

Parallelstellen zwischen Gop. Br. und andern Texten.

Bloomfield hat deren in „The Atharva Veda“ sehr viele gegeben; ich gebe hier vollständigkeitshalber noch einmal alle Parallelstellen und die neuen, welche ich gefunden habe.

I 1. 1—15 vgl. Bṛh. Ār. Up. 5. 4.

I 1. 16—30. Praṇava Upaniṣad = 48° Upaniṣad. Der Unterschied ist sehr gering.

I 1. 31—38. Man findet einige Übereinstimmung mit der Shavank Upaniṣad.

I 2. 10—14 einige Übereinstimmung mit Ś. Br. III 1. 1.

I 2. 15 stimmt fast wörtlich mit Kāth. VII 15, Kap. S. VI 5 überein.

I 2. 17 vgl. Ś. Br. IV 3. 4. 21.

I 2. 18 vgl. Ś. Br. II 1. 4. 16.

I 2. 20 vgl. Ś. Br. I 4. 1. 10 flgg.

I 3. 2 ist eine Atharvanische Redaktion von Ait. Br. V 32. 1. flgg.

I 3. 3 eine Atharvanische Redaktion von Ait. Br. V 32. 5. 33. 4.

I 3. 4 ist eine Atharvanische Redaktion von Ait. Br. V 34. 1.

I 3. 6 vgl. Ś. Br. XI 4. 1. 1—4.

I 3. 7 stimmt wörtlich mit Ś. Br. XI 4. 1, 5, 6 und 7 überein; nur wird im Gop. Br. auch von „*śrotre, asthini und śiśnam*“ gesprochen.

- I 3. 8. Ś. Br. XI 4. 1. 1^b. XI 4. 1. 8.
 I 3. 9. Ś. Br. XI 4. 1. 14 und XI 4. 1. 12.
 I 3. 10. Ś. Br. XI 4. 1. 10; die Formeln findet man Ś. Br. XII 3. 3. 3. Dieselben Formeln findet man auch: Gop. Br. I 5. 10 und 21.
 I 3. 11 hat Übereinstimmung mit Ś. Br. XI 5. 3. 1—4.
 I 3. 12. Ś. Br. XI 5. 3. 5. Der Anfang stimmt mit M. S. I 8. 10 überein vgl. Tait. Br. II 6. 7.
 I 3. 13. Ś. Br. XI 5. 3. 8. Die Formeln sind aber sehr verschieden. Diese findet man genau so Kauś. sūtra 72. 42 und Kauś. sūtra 117. 3. 4^a.
 I 3. 15. Bloomfield vergleicht Ś. Br. II 3. 1. 18 und Kauś. Br. II 9, aber es hat grössere Ähnlichkeit mit Mait. S. I 8. 7, T. Br. III 1. 9 und Kāth. VI 6.
 I 3. 16 stimmt mit Ṣaḍv. Br. IV 7 überein.
 I 3. 18. Ait. Br. VII 1. 1, Āśv. Śrs. XII 9.
 I 3. 19 (med.) Gop. Br. II 2. 23, Ait. Br. I 6. 8.
 I 4. 1—I 5. 22. Dieser Teil hat sehr grosse Ähnlichkeit mit Ś. Br. XII.
 I 4. 1—6. Ś. Br. XII 1. 1 flgg.
 I 4. 7—8. Ś. Br. XII 1. 2. 1, Ś. Br. XII 1. 3. 1—7.
 I 4. 9—10. Ś. Br. XII 1. 2. 2 und 3, Ś. Br. XII 1. 3. 8—22.
 I 4. 11—12. Ś. Br. XII 2. 3. 1.
 I 4. 13. Ś. Br. XII 1. 3. 23.
 I 4. 14. Ś. Br. XII 2. 3. 2—4.
 I 4. 15. Ś. Br. XII 2. 3. 4 und 2. 3. 8.
 I 4. 18. Ś. Br. XII 2. 3. 7.
 I 4. 19. Ś. Br. XII 2. 3. 6.
 I 4. 20. Ś. Br. XII 2. 2. 1.
 I 4. 21. Ś. Br. XII 2. 3. 10.
 I 4. 22. Ś. Br. XII 2. 3. 11.
 I 4. 23. Ś. Br. XII 2. 2. 9—12 und 2. 3. 12.
 I 4. 24. Ś. Br. XII 2. 2. 13—23.

I 5. 1. Ś. Br. XII 2. 2. 12.

I 5. 2. Ś. Br. XII 2. 1. 1—5, 9.

I 5. 3. Ś. Br. XII 1. 4. 1 und 2. 4. 9—15, 1. 4. 2—3.

I 5. 4 stimmt nahezu mit Ś. Br. XII 2. 4. 1—18 und Ś. Br. XII 2. 4. 15—16 überein. Am Schlusse gibt es einen Unterschied.

I 5. 5. Ś. Br. XII 3. 2. 1.

I 5. 6. Ś. Br. XII 3. 5. 12—13.

I 5. 9. Ś. Br. XII 3. 5. 3—11.

I 5. 10. Ś. Br. XII 3. 3. 1, 5, 2.

I 5. 11 vgl. Ś. Br. XII 3. 4. 1, 2.

I 5. 12 vgl. Ś. Br. XII 3. 4. 3.

I 5. 13 vgl. Ś. Br. XII 3. 4. 4.

I 5. 14 vgl. Ś. Br. XII 3. 4. 5.

I 5. 15 vgl. Ś. Br. XII 3. 4. 6.

I 5. 16—20 weicht ab von Ś. Br. XII 3. 4.

I 5. 21. Die Legende wird nicht im Ś. Br. gefunden, sonst Übereinstimmung mit Ś. Br. XII 3. 3. 3, T. S. I 4. 11 und M. S. I 4. 11 (med.).

I 5. 22. Ś. Br. XII 3. 5. 1.

II 1. 1. Der Anfang stimmt mit Kauṣ. Br. VI 13 überein; nur findet man zwei Atharvanische Züge. Bloomfield sagt: „The statement about the paridhi's [Vait. 2. 8. 13] does not appear in Kauṣ. Br.; but seems original with Gop. Br.". Aber man findet fast dieselbe Stelle T. S. II 5. 11. 5—6.

II 1. 2. von „*tad brhaspataya*“ an S. 145 Z. 4 vgl. T. S. II 6. 8. 5, vgl. Kauṣ. Br. VI 13 (med.), 14 (init.).

II 1. 3. stimmt mit Kauṣ. Br. VI 14 überein; zum Schluss vgl. T. S. II 6. 8. 4; vgl. Kauṣ. sūtra 65. 14—15.

II 1. 4. T. S. II 6. 9. 1—3.

II 1. 5. Bloomfield nennt als Parallelstelle: T. S. I 7. 3. 3, Ś. Br. I 2. 3. 5; die Übereinstimmung ist nicht gross; aber

der Text stimmt mehr mit Kāṭh. VIII 13 (S. 97 Z. 2—4) überein.

II 1. 6. wörtlich übereinstimmend mit M. S. I 4. 6. (S. 54. Z. 3. flgg.).

II 1. 7. einige Übereinstimmung mit T. S. I 7. 3. 4, Kāṭh. VIII. 13 (S. 97. Z. 7—11; 4—7; 13—17).

II 1. 9. vgl. T. S. II 5. 5. 1—2.

II. 1. 10. wörtlich übereinstimmend mit Kauś. sūtra I 29—30, und M. S. IV 3. 5 S. 44. Z. 10—14.

II 1. 11. wörtlich übereinstimmend mit T. S. II 5. 5. 3. flgg.

II 1. 12. einige Übereinstimmung mit Ait. Br. I. 1, Ś. Br. III 1. 3. 1; grössere mit M. S. I 4. 14—15.

II 1. 13—15. fast wörtlich übereinstimmend mit M. S. II 1. 10.

II 1. 16. wörtlich übereinstimmend mit M. S. II 5. 5 (S. 53. Z. 10—16).

II 1. 17. Bloomfield sagt: „Judging from the mention, at the end, of the Atharvānic *purastāddhoma* and *saṃsthitāhoma* [Kauś. sūtra 3. 19, Vāit. I 4] this seems to be a somewhat original Brāhmaṇa“. Aber es hat grosse Ähnlichkeit mit Kāṭh. XII 7.

II 1. 18. stimmt mit M. S. III 3. 7 (S. 40 Z. 2 flgg.) überein.

II 1. 19—26. Kauś. Br. V 1 flgg.

II 2. 1. grosse Übereinstimmung mit Kāṭh. XIII 7 (S. 189 Z. 13 flgg.) vgl. Ś. Br. XI 7. 1. 2, M. S. II 5. 11, Āp. Śrs. VII. 28. 8.

II 2. 2—4 vgl. T. S. VI 2. 2. 1—3.

II 2. 2. vgl. Kāṭh. XXIV 9 S. 100 Z. 8.

II 2. 6. Der Anfang ist wörtlich Ait. Br. I 18; die Mitte Kauś. Br. VIII 3 (init.), der Schluss Ait. Br. I 22.

II 2. 7—8. stimmt nahezu wörtlich mit Kāṭh. XXIV 10 überein; vgl. M. S. III 8. 1 (S. 49 Z. 12).

II 2. 9. vgl. Kāṭh. IX 10. Der Schluss hat Ähnlichkeit mit Kāṭh. IX 15.

II 2. 10. stimmt beinahe wörtlich mit Kāṭh. XXXIV 17—18 überein; vgl. Gop. I 3. 9.

- II 2. 11. vgl. M. S. I 9. 8.
 II 2. 13. vgl. Kāth. XXXVII 17, T. S. III 5. 2. 1.
 II 2. 14. Der Anfang T. S. III 5. 2. 1.
 II 2. 15. Kāth. XXXIV 18.
 II 2. 16. Der Anfang stimmt wörtlich mit T. S. VI 3. 1. 1 überein, vgl. Ś. Br. IV 2. 5. 11.
 II 2. 17. Der Anfang stimmt mit Kauṣ. Br. X 6 überein, nur die Mantra weichen ab. Die Mantra sind dieselben wie in T. S. III 1. 10. 1.
 II 2. 18. stimmt nahezu wörtlich mit Kauṣ. Br. XIII 1 überein.
 II 2. 20. vgl. Ait. Br. VI 10. 1.
 II 2. 21. vgl. Ait. Br. VI 11. 6.
 II 2. 22. vgl. Ait. Br. VI 12. 6.
 II 2. 23. vgl. Gop. Br. I 3. 19, vgl. Ait. Br. I 6. 8.
 II 2. 24. T. S. I 6. 7. 1.
 II 3. 1—6. Ait. Br. III 5—8. Der Schluss des Gop. Br. II 3. 6 = Ait. Br. VII 33. 5.
 II 3. 7. vgl. Ait. Br. II 29; Kauṣ. Br. XIII 9.
 II 3. 8. vgl. Ait. Br. VI 14. 5, aber grössere Übereinstimmung mit Kauṣ. Br. XIII 9.
 II 3. 9. einige Übereinstimmung mit T. S. VI 4. 11. 3—4.
 II 3. 10. wörtlich übereinstimmend mit Kauṣ. Br. XIV 3; nur die Formeln sind verschieden und stimmen genau mit Vait. II 3. 10 überein.
 II 3. 11. nahezu übereinstimmend mit Kauṣ. Br. XI 4—5.
 II 3. 12. Der Anfang stimmt mit Ait. Br. III 14 überein.
 II 3. 16. vgl. Gop. Br. II 4. 4 und 18.
 II 3. 17—19. fast wörtlich übereinstimmend mit M. S. IV 8. 3.
 II 3. 20. fast wörtlich Ait. Br. III 23.
 II 3. 20 (fin.) vgl. Kauṣ. Br. XV 4 init.
 II 3. 21. fast wörtlich Ait. Br. III. 23.
 II 3. 22. vgl. Ait. Br. III 24.
 II 3. 23. Die hier erzählte Legende weicht bedeutend von

der des Ait. Br. III 24. 10 flgg. ab; vgl. Kauṣ. Br. XV 4.

II 4. 1—3. vgl. Āśv. Śrs. VII 4. 1, Śāṅkh. Śrs. VII 22—24.

II 4. 4. vgl. Gop. Br. II 3. 16, II 4. 18.

II 4. 5. (init.) Kauṣ. Br. XXX 1, S. 142 Z. 2 v. u. vgl. Ait. Br. VI 3. 8—11.

II 4. 6. Kauṣ. Br. XVIII 7—8.

II 4. 8. T. S. III 3. 8. 2 flgg.

II 4. 9. T. S. III 3. 8. 4—6 von *ayanam te yonih* vgl. T. S. III 4. 10. 4—5.

II 4. 10. Ait. Br. III 44.

II 4. 11—14. Die Legende in dieser Gestalt ist aus andern Texten nicht bekannt.

II 4. 15—17. vgl. Āśv. Śrs. VI 1. 2. Śāṅkh. Śrs. IX 2—4.

II 4. 18. vgl. Gop. Br. II 3. 16 und II 4. 4; vgl. Ait. Br. VI 12. 5.

II 4. 19. vgl. Ait. Br. IV 1. 5—8.

II 5. 1. Ait. Br. IV 5. 1 flgg.

II 5. 2. Ait. Br. IV 6. 4—7.

II 5. 3. Ait. Br. IV 6. 8—14; Kauṣ. Br. XVII 5—6.

II 5. 4. Kauṣ. Br. XVII 7. 1 flgg.

II 5. 5. Kauṣ. Br. XVII 8—9.

II 5. 6. Ś. Br. XII 8. 3. 1—2.

II 5. 7. Ś. Br. XII 8. 3. 23—28.

II 5. 8. P. Br. XVIII 7.

II 5. 9—10. vgl. P. Br. XX 3. 2. flgg., Gop. Br. II 5. 10; vgl. Kauṣ. Br. XXX 11.

II 5. 11. Ait. Br. VI 17. 1—2 und Ait. Br. VI 5. 1 flgg.

II 5. 12. Ait. Br. VI 6. 1 flgg.

II 5. 13. Ait. Br. VI 7. 1 flgg.

II 5. 14. sehr viel Übereinstimmung mit Ait. Br. VI 8.

II 5. 15 = Ait. Br. VI 18. 4; fängt mit einem Satz aus Ait. Br. VI 17. 2 an und schliesst mit Ait. Br. VI 17. 3—4.

II 6. 1. Ait. Br. VI 18. 1—3. 19. 1—10.

II 6. 2. Ait. Br. VI 19. 10 und 20. 1 flgg.

II 6. 3—5. Ait. Br. VI 21—23.

II 6. 6—7 hat nicht viel Ähnlichkeit mit andern Texten; nur findet man einige Übereinstimmung mit Ait. Br. VI 13. 7; Gop. Br. II 6. 7 (fin.) ist nahezu übereinstimmend mit Ait. Br. VI 27. 1—5.

II 6. 8. Ait. Br. VI 27. 6 und 30. 4.

II 6. 9. Ait. Br. VI 30. 5 und 31. 5.

II 6. 10. Ait. Br. V 9—10.

II 6. 11. Ait. Br. V. 11. und 12. 3. VI 32. 1—2.

II 6. 12. ist zum Teile zusammengefügt aus verschiedenen Khaṇḍa des Ait. Br.; einige Teile zeigen Ursprünglichkeit. *stotriyāmurūpan* vgl. Ait. Br. V 19. 12; *sukṛti* Ait. Br. VI 29. 1; *vṛṣakapi* Ait. Br. VI 29. 2 und *kuntāpa* Ait. Br. VI 32. 5 flgg.

II 6. 13. [S. 264 Z. 3 und flgg.] Ait. Br. VI 33. 1—5.

Kauṣ. Br. 30. 5.

[S. 265 Z. 4 und flgg.] Ait. Br. VI 33. 16—17.

Kauṣ. Br. 30. 7.

[S. 265 Z. 9 und flgg.] Ait. Br. VI 33. 19.

[S. 265 Z. 16] Ait. Br. VI 33. 18.

[S. 265 Z. 16 und flgg.] Ait. Br. VI 34. 20.

II 6. 14. Ait. Br. VI 34—36. 3.

II 6. 15. hat einige Übereinstimmung mit Ait. Br. VI 36. 4—7.

II 6. 16. hat Übereinstimmung mit Ait. Br. VI 36. 8—17.

BEMERKUNGEN.

I 1. Böhlingk hat in seiner „Probe einer Kritik des Gopatha-brāhmaṇa“ die ersten zwölf Seiten des Gopathabrāhmaṇa besprochen und sucht einige verdorbene Stellen zu verbessern und hofft, dass eine Untersuchung der verschiedenen Handschriften des Brāhmaṇa die andern Schwierigkeiten aus dem Wege räumen könne. Die Handschriften verbreiten aber über die verdorbenen Stellen nur wenig Licht. Mit vielen Emendationen Böhlingks bin ich einverstanden; in den Noten habe ich immer mitgeteilt, wo ich den Text nach Böhlingk korrigiert habe.

I 1. 1. [S. 1. Z. 3]. Das Perfectum *nirname* ist hier nicht am Platz, darum lese ich mit Böhlingk *nirminā*.

I 1. 1. [S. 1. Z. 5 und 6] Statt *avidāmaha* lese ich mit Böhlingk *avidam aham*.

I 1. 3. [S. 3. Z. 1] alle Hss. haben *abhyatapat* und *abhyaśrāmyat* ohne Objekt. Man findet dieses noch einige Mal im Texte. Die Verben haben transitive Bedeutung; man erwartet

• ein Objekt wie *ātmānam*.

I 1. 6. Die Form *niramimata* (S. 5. Z. 8) findet man hier und an vielen andern Stellen fehlerhaft für *niramimīta*.

I 1. 12. [S. 10. Z. 4] alle Hss. lesen *prākṛīḍitah*. Böhlingk schlägt vor *prākroḍitah* „vor Zeiten nachträglich hinzugefügt“ und er sagt weiter „und diese Interpolation wird wohl nicht sehr alt sein, da *kroḍa* in der Bedeutung „nachträgliche Bemerkung, Nachtrag“ sehr spät auftritt. Das *tam* [Z. 7] spricht

gleichfalls für die Interpolation der zwei vorhergehenden Zeilen, da es auf *yajñam* [Z. 3] hinweist". Ich bin hiermit nicht einverstanden. Bedeutet *prākṛīḍitaḥ ślokaḥ* soviel als „versus memorialis“?

I 1. 12. [S. 10. Z. 5] *sapta śutyāḥ*. Anfangsworte des Gop. Br. I 5. 25.

I 1. 13. [S. 10. Z. 10] *taṇ ha smaitam evaṇ vidvāṇsaḥ pūrve śrotriṇyā yajñam tataṇ sāvasāya ha smahety abhivrajanti*" ist verdorben. Böhtlingk schlägt vor: *tān ha smaitān evaṇvidvāṇsaḥ pūrve śrotriṇyā yajñam tatam avasūyety abhivrajanti*.

I 1. 16—30. enthält die Praṇava Upaniṣad. Als Deussen im Jahre 1877 seine „Sechzig Upaniṣad's des Veda" herausgab, übersetzte er die Praṇava Upaniṣad aus dem Oupnek'hat, und wusste nicht, dass diese Upaniṣad in dem ersten Prapāṭhaka des Gopatha Brāhmaṇa zu finden war. Bloomfield hat in „The Aharvaveda" Deussen hierauf aufmerksam gemacht, und in der zweiten Auflage der „Sechzig Upaniṣad's des Veda" hat Deussen eine Übersetzung aus dem Sanskritoriginal hinzugefügt.

I 1. 17. der Oupek'hat: *die Sprache, die Zunge und die Rede*; das ist viel besser als Gop. Br.: *die Rede, die Zunge und der Geschmack* [*vācam . . . . jihvāṇ rasam* S. 13. Z. 13].

I 1. 21. [S. 14. Z. 14] die hss.: *'nuśāsānūnām iti*. Ein Genitiv gibt keinen Sinn, vgl. Śat. Br. XI 5. 6. 8.

I 1. 21. [S. 14. Z. 15] *svaraśāmyanūnātāntriḥ* ist wahrscheinlich verdorben. Deussen übersetzt diese Stelle: „die mannigfachen, durch ihre Töne heilbringenden Saitenspiele". (° sic!) . Böhtlingk schlägt vor *svaraśāmyanūnātāntriḥ*.

I 1. 22. [S. 15. Z. 8] alle hss. *°jighāṃsuḥ*. Deussen schlägt vor *°jighāṃseyuḥ* und übersetzt diese Stelle: „die Mantra's könnten sich [feindlich] gegen mich wenden, wie Embryos die Mutter zu töten suchen könnten". Richtiger wäre doch *°jigāṃseyuḥ*.

I 1. 25. [S. 18. Z. 6] Deussen übersetzt *yāthālātavya* „wie

ein nicht anzurührender Feuerbrand" [*alātavya*]. Ich glaube *lātavya* ist ein Eigennamen, vgl. *Ṣaḍv. Br. IV 7. 2*, wo *svāhā lātavyasagotrā* genannt wird.

I 1. 25. [S. 18. Z. 7] Es ist mir nicht deutlich, was: „*pumso vatso*“ bedeutet. Deussen fragt: „Ist es: „er ist mit Vorliebe männlich““.

I 1. 27. [S. 19. Z. 4] Was bedeutet: *nādānapradānakaraṇau*? Deussen übersetzt: „und als den Zuwachs des Nachhalls bewirkend sind sie ein zweifacher Ort.“ (?)

I 1. 27. [S. 20. Z. 3] *mantraḥ kalpo brāhmaṇam ṛg yajukḥ sāmātharvāni*. Soll man *°vaṇi* oder *°vāṇi* lesen? Die Stelle ist mir nicht deutlich. Deussen übersetzt: „Spruch, Ritual und heilige Rede findet sich im R̥g-, Yajur-, Sāma- und Atharvaveda“.

I 1. 28. [S. 20. Z. 12] alle hss. *upopasīdāmīti*. Man erwartet 1e p. plur. Deussen übersetzt: „Wir wollen dir in Unterwürfigkeit nahen“.

I 1. 31—38. Die Gāyatrī Upaniṣad. Bloomfield (The Atharvaveda, Seite 110) sagt: „This text describes itself as an Upaniṣad and deals with a theme suggestive of the Shavank Upaniṣad though it is not all like it“ (Deussen, S. 875). Ich finde, dass die beiden Texte nicht sehr genau übereinstimmen; in der Shavank Upaniṣad findet man nur den Krieg zwischen Göttern und Asura's; während im Gop. Br. ein Gespräch zwischen Maudgalya und Glāva vorkommt.

I 1. 31. [S. 23. Z. 2] *ācacaṣṭe* quasi-Perfectform, wo man *ācacaṣṭe* erwarten würde, vgl. I 2. 13 (S. 46 Z. 12] und I 3. 8 (S. 73 Z. 6).

I 1. 32. [S. 25. Z. 6] Vedic Concordance S. 520 muss „*vicakṣva yadi tāḥ pravettha*“ statt „....*praveptya*“ gelesen werden.

I 2. 1. [S. 33. Z. 7] Bloomfield schlägt vor „*krodho 'paḥ ślāgham*“ zu lesen; besser ist doch „*krodho 'paḥ ślāghā*“.

I 2. 4. [S. 35. Z. 12] *parāharati* bedeutet: fortreißen, hinreißen; man erwartet doch ein Verbum mit der Bedeutung „berühren“.

I 2. 4. [S. 35. Z. 13] Man erwartet doch statt *dharmā gupto mā gopāyeti* 'dharmo hainaṃ gupto gopāyati: dharmā gupta mā gopāyeti' 'dharmo hainaṃ gupto gopāyati.

I 2. 5. Der Anfang ist sehr verdorben.

[p. 37. Z. 2] Was bedeutet *ākīyatām*?

[p. 37. Z. 3] *na hi devā na ramante*; eigentümlich ist hier der Gebrauch einer doppelten Negation. Prof. Caland teilte mir mit, dass im Kāṇviya Śat. Br. die doppelte Negation einige Mal vorkommen soll.

I 2. 8. Ist *divyatri* [S. 40. Z. 7] der Name eines Ṛṣi? *ulavṛkarkṣutarakṣuḥ* [S. 40. Z. 8] als Kompositum ist verdächtig, man erwartet dann einen Nom. plur.

Sarpadamṣṭraṇaḥ [S. 40. Z. 9] ist nicht im Pet. W. belegt, wohl *sarpadamṣṭra*. Man erwartet doch *sarpadamṣṭraṇaḥ*.

I 2. 11. Einige Mal [S. 44. Z. 11 und 15] kommt *voce chandaḥ* (var. lect. *voceḥ chandaḥ*) vor. Ich begreife die Bedeutung der Worte nicht.

I 2. 15. dieser Khaṇḍa ist sehr korrupt; ich habe ihn nach Kāṭh. VII 15 herzustellen versucht; S. 48. Z. 9 muss eine Lücke haben hinter „*yannakṣatram*“.

I 2. 16. von Schröder liest im Kāṭh. VII 15 *saṃvatsarād agnau*. Ist es nicht besser *saṃvatsarād ṛcūgnau* zu lesen?

I 2. 16. [S. 49. Z. 12] Keine der Hss. hat *śṛṅgāḥ* wie Rājendralāla Mitra liest. Der Mantra stimmt genau mit RV. IV 58. 3 überein.

I 2. 18. Was bedeutet *śravaṇasya* [S. 52. Z. 11]? Man erwartet den Namen eines Tieres.

I 2. 20. [S. 56. Z. 7] Ist vielleicht „*adhoktam*“ *adho 'ktam* (*Vāñj*) zu lesen? aber dann muss man *°pyāyyaitat payo* statt *°pyāyyaitam payo* [S. 56. Z. 7] lesen.

I 3. 3. Ist *vācoyamya* [S. 66. Z. 13]: die Stimme an sich haltend? Ait. Br. liest *vācamyamaḥ*. Vielleicht *vācam yacchet* statt *vācoyamya*.

I 3. 4. [S. 68] Die Aoristi kommen in allen Hss. ohne Augment vor.

I 3. 6. vgl. S. B. E. XLIV S. 51.

Ś. Br. XI 4. 1. 1. behandelt denselben Gegenstand. Eggeling weiss nicht, ob seine Auffassung richtig ist. Prof. Geldner hat eine andere.

Gop. Brāhmaṇa hat eine andere Lesart, aber auch diese ist nicht deutlich.

Ś. Br. *uddālakō hāruṇiḥ | udīcyān vrto dhāvayāṇi cakāra tasya niṣka upāhita āsaitad dha sma vai tat purveṣāṇi vṛtānāṇi dhāvayātām ekadhanam upāhitaṇi bhavaty upavalhāya bibhyatāṇi tān hoḍīcyānāṇi brāhmaṇān bhūr viveda.*

I 3. 18. ist verdorben, ich habe den Khaṇḍa nach Ait. Br. VII 1. 1 zu korrigieren versucht. Nicht deutlich ist: *dakṣiṇā śronir athyāstrī brahmaṇaḥ* [S. 86. Z. 12] Ait. Br. liest *śronir hotur, savyū brahmaṇaḥ*.

Im Gop. Br. wird das *avarasakthaṇi* sowohl dem Maitravaruṇa als dem Brāhmaṇācchamsin gegeben, und der *ūru* dem Acchāvāka und dem Potar. *Apāna* [S. 87. Z. 7] muss dieselbe Bedeutung haben wie *vaikartaḥ* Ait. Br. = *prauḍhaḥ*. Die Bedeutung des *prauḍhaḥ* ist auch unbekannt.

I 3. 19. [S. 88. Z. 6] *taṇ vā etaṇ dhīkṣitaṇ santaṇ dīkṣita ity ācāksate* vgl. Śat. Br. III 2. 2. 30, wo man dieselbe quasi-Etymologie findet.

I 3. 20. *itthaṇ ced vo 'pasamavatsur hanta* [S. 90. Z. 6]. *avatsur* ist korrupt, vielleicht wird gemeint eine augmentierte Form von *samāvartate*. Vielleicht *samāvartsuḥ*? 3 plur. aor.?

Khaṇḍa I 3. 20 ist undeutlich.

I 4. 7. man erwartet *devikāhavīmṣi* statt *devatāhavīmṣi* [S. 96. Z. 9], denn in I 4. 8. [S. 99. Z. 7] steht *yad devikāhavir-*

bhiś caranti; in Kauś. Br. XIX 7 (init.) *devikābhyo havīṃsi*.

I 4. 7. [S. 96. Z. 9] die Hss. *kāmāddasātirātram* wöchl. *kāmād atirātram*. Diese Worte sind wahrscheinlich Interpolation; das *atirātra* hat hier keine Bedeutung. Aber [S. 99. Z. 10] *atha yad dasātirātram upayanti* zu l. wöchl. *yad atirātram upayanti*. Diese Stelle beruht auf I 4. 7. Dann ist die Interpolation sehr alt.

I 4. 14. [S. 105. Z. 2] und I 4. 15. [S. 105. Z. 11] *anakūtyai* habe ich in *anagūrtyai* geändert nach Śat. Br. XII 2. 3. 5.

[S. 105. Z. 7] die Hss. *daśarātrāya mahāvratam mahāvratād udayanīyāyātirātraḥ*. Man muss lesen: *daśarātrān mahāvratam mahāvratād udanīyo 'tirātraḥ*. Die Dative sind durch eine Parallelstelle I 4. 22. [S. 110. Z. 7] verursacht.

I 4. 20. [S. 109. Z. 1] *daśarātram uddhiḥ prṣṭhyābhiplavau cakre* 'daśarātram uddhiḥ' 'prṣṭhyābhiplavau cakre' 'tantram kurvīta.

Śat. Br. XII 2. 2. 4. *prṣṭhyābhiplavau tantre kurvīta*. Diese Lesart scheint mir weniger gut zu sein, vgl. S. B. E. XLIV S. 149.

[S. 109. Z. 4] *ime prāṇā nānā santa ekodayaccharīram adhi-vasati*.

Ś. Br. XII 2. 2. 4. *ime prāṇā nānā santa ekotayaḥ samānam ūtiṃ samcaranti*.

Die Bedeutung von „*ekoti*“ ist zweifelhaft, vgl. S. B. E. XLIV S. 149.

I 5. 1. [S. 113. Z. 4] die Hss. *jyotir gaur āyur gaur āyur jyotir* Śat. Br. XII 2. 2. 12 *jyotir gaur āyuh*; das ist viel besser, denn es ist die Rede von einem *tryahas tryāvṛttiḥ*.

I 5. 3. *grīvā* wird durcheinander im Sing. und Plur. gebraucht.

[S. 115. Z. 11] *trivṛtam hy eva śiro bhavati: tvag asthi majjā mastiṣkaṇ*.

Ś. Br. XII 2. 4. 9. *śira evāśya trivṛt' tasmāt tat trividham bhavati tvag asthi mastiṣkaḥ*. Hat man im Gop. Br. *majjā* auszuscheiden? Sonst hat man ein *caturvidham*.

[S. 116. Z. 6] *prstākundilāni* ist nicht im P. W. belegt, vielleicht muss hier mit Śat. Br. *karūkārāṇi* gelesen werden.

Vielleicht ist statt *prstī°* *prastī°* zu lesen.

I 5. 3 und 4 enden gedankenlos: *ya evaṇi veda sa vā eṣa saṃvatsarah*.

I 5. 4. [S. 117 Z. 5] die Hss. haben *varisthā*. Ist es nicht besser mit Ś. Br. *varṣiyasī* zu lesen, weil der zweite Finger doch nicht der grösste ist?

[S. 117. Z. 7] *anayor varisthā*. Ś. Br. *āsūṇi varisthā*.

Im Śat. Br. ist die Reihenfolge besser; denn die *pañkti* muss an fünfter Stelle kommen, und die *virāj* an vierter. Die *virāj* wird nicht deutlich behandelt; zum zweiten Male spricht Gop. Br. über den *varisthā*-finger; Ś. Br. spricht hier von *annāditamā*.

I 5. 5. stimmt mit Ś. Br. XII 3. 2. 1 überein; *catuḥ* und *pañca* fehlen im Gop. Br.; Ś. Br. hat *rātrayaḥ* statt *ahorātrāṇi* und spricht später von 720 Tagen und Nächten; Gop. Br. spricht von 360 *prāṇas*.

I 5. 8. [S. 123 Z. 7] zwischen *niṣkrīṇīya* (1° p. opt. med.) und *tasmād etena* u. s. w. ist wahrscheinlich eine Lücke; oder man muss eingreifen und *nirakrīṇāt* lesen.

I 5. 9. Ś. Br. XII 3. 5. 3—11.

Die Reihenfolge weicht im Ś. Br. ab; auch spricht man im Gop. Br. von *grhamedha* [S. 124. Z. 9] und *mithunam*; [S. 124. Z. 11] diese fehlen im Ś. Br.

I 5. 10. [S. 125 Z. 2] die Hss. lesen *susruvuh*. Oft werden *s* und *r* verwechselt. Aber ein Plural ist hier nicht am Platz; auch die Bedeutung von *sru* passt hier nicht, ich lese mit Ś. Br. *śasrāma*.

I 5. 11. Man findet die Formen: *prātaḥsavanena* [Instr.] *mādhyandine savane* [Loc.] und *trītyasavane* [Loc.] neben einander.

I 5. 12. 13. 14. vgl. Das Vaitāna Sūtra des Atharvaveda, übersetzt von W. Caland, XVII 10.

I 5. 21. Die Legende des *Dadhyaṅ āṅgīrasa* wird nicht im Ś. Br. gefunden; wohl gibt Ś. Br. XII 3. 3. 3 die Aufzählung der siebzehn Silben der fünf heiligen Wörter.

I 5. 23. Nach Gautama ist die Reihenfolge der *haviryajña*: *agnyādheya*, *agnihotra*, *darśa*- und *paurṇamāsa*, *caturmāsya*, *āgrayaṇeṣṭi*, *nirūḍhapaśubandhu* und *sautrāmaṇi*.

II 1. 2—4 behandelt das *prāśitra* [vgl. Kauṣ. Br. VI 13, 14, Ś. Br. I 7. 4. 5, T. S. II 6. 8. 5, Ait. Br. III 33]. Die Legende ist sehr verschieden behandelt worden; im Ś. Br. und Ait. Br. fragen die Götter *Rudra*, ob er *Prajāpati* strafen wolle.

Im T. S. und Gop. Br. rächt sich *Rudra*, weil er vom Opfer ausgeschlossen worden ist.

II 1. 3. [S. 146. Z. 13] *tad u haika ākuḥ*; diese „eke“ sind, wie es scheint, die Kauṣītakins, vgl. Kauṣ. Br. VI 14 (init.).

II 1. 7. [S. 150 Z. 2] vgl. Vait. 3. 19—20, Übersetzung von Caland. Nur hs. D. liest *samakṣam*, die andern lesen *saṃkṣam*. Alle Hss. lesen wie Vait. das korrupte *prajāpatiṃ* statt *prajāpatiḥ*.

II 2. 10. ist Kāth. XXXIV 17 und 18. Das Kāth. ist viel korrupter als Gop. Br.

II 2. 11. [S. 176. Z. 6] M. S. I 9. 8: S. 139 Z. 5 liest *tena vyāvṛtam agacchams te°* statt *te na vyā°*.

II 2. 11 vgl. Vait. XIII 13 (das Vait. übersetzt von Caland).

II 2. 13—14 vgl. Vait. XXIX 7.

II 2. 13. [S. 178 Z. 13] alle Hss. *anītir asi*. vgl. Vait. XX 13, Bemerkung.

II 2. 13. [S. 178. Z. 15] die Hss. lesen *prāvo 'syahnāmsi*, diese Lesart hat gar keine Bedeutung. T. S. III 5. 2. 3 hat *pravāsi anuvāsi*.

II 3. 8. Gop. Br. (ed. Bibl. Ind.) muss die vierte Zeile (S. 126) von oben als erste Zeile gelesen werden.

II 3. 9. [S. 194. Z. 15] *prājā aśvamāraṃstad . . .* Wahrscheinlich muss die Bedeutung dieser Worte sein: „Die Menschen bekamen dann Atem.“ Vielleicht eine Form von *śvasiti*, aber welche?

II 3. 13. [S. 200. Z. 7 u.s.w.] muss man lesen: *na hy atra nārāsaṃsāḥ śīdanti* oder *na hy anārāsaṃsāḥ śīdanti*?

II 4. 7. vgl. Vait. XXIII 22, Bemerkung.

II 4. 8. [S. 215. Z. 13] *tāṇi yad anuṣṣya* vgl. Vait. XXIV 15, Bemerkung.

II 4. 11. [S. 219. Z. 3 und 4] *samabhyavāguḥ* aor. ist hier nicht am Platz. Er ist hierher gekommen durch Ausgleich.

Vielleicht muss man *samabhyaveyuḥ* lesen.

[S. 219. Z. 8] *tasmād utthā*, vielleicht *tasmād ukthā*? Ist es eine quasi-Etymologie; *ukthā* aus *utthā* entstanden?

II 4. 13 ist mir nicht deutlich.

II 4. 14. [S. 221. Z. 5] die Hss. *dve saṃśasyaṃsta aindraṇca bārhaspatyaṇ caikam aindrābārhaspatyaṇ* (?), vgl. Vait. XXV 8.

II 5. 4. [S. 230. Z. 16] *agāt* ist augmentierter Injunktiv, der in späteren Texten mehr vorkommt.

II 5. 5. [S. 231. Z. 5] Gop. Br. *yathābhyāghāram*. Kauṣ. Br. XVII 8 *yathābhyāgūram*. Die richtige Form ist *yāthābhyākāram*.

II 5. 7. [S. 233. Z. 11] Hs. D. liest richtig *saṃśānāni* wie in Ś. Br. und andern Texten. Garbe hat schon im Vait. XXX 6, wo alle Hss. *saṃśyānāni* haben, diese Form in *saṃśānāni* verändert.

II 5. 8. vgl. Vait. XXVII 6. Es befremdet, dass auch eine Hs. des Gop. Br. *ruheyam* statt *roheyam* [S. 235. Z. 2] liest.

II 6. 2. [S. 245. Z. 15] Ait. Br. VI 20 [S. 173. Z. 1] hat *ye vai te na ṛṣaya pūrve pretās te vai kavayasa* statt *ye vai tena* u.s.w.

II 6. 3. [S. 246. Z. 11] Ait. Br. VI 21 [S. 173. Z. 16 und 17] hat *kadvantāḥ* statt *kadvantā*.

II 6. 4. [S. 248. Z. 8] die Hss. *satrāyaṇarūpam*, auch Ait. Br. VI 22. [S. 174. Z. 14]: statt *satrāyaṇarūpam*.

II 6. 9. [S. 256. Z. 15] *budīla āśvitarāsyuh*. Ait. Br. *bulīla āśvatara āśvih*.

II 6. 10. [S. 259. Z. 4] vgl. Vait. XXXI 27, wo Caland vorschlägt: *tasmād ṛgmebhya evādhi preṣitavyam ṛgmebhyo 'dhi vaṣatkṛtyam* zu lesen.

II 6. 13. [S. 266. Z. 1] alle Hss. wie Ait. Br. *ativāda*; Vaitāna Sūtra und Kauṣ. Br. *ativāda*.

II 6. 14. Der Anfang ist sehr korrupt.

[S. 268. Z. 15] *tvam indra śarma rinetīme* . . . . und auch Vait. XXXII 30 *tvam indra śarma rineti*. Man erwartet doch: *tvam indra śarma riṇā iti*.

II 6. 15. [S. 270. Z. 1] *abhūtodyam*? Ist es ein Wort? Und ist *udya kṛtya* von *vadati*?

Wörter, die nicht im P. W. vorkommen, oder nicht genügend belegt sind.

I 1. 13. [S. 10. Z. 15] *acaritin*, auf dieselbe Weise gebildet wie *sucaritin* (Jaim. Śrautra Sūtra), kommt nicht im P. W. vor, wohl *acarita*.

I 1. 13. [S. 10. Z. 15] *aparāgya*: feindlich gesinnt? (*aparāga* feindliche Gesinnung).

Böhtlingk schlägt vor *aparārdhya*.

I 1. 14. [S. 11. Z. 16 u.s.w.] *saṃdhiti* (nicht belegt).

I 1. 24. [S. 16. Z. 14] *nāmākhyātam* nicht im P. W., wohl *nāmākhyātika* = sich auf das Nomen und das Verbum beziehend.

I 1. 29. [S. 22. Z. 5] *khilāsruti*? Deussen übersetzt: eine ergänzende Schriftstelle.

I 1. 30. [S. 22. Z. 11] *viṣayin* nicht belegt, (*viṣaya* Gebiet Reich).

I 1. 32. [S. 24. Z. 8] *yathāmanas* nicht im P. W.

I 1. 39. [S. 31. Z. 15] *saṁsambharhiḥ*. Bedeutet dieses Wort: Brennholz mit Opfergrase?

I 2. 4. [S. 35. Z. 15] *dhāyyā*? Es musz hier der Name eines Kleidungsstücks sein.

I 2. 4. [S. 36. Z. 9] *hā* (*jihāte*) mit den praep. *prati* + *saṁ* ist es nicht im P. W. belegt.

I 2. 5. [S. 36. Z. 15] *sthā* (*tiṣṭhati*) mit den praep. *upa* + *ava* nicht im P. W. belegt.

I 2. 5. [S. 37. Z. 2] *upārāma* ist nicht belegt. Im P. W. findet man nur *upārāma(m)*: das Ausruhen.

I 2. 8. [S. 40. Z. 7] *divyatri* N. eines Ṛṣi.

I 2. 8. [S. 40. Z. 8] *ulavṛkarkṣu*?

I 2. 8. [S. 40. Z. 9] *sarpadamṣṭranaḥ* nicht belegt; wohl *sarpadamstra*.

I 2. 14. [S. 47. Z. 3] *yam*(*yacchati*) mit den praep. *upa* + *vyā* nicht im P. W. belegt, wohl *vyā* + *yam* und *upa* + *yam*.

I 2. 14. [S. 47. Z. 11] *ūrma*, auch Vait. XI 5. Die Bedeutung ist unbekannt.

I 2. 15. [S. 48. Z. 6] *avakūti*? vgl. *anākūti*. I 4. 14 [S. 105. Z. 2] 15 [S. 105. Z. 15].

I 2. 18. [S. 52. Z. 7] *romaśamara* vgl. P. W.; *śamara* bedeutet hier vielleicht *vivara*: Öffnung.

I 2. 18. [S. 52. Z. 11] *śravaṇa*. Der Name eines Tieres?

I 2. 21. [S. 58. Z. 13 u.s.w.] *āglā*?

[S. 59. Z. 4] *kāruvidā*?

[S. 59. Z. 4] *āglāgrdha*?

I 2. 24. [S. 63. Z. 12] alle Hss. haben *udātti*; vielleicht nach Analogie von *vyāpti*, *paryāpti* auch *udāpti* zu lesen; nicht im P. W. belegt.

I 3. 2. [S. 65. Z. 10] *mahāvādyam* nicht im P. W., wohl *mahāvada* (Ajt. Br. V 33. 1).

I 3. 3. [S. 66. Z. 13] *vācoyamam*. Bedeutet es: die Stimme an sich haltend s.v.a. *vācamyama* (Ait. Br. V 33. 4)?

I 3. 5. [S. 69. Z. 9] *lup* (*lumpati*) mit der praep. *prati* nicht im P. W. belegt.

I 3. 7. [S. 72. Z. 3] und I 3. 9. [S. 75. Z. 6] *uccaśas* ist ein korruptes Wort, muss aus dem P. W. entfernt werden.

I 3. 12. Einige Wörter, die nur in den Atharvanischen Texten vorkommen:

gaviḍa [S. 78. Z. 10].

samudvānta [S. 79. Z. 1].

adbhiḥ praty-ā-nī [S. 79. Z. 2].

pitry-upavīta [S. 79. Z. 10].

vgl. Kauś. Sūtra 87. 26. Vait. Sūtra VII 15.

I 3. 18. [S. 87. Z. 7] *apāna*? Der Name eines Körperteiles?

I 3. 19. [S. 89. Z. 5] *annastha*.

[S. 89. Z. 5] *nāmastha*.

I 3. 22. [S. 92. Z. 12] *i* (*eti*) mit den praep. *apa* + *aty* nicht im P. W.

I 5. 3. [S. 116. Z. 6] *pr̥stīkuṇḍilāni*?

I 5. 5. [S. 120. Z. 4] *peśaśamara* (?) vgl. I 2. 18. [S. 52. Z. 7] *romaśamara*.

II 1. 12. [S. 152. Z. 5] *sahārambha*: gemeinsam beginnend; keine andere Belegstelle im P. W.

II 1. 15. [S. 153. Z. 6] *ārtija*: durch Weh erzeugt; keine andere Belegstelle im P. W.

II 2. 13. [S. 179. Z. 9] *nābhuh*? Die Bedeutung ist mir unbekannt.

II 2. 14. [S. 180. Z. 12] *gā* (*gāyate*) mit der praep. *apa* nur im Gop. Br. und Vait. XVII 4.

II 3. 6. [S. 193. Z. 1] *manarihan*? Ait. Br. *anarhan*.

II 3. 7. [S. 193. Z. 10] *guṇitas* nicht im P. W. belegt.

II 3. 22. [S. 208. Z. 6] *prativīta* nur im Gop. Br. und Vait. XXII 32.

II 3. 23. [S. 210. Z. 8] *namaga*? nicht im P. W.

II 4. 12. [S. 211. Z. 2] *saṃdhyukṣa*?

II 4. 15. [S. 222. Z. 5] *ekapādini*? nicht im P. W.; wohl *ekapāṭini* = ein Vers, der für sich zu nehmen ist.

II 5. 8. [S. 234. Z. 14] *jap* (*japati*) mit der praep. *ud*, nicht belegt im P. W.

II 5. 11. [S. 237. Z. 12] *anaikāhika* ist nicht belegt im P. W.

II 6. 11. [S. 260. Z. 6] *antarhasta* nicht im P. W.; wohl *antarhastina*.

II 6. 12. [S. 262. Z. 3 u.s.w.] *kuya*?

II 6. 13. [S. 266. Z. 2] *virebham* absol. von *rebh* + *vi*; aber *virebhah* [S. 270. Z. 3] als Subst. nicht im P. W. belegt.

Einige Bemerkungen über die im Gopatha Brāhmaṇa vorkommenden Mantra.

I 1. 9. [S. 8. Z. 4] *śreṣṭho ha vedas tapaso 'dhi jāto brahmayājñāṇ kṣitaye saṃbhabhūva*. Sāyana liest (Ath. V. ed. Shankar Pandit, Vol. I S. 5 *hṛdaye* statt *kṣitaye*.

I 1. 9. [S. 9. Z. 2] und I 1. 21. [S. 14. Z. 14] *ṛdhat karad ruhan mahat tat*. Bibl. Ind. und Ved. Conc. [S. 899] lesen *guhan* statt *ruhan*.

I 1. 15. [S. 12. Z. 7] *devo vijānan* fehlt im Ved. Conc.

I 1. 20. [S. 14. Z. 10] *janat*. Diese Stelle fehlt im Ved. Conc.

I 1. 22. [S. 15. Z. 11] *yā purastād yujyata 'ṛco akṣare parama vyoman*; diese *ṛk* besteht aus zwei Pratika A. V. X 8. 10^a und A. V. IX 10. 18^a.

I 1. 39. [S. 30. Z. 6] *āpo garbham janayantīh*. Gop. Br. zitiert A. V. IV 2. 8 in der Paippalāda Rezension; die Śāunaka Rezension hat *āpo vatsam janayantīh*.

I 2. 1. [S. 32. Z. 13] *dikṣito dirghaśmaśruḥ* ist ein Fragment des Mantra: *kārṣṇam vasāno dikṣito dirghaśmaśruḥ* A. V. XI 5. 6^b.

I 2. 9. [S. 41. Z. 13] *antarikṣe pathibhir hrīyamāṇah* (alle

Hss.) oder *kīyamāṇaḥ* (ed. B. Ind.) sic! Paip. S. I 107. 3: *antarikṣe pathibhir īyamāṇaḥ*.

Gop. Br. liest *apūṇ yonih prathamajā ṛtasya*.

R. V. liest *āpāṇ sakhā prathamajā ṛtāvā*.

I 2. 9. [S. 42. Z. 3] *candramā apsv antaḥ*; alle Hss. lesen: *candramā apsantaḥ*.

I 2. 17. [S. 50. Z. 14] Die *ṛk srutād yam atrir divam un-nināya* 'divi tvātrir adhārayat, besteht aus zwei Halbversen A. V. XIII 2. 4^e und A. V. XIII 2. 12^b. Vedic Concordance hat fehlerhaft *stutāt* statt *srutāt*; auch A. V. liest *srutāt*.

I 2. 21. [S. 57. Z. 7] Der Mantra (Paip. S. I 95. 3) *agnih tvāhur vaiśvānaraṇ* 'sadanān pradahan agūt lautet Vait. VI 7 *agnih tvāhur vaiśvānaraṇ* 'sa dahan pradahan nv agūḥ. Auffallend ist es, dass auch eine Handschrift des Vaitāna Sūtra „sadanān“ hat.

I 3. 1. [S. 64. Z. 7] Zwei Hss. lesen statt: *devā brahmāṇa āgacchata āgacchata* (vgl. Ved. Conc. S. 499): *devā brahmāṇa āgacchatāgacchata*.

I 3. 22. [S. 92. Z. 7] *retas ca mānnaṇ ceta ūrdhvam ubhau*. Ved. Conc. S. 830 muss statt „*ūrdhvañcam*“ „*ūrdhvam*“ gelesen werden.

I 5. 5. [S. 120. Z. 14] *śramād anyatra parivartamānaḥ*; fehlerhaft hat Ved. Conc. S. 938 *°vartamānāḥ*.

I 5. 10. [S. 125. Z. 9] I 5. 21. [S. 133. Z. 18] lesen die Hss. *o śrāvaya* und nicht *om śrāvaya* (wie in der ed. B. Ind.) vgl. Ved. Conc. p. 310.

I 5. 24. [S. 138. Z. 1] *prāyaścittair bheṣajaiḥ samstuvantaḥ* nicht wie ed. B. Ind. (Ved. Conc. S. 639) *prāyaścittair bhai-ṣajaiḥ samstavantaḥ*.

I 5. 24. [S. 139. Z. 3] *sāmnodgātā chādayann apramattaḥ*, nicht wie ed. B. Ind. (Ved. Conc. S. 1009) *chādayanta pramattaḥ*.

I 5. 24. [S. 139. Z. 6] *sāmnā divy ekaṇ nihitaṇ stuvantaḥ*; nicht wie ed. Bibl. Ind. (Ved. Conc. S. 1009) *nistuvantaḥ*.

I 5. 25. [S. 140. Z. 13] die Hss. *viṣkandham enaṃ viṣṛtaṃ prajāsu* nicht wie ed. B. Ind. (vgl. Ved. Conc. S. 895) *viṣkandham enaṃ vidhṛtaṃ prajāsu*.

II 1. 3. [S. 146. Z. 3] *ātmāsy ātmann ātmānam*, vgl. Bemerkung 2 zu Vait. Sūtra III 11 (Caland).

Gop. Br. liest *ātmann* und nicht *ātman*; vgl. Ved. Conc. S. 160.

II 1. 3. [S. 146. Z. 12] *vān ma āsyān*. Ved. Conc. S. 853 hat *vān ma āsan*.

II 1. 4. [S. 147. Z. 13] *pratiṣṭha*. Diese Stelle ist im Ved. Conc. nicht belegt.

II 2. 3. [S. 167. Z. 5] *śakmana ojiṣṭhāya* Gop. Br. und Vait. 13. 16.

T. S. VI 2. 2. 3 *śakmann ojiṣṭhāya*.

Die Mantra des Gop. Br. II 2. 3 und Vait. 13. 16 stimmen überein; nur hat Gop. Br. [S. 167. Z. 9] *anabhiśastenyam* und Vait. *anabhiśastih*.

II 2. 3. [S. 167. Z. 7] *devānām ojaḥ* ist im Ved. Conc. nicht belegt.

II 2. 3. [S. 167. Z. 8] *abhiśastipā* fehlt im Ved. Conc.

II 2. 4. [S. 168. Z. 5] Gop. Br. und Vait. haben dieselbe Lesung: *ūpyāyayāsmānt sakhīnt sanyā medhayā prajāyā dhanena*. Ved. Conc. S. 175.

II 2. 9. [S. 174. Z. 7] Gop. Br. und Vait. haben: *dhenā bṛhaspateḥ patnū* statt *dhenā bṛhaspateḥ*.

II 2. 12. [S. 177. Z. 13] *yas te drapsa skandati* wird in II 4. 7 als *drapsavatyaḥ* angedeutet.

II 2. 13. [S. 178. Z. 15] *prāvo 'sy ahnāṃsi* ist korrupt, T. S.

III 5. 2. 3 hat *pravāsi anuvāsi*.

II 2. 13. [S. 179. Z. 1] Gop. Br. Vait. XII 17, Kauś. S. XVII 7 lesen *suditir asi*. Hs. B. aber liest wie T. S. IV 4. 1. 2 und P. Br. I 9. 11. *suditir asi*.

II 2. 3. [S. 179. Z. 7] *abhijid asi*. Diese Stelle fehlt im V. C.

II 2. 14. [S. 180. Z. 5] *ṛgbhir evobhayato 'tharvāṅgirobhir guptābhir guptai stuta.*

II 2. 14. [S. 180. Z. 6] *yajurbhir evobhayato 'tharvāṅgirobhir guptābhir guptai stuta.*

II 2. 14. [S. 180. Z. 8] *sāmabhir evobhayato 'tharvāṅgirobhir guptābhir guptai stuta.*

Diese drei Mantra findet man nur im Gop. Br.

II 2. 17. [S. 182. Z. 14] *justo vāce bhūyāsam.* Gop. Br. Āśv. Ś. Vait. Kauś. S. haben *vāce*, die anderen Texte *vāco*.

II 2. 22. [S. 187. Z. 5] *yuvo ratho adhvaro devavīṭaye*; so auch A. V. VII 58. 1^c (nicht wie Ved. Conc. S. 793 *adhvaran*) Ait. Br. VI. 12. 7 und R. V. VI 68. 10^c lesen *adhvaram*.

II 3. 5. [S. 192. Z. 4] *pratiṣṭhāmi pratiṣṭhāṃ gacchan pratiṣṭhāṃ mā gamayet*; mit Ait. Br. III 8. 3 muss man lesen *pratiṣṭhāsi pratiṣṭhāṃ gaccha pratiṣṭhāṃ mā gamaya*.

II 3. 6. [S. 192. Z. 13] *śaṇi no bhava hṛda ā pīta indro.* Man muss mit Vaitana XIX 18^a und R. V. VIII 48. 4^a *indo* lesen.

II 3. 8. [S. 194. Z. 4] *sapta hotāra ṛtuthā yajanti* nicht im Ved. Conc. belegt, wohl *sapta hotāra ṛtuśo yajanti* S. 973.

II 3. 13. [S. 200. Z. 11] die Hss. A. D und F lesen wie R. V. I 137. 2^d *uṭa vām uṣaso budhi*. Nur Hs. E. liest *budhiḥ* (vgl. Ved. Conc. p. 252).

II 4. 8. [S. 215. Z. 14] *(yame) yat kusīdam apamityam apratīttam*; vielleicht zwei Mantra *(yame) yat kusīdam* und *apamityam apratīttam*.

Vielleicht gehört *yame* zu *yat kusīdam*.

II 4. 9. [S. 217. Z. 2] *yā te agne yajñīyā tanūs tayā me hy āroha tayā me hy āviśa*. Der Mantra findet man in dieser Form nur im Gop. Br. und Vait. XXIV 14.

II 4. 15. [S. 222. Z. 7] Im Ved. Conc. ist nicht notiert, dass *ā vām rājānāv adhvarā vavṛtyān* im Gop. Br. II 4. 15 gefunden wird.

II 4. 16. [S. 223. Z. 11] *sakhā sakhibhyo varivah kṛṇotu*. Hs. A. liest mit A. S. VII 51. 1^d *variyaḥ*; die Hss. D, E und F lesen mit der Paipp. Rezension *varivah*.

II 4. 17. [S. 224. Z. 6] *ṛtur janitrī tasyā apas pari*, die Hss. A pr. m., D und F lesen *apas* wie R. V. II 13. 1^a nicht *apasas* (vgl. Ved. Conc. S. 291).

II 5. 8. [S. 234. Z. 12] *esa me 'muṣmīṇilloke prakāśo 'sat*; nicht notiert im Ved. Conc. S. 306.

II 5. 13. [S. 239. Z. 7] die Hss. lesen: *made somasya rocanendro yad abhinad valam*; besser wäre doch mit A. V. XX 28. 1^b zu lesen *made somasya rocanū indro yad abhinad valam*.

II 6. 2. [S. 245. Z. 4] *ariṣṭair naḥ pathibhiḥ pārayantū*. A. sec. m. hat *pārayantū* wie R. V. VI 69. 1^d; die anderen Hss. *pārayantu* (vgl. Ved. Conc. S. 112).

Einige Mantra des Gop. Br. II 6. 14 und 15 sind in Ved. Conc. fehlerhaft notiert worden. A. V. (ed. Shankar Pandit) hat dieselbe Lesart wie Gop. Br.; andere Texte haben eine andere Lesart.

II 6. 14. [S. 268. Z. 5] *yajñā neturasaṇṇ apurogavāsah* ebenso A. V. XX 135. 7^d nicht wie im Ved. Conc. *yajñā neta sann apurovāsah*; vgl. jetzt Z. D. M. G. 72, S. 24.

II 6. 14. [S. 267. Z. 12] A. V. XX 135. 6 und 7^a und ^b und Gop. Br. stimmen wörtlich überein in: *ādityā ha jaritar aṅgirobhyo dakṣiṇām anayaṇs tām ha jaritaḥ pratyāyaṇs tām u ha jaritaḥ pratyāyan || tām ha jaritar naḥ pratyagr̥bhṇaṇs tām u ha jaritar naḥ pratyagr̥bhṇan*.

Ved. Conc. hat eine andere Lesart.

ādityā ha jaritar aṅgirobhyo dakṣiṇām anayaṇs tām ha jaritar na pratyāyaṇs tām u ha jaritaḥ pratyāyan || tām ha jaritar na pratyagr̥bhṇaṇs tām u ha jaritar pratyagr̥bhṇan.

II 6. 14. [S. 268. Z. 3] *ahānetarasāṇṇ avicetanāni* ebenso A. V. XX 135. 7^c; Ved. Conc. *ahā neta sann avicetanāni*.

II 6. 14. [S. 268. Z. 8] *uta paryābhir yaviṣṭhaḥ* ebenso

A. V. XX 135. 8^b. Ved. Conc. *uto padyābhīr javiṣṭhah* (Gop. Br. liest *uta*, A. V. *uto*).

II 6. 14 [S. 268. Z. 10] *ādityā rudrā vasavas tenute* (so alle Hss.). A. V. XX 135. 9^a hat *tvenute*; Ved. Conc. *ādityā rudrā vasavas tvelate*.

II 6. 14. [S. 268. Z. 12] *devā dadatv āsuram*, ebenso A. V. XX 135. 10^a; Ved. Conc. *devā dadatv ā varam* und *yusmāṇ astu dive dive*, ebenso A. V. XX 135. 10^c. Ved. Conc. *yusme astu dive dive*.

II 6. 16 [S. 272. Z. 6] *viśo adevīr abhyācarantīḥ*. Diese Stelle ist nicht im Ved. Conc. belegt.

ओं नमो ऽथर्ववेदाय नमः ॥

ओं ब्रह्म रु वा इदमग्र आसीत्स्वयंभ्वेकमेव¹⁾ तदै-
क्षत²⁾ मरुद्वै यत्नं यदेकमेवास्मि³⁾ कृत्वाहं मदेव मन्मात्रं
द्वितीयं देवं निर्मिमा⁴⁾ इति' तदभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतप-
त्तस्य श्रान्तस्य तप्तस्य संतप्तस्य ललाटे स्नेहो यदाद्रमा-
ज्ञायत⁵⁾ तेनानन्दतदब्रवीन्मरुद्वै यत्नं सुवेदमविदमरु-
मिति⁶⁾ तद्यदब्रवीन्मरुद्वै यत्नं सुवेदमविदमरुमिति⁷⁾
तस्मात्सुवेदो ऽभवत्तं⁸⁾ वा एतं सुवेदं सत्तं स्वेद इत्या-
चक्षते परोक्षेण⁹⁾ परोक्षप्रिया⁹⁾ इव हि देवा¹⁰⁾ भवन्ति
प्रत्यक्षद्विषः' ॥ १ ॥

स¹¹⁾ भूयो ऽश्राम्यद्वयो ऽतप्यद्वय आत्मानं समतपत्तस्य
श्रान्तस्य तप्तस्य संतप्तस्य सर्वेभ्यो रोमगतेभ्यः पृथक्स्वेद-

1) So corr.; °यत्वेकमेव A und C; °यंभ्वेकमेव B; °यंभ्वेकमेव E;
2) तदैक्षत B, तदैक्षत C und E; 3) so corr.; die hss. lesen तदेकमे°.
4) so corr.; die hss. lesen निर्मम; 5) so lese ich mit Böhtlingk;
die hss. haben यदाद्रियमा°; यदाद्रियमाज्ञायन्त B; 6) und 7) wie Böht-
lingk; A hat °महा इति, die übrigen hss. °मह इति; 8) ऽभवत्त्वं C;
9) परोक्षप्रिया E; 10) देवता B; 11) Brahma ist hier masc.,
er wieder neutrum.

धाराः प्रास्यन्दन्तं^{१)} ताभिरनन्दन्तद्व्रवीदाभिर्वा अहमिदं सर्वं धारयिष्यामि^{२)} यदिदं किं चाभिर्वा अहमिदं सर्वं जनयिष्यामि^{३)} यदिदं किं चाभिर्वा अहमिदं सर्वमाप्स्यामि यदिदं किं चेति' तद्यद्व्रवीदाभिर्वा अहमिदं सर्वं धारयिष्यामि^{४)} यदिदं किं चेति' तस्माद्धारा^{५)} अभवंस्तद्धाराणां^{६)} धारात्वं यच्चासु ध्रियते^{७)} तद्यद्व्रवीदाभिर्वा अहमिदं सर्वं जनयिष्यामि यदिदं किं चेति' तस्मान्नाया^{८)} अभवंस्तज्ञायानां^{९)} ज्ञायत्वं याच्चासु पुरुषो ज्ञायते यच्च पुत्रः' पुत्राम नरकमनकशततारं^{१०)} तस्मान्नातीति पुत्रस्तत्पुत्रस्य पुत्रत्वं' तद्यद्व्रवीदाभिर्वा अहमिदं^{११)} सर्वमाप्स्यामि यदिदं किं चेति' तस्मादापो अभवंस्तदयामत्वमाप्नोति^{१२)} वै स सर्वान्कामान्यान्कामयते^{१३)} ॥ २ ॥

ता अपः सृष्ट्वान्वैक्षत' तासु स्वां ह्यायामपश्यन्तामस्येक्षमाणस्य^{१४)} स्वयं रेतो ऽस्कन्दन्तदप्सु प्रत्यतिष्ठता-

- 1) प्रास्यन्दन्त A; प्रास्यन्दन्त B; प्रास्यन्दन्त E; 2) धारयिष्यामि E;
 3) Von जनयिष्यामि bis धारयिष्यामि fehlt in B; 4) धारयिष्यामि E;
 5) धारा hat hier keinen Sinn; vielleicht ist धरा (Erde) gemeint (Böhtlingk); 6) °वंस्तस्माद्धा° B; 7) ध्रियते A und B; 8) Die hss. haben plur.; ich möchte (wie Böhtlingk) sing. lesen, um so mehr als puruṣaḥ und putraḥ auch im sing. stehen. 9) °याता E;
 10) °कशततार C; 11) अहमिदं E; 12) °पत्न्यमाप्नोति A und E;
 13) Am Schluss ist doch wohl य एवं वेद ausgefallen; 14) ह्यायाम° A und E; °क्षमाणः स्य E;

स्तत्रैवाभ्यश्चाम्यदभ्यतपत्समतपत्ताः शान्तास्तप्ताः संतप्ताः
 सार्धमेव रेतसा द्वैधमभवस्तांसामन्यतरा^{१)} अतिलवणा^{२)}
 अपेया अस्वाद्यस्ता^{३)} अशान्ता रेतः समुद्रं वृत्वातिष्ठन्ने-
 तराः पेयाः स्वाद्यः शान्तास्तास्तत्रैवाभ्यश्चाम्यदभ्यतपत्सम-
 तपत्ताभ्यः शान्ताभ्यस्तप्ताभ्यः संतप्ताभ्यो यद्वेत असीत्तदभृ-
 ज्ज्यत^{४)} 'यदभृज्ज्यत^{५)} तस्माद्भृगुः समभवत्तद्भृगोर्भृगुत्वं'^{६)}
 भृगुरिव वै स सर्वेषु लोकेषु भाति य एवं वेद' ॥ ३ ॥

स भृगुं सृष्ट्वात्तर्धीयत' स भृगुः सृष्टः प्राजिज्ञतं^{७)} तं
 वागन्ववदद्वायो वाय^{८)} इति 'स^{९)} न्यवर्तत स दक्षिणां
 दिशमैज्ञत^{१०)} तं वागन्ववदन्मातरिश्चन्मातरिश्चन्निति' स^{११)}
 न्यवर्तत' स^{१२)} प्रतीचीं दिशमैज्ञत^{१३)} तं वागन्ववदत्पव-
 मान^{१४)} पवमानेति 'स^{१५)} न्यवर्तत' स उदीचीं दिशमैज्ञत^{१६)}
 तं वागन्ववदद्वात वातेति' तमब्रवीन्न न्वविदमहमिति^{१७)}

१) द्वैतमभ° A; द्वैधतममभ° B; द्विधमभ° E; alle hss. lesen °मःया अन्यतरा;

२) B fügt ein: अतिप्रज्ञापतेरावृतो ब्रह्मणा वर्मनाहं कस्य यस्य ज्योतिषा वचसा च
 जग्दृष्टिः श्वेतवोर्यो विहायां रा हस्तायुः सुकृतः दश्चर्यं लवणा; ३) अग्राप्यस्ता
 B, C und E; ४) und ५) Die hss. lesen °भृज्यत; ६) °गत्वं B;
 ७) प्राजिज्ञत B, C und E; ८) So corr. die hss. haben वायो; ९) सं
 B und E; १०) So corr. die hss. haben दिशमेज्ञत; ११) सं B;
 १२) सं E; १३) So corr. die hss. haben दिशमेज्ञत; १४) पवमानः
 B und E; १५) सं B; १६) So corr. die hss. lesen °मेज्ञत;
 १७) So corr. (wie Böhlingk); A hat विदमहा इति; B, C und E lesen
 विदमह इति;

न ह्रीत्यथार्वाङ्गिनमेतास्वेवाप्स्वन्विच्छेति ' तद्यदब्रवीद-
 थार्वाङ्गिनमेतास्वेवाप्स्वन्विच्छेति तदथर्वाभवत्तदथर्वणो ^{१)}
 अथर्वत्वं ^{१)} 'तस्य ह वा एतस्य भगवतो अथर्वण ऋषेयथैव
 ब्रह्मणो ^{२)} लोमानि यथाङ्गानि यथा प्राण एवमेवास्य
 सर्व आत्मा समभवत्तमथर्वाणां ब्रह्माब्रवीत्प्रजापतेः प्रजाः
 सृष्ट्वा पालयस्वेति ' तद्यदब्रवीत्प्रजापतेः प्रजाः सृष्ट्वा
 पालयस्वेति तस्मात्प्रजापतिर्भवत्तत्प्रजापतेः प्रजापतिव-
 मथर्वा वै प्रजापतिः ' प्रजापतिरिव वै स सर्वेषु लोकेषु
 भाति य एवं वेद ' ॥ ४ ॥

तमथर्वाणामृषिमभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्तस्माच्छ्रान्ता-
 तत्तात्संतप्तादशतयानथर्वण ^{३)} ऋषीन्निर्मितैर्कर्चान्दृचां-
 स्तृचांश्चतुर्चान्यश्चर्चात्षडर्चात्सप्तर्चानष्टर्चान्नवर्चान्दशर्चा-
 निति ^{४)} 'तानथर्वण ऋषीनभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्तेभ्यः
 श्रान्तेभ्यस्तप्तेभ्यः संतप्तेभ्यो दशतयानाथर्वणानार्षेयान्निर्मि-
 मतैकादशान्द्वादशांस्त्रयोदशांश्चतुर्दशान्यश्चदशान्षोडशांस्त-
 सद्दशानष्टादशान्नवदशान्विंशानिति ' तानथर्वण ऋषीना-
 थर्वणांश्चार्षेयानभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्तेभ्यः श्रान्तेभ्यस्त-
 प्तेभ्यः संतप्तेभ्यो यान्मन्त्रानपश्यत्स आथर्वणो वेदो ऽभव-

१) °थर्वणाथर्वत्वं B; २) ब्रह्मणो C; ३) °थर्वाणा B; ४) दशर्चान्
 fehlt in E;

तमाथर्वणं वेदमभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्तस्माच्छ्रुतात्तप्ता-
त्संतप्तादोमिति मन एवोर्ध्वमक्षरमुद्रक्रामत्स^{१)} य इच्छे-
त्सर्वैरैतैरथर्वभिश्चाथर्वणैश्च कुर्वीयेत्येतयैव तन्महाव्या-
हृत्या^{२)} कुर्वीति 'सर्वैर्ह वा अस्यैतैरथर्वभिश्चाथर्वणैश्च कृतं
भवति य एवं वेद यश्चैवं विद्वानेवमेतया महाव्याहृत्या^{३)}
कुरुते' ॥ ५ ॥

स भूयो^{४)} ऽश्राम्यदूयो ऽतप्यदूय आत्मानं समतपत्स
आत्मत एव त्रींलोकान्निर्मिमीत^{५)} पृथिवीमन्तरिक्षं^{६)}
दिवमिति 'स खलु पादाभ्यामेव पृथिवीं निर्मिमीतां-
रादन्तरिक्षं^{७)} मूर्ध्नी दिवं' स तांस्त्रींलोकानभ्यश्राम्यदभ्य-
तपत्समतपत्तेभ्यः श्रान्तेभ्यस्तप्तेभ्यः संतप्तेभ्यस्त्रीन्देवान्निर्-
मिमीताग्निं^{८)} वायुमादित्यमिति 'स खलु पृथिव्या एवाग्निं
निर्मिमीतान्तरिक्षाद्वायुं^{८)} दिव आदित्यं 'स तांस्त्रीन्देवा-
नभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्तेभ्यः श्रान्तेभ्यस्तप्तेभ्यः संतप्तेभ्य-
स्त्रीन्वेदान्निर्मिमीत^{८)} ऋग्वेदं यजुर्वेदं सामवेदमित्यग्नेरृग्वेदं
वायोर्यजुर्वेदमादित्यात्सामवेदं' स तांस्त्रीन्वेदानभ्यश्राम्यद-
भ्यतपत्समतपत्तेभ्यः श्रान्तेभ्यस्तप्तेभ्यः संतप्तेभ्यस्तिंस्त्री महा-

१) °द्रक्रामयत्स E; २) Die hss. lesen तं महा°; ३) °हृत्यां E;

४) भूयो B; ५) So corr.; die Hss. °मिमत; ६) पृथिवीमान्त° E;

७) So corr., die Hss. °मिमतो°; ८) So corr.

व्याकृतीर्निरमिमीत^{१)} भूर्भुवः स्वरिति' भूरित्यृग्वेदाहुव
इति यजुर्वेदात्स्वरिति सामवेदात्सं य इच्छेत्सर्वैरेतैस्त्रि-
भिर्वेदैः कुर्वीषेत्येताभिरेव तन्महाव्याकृतिभिः कुर्वीति'
सर्वैर्ह वा अस्यैतैस्त्रिभिर्वेदैः कृतं भवति य एवं वेद
यश्चैवंविद्वानेवमेताभिर्महाव्याकृतिभिः^{२)} कुरुते' ॥ ६ ॥

ता या अमू रेतः समुद्रं वृत्वातिष्ठंस्ताः^{३)} प्राच्यो
दक्षिणाच्यः प्रतीच्य^{४)} उदीच्यः समवद्रवन्त' तद्यत्समव-
द्रवन्त तस्मात्समुद्र उच्यते 'ता भीता अब्रुवन्भगवन्तमेव^{५)}
वयं राजानं वृणीमह इति' यच्च वृत्वातिष्ठंस्तद्वरणो^{६)}
ऽभवत्तं वा एतं^{७)} वरणं^{८)} सत्तं वरुण इत्याचक्षते परो-
क्षेण' परोक्षप्रिया इव हि देवा भवन्ति प्रत्यक्षद्विषः 'स
समुद्रादमुच्यत^{९)} 'स मुच्युरभवत्तं वा एतं मुच्युं^{१०)} सत्तं
मृत्युरित्याचक्षते परोक्षेण' परोक्षप्रिया इव हि देवा
भवन्ति प्रत्यक्षद्विषस्तं वरुणं मृत्युमभ्यश्राम्यदभ्यतपत्सम-
तपत्तस्य श्रान्तस्य तप्तस्य संतप्तस्य सर्वेभ्यो^{११)} ऽङ्गेभ्यो^{११)}
रसो ऽक्षरत्सो ऽङ्गरसो ऽभवत्तं वा एतमङ्गरसं सत्तमङ्गरा

1) So corr.; 2) Die hss. महा°; 3) वृत्वातिष्ठंस्ताः B; 4) प्रतीच्य E;
5) °गन्तामव B; 6) So corr. A °द्वर्षो; B, C und E °वरुणो; 7) Von
एतं bis मुच्यु° fehlt in B; 8) So corr. die Hss. वरणं; 9) °च्युत
A und B; °च्यता E; 10) मुच्यं E; 11) Fehlt in B;

इत्याचक्षते परोक्षेण 'परोक्षप्रिया इव हि देवा भवन्ति
प्रत्यक्षद्विषः' ॥ ७ ॥

तमङ्गिरसमृषिमभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्तस्माच्छ्रान्ता-
त्तत्तात्संतताद्विंशिनो ऽङ्गिरस ऋषीन्निर्मिमीत^{१)} 'तान्विं-
शिनो ऽङ्गिरस ऋषीनभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्तेभ्यः श्रा-
न्तेभ्यस्तप्तेभ्यः संतप्तेभ्यो दशतयानाङ्गिरसानार्षेयान्निर्मि-
मीत^{२)} षोडशिनो ऽष्टादशिनो^{३)} द्वादशिन एकर्चान्दृचां-
स्तृचांश्चतुरृचान्पञ्चर्चान्पञ्चर्चान्सप्तर्चानिति^{४)} 'तानङ्गिरस^{५)}
ऋषीनाङ्गिरसांश्चार्षेयानभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्तेभ्यः श्रान्ते-
भ्यस्तप्तेभ्यः संतप्तेभ्यो^{६)} यान्मन्त्रानपश्यत्स आङ्गिरसो^{७)} वेदो
ऽभवत्तमाङ्गिरसं^{८)} वेदमभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्तस्माच्छ्रा-
न्तात्तत्तात्संततान्ननदिति द्वैतमक्षरं व्यभवत्स य इच्छेत्स-
र्वैरेतैरङ्गिरोभिश्चाङ्गिरसैश्च^{९)} कुर्वीयेत्येतयैव^{१०)} तन्महा-
व्याकृत्या^{११)} कुर्वति' सर्वैर्ह वा अस्यैतैरङ्गिरोभिश्चाङ्गिरसैश्च
कृतं भवति य एवं वेद यश्चैवं विद्वानेवमेतया महाव्या-
कृत्या कुरुते' ॥ ८ ॥

1) So corr. A, B und C °मिमत्, E °मिमता; 2) °ङ्गिरसानार्षे° E;
alle hss. °मिमत्; 3) द्वादशिनो B; 4) दृचान् fehlt in E; und
steht in den andern Hss. hinter षडर्चान्; 5) तनङ्गि° C; 6) संतप्ते C;
7) अङ्गिरसो A; 8) °ङ्गिरसां B; 9) प्रेच्छेत्स° B; 10) Von
कुर्वीये° bis कृतं fehlt in B; °तयैवत् E; 11) So corr.; die Hss. तं महा°.

स ऊर्ध्वो ऽतिष्ठत्स इमांस्तोकान्व्यष्टभ्रातस्मादङ्गिरसो
 ऽधीयान ऊर्ध्वस्तिष्ठति' तद्वत्^{१)} 'स मनसा ध्यायेद्येद्वा अहं
 किं च मनसा ध्यास्यामि तथैव तद्विष्यति^{२)} 'तद्व स्म
 तथैव भवति' तदप्येतदुचोक्तं 'श्रेष्ठो ह वेदस्तपसो ऽधि
 ज्ञातो ब्रह्मज्ञानां^{३)} क्षितये संबभूव^{४)} । ऋच्यृग्भूतं^{५)} यदसृ-
 ज्यतेदं निवेशनमनृणं^{६)} दूरमस्येति' ता वा^{७)} एता अङ्गि-
 रसां ज्ञामयो^{८)} यन्मेनयः 'करोति मेनिभिर्वीर्यं^{९)} य एवं
 वेद' ॥ १ ॥

स दिशो ऽन्वैक्षत प्राचीं दक्षिणां प्रतीचीमुदीचीं
 ध्रुवामूर्धामिति^{१०)} 'तास्तत्रैवाभ्यश्चाम्यदभ्यतपत्समतपत्ता-
 भ्यः^{११)} आन्ताभ्यस्तप्ताभ्यः संतप्ताभ्यः पञ्च वेदान्निर्मि-
 ती^{१२)} 'सर्पवेदं पिशाचवेदमसुरवेदमितिरासवेदं^{१३)} पुरा-
 णवेदमिति' स खलु प्राच्या^{१४)} एव^{१५)} दिशः सर्पवेदं
 निर्मिती^{१०)} 'दक्षिणास्याः पिशाचवेदं' प्रतीच्या असुरवे-
 दमुदीच्या इतिरासवेदं 'ध्रुवायाश्चोर्ध्वायाश्च पुराणवेदं' स

१) तपूतं B; त वत्तं A; २) So die hss. man erwartet ऽविष्यतीति;

३) ब्रह्मज्ञानं A; ब्रह्मज्ञानां B; ४) सद्यभूव B; ५) (So meine Kon-

jektur) ऋच्यृग्भूतं A und B; ऋच्यृग्भूतं C; ऋच्यृग्भूतं E; ६) 'मनृणां C;

७) व C; ८) So alle hss.; B. I. hat यामयो; ९) मेभिर्वीर्यं C;

मेयिभिर्वीर्यं E; १०) दूवा° B; ११) तास्तत्रैवाभिप्रा° E; १२) So

corr.; die Hss. 'निर्मित'; १३) पिशाचावद° B; १४) प्राच्या A;

१५) एवा A; १६) So corr. die Hss. 'मत'.

तान्यच्च वेदानभ्यश्चाम्यदभ्यतपत्समतपत्तेभ्यः श्रान्तेभ्यस्त-
 तेभ्यः संतप्तेभ्यः पञ्च महाव्याकृतीर्निर्मिमीत^{१)} 'वृधत्क-
 रद्गुहन्महत्तदिति^{२)} ' वृधदिति सर्पवेदात्करदिति पिशा-
 चवेदाद्गुहदित्यसुरवेदान्महदितोतिहासवेदात्तदिति पुराण-
 वेदात्स य^{३)} इच्छेत्सर्वैरेतैः पञ्चभिर्वेदैः कुर्वीयेत्येता-
 भिरिव तन्महाव्याकृतिभिः^{४)} कुर्वीत ' सर्वैर्ह वा अस्यैतैः
 पञ्चभिर्वेदैः कृतं भवति य एवं वेद यश्चैवंविद्वानेवमे-
 ताभिर्महाव्याकृतिभिः कुरुते ' ॥ १० ॥

स आवतश्च परावतश्चान्वैक्षत ' तास्तत्रैवाभ्यश्चाम्य-
 दभ्यतपत्समतपत्ताभ्यः श्रान्ताभ्यस्ताभ्यः संतप्ताभ्यः शमि-
 त्यूर्ध्वमक्षरमुद्रक्रामत्स य इच्छेत्सर्वाभिरैताभिरावद्विश्च परा-
 वद्विश्च कुर्वीयेत्येतयैव तन्महाव्याकृत्या^{४)} कुर्वीत '
 सर्वाभिर्ह^{५)} वा अस्यैताभिरावद्विश्च परावद्विश्च कृतं भवति
 य एवं वेद यश्चैवंविद्वानेवमेतया महाव्याकृत्या कुरुते '
 ॥ ११ ॥

स भूयो ऽश्चाम्यदूयो ऽतप्यदूय आत्मानं समतपत्सं
 मनस एव चन्द्रमसं निर्मिमीत^{६)} ' नखेभ्यो नक्षत्राणि '

१) So corr. die Hss. °मत ;

२) महत् fehlt in E ;

३) Fehlt in B ;

४) So corr. die Hss. तं महा° ;

५) ह fehlt in E ;

६) So corr. die

Hss. °मत .

लोमभ्य ओषधिवनस्पतीङ्गुलेभ्यः प्राणोभ्यो^{१)} ज्यान्ब्रह्मन्दे-
वात्स भूयो ऽश्राम्यदूयो ऽतप्यदूय^{२)} आत्मानं समतपत्स
एतं त्रिवृतं सप्ततत्तुमेकविशतिसंस्थं^{३)} यज्ञमपश्यत्तदप्येत-
दचोक्तमग्निर्गृह्यं त्रिवृतं^{४)} सप्ततत्तुमित्यथाप्येष^{५)} प्राक्रीडितः
श्लोकः प्रत्यभिवादति ' सप्त सुत्याः सप्त च पाकयज्ञा
इति ' ॥ १२ ॥

तमाहर्त्तेनायज्ञत ' तस्याग्निर्होतासीद्वायुर्धर्युः ' सूर्य
उद्गाता ' चन्द्रमा ब्रह्मा ' पर्जन्यः सदस्य ' ओषधिवनस्प-
तयश्चमसाधर्यवो^{६)} विश्वे देवा होत्रका अथर्वाङ्गिरसो
गोतारस्तं^{७)} ह^{७)} स्मैतमेवं^{७)} विद्वांसः^{७)} पूर्वे^{७)} श्रोत्रिया^{७)}
यज्ञं^{७)} ततं^{७)} सावसाय^{७)} ह^{७)} स्माहेत्यभिब्रजन्ति^{७)} ' मा नो
ज्यं धर्म उच्यतः प्रमत्तानाममृताः प्रजाः प्रधाक्षीदिति^{८)} '
तान्वा एतान्यरिरिक्तकात्सदः प्रसर्पकानित्याचक्षते^{९)} दक्षि-
णासमृद्धांस्तदु ह स्माह प्रजापतिर्यद्वै यज्ञे^{१०)} ऽकुशला
ऋत्विजो भवन्त्यचरितिनो^{११)} ब्रह्मचर्यमपराग्या^{१२)} वा ' तद्वै
यज्ञस्य विरिष्टमित्याचक्षते ' यज्ञस्य विरिष्टमनु यज्ञमानो

1) प्राणोभ्यो B; 2) ऽतप्यत भूय B und E; 3) सप्ततत्तुमेक° B;
4) त्रितं E; 5) सप्ततत्तुमि° B; सप्तुमि° E; 6) °धर्यवा E; 7) Ver-
dorben; vgl. Bem. z. d. S.; 8) So mit Böhlingk; die hss. haben *
प्रसाक्षीदिति; 9) एतान्यरिरिक्ता° C; 10) यज्ञा B; 11) °रितिनो C;
12) So die hss.; Böhlingk schlägt vor ब्रह्मचर्ये अपराग्या.

विरिष्यते' यज्ञमानस्य विरिष्टमन्वृत्विजो विरिष्यन्त' ऋवि-
जां विरिष्टमनु^{१)} दक्षिणा विरिष्यन्ते' दक्षिणानां विरि-
ष्टमनु यज्ञमानः पुत्रपशुभिर्विरिष्यते' पुत्रपशूनां^{२)} विरि-
ष्टमनु यज्ञमानः स्वर्गेण लोकेन विरिष्यते^{३)} ' स्वर्गस्य
लोकस्य विरिष्टमनु तस्यार्धस्य योगक्षेमो विरिष्यते
यस्मिन्नर्थे यज्ञन्त इति ब्राह्मणम्' ॥ १३ ॥

तं ह स्मैतमेवंविद्वांसं ब्रह्माणं यज्ञविरिष्टी वा यज्ञ-
विरिष्टिनो वेत्युपाधवेरन्नमस्ते अस्तु भगवन्त्यज्ञस्य^{४)} नो
विरिष्टं^{५)} संधेहीति' तद्यत्रैव विरिष्टं^{६)} स्यात्तत्राग्नीनुपस-
माधाय शाल्वदुकं कृत्वा पृथिव्यै श्रोत्रायेति त्रिरेवाग्नी-
त्संप्रोक्षति^{७)} त्रिः पर्युक्षति^{८)} ' त्रिः कार्यमानमाचामयति
च संप्रोक्षति च' यज्ञवास्तु^{९)} च संप्रोक्षत्यथापि^{१०)} वेदानां
रसेन यज्ञस्य विरिष्टं संधीयते' तद्यथा लवणेन सुवर्णां^{११)}
संदध्यात्सुवर्णेन^{१२)} रजतं रजतेन लोहं^{१३)} लोहेन सीसं^{१४)}
सीसेन त्रध्वमेवास्य^{१५)} यज्ञस्य विरिष्टं संधीयते' यज्ञस्य
संधितिमनु^{१६)} यज्ञमानः संधीयते' यज्ञमानस्य संधितिमन्वृ-

- १) विरिष्य° B; २) °शूनां B; ३) °ष्यन्ते E; ४) °यज्ञसा E;
५) विरिष्टं A und E; ६) विरिष्टं B; ७) त्रिरेवाग्नीत्स° C; त्रिरेवाग्नीत्स° E;
८) पर्युक्षति E; ९) यज्ञं वास्तु E; १०) संप्रोक्षत्य° E; ११) सुवर्णा E;
१२) संदध्यात्सु° A und B; १३) Fehlt in C; १४) Fehlt in A;
१५) त्रध्वमेव° B; त्रध्वेव° C; तृध्वेव° E; १६) संधी° A.

विज्ञः^{१)} संधीयन्त^{२)} ' ऋविज्ञां संधितिमनु^{१)} दक्षिणाः
 संधीयन्ते^{३)} ' दक्षिणानां संधितिमनु^{१)} यज्ञमानः पुत्रपशुभिः^{४)}
 संधीयते^{५)} ' पुत्रपशूनां संधितिमनु^{६)} यज्ञमानः स्वर्गेण
 लोकेन संधीयते^{७)} ' स्वर्गस्य लोकस्य संधितिमनु^{६)} तस्या-
 र्धस्य योगक्षेमः संधीयते^{८)} यस्मिन्नर्थे यज्ञन्त इति ब्रा-
 ह्मणम्' ॥ १४ ॥

तदु ह स्माह्यथर्वा देवो विज्ञानन्यज्ञविरिष्टानन्द-
 नीत्युपशमयेरन्यज्ञे^{९)} प्रायश्चित्तिः क्रियते ऽपि च यदु
 बद्धिव^{१०)} यज्ञे विलोमं^{११)} क्रियते न चैवास्य काचना-
 र्तिर्भवति न च यज्ञविष्कन्धमुपयात्यपहृत्ति पुनर्मृत्युमपा-
 त्येति पुनराज्ञातिं^{१२)} कामचारो ऽस्य सर्वेषु लोकेषु भाति
 य एवं वेद यश्चैवंविद्वान्ब्रह्मा भवति यस्य चैवंविद्वान्ब्रह्मा
 दक्षिणातः सदो ऽध्यास्ते यस्य चैवंविद्वान्ब्रह्मा दक्षिणात
 उद्भूय आसीनो यज्ञ आज्याहुतीर्जुहोतीति ब्राह्मणम्'
 ॥ १५ ॥

ब्रह्म ह वै ब्रह्माणं पुष्करे समृजे^{१३)} ' स खलु ब्रह्मा
 सृष्टश्चित्तामापेदे ' केनारुमेकेनाक्षरेण सर्वाश्च कामान्स-

१) संधी° A; २) संधियन्ते A und C; ३) °यन्ते A und C; ४) पुत्रः
 पशुभिः B; ५) °यन्ते E; ६) संधी° A und C; ७) °यन्ते B;
 ८) °धौयन्ते B; ९) P P B: विज्ञानान्य°; १०) बद्धीव A; ११) विलोमः
 A, B und E; १२) पुनराज्ञाति C; १३) समृजे A, B und C.

वींश्च लोकात्सर्वांश्च देवात्सर्वांश्च वेदात्सर्वांश्च यज्ञात्स-
 र्वांश्च शब्दात्सर्वांश्च^{१)} व्युष्टीः^{२)} सर्वाणि च भूतानि स्या-
 वरज्जमान्यनुभवेयमिति^{३)} स ब्रह्मचर्यमचरत्स^{४)} ओमि-
 त्येतदक्षरमपश्यद्विवर्णं^{५)} चतुर्मात्रं सर्वव्यापि सर्वविभव्या-
 तयामब्रह्म^{६)} ब्राह्मीं व्याकृतिं ब्रह्मदैवतां^{७)} तथा सर्वांश्च
 कामात्सर्वांश्च लोकात्सर्वांश्च देवात्सर्वांश्च वेदात्सर्वांश्च
 यज्ञात्सर्वांश्च शब्दात्सर्वांश्च^{८)} व्युष्टीः^{९)} सर्वाणि च भूतानि
 स्यावरज्जमान्यन्वभवत्तस्य^{१०)} प्रथमेन वर्णोनापः^{११)} स्नेहं^{१२)}
 चान्वभवत्तस्य^{१३)} द्वितीयेन वर्णेन तेजो ज्योतीष्यन्वभवत्
 ॥ १६ ॥

तस्य प्रथमया स्वरमात्रया^{१०)} पृथिवीमग्निमोषधिवन-
 स्पतीनृगवेदं भूरिति व्याकृतिं गायत्रं हृन्दस्त्रिवृतं स्तोमं
 प्राचीं दिशं^{११)} वसुतमृतं^{१२)} वाचमध्यात्मं त्रिह्वां रसमि-
 तीन्द्रियाण्यन्वभवत्^{१३)} ॥ १७ ॥

1) So corr. die Hss. °वींश्च; 2) So alle hss.; vielleicht zu lesen: व्युष्टीः; 3) °चरत्सर्तुमित्ये° A; °चरत्सर्व ओमित्ये° C; 4) °ब्रह्मा A und B; 5) So mit Böhtlingk; die Hss. °दैवतं; 6) So corr.; die Hss. °वींश्च; 7) So die hss.; vielleicht व्युष्टीः 8) स्यावरत्त° B; 9) So mit Böhtlingk; die Hss. वर्णोनापसेहश्च°; 8) und 9) तस्य befremdet; man hätte hier wegen व्याकृति das Fem. erwartet. Der Autor hat wohl an ओंकार gedacht [Böhtlingk]. 10) स्वरमाया B; 11) दोषं E; 12) °मृतं E; 13) रसमितिन्द्रि° E; °प्यान्वभवत् C.

तस्य द्वितीयया स्वरमात्रयात्तरिक्तं^{१)} वायुं यजुर्वेदं भुव
इति व्याकृतिं^{२)} त्रैष्टुभं इन्द्रः पञ्चदशं स्तोमं प्रतीचीं^{३)}
दिशं ग्रीष्ममृतुं^{४)} प्राणमध्यात्मं नासिके गन्धघ्राणमितीन्द्रि-
याण्यन्वभवत्' ॥ १८ ॥

तस्य तृतीयया स्वरमात्रया दिवमादित्यं सामवेदं^{५)}
स्वरिति व्याकृतिं^{६)} ज्ञागतं इन्द्रः सप्तदशं स्तोममुदीचीं^{७)}
दिशं वर्षा ऋतुं ज्योतिरध्यात्मं चक्षुषी दर्शनमितीन्द्रिया-
न्यन्वभवत्' ॥ १९ ॥

तस्य वकारमात्रयापश्चन्द्रमसमथर्ववेदं^{८)} नक्षत्राण्यो-
मिति स्वमात्मानं जनदित्यङ्गिरसामानुष्टुभं इन्द्र एकविंशं
स्तोमं दक्षिणां दिशं शरदमृतुं मनो अध्यात्मं ज्ञानं^{९)}
ज्ञेयमितीन्द्रियाण्यन्वभवत्' ॥ २० ॥

तस्य मकारश्चुत्येतिहासपुराणं^{१०)} वाकोवाक्यं^{११)} गाथा^{१२)}
नाराशंसीरूपनिषदो अनुशासनानीति^{१३)} वृधत्कारदुहन्म-
रुत्तच्छमोमिति व्याकृतीः स्वरशम्यनानातल्लीः^{१३)} स्वर-
नृत्यगीतवादित्राण्यन्वभवच्चैत्ररथं दैवतं वैद्युतं ज्योतिः

1) °रिक्त B; 2) व्याकृत E; 3) प्रतीची E; 4) °मृतुं C;
5) साम° E; 6) व्याकृतिरू C und E; 7) °दीची E; 8) °त्रयश्चन्द्रम-
समथर्व° B; 9) ज्ञानं B; ज्ञानं C; 10) °हासपुराणं B; 11) So corr.;
die hss. °वाक्यगा°; 12) So corr. die hss. अनुशासनानामिति;
13) स्वरशम्य° B; स्वरशम्यमानाना° C; स्वरशम्यमाना° E.

वर्द्धितं हृन्दस्त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ^{१)} स्तोमौ ध्रुवामूर्धा दिशं^{२)}
हेमन्तशिशिरावृतू श्रोत्रमध्यात्मं शब्दश्रवणमितीन्द्रिया-
ण्यन्वभवत्' ॥ २१ ॥

सैषैकान्तरगर्भक्षणास्तपसो ज्ये प्रादुर्बभूव^{३)} ब्रह्मवेद-
स्याथर्वणं शुक्रमन्त एव मन्त्राः प्रादुर्बभूवुः' स तु खलु
मन्त्राणामतपसासुश्रूषानध्यायाध्ययनेन यद्वनं च विरिष्टं
च यातयामं^{४)} च करोति तदथर्वणां तेजसा प्रत्याप्या-
ययेन्मन्त्राश्च^{५)} मामभिमुखोभवेयुर्गर्भा इव मातरमभिजि-
घांसुः^{६)} 'पुरस्तादोकारं प्रयुङ्क्त' एतयैव तदृचा प्रत्याप्या-
येदेषैव यज्ञस्य^{७)} पुरस्ताद्युज्यत' एषा^{८)} पश्चात्सर्वत एतया
यज्ञस्तायते' तदप्येतदुक्तं' या पुरस्ताद्युज्यत^{९)} ऋचो
अक्षरे परमे व्योमन्निति' तदेतदक्षरं ब्राह्मणो यं काम-
मिहेत्रिरात्रोपोषितः^{१०)} प्राङ्मुखो वाग्यतो वर्द्धिष्युपविश्य
सहस्रकृत्^{११)} आवर्तयेत्सिध्यत्यस्यार्थाः सर्वकर्माणि चेति
ब्राह्मणम्' ॥ २२ ॥

वसोर्धाराणामैन्द्रं^{१२)} नगरं' तदसुराः पर्यवारयन्त' ते

१) हृन्दः स्त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ E; २) दिशं C; दैश E; ३) प्रादूर्ब^० B;
४) यातयात्तमामं B; ५) प्रत्याप्याय^० C und E; ६) So die hss.; viel-
leicht °जिगांसेयुः ७) C fügt पुराण ein; ८) एषाम A und C;
९) °यन्त C; १०) काममिहेत्रोरा^० E; ११) Wie Böhtlingk; die Hss.
कृत्वा; १२) °मैन्द्र A und E.

देवा भीता आसन्क ईमानसुरानपह्निष्यतीति ' त ओं-
 कारं ब्रह्मणः पुत्रं ज्येष्ठं ददृशुस्ते तमब्रुवन्भवता मुखेने-
 मानसुराञ्जयेमेति ' स होवाच ' किं मे प्रतीवाहो भवि-
 ष्यतीति ' वरं वृणीष्वेति ' वृणा इति ' स वरमवृणीति '
 न मामनीरयित्वा ब्राह्मणा ब्रह्म वदेयुर्यदि वदेयुर्ब्रह्म
 तत्स्यादिति ' तथेति ' ते देवा देवयज्ञनस्योत्तरार्धं ऽसुरैः
 संयत्ता आसंस्तानोँकारेणाग्नीध्रीयादेवा असुरान्पराभा-
 वयन्त ' तद्यत्पराभावयन्त तस्मादोँकारः पूर्वमुच्यते ' यो
 ह वा एतमोँकारं न वेदावशी^{१)} स्यादित्यथ य एवं वेद
 ब्रह्मवशी^{२)} स्यादिति ' तस्मादोँकार ऋच्यृग्भवति^{३)} ' यजुषि
 यजुः ' साम्नि साम ' सूत्रे सूत्रं ' ब्राह्मणे^{४)} ब्राह्मणं ' श्लोके
 श्लोकः ' प्रणवे प्रणव इति ब्राह्मणम् ' ॥ २३ ॥

ओंकारं पृच्छामः ' को धातुः ' किं प्रातिपदिकं ' किं
 नामाख्यातं ' किं लिङ्गं ' किं वचनं ' का विभक्तिः ' कः
 प्रत्ययः ' कः^{५)} स्वर उपसर्गो^{६)} निपातः ' किं वै व्या-
 करणं ' को विकारः ' को विकारी ' कतिमात्रः ' कतिवर्णः '
 कत्यक्षरः ' कतिपदः ' कः संयोगः ' किं स्थानानुप्रदानकरणं

1) und 2) So mit Böhtlingk; die Hss. °वस;

3) So corr.;

ऋग्भवति A und E; ऋगृग्भवति B; ऋग्यग्भवति C;

4) ब्राह्मणो A;

5) Fehlt in E;

6) उपसर्गो C.

शिक्षकाः किमुच्चारयन्ति 'किं ह्रन्द्ः' 'को वर्ण इति पूर्वं प्रश्ना' अथोत्तरे 'मन्त्रः कल्पो ब्राह्मणमृग्यजुः साम' कस्माद्ब्रह्मवादिन^{१)} ओंकारमादितः कुर्वन्ति 'किं दैवतं'^{२)} किं ज्योतिषं' किं निरुक्तं' किं स्थानं' का प्रकृतिः' किमध्यात्ममिति' षट्त्रिंशत्प्रश्नाः 'पूर्वोत्तराणां त्रयो वर्गा द्वादशका' एतैरोंकारं व्याख्यास्यामः ॥ २४ ॥

इन्द्रः प्रजापतिमपृच्छद्भगवन्नभिष्टूय^{३)} पृच्छामीति 'पृच्छ वत्सेत्यब्रवीत्किमयमोंकारः' 'कस्य पुत्रः' 'किं चैतच्छ्रन्दः' 'किं चैतद्वर्णः' 'किं चैतद्ब्रह्मा'^{४)} ब्रह्म संपद्यते' तस्माद्वि तद्भगमोंकारं पूर्वमालेभे^{५)} 'स्वरितोदात्त एकाक्षर'^{६)} ओंकार ऋग्वेदे 'त्रैस्वर्योदात्त एकाक्षर ओंकारो यजुर्वेदे' दीर्घसु-
तोदात्त एकाक्षर ओंकारः सामवेदे^{७)} 'ह्रस्वोदात्त एकाक्षर ओंकारो ज्यर्ववेदे' उदात्तोदात्त द्विपद अ^{८)} उ इत्यर्धच-
तस्रो मात्रा^{९)} मकारे व्यञ्जनमित्याहुर्ग्या सा प्रथमा मात्रा ब्रह्मदेवत्या रक्ता वर्णेन' यस्तां ध्यायते नित्यं स गच्छे-
द्ब्राह्मं^{१०)} पदं^{११)} 'या सा द्वितीया मात्रा विष्णुदेवत्या कृष्णा^{१२)} वर्णेन' यस्तां ध्यायते नित्यं स गच्छेद्द्वैष्णवं पदं'

१) कस्माद्ब्रह्मा^० C; २) दैवतं A und B; ३) °द्वागन्तभ्यः सृष्ट B;
४) °द्वब्रह्माद् B; ५) °मालेभे B und E; ६) एकाक्षर B; ७) सामवेदे C;
८) अन् B; ९) त्रा B; १०) °ह्रस्वं B; ११) पद B; १२) So corr.
alle Hss. कृष्णा.

या सा तृतीया मात्रैशानदेवत्या^{१)} कपिला वर्णेन^{२)} 'यस्तां
 ध्यायते नित्यं स गच्छेद्देशानं पदं' या सार्धचतुर्थी मात्रा
 सर्वदेवत्या^{३)} व्यक्तीभूता खं विचरति शुद्धस्फटिकसन्निभा
 वर्णेन 'यस्तां ध्यायते नित्यं स गच्छेत्पदमनामकर्मोका-
 रस्य^{४)} चोत्पत्तिर्विप्रो^{५)} यो न जानाति तत्पुनरुपनयनं'
 तस्माद्वाक्पणवचनमादर्तव्यं^{६)} यथा लातव्यो गोत्रो ब्र-
 ह्मणः पुत्रो 'गायत्रं च्छन्दः' शुक्लो वर्णः 'पुंसो वत्सो^{७)}
 रुद्रो देवता' ओंकारो वेदानाम्' ॥ २५ ॥

को धातुरित्यापृधातुरवतिमण्येके 'रूपसामान्यादर्थसा-
 मान्यं^{८)} नैदीयस्तास्मादपिरोंकारः^{९)} सर्वमाप्नोतीत्यर्थः कृद-
 त्तमर्थवत्प्रातिपदिकमदर्शनं 'प्रत्ययस्य नाम संपद्यते नि-
 पातेषु चैनं वैयाकरणा उदात्तं समामनन्ति^{१०)} तदव्ययी-
 भूतमन्वर्थवाची शब्दो न व्येति^{११)} कदाचनेति 'सदृशं त्रिषु
 लिङ्गेषु सर्वासु च विभक्तिषु वचनेषु च सर्वेषु यत्र व्येति
 तदव्ययं 'को विकारी च्यवते' प्रसारणमाप्नोतिराकारप-
 कारौ^{१२)} विकार्यावाहित ओंकारो विक्रियते^{१३)} 'द्वितीयो

१) So alle hss.; man erwartet मात्रैशान^०; २) वर्णे B; ३) सदेवत्या B;

४) गच्छेत्पदनाम^० E; ५) चोत्पत्तिर्विप्रो A und B; zu l. 'त्यन्तोर्वि'?

६) तस्माद्ब्रह्म^० E; ७) वत्सो E; पुंसो वत्सो ?? ८) रूपसा^० B und C;

९) सामात्तं B; सामान्यान् C; १०) नैदीय^० B; वेदीय^० E; ११) समामनं A;

सामा^० B; १२) वेति E; १३) प्रसारणमाप्नोतिरा^० A, B und E; 'कारो E;

१३) विक्रीयते C.

अकार ' एवं द्विवर्ण^{१)} एकाक्षर ओमित्योकारो नि-
र्वृत्तः^{२)} ' ॥ २६ ॥

कतिमात्र इत्यादिस्तिस्त्रो^{३)} मात्रा ' अभ्यादाने हि प्लवते '
मकारश्चतुर्थी^{४)} ' किं स्थानमित्युभावोष्ठौ स्थानं ' नादान-
प्रदानकरणी^{५)} च द्विस्थानं^{६)} ' संध्यन्तरमवर्णलेशः कण्यो^{७)}
यथोक्तशेषः^{८)} ' पूर्वो विवृतकरणस्थितश्च^{९)} ' द्वितीयस्पृ-
ष्टकरणस्थितश्च ' न संयोगो विद्यत^{१०)} ' आख्यातोपसर्गा-
नुदात्तस्वरितलिङ्गविभक्तिवचनानि^{११)} च संस्थानाध्यायिन^{१२)}
आचार्याः पूर्वे बभूवुः ' श्रवणादेव प्रतिपद्यन्ते न कारणं
पृच्छन्त्यथापरपक्षीयाणां^{१३)} कविः पञ्चालचण्डः परिपृ-
च्छको बभूवांबु^{१४)} पृथगुद्गीथदोषान्भवन्तो ब्रुवन्त्विति '
तद्वाच्युपलक्षयेद्वर्णान्तरपदाङ्कशो ' विभक्त्यामृषिनिषेविता-
मिति वाचं^{१५)} स्तुवन्ति^{१६)} ' तस्मात्कारणं ब्रूमो ' वर्णाना-
मयमिदं भविष्यतीति ' षडङ्गविदस्तत्तथाधीमहे ' किं हृन्द
इति ' गायत्रं हि हृन्दो ' गायत्री वै देवानामेकाक्षरा

१) द्विवर्ण B; २) निर्वृत्तः A und B; ३) °देस्तिस्त्रा B; ४) °तुर्था
C und E; ५) ?? नदानेप्र° E; प्रदान fehlt in C; ६) °द्विस्थानं
A und E; ययस्थानं B; द्विस्थानं C; ७) कण्यो B; कन्यो E; ८) श्रेयः A;
९) विवृत° B und C; १०) विवृत A, B und C; विवृता E;
११) °विचनानि A und C; १२) संक्षं नाध्या° A und C; संक्षं न
सस्यं नध्या° E; १३) Hinter पृच्छन्ति erwartet man इति; °परिपृच्छाणा
A pr. man. und E; १४) ?; °वान्बु B; १५) वाचं B; १६) स्तुवन्ति B.

श्वेतवर्णा च व्याख्याता 'द्वौ द्वादशकौ वर्गवित्तद्वौ व्या-
करणां^{१)} धात्वर्थवचनं शैल्यं^{२)} हन्द्दोवचनं चाथोत्तरौ द्वौ
द्वादशकौ^{३)} वर्गौ वेदरुसिकी व्याख्याता 'मन्त्रः कल्पो
ब्राह्मणमृग्यजुःसामाथर्वाण्येषा^{४)} व्याकृतिश्चतुर्णां वेदाना-
मानुपूर्वेणोभूभूवः^{५)} स्वरिति व्याकृतयः ॥ २७ ॥

असमीक्ष्यप्रवल्कितानि^{६)} श्रूयन्ते 'द्वापरादावृषीणामेक-
देशो^{७)} दोषपतिरिह^{८)} चित्तामापेदे त्रिभिः सोमः पातव्यः
समाप्तमिव भवति 'तस्मादृग्यजुःसामान्यपक्रान्ततेज्ञांस्या-
संस्तत्र महर्षयः परिदेवयां चक्रिरे 'महच्छोकभयं प्राप्ताः
स्मो' न चैतत्सर्वैः समभिहितं^{९)} ते वयं भगवन्तमेवो-
पधावाम^{१०)} 'सर्वेषामेव शर्म भवानीति^{११)} 'ते तथेत्युक्त्वा
तूष्णीमतिष्ठन्नानुपसन्नेभ्य^{१२)} इत्युपोपसीदामीति^{१३)} नीचैर्ब-
भूवुः^{१४)} 'स एभ्य उपनीय प्रोवाच 'मामिकामेव व्या-
कृतिमादित^{१५)} आदितः कृणुधमित्येवं^{१६)} मामका आधीयन्ते
नर्ते भृगवङ्गिरोविद्यः^{१७)} सोमः पातव्यः ऋविजः पराभ-

१) व्याकरणां B; २) शैल्यं C und E; ३) द्वादशकौ A; द्वादशकौ C;
४) सामाथर्व न्येषां E; ५) वेदानामनुपूर्व° A, B und C; ६) असमीक्ष्य° A,
प्रवल्कित° alle hss.; ७) द्वापरादावृषीणां C; ८) दोषपती° E; ९) समहितं C;
१०) ध्यावाम B; ११) भवानिति B; भवानिति A; १२) तूष्णीमिति° B;
१३) ? man erwartet 1 P. Plur.; १४) भूवुः E; १५) व्याकृतिर्मादित B;
व्याकृतिरादित E; १६) वृणुध्व° A, C und E; १७) वयः C und E.

वन्ति' यज्ञमानो रत्नसापध्वस्यति' श्रुतिश्चापध्वस्ता तिष्ठ-
तीत्येवमेवोत्तरोत्तराद्योगात्तोकं तोकं प्रशाध्वमित्येवं
प्रतापो^{१)} न पराभविष्यतीति 'तथा ह तथा ह भगव-
न्निति प्रतिपेदिर् आप्याययंस्ते तथा वीतशोकमया बभू-
वुस्तस्माद्रत्नवादिन ओंकारमादितः कुर्वन्ति' ॥ २८ ॥

किं देवतमित्यृचामग्निर्देवतं' तदेव ज्योतिर्गायत्रं हृन्दः'
पृथिवी स्थानमग्निमीळे^{२)} पुरोहितं^{३)} यज्ञस्य देवमृचिजं
होतारं रत्नधातममित्येवमादिं कृत्वा ऋग्वेदमधीयते 'यजुषां
वायुर्देवतं^{४)} 'तदेव ज्योतिस्त्रैष्टुभं हृन्दो' उत्तरिन्^{५)} स्था-
नमिषे वर्जिं त्वा वायव स्य देवो वः सविता प्रार्पयतु
श्रेष्ठतमाय कर्मण इत्येवमादिं^{६)} कृत्वा यजुर्वेदमधीयते'
साम्नामादित्यो देवतं' तदेव ज्योतिर्जागतं^{७)} हृन्दो' ग्यौः
स्थानमग्निं आयाहि वीतये गृणानो हव्यदातये नि होता
सत्सि^{८)} बर्हिषीत्येवमादिं^{९)} कृत्वा सामवेदमधीयते' अथ-
र्वणां चन्द्रमा देवतं^{१०)} 'तदेव ज्योतिः' सर्वाणि हृन्दांस्यापः
स्थानं' शं नो देवीरभिष्टय इत्येवमादिं कृत्वाथर्ववेदमधी-
यते' ऽद्भ्यः स्यावरजङ्गमो भूतग्रामः^{११)} संभवति' तस्मात्स-

१) मतापो C; २) °ग्लिमिळे E; ३) पुरोहितं E; ४) °वतां E;
५) उत्तरिन् E; ६) °मादि E; ७) ज्योतिर्जातिं B; ८) त्सि B; सत्सिता E;
९) °मादि E; १०) देवतां B und E; ११) °ग्रामं A.

वर्मापोमयं भूतं सर्वं भृग्वङ्गिरोमयमन्तरैते^{१)} त्रयो वेदा
भृगूनङ्गिरसः श्रिता इत्यविति^{२)} प्रकृतिरपामोकारेण^{३)}
चैतस्माद्यासः पुरोवाच 'भृग्वङ्गिरोविदा^{४)} संस्कृतो^{५)} ज्या-
न्वेदानधीयीत' नान्यत्र संस्कृतो^{६)} भृग्वङ्गिरसो ऽधीयीत'
सामवेदे ऽथ खिलश्रुतिर्ब्रह्मचर्येण^{७)} चैतस्मादथर्वाङ्गिरसो
हृ यो वेद स^{८)} वेद^{८)} सर्वमिति ब्राह्मणम्' ॥ २१ ॥

अध्यात्ममात्मभैषज्यमात्मकैवल्यमोकार्^{९)} 'आत्मानं
निरुध्य सङ्गममात्रीं भूतार्थचिन्तां^{१०)} चित्तयेदंतिक्रम्य^{११)} वेदे-
भ्यः सर्वपरमध्यात्मफलं प्राप्नोतीत्यर्थः' सवितर्कं ज्ञानम-
यमित्येतैः प्रश्नैः प्रतिवचनैश्च यथार्थं पदमनुविचित्य प्रक-
रणशो हि प्रबलो विषयी स्यात्सर्वस्मिन्वाकोवाक्य
इति ब्राह्मणम्' ॥ ३० ॥

एतद्द स्मैतद्विद्वांसमेकादशानं^{१२)} मौद्गल्यं ग्लावो^{१३)}
मैत्रियो ऽभ्याज्ञगाम' स तस्मिन्ब्रह्मचर्ये^{१४)} वसतो^{१५)} वि-
ज्ञायोवाच^{१६)} किं स्विन्मर्या^{१७)} अयं तन्मौद्गल्यो^{१८)} ऽध्येति

१) °न्तरैते E; २) So Ed. B. Ind. इत्यति A und C; इत्यविति B;
इत्यविति E; ३) प्रकृतिरपामोकारेण B; ४) °विदां B; ५) स्तुतो B;
६) संस्तुतो B; ७) खिलश्रुतिर्ब्रह्म A und B; ८) Fehlt in B;
९) °कार् C; १०) °चिन्तां A; ११) °क्राम्य A; °क्रम C; १२) P, viel-
leicht °दशाक्षरं; १३) ग्लावो B; ग्लावा E; १४) P vielleicht °चर्ये;
१५) P C वसन्तो; vielleicht वसद्; १६) विज्ञायोवाचो B; १७) स्विनार्या A;
१८) °द्गल्यो C.

यदस्मिन्ब्रह्मचर्यं¹⁾ वसतीति²⁾ 'तद्धि मौद्गल्यस्यान्तेवासी
 शुश्राव' स आचार्यायात्रयाचचष्टे³⁾ 'दुर्धीयानं⁴⁾ वा अयं
 भवत्तमवोचद्यो ऽयमग्यातिथिर्भवति⁵⁾ 'किं⁶⁾ सौम्य⁷⁾ वि-
 द्धानिति' त्रीन्वेदान्ब्रूते भो इति' तस्य सौम्य⁷⁾ यो विप-
 ष्टो⁸⁾ विजिगीषो ऽन्तेवासी तं मे क्लृयेति' तमानुहाव⁹⁾
 तमभ्युवाचासाविति¹⁰⁾ 'भो इति' किं सौम्य⁷⁾ त आचार्यो
 ऽध्येतीति' त्रीन्वेदान्ब्रूते भो इति' यन्नु खलु सौम्यास्मा-
 भिः¹¹⁾ सर्वे वेदा¹²⁾ मुखतो गृहीताः कथं त एवमाचार्यो
 भाषते' कथं नु शिष्टाः शिष्टेभ्य एवं भाषेरन्त्यं क्लेनमहं¹³⁾
 प्रश्नं¹⁴⁾ पृच्छामि न¹⁵⁾ तं विवक्ष्यति¹⁶⁾ न क्लेनमध्येतीति'
 स ह मौद्गल्यः¹⁷⁾ स्वमन्तेवासिनमुवाच¹⁸⁾ परेहि सौम्य¹⁹⁾
 ग्लावं मैत्रेयमुपसीदधीहि भोः सावित्रीं गायत्रीं चतुर्वि-
 शतियोनिं द्वादशमिथुनां' यस्या भृग्वङ्गिरसश्चतुर्गस्यां सर्व-
 मिदं श्रितं तां भवान्प्रब्रवीत्विति' स चेत्सौम्य²⁰⁾ दुर्धी-
 यानो भविष्यत्याचार्योवाच²¹⁾ ब्रह्मचारी ब्रह्मचारिणो²²⁾

1) So alle Hss., ed. B. Ind. hat °चर्ये; 2) वसती B; 3) Man
 erwartet °वचते; 4) °यानां C; 5) °वतिर्ब B; 6) कं B; 7) सौम्य A;
 8) विपृष्ट C; 9) तस्मानुहाव A und E; 10) °माविति B; °साविति C;
 11) सौम्या° A und E; 12) वेदा C; 13) हेतमहं A; 14) Fehlt
 in B; 15) Fehlt in E; 16) व्यवक्षति E; विवक्षति C; 17) मौद्गल्या B;
 18) °वासिन उवाच E; 19) सौम्य A und B; 20) चेत्सौम्य A;
 21) °त्याचर्योवाच B; hinter भविष्यति scheint इति ausgefallen zu sein;
 22) °चारिणे A, C und E.

सावित्रीं प्राहेति वक्ष्यति तत्त्वं ब्रूयादुरधीयानं तं वै भवान्मौद्गल्यमवोचत्सं त्वा यं प्रश्नमप्राक्षीन्न^{१)} तं व्यवोचः' पुरा संवत्सरादार्तिमारिष्यसीति^{२)} ' ॥ ३१ ॥

स तत्राज्ञगाम यत्रेतरो बभूव 'तं हृ पप्रच्छ' स हृ न^{३)} प्रतिपेदे 'तं ह्येवाच दुरधीयानं तं वै भवान्मौद्गल्यमवोचत्सं त्वा यं प्रश्नमप्राक्षीन्न^{४)} तं व्यवोचः' पुरा संवत्सरादार्तिमारिष्यसीति^{५)} ' स हृ मैत्रेयः^{६)} स्वानन्तेवासिन उवाच यथार्थं भवन्तो^{७)} यथागृहं यथामनो विप्रसृज्यन्तां ' दुरधीयानं वा अहं मौद्गल्यमवोचं ' स मा यं^{८)} प्रश्नमप्राक्षीन्न^{९)} तं व्यवोचं ' तमुपैष्यामि^{१०)} ' शान्तिं करिष्यामीति ' स हृ मैत्रेयः^{११)} प्रातः समित्याणिमौद्गल्यमुपससादसौ^{१२)} वा^{१३)} अहं भो मैत्रेयः^{१३)} ' किमर्थमिति ' दुरधीयानं वा अहं^{१४)} भवन्तमवोचं^{१५)} ' त्वं^{१६)} मा यं प्रश्नमप्राक्षीन्न^{१७)} तं व्यवोचं ' तामुपैष्यामि^{१८)} ' शान्तिं करिष्यामीति '

- १) °प्राक्षीन्न E; २) °मारिष्यसीति A, C und E; ३) नः E;
 ४) °मप्राक्षीन्न E; ५) °तीति C; ६) मैत्रे B; मौद्गल्यः C und E;
 ७) भवन्तो B; ८) य B; ९) °मप्राक्षीन्न E; °मप्राक्षीन्न C; °मप्राक्षीन्न B;
 १०) So ed. B. Ind.; alle hss. तमुपैष्यामि; ११) मैत्रेयं B; १२) So corr.;
 °दासीवो A pr. m.; °दासा वा A sec. man. B, C und E; १३) Man
 erwartet hinter „मैत्रेयः“ इति; १४) अ B; अयं E; १५) °मवोचं B;
 °भावाच्च E; १६) त्वं B; १७) So corr.; A, B und C °प्राक्षीन्न;
 E °प्राक्षीन्न; १८) So B Ind.; A, C und E °पैष्यामि; B °पैष्यामि.

स होवाचात्र वा उपेतं च सर्वं च कृतं पापकेन त्वा-
यानेन ^{१)} चरत्माद्भुर्यो ऽयं ^{२)} मम कल्याणस्तं ते ददा-
मि ^{३)} 'तेन याहीति स होवाचितदेवात्राविषं ^{४)} चानृशंस्यं
च यथा भवानाहोपायामि ^{५)} त्वेव ^{६)} भवत्तमिति 'तं हो-
पेयाय 'तं होपित्य पप्रच्छ किं स्विदाद्भुर्भोः सवितुर्वरेण्यं
भर्गो देवस्य कवयः किमाद्भुर्धियो विचक्ष्व यदि ताः
प्रवेत्थ ^{७)} 'प्रचोदयात्सविता ^{८)} याभिरेतीति 'तस्मा एत-
त्प्रोवाच वेदांश्छन्दांसि ^{९)} सवितुर्वरेण्यं 'भर्गो देवस्य
कवयो ऽन्नमाद्भुः कर्माणि धियस्तदु ते ^{१०)} प्रब्रवीमि प्रचो-
दयात्सविता ^{११)} याभिरेतीति 'तमुपसंगृक्ष्य पप्रच्छाधीहि
भोः कः सविता का सावित्री' ॥ ३२ ॥

मन एव सविता वाक्सावित्री 'यत्र ह्येव मनस्तद्वा-
ग्यत्र ^{१२)} वै वाक्तन्मन इत्येते द्वे योनी एकं मिथुनमग्निरेव
सविता पृथिवी सावित्री 'यत्र ह्येवाग्निस्तत्पृथिवी यत्र वै
पृथिवी तदग्निरित्येते द्वे योनी एकं मिथुनं 'वायुरेव
सवितान्तरिक्षं सावित्री 'यत्र ह्येव वायुस्तदन्तरिक्षं यत्र

१) P P   २) य C;   ३) दधामि E;   ४) °त्राविषं A; °त्राविषं B;
°वान्त्राविषं C;   ५) °होयामि B;   ६) So corr.; alle hss. त्वेव;   ७) प्रवेकु
B; प्रवेक्ष C;   ८) °यन्सविता A, B und E;   ९) So corr.; die hss.
वेदाच्छ°;   १०) वे E;   ११) So B. Ind.; die hss. प्रचोदयन्स°;
१२) °मनस्तद्व्यकयत्र B.

वा^{१)} अन्तरिक्षं^{१)} तद्वायुरित्येते द्वे योनी एकं मिथुन-
मादित्य एव सविता गौः सावित्री^{२)} 'यत्र क्षेत्रादित्य-
स्तद्गौर्यत्र^{३)} वै गौस्तदादित्य इत्येते द्वे योनी एकं मि-
थुनं' चन्द्रमा एव सविता नक्षत्राणि सावित्री 'यत्र क्षेत्र
चन्द्रमास्तन्नक्षत्राणि यत्र वै नक्षत्राणि तच्चन्द्रमा इत्येते
द्वे योनी एकं^{४)} मिथुनमंशुरेव सविता रात्रिः सावित्री'
यत्र क्षेत्रादृस्तद्रात्रिर्यत्र^{५)} वै रात्रिस्तदरुदित्येते द्वे योनी
एकं मिथुनमुष्णमेव सविता शीतं सावित्री^{६)} 'यत्र क्षेत्र-
वोष्णं तच्छीतं यत्र वै शीतं तदुष्णमित्येते^{७)} द्वे योनी
एकं मिथुनमंश्रमेव^{८)} सविता वर्षं सावित्री 'यत्र क्षेत्राश्रं
तद्वर्षं यत्र वै वर्षं तदश्रमित्येते द्वे योनी एकं^{९)} मिथुनं'
विश्वदेव सविता स्तनयितुः सावित्री 'यत्र क्षेत्र विश्व-
तस्तनयितुयत्र^{१०)} वै स्तनयितुस्तद्विश्वदित्येते द्वे योनी
एकं मिथुनं 'प्राण^{११)} एव सवितान्नं सावित्री' यत्र क्षेत्र
प्राणस्तदन्नं यत्र वा^{५)} अन्नं^{१२)} तत्प्राण इत्येते द्वे योनी
एकं मिथुनं 'वेदा एव सविता हन्दांसि सावित्री यत्र
क्षेत्र वेदास्तच्छन्दांसि यत्र वै हन्दांसि तद्वेदा इत्येते द्वे

१) वान्तरिक्षं A, C und E; २) सावित्री B; ३) क्षेत्रादित्यस्तत्र यो A;

४) एक E; ५) क्षेत्रादृ C; ६) सवित्री C; ७) °ष्णमिते B;

८) Von अश्रमेव bis विश्वदेव fehlt in E; ९) एक C; १०) तत् fehlt

in C; ११) प्राणा B; १२) वान्नं C; वा अन्नं E.

योनी एकं मिथुनं 'यज्ञ एव सविता दक्षिणाः सावित्री ^{१)} ' यत्र क्वेव यज्ञस्तदक्षिणा यत्र वै दक्षिणास्तद्यज्ञ इत्येते द्वे योनी एकं मिथुनमेतद्व स्मैतद्विद्वांसमोपाकारिमासस्तु-
ब्रह्मचारी ^{२)} ते संस्थित इत्यथैत आसस्तुराचित ^{३)} इव चितो ^{४)} बभूवाथोत्थाय प्राव्राजोदित्येतद्वा ^{५)} अहं वेद नैतासु योनिष्वित ^{६)} एतेभ्यो वा मिथुनेभ्यः संभूतो ब्रह्म-
चारी मम पुरायुषः ^{७)} प्रेयादिति ' ॥ ३३ ॥

ब्रह्म ह्येदं श्रियं प्रतिष्ठामायतनमैक्षत ^{८)} ' तत्तपस्व ' यदि तद्वते ध्रियेत तत्सत्ये प्रत्यतिष्ठत्स ^{९)} सविता सा-
वित्र्या ब्राह्मणं सृष्ट्वा तत्सावित्रीं पर्यदधात्तत्सावितुर्वरे-
ण्यमिति ^{१०)} सवित्र्याः प्रथमः पादः ' पृथिव्यर्च ^{११)} समदधा-
द्देचाग्निमग्निना ^{१२)} श्रियं ' श्रिया स्त्रियं ' स्त्रिया मिथुनं ' मि-
थुनेन प्रजां ' प्रजया कर्म ^{१३)} ' कमणा तपस्तपसा ^{१४)} सत्यं ' सत्येन ब्रह्म ' ब्रह्मणा ^{१५)} ब्राह्मणं ' ब्राह्मणेन व्रतं ' व्रतेन
वै ब्राह्मणः संशितो ^{१६)} भवत्यशून्यो भवत्यविहिन्नो भव-
त्यविहिन्नो ऽस्य तत्तुरविहिन्नं ^{१७)} जीवनं ^{१८)} भवति य एवं

१) सवित्री A; २) ? ? ३) चिन्तो B; ४) प्राव्राजोदि° A, C und E;
प्राव्राजोदि° E; ५) योनिष्ठित C und E; ६) पुरायुषः E; ७) प्रतिष्ठा° E;
८) स fehlt in B; ९) पर्यदध्यात्तत्सा° B; १०) पृथिव्यर्च E;
११) °चाग्निमग्निना E; १२) Fehlt in E; १३) तपस् fehlt in B;
१४) ब्राह्मणा C; १५) संशितो C; १६) तत्तुरविहिन्नं B; १७) जीवन E;
C hat hinter „जीवन“ „भवन्“ eingefügt.

वेद यश्चैवं विद्वानेवमेतं सावित्र्याः^{१)} प्रथमं पादं व्याचष्टे' ॥ ३४ ॥

भर्गो देवस्य धीमहीति^{२)} सावित्र्या द्वितीयः पादो 'ऽत्तरिन्नेण यनुः समदधात्सनुषा वायुं' वायुनाभ्रमभ्रेण वर्षं 'वर्षेणौषधिवनस्पतीनोषधिवनस्पतिभिः^{३)} पशून्यशुभिः कर्म^{४)} कर्मणा तपस्तपसा सत्यं' सत्येन ब्रह्म 'ब्रह्मणा ब्राह्मणं' ब्राह्मणेन व्रतं 'व्रतेन वै ब्राह्मणः संशितो भवत्यशून्यो भवत्यविहिन्नो भवत्यविहिन्नो ऽस्य तत्तुरविहिन्नं जीवनं भवति य एवं वेद यश्चैवं विद्वानेवमेतं^{५)} सावित्र्या^{६)} द्वितीयं पादं व्याचष्टे' ॥ ३५ ॥

धियो यो नः प्रचोदयादिति सावित्र्यास्तृतीयः पादो 'दिवा साम समदधात्साम्नादित्यमादित्येन^{७)} रश्मिचंश्मिभिर्वर्षं' वर्षेणौषधिवनस्पतीनोषधिवनस्पतिभिः पशून्-शुभिः कर्म' कर्मणा तपस्तपसा सत्यं' सत्येन ब्रह्म 'ब्रह्मणा ब्राह्मणं' ब्राह्मणेन व्रतं 'व्रतेन वै ब्राह्मणः संशितो^{८)} भवत्यशून्यो भवत्यविहिन्नो भवत्यविहिन्नो ऽस्य तत्तुरविहिन्नं जीवनं भवति य एवं वेद यश्चैवं विद्वानेवमेतं सावित्र्यास्तृतीयं पादं व्याचष्टे' ॥ ३६ ॥

१) सवित्र्याः A und E; २) धिमहिति E; धीमहिति B; ३) वर्षेणौषधि° A;
 ४) Fehlt in B und E; ५) विद्वानेवमेतं A; ६) सावित्र्या B;
 ७) °दध्यत्सा° B; °दधात्साम्नादित्य° A; ८) संशितो C.

तेन ह वा एवंविदुषा ब्राह्मणेन ब्रह्माभिपन्नं ग्रसितं
 परामृष्टं 'ब्रह्मणाकाशमभिपन्नं ग्रसितं परामृष्टमाकाशेन
 वायुरभिपन्नो ग्रसितः^{१)} परामृष्टो 'वायुना ज्योतिरभिपन्नं
 ग्रसितं परामृष्टं 'ज्योतिषापो ऽभिपन्ना ग्रसिताः परामृष्टा'
 अद्विभूमिरभिपन्ना ग्रसिता परामृष्टा 'भूम्यान्नमभिपन्नं ग्रसितं
 परामृष्टमन्नेन प्राणो ऽभिपन्नो ग्रसितः परामृष्टः 'प्राणेन
 मनो ऽभिपन्नं ग्रसितं परामृष्टं 'मनसा वागभिपन्ना ग्रसिता
 परामृष्टा 'वाचा वेद अभिपन्ना ग्रसिताः परामृष्टा 'वेदैर्यज्ञो
 ऽभिपन्नो ग्रसितः परामृष्टस्तानि ह वा एतानि द्वादशम-
 ह्माभूतान्येवंविदि^{२)} प्रतिष्ठितानि 'तेषां यज्ञ^{३)} एव परार्थः^{४)}
 ॥ ३७ ॥

तं ह स्मैतमेवंविद्वांसो मन्यन्ते विद्वैनमिति याथा-
 तथ्यमविद्वांसो^{५)} 'यं यज्ञो वेदेषु प्रतिष्ठितो 'वेद वाचि^{६)}
 प्रतिष्ठिता 'वाङ्मनसि^{७)} प्रतिष्ठिता 'मनः प्राणे^{८)} प्रति-
 स्थितं^{९)} 'प्राणो^{१०)} ज्ञे^{११)} प्रतिष्ठितो 'ज्ञं भूमौ प्रतिष्ठितं '
 भूमिप्सु प्रतिष्ठितापो ज्योतिषि^{१२)} प्रतिष्ठिता 'ज्योतिर्वा-
 यौ^{१३)} प्रतिष्ठितं 'वायुराकाशे^{१४)} प्रतिष्ठित^{१५)} 'आकाशं

१) ग्रसितं A und B; २) °वविधि A pr. man. und C; ३) यज्ञं C;
 ४) परार्थः C; ५) यथा° A und B; याता° E; ६) वाचि E; ७) वाङ्मनसि A;
 ८) Fehlt in E; ९) ज्योतिषि B; १०) °वायो B; ११) °काशो C;
 १२) प्रतिष्ठितम् A, B und E.

ब्रह्मणि प्रतिष्ठितं' ब्रह्म ब्राह्मणे ब्रह्मविदि^{१)} प्रतिष्ठितं'
 यो ह वा एवंवित्स^{२)} ब्रह्मवित्पुण्यां च कीर्ति^{३)} लभते
 सुरभींश्च^{४)} गन्धात्सो ऽपहतपाप्मानत्तां^{५)} श्रियमश्नुते य
 एवं वेद यश्चैवंविद्वानिवमेतां^{६)} वेदानां मातरं सावित्रीं
 संपदमुपनिषदमुपास्त इति ब्राह्मणम्' ॥ ३८ ॥

आपो गर्भं जनयन्तीरित्यंषां^{७)} गर्भः पुरुषः 'स यज्ञो^{८)}
 ऽद्विर्यज्ञः^{९)} प्रणीयमानः^{१०)} प्राङ्गायते^{११)} ' तस्मादाचमनीयं
 पूर्वमाह्वारयति ' स यदाचामति त्रिराचामति ' द्विः परिश्रु-
 न्भत्यायुरवरुह्य^{१२)} पाप्मानं निर्णुदत्युपसाय यजुषोद्धृत्य^{१३)}
 मन्त्रान्प्रयुज्यावसाय प्राचीः शाखाः संधाय^{१४)} निरुद्धे पा-
 णावमृतमस्यमृतोपस्तरणमस्यमृताय वोपस्तृणामीति पा-
 णावुदकमानीय^{१५)} जीवा स्थेति सूक्तेन त्रिराचामति ' स
 यत्पूर्वमाचामति सप्त प्राणांस्तानितेनास्मिन्नाध्याययति^{१६)} '
 या क्षोमा बाह्याः शरीरान्मात्रास्तद्यथैतदग्निं^{१७)} वायुमादित्यं
 चन्द्रमसमपः पशूनन्यांश्च प्रजास्तानितेनास्मिन्नाध्याययत्या-

- 1) °विधि C; 2) एवंविद्वत्सा C; 3) कीर्त्ति C und E; कीर्त्ति B;
 4) सुरभीश्च A und E; 5) So corr.; °नन्त्यां A; °तां व्य B; °नन्त C;
 °नन्त्यं E; 6) So B. Ind.; die hss. °तं; 7) जनयन्ति° A pr. man.
 und B; 8) यज्ञे B; 9) भिर्यज्ञः B; 10) प्रयणीमानः B; प्रसायमानः E;
 11) प्राङ्गायते B; 12) परिश्रुञ्चन्या° B; 13) °षोदृत्य B; °षोद्धृत्य C;
 14) संधाया A, C und E; संधययो B; 15) सप्त प्राणावुदकमानीया B;
 16) °ध्यायति E; 17) °त्रास्तयेप्येतदग्नि B;

पो^{१)} ऽमृतं' स यद्वितीयमाचामति सप्तापानांस्तानितेना-
 स्मिन्नाध्याययति^{२)} ' या क्लेमा बाह्याः^{३)} शरीराणामात्रास्त-
 द्यथैतत्पौर्णमासीमष्टकाममावास्यां श्रद्धां दीक्षां^{४)} यज्ञं
 दक्षिणास्तानितेनास्मिन्नाध्याययत्यापो^{५)} ऽमृतं' स यत्तृती-
 यमाचामति सप्त व्यानांस्तानितेनास्मिन्नाध्याययति या क्लेमा
 बाह्याः शरीराणामात्रास्तद्यथैतत्पृथिवीमन्तरिक्षं दिवं^{६)} नक्ष-
 त्राण्यृतूनार्तवान्संवत्सरांस्तानितेनास्मिन्नाध्याययत्यापो ऽमृ-
 तं' पुरुषो ब्रह्मायाप्रीप्तिगमो^{७)} भवति तस्माद्वि विद्वा-
 न्पुरुषमिदं पुण्डरीकमिति' प्राण एष स पुरि^{८)} शेति संपु-
 रि^{९)} शेत्^{१०)} इति' पुरिशयं^{११)} सत्तं प्राणं पुरुष इत्याचक्षते
 परोक्षेण' परोक्षप्रिया इव हि देवा भवन्ति प्रत्यक्षद्विषः^{१२)}
 स यत्पूर्वमाचामति पुरस्ताद्धोमांस्तेनास्मिन्नवरुन्दे^{१३)} स^{१४)}
 यद्वितीयमाचामत्याज्यभागौ तेनास्मिन्नवरुन्दे^{१३)} स यत्तृ-
 तीयमाचामति संस्थितहोमांस्तेनास्मिन्नवरुन्दे^{१३)} स यद्विः
 परिश्रुम्भति^{१५)} तत्संमित्संबर्हिः^{१६)} स यत्सर्वाणि खानि
 सर्वं देहमाध्याययति यच्चान्यदातारं^{१७)} मन्त्रकार्यं यज्ञे स्क-

1) प्रज्ञांस्ता° B; 2) °ध्याययत्याति B; 3) ब्रह्मोः B; 4) दीक्षां B;
 5) °नेतेस्मानास्मिन्° A; 6) हि C; 7) ? P so A und C; °प्रियं निगमो B;
 °प्रियं निगमो E; 8) पूरी E; 9) संपुरी B und E; 10) श्रन्त C;
 11) पुरीषयं E; 12) प्रत्यक्षद्विषः A; 13) °वरुन्दे A; 14) Von s bis
 s यद्विदूः परि° fehlt in E; 15) °श्रुम्भति B; 16) ? P; 17) ?

न्दति सर्वं तेनास्मिन्नवरुन्दे' स यदोर्पूर्वान्मत्नान्प्रयुङ्क्ते आ
 सर्वमेधादेते क्रतव एत एवास्य सर्वेषु लोकेषु सर्वेषु
 देवेषु सर्वेषु वेदेषु सर्वेषु भूतेषु सर्वेषु सत्त्वेषु कामचारः
 कामविमोचनं भवत्यर्थे^{१)} च न प्रमीयते य एवं वेद'
 तदप्येतदुक्तमापो भृगवङ्गिरो ब्रूयमापो भृगवङ्गिरोमयं
 सर्वमापोमयं भूतं सर्वं भृगवङ्गिरोमयमन्तरैते त्रयो वेदा
 भृगूनङ्गिरसो ऽनुगाः ॥ अयां पुष्यं मूर्तिराकाशं पवित्र-
 मुत्तममित्याचम्याभ्युह्यात्मानमनुमन्त्रयत इन्द्र जीवेति ब्रा-
 ह्मणं' ॥ ३१ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणपूर्वभागे प्रथमः प्रपाठकः ॥

ओं ब्रह्मचारीणांश्चरति^{२)} रोदसी^{३)} उभे इत्याचा-
 र्यमाह^{४)} 'तस्मिन्देवाः संमनसो^{५)} भवन्तीति वायुमाह' स
 सद्य एति पूर्वस्मादुत्तरं समुद्रमित्यादित्यमाह 'दीक्षितो
 दीर्घश्मश्रुरेष^{६)} दीक्षित एष दीर्घश्मश्रुरेष^{७)} एवाचार्यस्थाने
 तिष्ठन्नाचार्य इति स्तूयते' वैद्युतस्थाने तिष्ठन्वायुरिति *

1) अर्थे ? ?; 2) ब्रह्मचारीणां A pr. m.; ब्रह्मचारीणां B; 3) रोदसी A
 pr. man.; 4) °चार्यमाह E; 5) मनसो E; 6) °श्रुतेरेष C; °श्मसुरेष
 E; °श्रुतेरेष B; 7) °श्रुतेरेष B; °श्रुतेरेष E.

स्तूयते^{१)} द्यौस्थाने^{२)} तिष्ठन्नादित्य इति स्तूयते' तदप्येत-
दचोक्तं ब्रह्मचारीणान्निति^{३)} ब्राह्मणम्' ॥ १ ॥

ज्ञायमानो ह वै ब्राह्मणः सतेन्द्रियाण्यभिज्ञायते^{४)} ब्र-
ह्मवर्चसं च यशश्च स्वप्नं च क्रोधं च ज्ञाथां च रूपं च
पुण्यमेव गन्धं सप्तमं' तानि ह वा अस्यैतानि ब्रह्मच-
र्यमुपेत्योपक्रामन्ति^{५)} 'मृगानस्य ब्रह्मवर्चसं गच्छत्याचार्यं^{६)}
यशो' 'जगत्' स्वप्नो' वराहं क्रोधो' 'ज्यः^{७)} ज्ञाथा^{८)} 'कुमा-
री'^{९)} रूपमोषधिवनस्पतीन्पुण्यो^{१०)} गन्धः' 'स यन्मृगाजि-
नानि^{११)} वस्ते तेन तद्ब्रह्मवर्चसमवरुन्दे यदस्य मृगेषु
भवति' 'स ह स्नातो ब्रह्मवर्चसी भवति' 'स यदह्मरा-
चार्याय^{१२)} कर्म करोति तेन तद्यशो ज्वरुन्दे यदस्याचार्यं
भवति' 'स ह स्नातो यशस्वी^{१३)} भवति' 'स यत्सुषुप्सुर्निद्रां
निनयति तेन तं स्वप्नमवरुन्दे यो ज्ञातगरे भवति'
तं ह स्नातं स्वपत्तमाहुः^{१४)} स्वपितु मेनं बोबुधयेति^{१५)}
स यत्क्रुद्धो वाचा न कंचन हिनस्ति पुरुषात्पुरुषात्पा-

1) Fehlt in A; 2) Fehlt in E; 3) °चारीक्षयमिति B; 4) So
corr.; alle hss. °ज्ञायन्ते; 5) So corr.; alle hss. °मुपेतोप°; C °मुपेतो-
पक्रामति; 6) °चार्य C und E; 7) So corr.; alle hss. ज्यः;
8) ज्ञाथा B; 9) कुमारी E; 10) रूपमोषधीव° B; °पुण्ये E; 11) °मा-
नानि E; 12) यदह्मराचा° E; 13) यशस्व B; 14) स्वपत्तमाहुः E;
15) बोबुधयेति B.

पीयानिव मन्यमानस्तेन तं क्रोधमवरुन्धे यो ऽस्य वराद्धे
 भवति' तस्य ह^{१)} स्नातस्य^{१)} क्रोधाः^{२)} श्लाघीयसं विशन्ते'
 ज्याद्विः श्लाघमानो न स्नायात्तेन तां^{३)} श्लाघामवरुन्धे या-
 स्याप्सु भवति' स ह स्नातः^{४)} श्लाघीयो अन्येभ्यः श्लाघ्यते'
 ज्यैतद्रक्षचारिणो ब्रूयं यत्कुमार्यास्तां^{५)} नग्नां^{६)} नोदी-
 क्षेतेति^{७)} वेति वा मुखं विपरिधापयेत्तेन^{८)} तद्रूपमवरुन्धे
 यदस्य कुमार्या^{९)} भवति' तं ह स्नातं कुमारीमिव निरी-
 क्षते^{१०)} ' ज्यैतद्रक्षचारिणः पुण्यो गन्धो य ओषधिवन-
 स्पतीनां तासां पुण्यं गन्धं प्रच्छिद्य नोपजिघ्रेत्तेन तं पुण्यं
 गन्धमवरुन्धे यो ऽस्यौषधिवनस्पतिषु^{११)} भवति' स ह
 स्नातः पुण्यगन्धिर्भवति' ॥ २ ॥

स वा एष उपयंश्चतुर्थीपैत्यग्निं^{१२)} पादेनाचार्यं पादेन^{१३)}
 ग्रामं पादेन मृत्युं^{१४)} पादेन' स यदहरहः समिधं^{१५)} आहू-
 त्व^{१५)} सायंप्रातरग्निं^{१६)} परिचरेत्तेन तं पादमवरुन्धे यो^{१७)}

1) Fehlt in B; 2) क्रोधात् C; क्रोधान् E; Der Plural ist nicht
 deutlich; vielleicht क्रोधः श्लाघीयसं विशन्ति zu lesen; 3) So corr.; di-
 hss. तं; B त; 4) स्नातं E; 5) यत् fehlt in C; 6) नग्नां B
 7) So corr.; A, B und C haben: नोदीक्षेदेति; E नोदीक्ष्येदेति; 8) तं
 fehlt in E; 9) कुमार्या B; 10) °क्षते E; 11) °तीषु
 12) उपयंश्च A, B und C; 13) पादे पादेन B; 14) मृत्यु
 15) समिधाहृत्य B; समिधा आहृत्य C; 16) प्रातरग्नि E; 17) Von
 bis यो ऽस्याचार्ये fehlt in C.

'अस्याग्नौ भवति' स यदहुरह्राचार्याय कर्म करोति तेन
तं पादमवरुद्धे यो अस्याचार्ये भवति 'स यदहुरह्र्यामं
प्रविश्य^{१)} भिक्षामिव^{२)} परीक्षति न मैथुनं तेन तं पाद-
मवरुद्धे यो अस्य^{३)} ग्रामे^{४)} भवति^{५)} 'स यत्क्रुद्धो वाचा न
कंचन हिनस्ति पुरुषात्पुरुषात्पापीयानिव^{६)} मन्यमानस्तेन
तं 'पादमवरुद्धे यो अस्य मृत्यो भवति' ॥ ३ ॥

पञ्च ह वा एते ब्रह्मचारिण्यग्नयो धीयन्ते' द्वौ पृथ-
ग्धस्तयोर्मुखे हृदय उपस्थ एव पञ्चमः 'स यदक्षिणेन
पाणिना स्त्रियं न स्पृशति तेनाहुरह्र्याग्निनां लोकमव-
रुद्धे' यत्सव्येन तेन प्रव्राजिनां' यन्मुखेन तेनाग्निप्रस्क-
न्दिनां' यद्भुदयेन^{७)} तेन श्रूराणां' यदुपस्थेन तेन गृहमे-
धिनां' तैश्चेत्स्त्रियं पराहुरत्यनग्निरिव^{८)} शिष्यते' स यदह-
रह्राचार्याय कुले अनुतिष्ठते सो अनुष्ठाय ब्रूयाद्धर्म गुप्तो^{९)}
मा गोपायेति' धर्मो हैनं गुप्तो गोपायति^{१०)} 'तस्य ह
प्रजा^{११)} श्वः श्रेयसी श्रेयसीह भवति' धार्यैव^{१२)} प्रति-
धीयते' स्वर्गे लोके पितृन्निदधाति^{१३)} 'तात्तवं न वसीत'

1) प्रविश्यति C; 2) भिक्षामिव A pr. man. und B; 3) एवं B;
4) ग्रामे B; 5) भवन्ति E; 6) पुरुषात् steht nur einmal in C;
7) यद्भुदयेन B und C; 8) पराहुरति ?? : man erwartet doch ein Verbum
mit der Bedeutung „berühren“; 9) °धर्मगुप्तगुप्तो A, C und E;
10) Diese Stelle ist nicht richtig überliefert; 11) प्रजा A pr. m.
प्रजा B und E; 12) ?, धार्यैव B, C und E; 13) °दध्यति B.

यस्तात्तवं वस्ते क्षत्रं वर्धते न ब्रह्म^{१)} 'तस्मात्तात्तवं न
 वसीत^{२)} ब्रह्म वर्धतां मा^{३)} क्षत्रमिति 'नोपर्यासीत'
 यदुपर्यास्ते प्राणमेव तदात्मनो ऽधरं कुरुते यद्वातो वह्-
 त्यध^{४)} एवासीताधः शयीताधस्तिष्ठेदधो ब्रजेदेवं ह स्म वै
 तत्पूर्वं ब्राह्मणा ब्रह्मचर्यं चरन्ति' तं ह स्म तत्पुत्रं भ्रातरं
 वोपतापिनमाङ्गुरुपनयेतैनमित्या समिद्धारात्स्वरेष्यन्तो
 ऽन्नमद्याद्याह गधनमाङ्गुः स्नापयेतैनमित्या समिद्धारात्
 क्षेतानि व्रतानि भवन्ति' तं चेच्छ्यानमाचार्यो ऽभिवदेत्स
 प्रतिसंहाय^{५)} प्रतिशृणुयान्तं चेच्छ्यानमुत्थाय तं चेदुत्थि-
 तमभिप्रक्रम्य तं चेदभिप्रक्रान्तमभिप्लायमानमेवं ह स्म
 वै तत्पूर्वं ब्राह्मणा^{६)} ब्रह्मचर्यं चरन्ति' तेषां ह स्म वैषां
 पुण्या कीर्तिर्गच्छत्या ह वा अयं सो ऽय^{७)} गमिष्यतीति'
 ॥ ४ ॥

जनमेजयो ह वै पारीक्षितो मृगयां चरिष्यन्हंसाभ्या-
 मसिष्यन्नुपावतस्य^{८)} इति' तावूचतुर्जनमेजयं पारीक्षितम-
 भ्याज्ञगाम^{९)} 'स होवाच' नमो वां भगवन्तौ कौ नृ

1) ब्रह्मं B; 2) वसीद् E; 3) म B; 4) वहत्यय E;
 5) प्रतिसंहाय A; प्रतिहाय E; 6) ब्राह्मणां E; 7) ऽय E; सो ऽय is
 nicht deutlich; 8) °हंसाभ्यामसिष्यन् A pr. man. und B; °हंसाभ्यामसिष्यन्
 E; 9) Man erwartet einen Dual.; इति fehlt; diese ganze Stell
 ist sehr verdorben.

भगवन्ताविति ' तावूचतुर्दक्षिणाग्निश्चाकृवनीयश्चेति ' स
 होवाच नमो वां भगवन्तौ तदाकीयतामिति होपाराममि-
 त्यपि^{१)} किल देवा न रमन्ते न^{२)} हि^{३)} देवा^{२)} न^{२)} रमन्त^{३)}
 अपि चैकोपारामदेवा^{३)} आराममुपसंक्रामन्तीति^{४)} ' स हो-
 वाच नमो वां भगवन्तौ किं पुण्यमिति ' ब्रह्मचर्यमिति '
 किं लौक्यमिति ' ब्रह्मचर्यमेवेति ' तत्को वेद इति ' दत्ता-
 वल्लो धौम्रो^{५)} ' अथ खलु दत्तावल्लो धौम्रो^{६)} यावति
 तावति काले पारीक्षितं जनमेजयमभ्याज्ञगाम ' तस्मा
 उत्थाय^{७)} स्वयमेव विष्टरं निदधौ^{८)} ' तमुपसंगृह्य पप्र-
 च्छाधीहि भो किं पुण्यमिति ' ब्रह्मचर्यमिति ' किं लौक्य-
 मिति ' ब्रह्मचर्यमेवेति ' तस्मा एतत्प्रोवाचाष्टाचत्वारिंश-
 द्वर्षं सर्ववेदब्रह्मचर्यं ' तच्चतुर्धा वेदेषु व्युक्त्य द्वादशवर्षं^{९)}
 ब्रह्मचर्यं द्वादशवर्षाण्यवरार्धमपि स्नायंश्चरेद्यथाशतत्रयपरं^{१०)}
 तस्मा उहस्यृषभौ^{११)} सहस्रं ददावप्यपकीर्तितमाचार्यो ब्र-
 ह्मचारीत्येक आङ्गिराकाशमधिदैवतमथाध्यात्मं ब्राह्मणो
 ब्रतवांश्चरणवान्ब्रह्मचारी ' ॥ ५ ॥

१) आकीयताम् P; °तामितिहोपा° A pr. m.;

२) Fehlt in E;

३) चैकोपाराद्देवा A; ४) °क्रामन्तीति E; ५) धौम्रो C und E; hinter धौम्रो
 erwartet man इति; ६) धौम्रो E; ७) उत्थाय B; ८) निदधौ B;

९) °वर्ष E; १०) °शतत्रयापरं C; ११) Corrupt; vielleicht तस्मा उ ह

स ऋषभौ.

ब्रह्म ह वै प्रजा मृत्यवे संप्रायच्छ्रद्धाचारिणमेव ¹⁾
 न संप्रददौ 'स होवाचाश्यामस्मिन्निति' ²⁾ 'किमिति' यां
 रात्रीं समिधमनाहृत्य ³⁾ वसेत्तामायुषो ⁴⁾ ऽवरुन्धीयेति'
 तस्माद्ब्रह्मचार्यद्वरहः समिध आहृत्य ⁵⁾ सायंप्रातरग्निं
 परिचरेन्नोपर्युपसादयेदथ प्रतिष्ठापयेच्चंद्रपर्युपसादयेज्जामूत-
 वर्षी तदहः पर्जन्यो भवति' ते ⁶⁾ देवा अब्रुवन्ब्राह्मणो
 वा अयं ब्रह्मचर्यं चरिष्यति' ब्रूतास्मै ⁷⁾ भिक्षा इति गृह-
 पतिर्ब्रूत वरुचारी गृहपत्या इति' किमस्या ⁸⁾ वृज्जीता-
 दद्यात् ⁹⁾ इतीष्टापूर्तसुकृतद्रविणमवरुन्ध्यादिति ¹⁰⁾ 'तस्मा-
 द्ब्रह्मचारिणो ¹¹⁾ ऽहुरहर्भिक्षां ¹²⁾ दद्याद्दृष्टिणी ¹³⁾ मा मा-
 यमिष्टापूर्तसुकृतद्रविणमवरुन्ध्यादिति ¹⁴⁾ 'सप्तमी' ¹⁵⁾ नाति-
 नयेत्सप्तमीमतिनयन्न ¹⁶⁾ ब्रह्मचारी भवति' समिद्धौ सप्तरा-
 त्रमचरितवान्ब्रह्मचारी पुनरुपनेयो भवति' ॥ ६ ॥

नोपरिशायी स्यान्न गायनो न नर्तनो ¹⁷⁾ न सर्णो न
 निष्ठीविद्यदुपरिशायी भवत्यभीक्ष्णं ¹⁸⁾ निवासा ज्ञायते ¹⁹⁾

1) So corr.; die hss. संप्रयच्छ°; °रिणामेव E; °रिणामेव A; 2) So
 corr.; die hss. होवाचास्या°; 3) °मानाहृत्य C; 4) °युषा E; 5)
 आहृत्य E; 6) Fehlt in E; 7) ब्रूतासौ C; 8) किं मत्स्या C;
 9) तादृदाय E; 10) इतीष्टापूर्त° B; 11) °चारिणो E; 12) °क्षो E; 13)
 So ed. B. Ind. die hss. °दृष्टिणी; 14) So corr.; die hss. मेयमि° is
 ed. B. Ind. var. l. मोयमि°; 15) सप्तमी C; 16) °तिनयन A; °तिनयं ननु
 B; °तिनयनं E; 17) नर्तनो E; 18) भवत्यभीक्ष्णं B; 19) ज्ञायते E. ॥

यद्भानो भवत्यभीक्षाशः^{१)} आक्रन्दान्धावन्ते 'यन्नर्तनो भव-
त्यभीक्षाशः^{२)} प्रेतान्निर्हरन्ते' यत्सरणो भवत्यभीक्षाशः^{३)}
प्रज्ञासंविशन्ते 'यन्निष्ठीवति मध्य^{४)} एव तदात्मनो^{५)} नि-
ष्ठीवो' स चेन्निष्ठीविद्विषो नु मां यदत्रापि मधोरहं^{६)}
यदत्रापि रसस्य म इत्यात्मानमनुमन्त्रयते 'यदत्रापि मधो-
रहं गिरिष्ठविषमस्मृतमग्निश्च^{७)} तत्सविता च पुनर्मे जठरे^{८)}
धत्तां^{९)}॥ यदत्रापि रसस्य मे परापपातास्मृतं तदिहोपकृष्या-
महे त्म आध्यायतां पुनरिति 'न श्मशानमातिष्ठेत्स चेद-
भितिर्दुदृक्कं कृते कृत्वा यदीदमृतुकाम्येत्यभिमन्त्र्य^{१०)} उप-
त्संप्रोष्य परिक्रामेत्समयायोपरित्रजेयं दीदमृतुकाम्याघं^{११)}
रिप्रमुषिम^{१२)} । अन्धः^{१३)} श्लोण इव क्षीयतां भा नो
ज्वागदधं यत इत्यथ हैतदेवानां परिषूतं यद्रक्षचारी'
तद्येतद्दुचोक्तं देवानामेतत्परिषूतमनभ्यान्न^{१४)} चरति
रोचमाणं तस्मिन्सर्वे पशवस्तत्र^{१५)} यज्ञास्तस्मिन्नन्नं सह
देवताभिरिति ब्राह्मणम्' ॥ ७ ॥

प्राणायानौ जनयन्निति शङ्खस्य मुखे^{१५)} महर्षेर्वसि-

१) °भीक्षुः B und E; २) भवति भीक्षुः B; °भीक्षुः E; ३) °भीक्षुः
प्रः B; °भीक्षुः E; ४) मध्ये C und E; ५) तदात्मनो E; ६) मधोरहं E;
७) °गीश्च B; ८) जठरे E; ९) धत्तां E; १०) यदीदं मृ° A; यदीदमृतु° C;
११) °त्समयामोपरि° A sec. m.; समयाय ??; °मृतुकाम्याघं C; १२) °विमान्यः
A, B und E; १३) °यादृक् B; १४) उपजत्र° B; १५) So corr.;
alle hass. मूले.

षष्ठ्य^{१)} पुत्र एतां वाचं ससृजे शीतोष्णाविक्रोत्सी^{२)} प्रा-
 दुर्भवेयातामिति^{३)} 'तथा तच्छृण्वदनुवर्तते' ज्य^{३)} खलु
 त्रिपाणिमध्ये वसिष्ठशिला^{४)} नाम प्रथम आश्रमो^{५)} द्वि-
 कृष्णशिलास्तस्मिन्वसिष्ठः समतपद्विश्चामित्रजमदग्नी^{५)} जा-
 मदग्ने तपतो^{६)} 'गौतमभरद्वाजो^{७)} सिंहो^{८)} प्रभवे^{९)} तपतो
 गुंगुगुगुवासे^{१०)} तपत्यृषिर्कृषिद्रोणे^{११)} ऽभ्यतपदंगस्त्यो^{१२)} ऽग-
 स्त्यतीर्थे तपति^{१३)} 'दिव्यत्रिर्^{१३)} तपति^{१३)} 'स्वयंभूः^{१४)} तपत्यपः
 कश्यपतुङ्गे^{१४)} ऽभ्यतपदुल्लवृकनुतरनुः^{१५)} श्या वसिष्ठ-
 ल्वटिबब्रुकाः सर्पदंष्ट्रनः^{१६)} संकुनकृणवानाः^{१७)} कश्यपतु-
 ङ्गदर्शनात्सर्पणावाटात्सिद्धिर्भवति^{१८)} 'ब्राह्म्यं वर्षसकृ-
 वने^{१८)} ब्रह्मचार्यैकपादेनातिष्ठति^{१९)} 'द्वितीयं वर्षसकृ-
 मूर्धन्यैवामृतस्य^{२०)} धारामाधार्यद्वाक्षाण्यष्टाचवति^{२१)} शिद्वर्ष-
 सकृन्नाणि^{२१)} सत्तिलस्य पृष्ठे शिवो ऽभ्यतपत्स-
 त्तपसो भूय एवाभ्यतपत्तदप्येता ऋचो ऽभिवदन्ति प्राणा-
 पानौ जनयन्निति ब्राह्मणम्' ॥ ८ ॥

- १) मर्षिर्व^० A und B; मर्षेर्वशि^० E; २) भवेया^० B; भवेया^० E;
 ३) व B; ४) वशि^० C; ५) व्रजामदग्नी B; ६) तपतो B; तामिति E;
 B, C und E; ७) सिंहो A, C und E; ८) So ed. B. Ind.; ७) गौतम^०
 १०) गुंगुगुवासे B; गुंगुगुवासे E; ११) ऽषिद्रोणे A, C und E; lie hss. प्रभु;
 त्रिर्ह A, B und E; १३) भवति C; १४) कश्यप^० C; १२) दिव्य-
 १६) ? ?; १७) कृणवानाः B; १८) वर्ष^० A; १९) तिष्ठ^० १५) Sic. I
 २०) वमृतस्य C; २१) धारामाधार्यद्वाक्षा^० E; धारामाधार्य^० C; धारा-
 मधार्यद्वाक्षाण्य^० A.

एकपाद्विपद^{१)} इति 'वायुरेकपातस्याकाशं पादश्चन्द्रमा
 द्विपातस्य^{२)} पूर्वपक्षापरपक्षौ पादावादित्यस्त्रिपातस्येमे लो-
 काः पादा' अग्निः षट्पादस्तस्य पृथिव्यन्तरिक्षं^{३)} गौराप
 ओषधिवनस्पतय इमानि भूतानि पादास्तेषां सर्वेषां वेदा^{४)}
 गतिरात्मा प्रतिष्ठिताश्चतस्रो ब्रह्मणः शाखा' अथो अद्भुः
 षडिति मूर्तिराकाशश्चेत्यृचा मूर्तिर्याजुषी गतिः' साममयं^{५)}
 तेजो 'भृग्वङ्गिरसा मायैतद्ब्रह्मैव यज्ञश्चतुष्पाद्विःसंस्थित
 इति' तस्य भृग्वङ्गिरसः^{६)} संस्थे^{७)} 'अथो आद्भुरेकसंस्थित
 इति' यद्वोतर्चा मण्डलैः करोति पृथिवीं^{८)} तेनाप्याययत्यै-
 तस्यां^{९)} क्यग्निश्चरति' तदप्येतद्वोक्तमग्निवासाः पृथिव्यसि-
 तज्ञूरिति^{१०)} यदध्वर्युर्यजुषा करोत्यन्तरिक्षं तेनाप्याययति'
 तस्मिन्वायुर्न निविशते^{११)} कतमच्च^{१२)} नाहुरिति' तदप्येत-
 द्वोक्तमन्तरिक्षे पथिभिर्होयिमाणो^{१३)} न नि विशते^{१४)}
 कतमच्च^{१५)} नाहः । अपां योनिः प्रथमजा ऋतस्य द्या^{१६)}
 स्वज्ञातः^{१७)} कुत आ ब्रभूवेति' यदुद्गाता साम्ना करोति
 दिवं तेनाप्याययति' तत्र द्यादित्यः शुक्रश्चरति' तदप्येत-

- १) एकापा° A; २) द्विपा° B; ३) °रिक्षं C; ४) वेद C;
 ५) °मय E; ६) भृग्वङ्गिर A; ७) स्थे B; ८) पृथिवी B; ९) तेनाप्याय° E;
 १०) °तनूरिति E; °सिनुतरिति C; ११) निविशान्ते B; १२) कतमच्चा B;
 १३) Sic. ! B. Ind. var. l. °होयिमाणो; १४) विशते B; १५) कतमच्चा B;
 १६) यु B; १७) सिज्ञातः C.

दृचोक्तमुच्चा^{१)} पतन्तमरूणं सुपर्णमिति^{२)} 'यद्वक्षर्चा काण्डैः
 करोत्यपस्तेनाप्याययति' चन्द्रमा क्यप्सु चरति 'तदप्येत-
 दृचोक्तं चन्द्रमा अस्वत्तरिति^{३)} 'तासामोषधिवनस्पतयः
 काण्डानि' ततो मूलकाण्डपर्णपुष्पफलप्ररोहरसगन्धैर्य-
 क्षो^{४)} वर्तते 'ऽद्भिः कर्णाणि प्रवर्तन्ते' ऽद्भिः^{५)} सोमो
 अभिषूयते^{६)} 'तद्यद्वक्ष्माणं^{७)} कर्णाणि कर्मण्यामन्त्रयत्यपस्ते-
 नानुज्ञानात्येषो^{८)} क्यस्य भागस्तद्यथा भोक्ष्यमाणो^{९)} अप्य
 एव प्रथममाचामयेदप उपरिष्टादेवं यक्षो ऽद्भिरेव प्रवर्तते'
 अप्सु संस्थाप्यते^{१०)} 'तस्माद्वक्षा^{११)} पुरस्ताद्धोमसंस्थितहोमै-
 र्यक्षो^{११)} वर्तते' उत्तरा हि पुरस्ताद्धोमसंस्थितहोमैर्यक्ष^{१२)}
 परिगृह्यत्यन्तरा हि भृग्वङ्गिरसो वेदानादुक्त्य^{१३)} भृग्वङ्गिरसः
 सोमपानं मन्यन्ते 'सोमात्मको क्ययं वेद' तदप्येतदृचोक्तं
 सोमं मन्यते पपिवानिति 'तद्यथेमां^{१४)} पृथिवीमुदीर्णा
 ज्योतिषा धूमायमानां^{१५)} वर्षं शमयत्येवं ब्रह्मा भृग्वङ्गि-
 रोभिर्व्याकृतिभिर्यक्षस्य विरिष्टं^{१६)} शमयत्यग्निरादित्याय^{१७)}

- १) °मुच्चा A pr. m. २) संपर्णमिति E; ३) So corr.; die hss. अप्सन्तरिति; ४) °हरसं गन्धैर्यक्षो E; ५) Fehlt in C; ६) विषूयते B; विषूयते C; ७) °ल्लपां E; ८) °त्रयन्त्य° B und E; ९) भोक्ष्यमाणो A, B und C; १०) °प्याते B; ११) ब्रह्मो oder यज्ञो ist Interpolation; १२) पुरस्ताद्धोमं सं° B; °यज्ञे A und E; १३) वेदानोदृक्त्य A, B und E; १४) धतयथेमां B; तदप्येमां E; १५) °यमानां C; १६) विष्टे C; विष्टेरिष्यं E; १७) °ग्निरादित्या C und E.

शमयत्येते^{१)} ऽङ्गिरस' एत इदं सर्वं समाप्नुवन्ति' वायुरा-
पश्चन्द्रमा इत्येते भृगव' एत इदं सर्वं समाप्याययत्यैक-
मेव^{२)} संस्थं भवतीति ब्राह्मणम्' ॥ १ ॥

विचारी ह वै काबन्धिः कबन्धस्याथर्वणस्य^{३)} पुत्रो
मेधावी^{४)} मीमांसको^{५)} ऽनूचान आस^{६)} ' स ह स्वेना-
तिमानेन मानुषं वित्तं नेयाय' तं मातोवाच' त एवै-
तदन्नमवोचंस्त^{७)} इम^{८)} एषु कुरुपञ्चान्तिष्वङ्गमगधेषु^{९)} का-
शिकौशल्येषु^{१०)} शाल्वमत्स्येषु^{११)} सवशोशीनरेषूदीच्येष्व-
न्नमदन्तीत्यथ^{१२)} वयं तवैवातिमानेनानाद्याः^{१३)} स्मो' वत्स
वाहनमन्विच्छेति' स^{१४)} मान्धातुर्यौवनाश्चस्य^{१४)} सार्वभौ-
मस्य राज्ञः सोमं प्रसूतमाजगाम' स सदो ऽनुप्रविश्यत्विजश्च
यज्ञमानं चामन्त्रयामास^{१५)} ' तद्याः प्राच्यो नद्यो वहन्ति^{१६)}
याश्च दक्षिणाच्यो^{१७)} याश्च^{१८)} प्रतीच्यो^{१९)} याश्चोदीच्यस्ताः
सर्वाः पृथङ्गमगधेया^{२०)} इत्याचक्षते^{२१)} तासां समुद्रमभिपश्यमा-

- १) Von शम° bis इदं fehlt in B; B fügt इत्येव ein; २) समास्याप्या° E;
३) कबन्धः स्या° A; ४) मेधवी B; ५) मिमांसको E; ६) आ A;
७) वोचस्त A und B; ८) इमम् B und E; ९) कुरुपाञ्चा° E; १०) का-
शिको° A; काशको° C und E; ११) शाल्वमत्स्येषु C; शाल्वमत्स्येषु E; १२) So
corr.; शवस उग्रोत्° A; शवस उग्रोत्° B; सवस्व उग्रोत् C; सुवस उग्रोत्° E;
१३) So corr.; °नेनाध्यास्मा A und E; नेनानाद्वास्मो B und C; १४) संतां-
ध्यतुर्यौवनाश्च B; १५) °मस C; १६) वहन्ति B; १७) °पाच्यो B;
°पाश्च्यो C; १८) याचा B; १९) पतीच्यो B; प्रतीच्यो C; २०) °धेयोर
A und C; °धेयोर B; °धेरो E; २१) धीतिगच्छते E.

नानां ह्यिह्यते नामधेयं समुद्र इत्याचक्षते ' एवमिमे सर्वे
वेदा निर्मिताः सकल्पाः सरहस्याः सत्राक्षणाः सोपनि-
षत्काः सेतिहासाः सान्वाख्यानाः^{१)} सपुराणाः सस्वराः
ससंस्काराः^{२)} सनिरुक्ताः सानुशासनाः^{३)} सानुमार्जनाः^{४)}
सवाकोवाक्यास्तेषां^{५)} यज्ञमभिपद्यमानानां^{६)} ह्यिह्यते ना-
मधेयं^{७)} यज्ञ इत्येवाचक्षते ' ॥ १० ॥

भूमेर्ह वा एतद्विच्छिन्नं^{८)} देवयजनं^{९)} यदप्राक्प्रवणं^{१०)}
यदनुदक्प्रवणं यत्कृत्रिमं^{११)} यत्समविषममिदं^{१२)} ह त्वेव
देवयजनं यत्समं^{१३)} समूलमविदग्धं^{१३)} प्रतिष्ठितं^{१३)} प्रागु-
दक्प्रवणं^{१३)} समं समास्तीर्णमिव^{१४)} भवति यत्र ब्राह्मणस्य
ब्राह्मणतां विद्याद्रक्षा ब्रह्मत्वं करोतीति ' वोचि^{१५)} ह-
न्दस्तन्न^{१५)} विन्दामो^{१६)} येनोत्तरमेमहीति ' तान्ह प्रपच्छ^{१७)}
किं विद्वान्होता होत्रं^{१८)} करोति किं विद्वान्ध्वर्युराध्वर्यवं
करोति किं विद्वानुद्गातौद्गात्रं करोति किं विद्वान्ब्रह्मा^{१९)}
ब्रह्मत्वं करोतीति ' वोचि^{२०)} हन्दस्तन्न^{२०)} विन्दामो येनो-

१) सान्वाख्यानाः A; सान्वाख्यानाः C; २) संसंस्काराः B; संस्काराः C
und E; ३) सानुशासनाः E; ४) सानुमार्जिताः E; ५) सवाकावा-
क्यस्तेषां E; ६) यज्ञमति° C; ७) साम° E; ८) °छिन्न E; ९) °यजन E;
१०) यत्प्रा° A und B; ११) यत्कर्तृम° E; १२) यत्समं वि° B; १३) E
hat yadapraakpravanam yadnudakya; १४) °णामिव A; १५) P P; वोचिः हन्दस्तन्
B; वोचिः हन्दस्तं न C; वोधे हन्दस्तन् E; १६) विन्दामो A; १७) प्रपद्य E;
१८) होत्रं B und E; १९) ब्रह्म A; fehlt in B; २०) Vid. 15.

त्तमेमहीति 'ते ब्रूमो वागेव होता कौत्रं करोति' वाचो हि स्तोमाश्च वषट्काराश्चाभिसंपद्यन्ते 'ते ब्रूमो^{१)} वागेव होता वाग्ब्रह्म^{२)} वाग्देव^{३)} इति 'प्राणापानाभ्यामेवाध्वर्युराध्वर्यवं करोति' प्राणप्रणीतानि^{४)} ह भूतानि प्राणप्रणीताः^{५)} प्रणीतास्ते^{५)} ब्रूमः प्राणापानावेवाध्वर्युः^{६)} प्राणापानौ^{७)} ब्रह्म प्राणापानौ देव इति 'चक्षुषेवोद्गातौद्गात्रं^{८)} करोति' चक्षुषा हीमानि भूतानि पश्यन्त्यथो चक्षुरेवोद्गाता चक्षुर्ब्रह्म^{९)} चक्षुर्देव^{१०)} इति^{११)} 'मनसैव ब्रह्मा^{१२)} ब्रह्मत्वं करोति^{१३)} 'मनसा हि तिर्यक्^{१४)} दिश^{१५)} ऊर्ध्वं च यच्च किं^{१६)} च मनसैव करोति^{१७)} तद्वत्^{१८)} 'ते ब्रूमो^{१९)} मन एव ब्रह्मा मनो ब्रह्म मनो देव इति' ॥ ११ ॥

तद्यथा ह वा इदं यजमानश्च याज्ञयितारश्च दिवं ब्रूयुः पृथिवीति पृथिवीं^{२०)} वा^{२१)} गौरिति ब्रूयुस्तदग्नौ^{२२)} नानुज्ञानात्येतामिवं^{२३)} नानुज्ञानाति यदेतद्व्यादथ नु कथ-

- १) ब्रूमो B; २) वाग्ब्रह्म E; ३) वाग्देव E; ४) प्राणाप° E; ५) Corrupt; प्रणीतस्ते A pr. m.; ६) प्राणाप° E; ७) प्राणापानौ E; ८) चक्षुषेवो° B; चक्षुषेवो° C; ९) चक्षु ब्रह्म C; १०) चक्षु देव B und C; ११) हीत L; १२) ब्राह्मा E; १३) करोतीति A; १४) तिर्यक् C; तिर्यक् E; १५) दिना E; १६) किं E; १७) करो E; १८) तद्वत् E; १९) ब्रूमो E; २०) पृथिवी A pr. m; २१) So corr.; die hss. haben वाग्; २२) ब्रूयु° B und E; २३) न्यानुज्ञाताकृत्येतामेव E.

मिति' होतित्येव होतारं ब्रूयाद्वागिति वाचं ब्रह्मेति
ब्रह्म देव इति देवमध्वर्युरित्येवाध्वर्यु^{१)} ब्रूयात्प्राणापा-
नाविति^{२)} प्राणापानौ ब्रह्मेति ब्रह्म देव इति देवमुद्गा-
तेत्येवोद्गातारं^{३)} ब्रूयाच्चनुरिति चनुर्रह्मेति ब्रह्म देव
इति देवं ब्रह्मेत्येव ब्रह्माणं ब्रूयान्मन इति मनो ब्र-
ह्मेति ब्रह्म देव इति देवम्' ॥ १२ ॥

नानाप्रवचनानि ह वा एतानि भूतानि भवन्ति' ये
चैवासोमयं याजयन्ति ये च सुरायं^{४)} ये^{५)} च ब्राह्मणं
विच्छिन्नं^{६)} सोमयाजिनं तं प्रातः समित्पाणय उपोदेयुरु-
पायामो^{७)} भवन्तमिति 'किमर्थमिति' यानेव^{८)} नो^{९)} भवां-
स्तान्क्षः^{१०)} प्रश्नान्पृच्छन्तानेव^{११)} नो भवान्व्याचक्षतेति^{१२)}
तथेति^{१३)} 'तेभ्य एतान्प्रश्नान्व्याचक्षते^{१४)} ' तथेन^{१५)} ह वा
इदं विद्यमानं चाविद्यमानं^{१६)} चाभिनिदधाति^{१७)} तद्वत्
तयो वेद स ब्राह्मणो ऽधीयानो ऽधीत्याचक्षत^{१८)} इति
ब्राह्मणम्' ॥ १३ ॥

१) इत्येवाध्वर्युम् fehlt in B; २) ब्रूया° B; ३) देवा उद्गातारं B;
४) सुरायं B; ५) चे ये C; ६) व्युच्छिन्नं B; व्युच्छिन्नं C und E; ७) उपो-
देयुरुपायामो C; ८) यानेवम E; ९) B fügt v ein; १०) भवांस्ता सः
B und C; भवांस्तान्क्षः E; ११) So corr.; die hass. °पृच्छयानेव; १२) So
corr.; A, C und E °येति; B °यति; १३) तेयैति B; १४) एतान्प्रश्नां
व्याच° B; व्याचक्षते !! (sic.) vid. p. २३ z. 2; १५) तथे म C; १६) Zwei-
mal in B; १७) °निदधति B; १८) ऽधीत्य corrupt.

अथातो देवयजनान्यात्मा देवयजनं' श्रद्धा देवयजन-
मृविज्ञो देवयजनं' भौमं^{१)} देवयजनं' तद्वा एतदात्मा देव-
यजनं यदुपव्यायच्छमानो वानुपव्यायच्छमानो वा^{२)} शरी-
रमधिवसत्येष^{३)} यज्ञ' एष^{४)} यज्ञत^{४)} ' एतं^{४)} यज्ञत^{४)} ' एत-
देवयजनमथैतच्छ्रद्धा^{५)} देवयजनं' यदैव कदाचिदाध्याच्छ्रद्धा
त्वेनैनं नातीयात्तदेवयजनमथैतदृविज्ञो^{६)} देवयजनं' यत्र^{७)}
काचिद्वाक्षाणो विद्यावान्मन्त्रेण^{८)} करोति तदेवयजनम-
थैतद्भौमं देवयजनं' यत्रापस्तिष्ठति यत्र स्यन्दति प्र तद-
कृत्युद्धरति^{९)} तदेवयजनं' यत्समं^{१०)} समूलमविदग्धं^{११)}
प्रतिष्ठितं प्रागुदक्प्रवणं समं समास्तीर्णमिव भवति यस्य^{१२)}
श्वश्च ऊर्मो^{१३)} वृक्षः पर्वतो नदी पन्था वा पुरस्तात्स्यान्न
देवयजनमात्रं पुरस्तात्पर्यवशिष्येन्नोत्तरतो^{१४)} अग्नेः पर्यु-
पसीदेरन्निति^{१५)} ब्राह्मणम्' ॥ १४ ॥

अदितिर्वै प्रजाकामौदनमपचत्तत उच्छिष्टमाश्नात्सा^{१६)}
गर्भमधत्त^{१७)} ' तत आदित्या अजायन्त^{१८)} ' य एष ओदनः

- १) भौम C; २) Fehlt in B; ३) °वसतो ष B; ४) Fehlt in E;
५) °च्छ्रद्धो E; ६) मालीयाज्ञददे° E; ७) Von यत्र bis यत्रापस्ति° fehlt
in B; ८) So B. Ind.; die hss. विद्याविन्म°; ९) तद्वह्यु° A sec. man.;
°द्वहति B; १०) तद्यत्समं A; ११) °विदग्धं E; १२) यस्यन्द° B;
१३) कुर्मो B; ऊर्मो C und E; १४) °त्तरता B und E; १५) पर्यपगो° B;
१६) So corr.; die hss. °मृग्यासा; १७) °धत्तं E; १८) अजायन्त A pr.
m.; अजायन्त E.

पच्यत आरम्भणमेवैतत्क्रियत आक्रमणमेव 'प्रादेशमात्रीः
 समिधो भवत्येतावान्द्यात्मा प्रज्ञापतिना संमितो' ऽग्नेर्वै
 या यक्षिया तनूरश्चत्ये तथा समगच्छतैषास्य^{१)} धृत्या^{२)}
 तनूर्यद्धृतं^{३)} 'यद्धृतेन^{४)} समिधो ऽनक्ति ताभ्यामेवैनं तत्तनूभ्यां
 समर्थयति^{५)} 'यन्निर्मागस्यादधात्यवगूर्त्या^{६)} वै वीर्यं क्रियते'
 यन्निर्मागस्यादधात्यवगूर्त्या^{६)} एव 'संवत्सरो^{७)} वै प्रजनन-
 मग्निः^{८)} प्रजननमेतत्प्रजननं' यत्संवत्सर ऋचाग्नौ समिध-
 मादधाति प्रजननादेवैनं तत्प्रजनयिता^{९)} प्रजनयत्यंभत्तर्तु-^{१०)}
 र्वै पुरुषो 'न हि तद्वेद यमृतुमभिजायते^{११)} 'यन्नक्षत्रं^{१२)}
 तदाप्नोति 'य एष ओदनः पच्यते योनिरेवैषा क्रियते'
 यत्समिध आधीयते रेतस्तद्दीयते^{१३)} 'संवत्सरे^{१४)} वै रेतो
 दितं प्रजायते' यः^{१५)} संवत्सरे पर्येते^{१६)} ऽग्निमाधत्ते प्रजा-
 तमेवैनमाधत्ते^{१७)} 'द्वादशसु रात्रीषु पुरा संवत्सरस्यधिया-
 स्ता^{१८)} हि संवत्सरस्य प्रतिमाथो^{१९)} तिसृष्वथो^{२०)} द्वयोश्चो

1) So corr.; die hss. °वास्व; 2) So corr.; धृया A und C; धृत्या B;
 धृत्या E; 3) °दृवत E; 4) यद्धृतेन B; यद्धृतेन C; 5) °यतिं E;
 6) So corr.; die hss. °वकृत्या; 7) संवत्सरो E; 8) प्रजानमग्निः E;
 9) °नयिसेत B; 10) So corr.; °त्यवत्तर्तु B und C; °त्यवत्तुन A; °त्यावत्तु E;
 11) So corr.; यद्धृत्तु° A, B und E; यद्धृत्तु° C; 12) यं नस्तं नक्षत्रं B;
 13) So corr.; die hss. °स्तदीयते; 14) So corr.; die hss. संवत्सरो;
 15) So corr.; die hss. ये; 16) पर्येति E; 17) So corr.; प्रजापतिरेवै°;
 A pr. m. C und E; प्रजापतिरेवै° A sec. m. und B; 18) So corr.; die hss.
 °धेयात्ता; 19) So corr.; die hss. प्रतिमा अथा; 20) तिसृष्व B; तिसृष्वो E.

पूर्वेयुरधियास्त^{१)} एवाग्निमादधानेनादित्या वा इत उत्त-
मा^{२)} अमुं^{३)} लोकमायस्ते^{४)} पथिरक्षयस्त^{५)} इयन्तमाणां
प्रतिनुदन्^{६)} 'उच्छेषणभाजा वा आदित्या' [यदुच्छिष्टं]^{७)}
यदुच्छिष्टेन समिधो ऽनक्ति तेभ्य एव प्रावोचतेभ्य^{८)} एव
प्रोच्य 'स्वर्गं लोकं याति'^{९)} ॥ १५ ॥

प्रजापतिरथर्वा देवः स तपस्तत्त्वितं^{१०)} चातुःप्राश्यं^{११)}
ब्रह्मोदनं निरमिमीत^{१२)} चतुर्लकिं^{१३)} चतुर्देवं चतुर्वेदं
चतुर्होत्रमिति 'चत्वारो वा इमे लोकाः पृथिव्यन्तरिक्षं
द्यौराप इति' चत्वारो वा इमे देवा अग्निर्वायुरादित्यश्च-
न्द्रमाश्चत्वारो वा इमे वेदा ऋग्वेदो^{१४)} यजुर्वेदः सामवेदो
ब्रह्मवेद इति 'चतस्रो वा इमा^{१५)} होत्रा होत्रमाध्वर्यव-
मौद्गात्रं ब्रह्मत्वमिति' तदप्येतदुचोक्तं चत्वारि ऋद्धा त्रयो
अस्य पादा द्वे शर्षि सप्त^{१६)} हस्तासो अस्य^{१७)} । त्रिधा बद्धो
वृषभो रोरवीति महो देवो मर्त्या^{१८)} आविवेशेति '
चत्वारि ऋद्धेति वेदा वा एत उक्तास्त्रयो अस्य^{१९)} पादा

१) So corr.; die hss. °धियास्ते; B पुपूर्वेयु°; २) So corr.; die hss.
उत्तरमेव मे अमुष्मिं लोक; ३) So corr.; die hss. °रक्षन्त इयन्त; ४) प्रति-
नुदन् E; ५) So corr.; A, B und C प्रोवाच°, प्रोवाच° E; ६) So corr.;
die hss. यन्ति; ७) तपस्तत्त्वितं E; ८) चतुः° E; ९) So corr.; die
hss. निरमिमत; १०) Fehlt in E; ११) ऋग्वेदा E; १२) इमे A,
C und E; १३) सप्ता E; १४) Fehlt in B; १५) मर्त्या E; १६) स्य A.

इति सवनान्येव 'द्वे शीर्षि' इति ब्रह्मौदनप्रवर्ग्यावेव 'सप्त कृत्तासो अस्येति कृन्दांस्येव' त्रिधा बद्ध इति मन्त्रः कल्पो ब्राह्मणं 'वृषभो रोरवीत्येष कृ वै^{१)} वृषभ. एष तद्गोरवीति यग्यज्ञेषु शस्त्राणि शंसत्यृग्भिर्गन्तुभिः^{२)} सामभिर्ब्रह्मभिरिति 'महो देवो मर्त्या आविवेशेत्येष^{३)} कृ वै महान्देवो यग्यज्ञ 'एष मर्त्या आविवेश' यो विद्यात्सप्त प्रवत इति प्राणानाहु' सप्त विद्यात्परावत इत्ययानानाहु' शिरो यज्ञस्य यो विद्यादित्येतद्वै यज्ञस्य शिरो यन्मन्त्रवान्ब्रह्मौदनो' यो कृ वा एतममन्त्रवत्तं^{४)} ब्रह्मौदनमुपेयादपशिरसा^{५)} कृ^{५)} वा^{५)} अस्य^{५)} यज्ञमुपेतो^{५)} भवति^{५)} 'तस्मान्मन्त्रवत्तमेव ब्रह्मौदनमुपेयानामन्त्रवत्तमिति ब्राह्मणम्' ॥ १६ ॥

किमुपज्ञ^{६)} आत्रेयो^{७)} भवतीत्यादित्यं हि तमो जग्राहु' तदत्रिरपनुनोद' तदत्रिर्न्वपश्यत्तदप्येतदृचोक्तं सुतायमत्रिर्दिवमुन्निनाय^{८)} 'दिवि त्वात्रिर्धारयत्सूर्या^{९)} मासाय कर्तव्य इति' तं^{१०)} ह्योवाच वरं वृणीष्वेति' स ह्योवाच

१) वा E; २) शंसत्यृ° A, C und E; ३) शेत्येव E; ४) एतमन्त्र A pr. man.; ५) So die hss.; vielleicht zu lesen: °दपशिरा ह वा अस्य यज्ञ उपेतो भवति; ६) So corr.; die hss. किमुपयज्ञ; ७) आत्रेयो A; आत्रयो B; ८) सुताय° A, C und E; ९) त्वात्रिर्धारय° E; १०) त E.

क्षिणीया मे प्रजा^{१)} स्यादिति 'तस्मादत्रेयाय प्रथमं द-
णा^{२)} यज्ञे दीयन्त^{३)} इति ब्राह्मणम्' ॥ १७ ॥

प्रजापतिर्वेदानुवाचाग्नीनादधीयेति 'तान्वागभ्युवाचा-
श्चो^{४)} वै संभाराणामिति 'तं^{५)} घोरात्क्रूरात्सलित्वात्सरस^{६)}
उदानिन्युस्तान्वागभ्युवाचाश्च^{७)} शम्येतेति^{८)} 'तथेति 'तम्-
ज्वेद एत्योवाचाकृमश्चं शमेयमिति 'तस्मा अभिसृताय^{९)}
मरुद्भयं^{१०)} ससृजे' स एतां प्राचीं दिशं भेजे' स होवाचा-
शान्तो न्वयमश्च इति 'तं यजुर्वेद एत्योवाचाकृमश्चं शमे-
यमिति 'तस्मा अभिसृताय^{११)} मरुद्भयं ससृजे' स एतां प्रती-
चीं दिशं भेजे' स होवाचाशान्तो न्वयमश्च^{१२)} इति 'तं
सामवेद एत्योवाचाकृमश्चं शमेयमिति 'केन नु त्वं शम-
यिष्यसीति 'रथंतरं नाम मे सामाघोरं चाक्रूरं च' तेनाश्च^{१३)}
मिष्ट्रयेतेति^{१३)} 'तस्मा अथभिसृताय^{१४)} तदेव मरुद्भयं
स स एतामुदीचीं दिशं भेजे' स होवाचाशान्तो न्व-
यमश्च^{१५)} इति 'तान्वागभ्युवाच शंयुमाथर्वणं^{१६)} गच्छतेति^{१७)}

- १) प्रजा E; २) So corr.; प्रथमद° A, C und E; प्रथद° B;
३) दीयन्त A; ४) वाचाग्नी B; ५) त A pr. man.; तो E; ६) घोरात्क्रू°
B und C; ७) भ्युवाचा E; ८) संमेतिते B; शम्येते C; ९) So corr.;
die hss. अवि°; १०) मरुद्भयं C; मरुद्भयं E; ११) Vid. 9; १२) न्वा-
यमश्च E; १३) So corr.; A तेनाश्वमभिष्ट्रयति; तेनामभिष्ट्रयते B; तेनाश्वमभि-
ष्ट्रयेति C; तेनाश्वमभिष्ट्रयते E; १४) So corr.; die hss. अथविरु°; अथविरु°
C; १५) गच्छते E; १६) शंयुमाथर्वणं E; १७) So corr.; die hss. येति.

ते शंयुमाथर्वणमासीनं प्राप्योचुर्नमस्ते अस्तु भगवन्नश्चः ¹⁾
 शम्येतेति ²⁾ ' तथेति ³⁾ ' स खलु कवन्धस्याथर्वणस्य पुत्र-
 मामन्वयामास विचारिन्निति ⁴⁾ ' भगो इति ह्वास्मै ⁵⁾ प्रति-
 श्रुतं प्रतिशुश्रावांश्चः ⁶⁾ शम्येतेति ⁷⁾ ' तथेति ⁸⁾ ' स खलु
 शाल्युदकं चकाराथर्वणीभिश्चाङ्गिरसीभिश्च ⁹⁾ चातनैर्मातृ-
 नामभिर्वास्तोष्यत्यैरिति ¹⁰⁾ शमयति ¹¹⁾ ' तस्य ¹²⁾ ह् ¹³⁾ स्नात-
 स्याश्चस्याभ्युक्षितस्य सर्वेभ्यो रोमसमरेभ्यो ऽङ्गारा ¹⁴⁾ आशी-
 र्यन्त ' सो ऽश्वस्तुष्टो नमस्कारं चकार ' नमः शंयुमाथर्व-
 णाय ¹⁵⁾ यो मा यक्षियमचीकूपदिति ¹⁶⁾ ' भविष्यन्ति ह् वा
 अतो ऽन्ये ब्राह्मणा लघुसंभारतमास्तं ¹⁷⁾ आदित्यस्य पदं ¹⁸⁾
 अधास्यत्यनडुहो ¹⁹⁾ वत्सस्याजस्य श्रवणस्य ²⁰⁾ ब्रह्मचारिणो
 वैतद्वा ²¹⁾ आदित्यस्य पदं यदूमिस्तस्यैव ²²⁾ पदं आह्तिं
 भविष्यतीति ²³⁾ ' सो ऽग्नौ प्रणीयमाणे ऽश्वे ऽन्वारब्धं ²⁴⁾

- 1) °ञ्जुं A und E; 2) नांमेतेति B; शम्येतेति C; 3) तथैतेति E;
 4) विचारं निति A und E; 5) ह् स्मै A pr. man.; 6) °वाय्मं A;
 7) शम्येतेति B; शम्येतेति C; 8) तथैति E; 9) च fehlt in A;
 10) चतनै° C; 11) corrupt; vielleicht शमयतेति; 12) तस्यै E;
 13) Fehlt in E; 14) गारा B und E; 15) शंयुम आथर्वणाय C; man
 erwartet शम्यव आथर्वणाय; 16) यक्षियमन्वीकूप° B; यक्षियमन्वीकूपदिति E;
 17) लघुसंचार° C; 18) पदम् A, B und C; 19) अधास्यत्य° E;
 20) ? Man erwartet den Namen eines Tieres; 21) So B. Ind.; die
 hss. वा एतद्वा; 22) So B. Ind.; A und B °स्तथैव, C und E °स्तथैव;
 23) °व्यस्येति E; 24) So B. Ind.; °रुद्धे A und E; °रुद्ध C; °रुद्धं B.

ब्रह्मा यज्ञमानं वाचयति यदक्रन्दः प्रथमं ज्ञायमान^{१)} इति
 पञ्च 'तं^{२)} ब्राह्मणा^{३)} उपवहन्ति तं ब्रह्मोपाकुरुत' एष
 ह वै विद्वान्सर्वविद्वद्ब्रह्मा यद्गुर्वङ्गिरोविदिति ब्राह्मणम्'
 ॥ १८ ॥

देवाश्च ह वा असुराश्चास्पर्धन्त^{४)} 'ते^{५)} देवा इन्द्रम-
 ब्रुवन्निमं नस्तावद्यज्ञं^{६)} गोपाय यावदसुरैः संयतामहा
 इति' स वै नस्तेन^{७)} वृषेण गोपाय येन नो वृषेण
 भूयिष्ठं हृदयसि येन शक्ष्यसि^{८)} गोतुमिति 'स ऋवेदो
 भूवा पुरस्तात्परीत्योपातिष्ठत्तं देवा अब्रुवन्नन्यत्तद्रूपं कुरु-
 ष्व^{९)} नैतेन^{२)} नो^{२)} वृषेण^{२)} भूयिष्ठं^{२)} हृदयसि^{२)} नैतेन
 शक्ष्यसि^{१०)} गोतुमिति 'स यजुर्वेदो भूवा पश्चात्परीत्योपा-
 तिष्ठत्तं^{११)} देवा अब्रुवन्नन्यत्तद्रूपं कुरुष्व नैतेन नो वृषेण
 भूयिष्ठं हृदयसि नैतेन शक्ष्यसि^{१२)} गोतुमिति 'स साम-
 वेदो भूवोत्तरतः परीत्योपातिष्ठत्तं देवा अब्रुवन्नन्यदेव^{१३)}
 तद्रूपं कुरुष्व^{१४)} नैतेन^{१४)} नो वृषेण भूयिष्ठं हृदयसि^{१५)}
 नैतेन^{१६)} शक्ष्यसि^{१२)} गोतुमिति 'स इन्द्र उष्णीषी^{१६)} ब्रह्म-

1) ज्ञायमाना C; 2) Fehlt in E; 3) So ed. B. Ind.; ब्राह्मणा A, C und E; ब्राह्मणा B; 4) °र्धन्ति E; 5) त E; 6) नस्ताव' B; 7) महेन B; 8) So B. Ind.; A, B und C शिक्तसि, E शिक्तिसि; 9) कुरुष्वो E; 10) So ed. B. Ind.; A, B; E शिक्तसि, C शक्तिसि; 11) पश्चात्परीत्यापा° B; 12) Vid. 8; 13) अब्रुवन् देव A; अब्रुवन्तं B; अब्रुवन्नन्यतदेव E; 14) कुरुष्वैतेन E; 15) हृदयस्यैतेन B; 16) उष्णीषी E.

वेदो भूवा दक्षिणतः परीत्योपातिष्ठत्तं देवा अब्रुवन्ने-
 तत्तद्रूपं^{१)} कुरुष्वैतेन नो वृषेण भूयिष्ठं हृदयस्यैतेन^{२)}
 शक्ष्यसि^{३)} गोमुमिति 'तद्यदिन्द्र^{४)} उष्णीषी ब्रह्मवेदो भूवा
 दक्षिणतः परीत्योपातिष्ठत्तद्रक्षाभवत्तद्रक्षणां ब्रह्मत्वं'
 तद्वा एतदथर्वणो वृषं यदुष्णीषी ब्रह्मा' तं दक्षिणतो
 विश्वे देवा उपासीदंस्तं^{५)} यदक्षिणतो विश्वे देवा उपा-
 सीदंस्तत्सदस्यो^{६)} ऽभवत्तत्सदस्यस्य^{७)} सदस्यत्वं 'बलेर्ह वा
 एतद्वत्तमुपजायते^{८)} यत्सदस्य 'आमयतो^{९)} वै^{९)} व्रजस्य^{९)}
 बद्धत्तरं^{९)} व्रजं^{९)} विदन्ति^{९)} 'घोरा वा एषा दिग्दक्षिणा
 शान्ता इतरास्तद्यानि स्तुतानि ब्रह्मानुमन्त्रयते मनसैव
 तानि सदस्यो जनदित्येतां व्याहृतिं^{१०)} जपत्यात्मानं^{११)}
 जनयति^{१२)} नजित्यात्मानमपित्वे^{१३)} दधाति 'तं देवा अब्रु-
 वन्वरं वृणीष्वेति 'वृणा इति 'स वरमवृणीतांस्यमेव^{१४)}
 मां होत्रायामिन्द्रभूतं पुनन्त स्तुवन्तः^{१५)} शंसन्तस्तिस्थेयु-

१) अब्रुवन्^० B; २) हृदयदस्यैतेन^०; हृदाय^० C; ३) Vid. p. ५३ Note 8.

४) स इन्द्र B; ५) उपासीदंस्तं A; उपासीदंस्तं E; ६) उपासीदंस्तं^० A;

उपासीदंस्तं^० E; हृदये B; ७) हृदय A, C und E; ८) मुपाजायते E;

९) ?? corrupt; व्रजं fehlt in E; statt विदन्ति hat C विदन्ति; E विदन्ति;

१०) व्याहृति C; ११) So corr. जपं चेत्या^० A und C; जपं चेत्या^० B und

E; Caland zu Vait. 18, 17 schlägt vor hier zu lesen व्याहृतिमनुजपति;

१२) जनयति A; १३) Sic; vielleicht zu lesen: जनयित्वात्मानं^०; १४) वरम

fehlt in E; १५) स्तुवन्तः B.

रिति' तं तस्यमेव होत्रायामिन्द्रभूतं पुनत्त स्तुवत्तः ¹⁾
 शंसतो ऽतिष्ठंस्तं यत्तस्यमेव होत्रायामिन्द्रभूतं पुनत्त
 स्तुवत्तः शंसतो ऽतिष्ठंस्तद्राक्षणाच्छंस्यभवत्तद्राक्षणाच्छं-
 सिनो ब्राक्षणाच्छंसित्वं ²⁾ 'सैषैन्द्री ³⁾ होत्रा यद्राक्षणा-
 च्छंसीया 'द्वितीयं वरं ⁴⁾ वृणीष्वेति 'वृणा इति' स वर-
 मवृणीतास्यमेव मां होत्रायां वायुभूतं पुनत्त ⁵⁾ स्तुवत्तः
 शंसत्तस्तिष्ठेयुरिति ⁶⁾ ' तं तस्यमेव होत्रायां वायुभूतं
 पुनत्त स्तुवत्तः शंसतो ⁷⁾ ऽतिष्ठंस्तं यत्तस्यमेव ⁸⁾ होत्रा-
 यां ⁹⁾ वायुभूतं ¹⁰⁾ पुनत्त ¹¹⁾ स्तुवत्तः शंसतो ¹²⁾ ऽतिष्ठंस्त-
 त्योताभवत्तत्योतुः पोतृत्वं ¹³⁾ ' सैषा ¹⁴⁾ वायव्या होत्रा ¹⁵⁾
 यत्योत्रीया 'तृतीयं वरं ¹⁶⁾ वृणीष्वेति 'वृणा इति' स
 वरमवृणीतास्यमेव मां होत्रायामग्निभूतमिन्धानाः ¹⁷⁾ पु-
 नत्त स्तुवत्तः शंसत्तस्तिष्ठेयुरिति' तं तस्यमेव होत्राया-
 मग्निभूतमिन्धानाः ¹⁷⁾ पुनत्त स्तुवत्तः शंसतो ¹⁸⁾ ऽतिस्थंस्तं
 यत्तस्यमेव होत्रायामग्निभूतमिन्धानाः पुनत्त स्तुवत्तः
 शंसतो ऽतिस्थंस्तदाग्नीध्रो ¹⁹⁾ ऽभवत्तदाग्नीध्रस्याग्नीध्रत्वं ²⁰⁾ '

1) स्तुवत्तः B; 2) मित्व E; 3) सैषैन्द्री E; 4) Fehlt in C;
 5) पुनत्त E; 6) शंसत्तस्तिष्ठेयुरिति B; 7) शंसतो B; शंसता E; 8) यत्तस्यमेव E;
 9) होत्राय E; 10) वायुभूतं A; 11) पुनत्त E; 12) शंसत्तस्तिष्ठेयुरिति A, B
 und E; 13) पोतृत्वं E; 14) सैषा B; 15) होत्राय E; 16) Fehlt
 in B und C; 17) °मिन्धानाः E; 18) शंसतो B und E; 19) °ग्नीध्रो
 B; 20) °धस्याग्नीध्र E.

सैषाग्नेयी कृत्रा यदाग्नीधीयेति^{१)} ब्राह्मणम्' ॥ ११ ॥

ब्राह्मणो ह वा इममग्निं वैश्वानरं बभार^{२)} 'सो^{३)}
 ऽयमग्निर्वैश्वानरो^{४)} ब्राह्मणेन ध्रियमाण^{५)} इमांल्लोकाञ्ज-
 नयते' ऽथायमीक्षते ऽग्निर्जातवेद^{६)} ब्राह्मणद्वितीयो ह वा
 अयमिदमग्निर्वैश्वानरो ज्वलति^{७)} कृत्वाहं^{८)} यन्मयि तेज^{९)}
 इद्रियं वीर्यं^{१०)} तद्दर्शयाम्युत^{११)} वै मा^{१२)} विभृयादिति^{१३)} 'स
 आत्मानमाप्यायैतं^{१४)} पयो ऽधोक्तमिमं^{१५)} ब्राह्मणं दर्श-
 यित्वात्मन्यनुहोत्सं द्वितीयमात्मानमाप्यायैतं^{१६)} घृतमधो-
 क्तमिमं^{१५)} ब्राह्मणं^{१७)} दर्शयित्वात्मन्यनुहोत्सं तृतीयमात्मा-
 नमाप्यायैतदिदं^{१६)} विश्वं^{१८)} विकृतमन्नाद्यमधोक्तमिमं^{१९)}
 ब्राह्मणं दर्शयित्वात्मन्यनुहोत्सं^{२०)} चतुर्थमात्मानमाप्यायै-
 तेन^{१६)} ब्राह्मणस्य त्रायां विराजमपश्यत्तामस्मै^{२१)} प्राय-
 च्छत्तात्मा^{२२)} अपित्वमभवत्तत्^{२३)} इममग्निं^{२४)} वैश्वानरं^{२५)}

- १) यदाग्नीयेति A; यदाग्नीधीयेति E; २) बभार C; ३) स्मे E;
 ४) ऽयमग्निर्वै E; ५) ध्रियमाण C; ध्रियमाण E; ६) ऽग्निनां त वेद E;
 ७) ज्वलति E; ८) कृत्वाहं B; ९) तेज E; १०) वीर्य E; ११) तद्दर्श-
 याम्युत E; तद्दर्शयाम्युत B; १२) मां E; १३) विभृयादिति B;
 १४) So corr.; °माप्याययेत् A und E; °माप्याययेत् B; °माप्याययेत् C;
 १५) P vielleicht verdorben! १६) Vid. १४; १७) ब्रह्मणं E; १८) विश्व
 B; १९) विकृतमन्वनाकृत्यम B; अधोक्तम् corrupt; २०) °त्मान्यनुहोत्स B;
 अनुहोत्स fehlt in E; २१) विराजमपश्य A; २२) und २३) verdorben;
 २२) °त्स आत्मा A und B; २३) °मभवत्कृत C; २४) इममग्नि E;
 २५) विश्वानरं B.

परास्युर्ब्राह्मणो^{१)} ऽग्निं ज्ञातवेदसमधत्त^{२)} 'सो ऽयमब्रवीदग्ने
ज्ञातवेदो ऽभिनिधेहि^{३)} मेहीति^{४)} 'तस्य द्वैतं नामाधत्ता-
घोरं^{५)} चाक्रूरं च^{६)} 'सो ऽश्वो^{७)} भवत्तस्मादश्वो^{८)} वह्नेन
रथं^{९)} न भवति^{१०)} पृथ्येन सादिनं^{११)} 'स देवानागच्छत्स
देवेभ्यो ऽन्वातिष्ठत्तस्मादेवा अविभयुस्तं ब्रह्मणे प्रायच्छ-
त्तमेतयर्चाशमयत्^{१२)} ॥ २० ॥

अग्निं^{१३)} वाहुर्वैश्वानरं सदनान्प्रदहन्वगाः^{१४)} । स नो
देवत्राधिब्रूहि^{१५)} मा रिषामा वयं तवेति^{१६)} 'तमेताभिः पञ्च-
भिर्ऋग्भिरुपाकुरुते^{१७)} यदक्रन्दः प्रतमं जायमान^{१८)} इति^{१९)}
सो ऽशाम्यत्तस्मादश्वः^{२०)} पशूनां त्रिधत्सुतमो^{२१)} भवति^{२२)}
वैश्वानरो^{२३)} क्येष^{२४)} 'तस्मादग्निपदमश्वं^{२५)} ब्रह्मणे^{२६)} ददाति^{२७)}
ब्रह्मणे^{२८)} हि प्रत्तं^{२९)} 'तस्य रसमयीडयत्स रसो ऽभवद्रसो
ह वा एष^{३०)} 'तं वा एतं रसं सत्तं^{३१)} रथ^{३२)} इत्याचक्षते
परोक्षेण^{३३)} 'परोक्षप्रिया इव हि देवा भवन्ति^{३४)} प्रत्य-

१) परास्युर् corrupt!; २) विमिधेहि B; अभिनिधेहि E; ३) °नयोर् A und E; ४) न्वो A; ५) °दह्वो A; ६) रथे A, C und E; ७) भवन्ति B; zu erwarten ist वहति; ८) गादिन B; ९) °तयन् सिमयितुं E; १०) अग्नि B; ११) सयदनान्प्र° B; मत्तदनान्प्र° C; मदनान्प्रवर्त्त° E; १२) हवप्राधि° E; १३) पञ्चभि ऋग्भि° B; पञ्चभिर्ऋग्भि° C; १४) Von जायमान bis अश्वं fehlt in E; १५) °दह्वं B; १६) So corr.; die hss. त्रिधत्सुतमो; १७) वैश्वामरो B; १८) °ग्निः पदमश्वं B; १९) ब्राह्मणे B; २०) ददाति E; २१) ब्रह्म C; २२) पञ्च A pr. m.; प्रतन् B; प्रत्तम् C; २३) प्रया E; २४) सत्तं A; २५) रथ E; २६) परोक्षणे E; २७) भवन्ति E.

क्षद्विषः' स देवानागच्छत्स देवेभ्यो ऽन्वातिष्ठत्तस्माद्दे-
 वा^{१)} अत्रिभयुस्तं ब्रह्मणे प्रायच्छत्तमेतयर्चाज्याहुत्याभ्यजु-
 ह्कोदिन्द्रस्यौन्नो^{२)} मरुतामनीकमिति रथमभिहुत्य^{३)} तमे-
 तयर्चातिष्ठद्वनस्पते वीडुङ्गो हि भूया इति' तस्मादाग्या-
 धेयिकं^{४)} रथं ब्रह्मणे ददाति' ब्रह्मणे हि प्रत्तं^{५)} ' तस्य
 तन्नाणस्तनूं^{६)} ज्येष्ठां^{७)} दक्षिणां निर्मित^{८)} ' तां पञ्च-
 स्वपश्यदचि यनुषि साम्नि शान्ते^{९)} ऽथ घोरि' तासां^{१०)} द्वे
 ब्रह्मणे^{११)} प्रायच्छद्वाचं च ज्योतिश्च ' वाग्वै धेनुज्योति-
 र्हिरण्यं^{१२)} ' तस्मादाग्याधेयिकं^{१३)} चानुःप्राश्यां धेनुं^{१४)} ब्र-
 ह्मणे ददाति' ब्रह्मणे हि प्रत्ता^{१५)} ' पशुषु शाम्यमानेषु
 चक्षुर्ह्यपयति' चक्षुरेव तदात्मनि धत्ते^{१६)} ' यद्वै^{१७)} चक्षुस्त-
 द्विरण्यं' तस्मादाग्याधेयिकं हिरण्यं ब्रह्मणे ददाति' ब्रह्मणे
 हि प्रत्तं' तस्यात्मन्नधत्त^{१८)} ' तेन प्राञ्चल्यगन्नाधत्त तदा-
 ग्लाभवत्तदाग्ला^{१९)} भूत्वा सा समुद्रं प्राविशत्सा^{२०)} समुद्र-

- १) ऋत्स्मादेवा E; २) °र्चाज्याहुत्याभ्यः जुहो° E; ३) So corr.; die
 hss. °हुत्या; B रथ प्रक्रिह्वा; ४) °यौकं A sec. m.; B und C; °द्विकं E;
 ५) Vid. p. ५७ Note 22; ६) तन्नाणासूनु B; °पास्तान् C und E;
 ७) ज्येष्ठ C; ८) निर्मितं E; ९) शान्ते A; १०) तासो E;
 ११) ब्राह्मणे A pr. m. und E; १२) °हिरण्यं E; १३) °धेयिकं C;
 १४) धेनु C und E; १५) So B. Ind.; A, B und C प्रत्ताय, E प्रत्ता;
 १६) धत्तं E; १७) Von यद्वै bis तेन प्राञ्चल्य fehlt in E; १८) So corr.;
 A und E तस्यात्मनि धत्त B und C तस्यात्मनं धत्त; १९) तदालाभव° B;
 २०) शब्रीशत्सा E.

मदकृत्स्मात्समुद्रो दुर्गिरवपि^{१)} 'वैश्वानरेण हि^{२)} दग्धः'
 सा पृथिवीमुदैत्सा^{३)} पृथिवीं व्यदकृत्सा^{४)} देवानागच्छ-
 त्सा देवान्हिउत्ते^{५)} देवा ब्रह्माणमुपाधावत्स नैवागा-
 यन्नानृत्यत्सैषाग्लैषा^{६)} कारुविदा नम'तं वा एतमाग्ला-
 कृतं सतमाग्लागृध इत्याचक्षते परोक्षेण' परोक्षप्रिया^{७)}
 इव हि देवा भवन्ति प्रत्यक्षद्विषो' य एष ब्राह्मणो गा-
 यनो नर्तनो वा भवति तमाग्लागृध इत्याचक्षते' तस्मा-
 द्ब्राह्मणो नैव^{८)} गयिन्न नृत्येन्माग्लागृधः स्यात्तस्माद्वाक्यं^{९)}
 पूर्वं कृविरपरं प्राज्ञापत्यं'प्राज्ञापत्याद्वाक्यमेवोत्तरमिति^{१०)}
 ब्राह्मणम्' ॥ २१ ॥

अथर्वाणश्च कृ वा अङ्गिरसश्च^{११)} भृगुचक्षुषी तद्ब्रह्मा-
 भिव्यपश्यंस्तदज्ञानन्वयं^{१२)} वा इदं सर्वं यद्वृग्वङ्गिरस इति'
 ते देवा ब्राह्म्यं^{१३)} कृविर्यत्सांतपने आबनुकृवुरेतद्वै ब्रा-
 ह्म्यं कृविर्यत्सांतपने अग्रां ह्रूयत' एष कृ वै सांतपनो^{१४)}
 अग्निर्यद्वाह्मणस्तस्योर्जयोर्जा^{१५)} देवा अभजत्त सुमनस एव

1) Sic. ! दुर्गिरवविर C ; दुर्गिरवपि E ; 2) Fehlt in E ; 3) So B. Ind. ; मुदैयोत्सा A und C ; मुदैत्सा B ; मुदैसा E ; 4) व्यदकृत्सा B ; व्यदृत्सा E ; 5) देवान्हिउत्ते A, B und E ; 6) °पाग्लोवा B und C ; 7) परोक्षप्रिया E ; 8) नैव B ; 9) °दृब्राह्मं A pr. m. ; 10) So corr. ; die hss. haben °वोत्तरमिति ; 11) अङ्गिर° A pr. m.. B und E ; 12) तदब्राह्म° A pr. m. ; 13) ब्राह्मं A pr. m. ; 14) सांतपनो E ; 15) °स्योर्जयोर्जा A ; °स्योर्जयोर्जा E.

स्वधां^{१)} पितरः श्रद्धया स्वर्गं लोकं ब्राह्मणास्तेन
 सुन्वत्यृषयो^{२)} ज्ञत स्त्रियः केवल आत्मन्यवारुन्धत^{३)}
 ब्राह्म्या^{४)} उभयेन सुन्वन्ति^{५)} 'यद्वै यज्ञे ब्राह्म्यं^{६)} रुविर्न
 निरुष्येतानृजवः प्राजापत्यरुविषो^{७)} मनुष्या^{८)} जायिरन्नसौ
 गाल्लोकाज्जृण्वति^{९)} पिता^{१०)} क्षेप आरुवणीयस्य^{११)} गा-
 र्क्षपत्यस्य^{१२)} दक्षिणाग्नेर्योऽग्निहोत्रं जुहोतीति 'देवाः प्रिये
 धामनि मदन्ति^{१३)} 'तेषामेषोऽग्निः सांतपनः श्रेष्ठो^{१४)} भव-
 त्येतस्य वाचि तृतायामग्निस्तृप्यति 'प्राणे तृते वायुस्तृ-
 प्यति 'चक्षुषि^{१५)} तृत्^{१६)} आदित्यस्तृप्यति 'मनसि तृते चन्द्र-
 मास्तृप्यति 'ओत्रे तृते दिशश्चान्तर्दिशाश्च तृप्यन्ति 'स्नेहेषु^{१७)}
 तृतेष्वपस्तृप्यन्ति 'लोमेषु^{१८)} तृतेष्वोषधिवनस्पतयस्तृप्य-
 न्ति^{१९)} 'शरीरे^{२०)} तृते पृथिवी तृप्यत्येवमेषो^{२१)} अग्निः सां-
 तपनः श्रेष्ठस्तृत्तः सर्वास्तृत्तास्तर्पयतीति^{२२)} ब्राह्मणम्'

॥ २२ ॥

सांतपना इदं रुविरित्येष रु^{२३)} वै^{२४)} सांतपनो अग्नि-

- १) स्वधा E; २) सुन्वत्यृ° C; ३) आत्मन्येवा° A und C; आत्मन्यवारुन्धत E;
 ४) ब्राह्म्या B; ५) सुन्वन्ति E; ६) ब्राह्म्यं C; ७) प्रजाप° B; °रुविषो C;
 ८) मनुष्या C; ९) Sic.! १०) पित C; ११) So ed. B. Ind.; die
 hss. °यश्च; १२) मदन्ते C; मदन्ते E; १३) श्रेष्ठो E; १४) चक्षुषो A
 und E; १५) तृत्वा E; १६) स्नेहेषु E; १७) °प्यति B; १८) शरीरे B;
 १९) तृप्यन्त्येव° A; तृप्यत्येवम् fehlt in E; २०) सर्वास्तृ° A, C und E;
 २१) हा E; २२) Fehlt in E.

यद्ब्राह्मणो^{१)} 'यस्य गर्भाधानपुंसवनसीमलोन्नयनज्ञातकर्म-
नामकरणानिष्क्रमणान्नप्राशनगोदानचूडाकरणोपनयना-
प्लवनाग्निहोत्रव्रतचर्यादीनि कृतानि भवन्ति स सांतपनो'
अथ यो ज्यमनग्निकः स कुम्भे लोष्टस्तग्न्या कुम्भे^{२)} लोष्टः
प्रक्षितो^{३)} नैव शौचार्याय कल्पते नैव शस्यं^{४)} निर्व-
र्तयत्येवमेवायं^{५)} ब्राह्मणो ज्यमनस्तस्य ब्राह्मणस्थान-
ग्निकस्य नैव दैवं दद्यान्न^{६)} पित्र्यं न चास्य^{७)} स्वाध्याया-
शिषो^{८)} न^{९)} यज्ञाशिषः^{९)} स्वर्गगमा^{१०)} भवन्ति तदप्येत-
दचोक्तमग्निं^{११)} द्रुतं वृणीमहे होतारं विश्ववेदसम् । अस्य
यज्ञस्य सुक्रतुमिति ब्राह्मणम्' ॥ २३ ॥

अथ ह प्रजापतिः सोमेन यक्ष्यमाणो^{१२)} वेदानुवाच
कं वो होतारं वृणीय^{१३)} कमध्वर्युं^{१४)} कमुद्रातारं कं
ब्रह्माणामिति^{१५)} 'त'^{१६)} उचुर्ऋग्विदमेव^{१७)} होतारं वृणीष्व
यजुर्विदमध्वर्युं^{१८)} सामविदमुद्रातारमथर्वाङ्गिरोविदं^{१९)} ब्र-
ह्माणं^{२०)} 'तथा ह्यस्य यज्ञश्चतुर्षु^{२१)} लोकेषु चतुर्षु देवेषु

- १) अग्निर्ये ब्राह्मणो B; °ह्यपो E; २) कुम्भ A; ३) प्रतिष्ठा B;
४) शास्यं E; ५) निर्वर्तयन्त्ये° C; निर्वर्तयन्त्ये° E; ६) दद्यात् E; ७) चास्या
E; ८) स्वध्या° B; ९) भवज्ञाशिष E; १०) °गमा E; ११) °मनि B;
१२) यक्ष्यमाणो E; १३) So corr.; die hss. वृणीयां; १४) °ध्वर्यु E;
१५) ब्राह्माणामिति B; १६) तद् A und C; १७) उचुर्ऋग्वे° A, B und E;
१८) यजुर्वे° A, B und E; १९) सामवे° C; २०) ब्रह्माणं B; २१) यज्ञः
ist einmal zu viol.

चतुर्षु वेदेषु चतसृषु होत्रासु^{१)} चतुष्पाद्यज्ञः प्रतितिष्ठति^{२)}
 प्रतितिष्ठति^{३)} प्रज्ञया पशुभिर्य एवं वेद' तस्मादृग्विदमेव^{४)}
 होतारं वृणीष्व स^{५)} हि^{५)} होत्रं^{६)} वेदग्निर्वै^{७)} होता '
 पृथिवी वा ऋचामायतनमग्निर्देवता गायत्रं इन्दो भूरिति^{८)}
 शुक्रं^{९)} ' तस्मात्तमेव होतारं वृणीष्वेत्येतस्य लोकस्य
 जितय' एतस्य लोकस्य विजितय' एतस्य लोकस्य संजि-
 तय' एतस्य लोकस्यावरुद्धय' एतस्य लोकस्य विवृद्धय^{१०)}
 एतस्य लोकस्य समृद्धय एतस्य लोकस्योदात्तय^{११)} ' एतस्य^{१२)}
 लोकस्य व्याप्तय^{१३)} ' एतस्य लोकस्य पर्याप्तय' एतस्य^{१२)}
 लोकस्य समाप्तये ' ऽथ चेन्नैवंविदं^{१४)} होतारं वृणुते^{१५)}
 पुरस्तादेवैषां यज्ञो रिच्यते' यज्ञुर्विदमेवाध्वर्युं वृणीष्व^{१६)}
 स ह्याध्वर्यवं वेद' वायुर्वा अध्वर्युरन्तरिक्षं^{१७)} वै यनुषा-
 मायतनं' वायुर्देवता^{१८)} त्रैलोक्यं इन्दो भुव इति शुक्रं^{१९)} '
 तस्मात्तमेवाध्वर्युं^{२०)} वृणीष्वेत्येतस्य लोकस्येत्येवाथ^{२१)}
 चेन्नैवंविदमध्वर्युं^{२०)} वृणुते^{२२)} पश्चादेवैषां यज्ञो रिच्यते'

१) होत्रा B; २) So corr.; die hss. प्रतिष्ठति; ३) प्रतीष्ठति B;
 प्रतिष्ठति E; ४) °निव A und C; ५) तन्ति E; ६) होत्रं E;
 ७) वेदग्निं वे E; ८) भूमिति B; ९) शुक्रं B und C; १०) व्यृद्धय A
 sec. m. und C; विवृद्धय E; ११) ?; vielleicht °स्योदात्तय; १२) एतस्या B;
 १३) व्याप्ताय B; १४) चेन्नैव विदं E; १५) वृणुति E; १६) वृणीष्व C;
 १७) °रिक्त E; १८) °वतां E; १९) शुक्र E; २०) °ध्वर्यु E; २१) लो-
 कस्यमाथ B; २२) वृणुत्यते B.

सामविदमेवोद्गातारं^{१)} वृणीष्व 'स ह्यौद्गात्रं^{२)} वेदादित्यो
 वा उद्गाता 'ह्यौर्वे सामामायतनमादित्यो देवता जागतं
 हृन्दः स्वरिति शुक्रं^{३)} 'तस्मात्तमेवोद्गातारं वृणीष्वेत्येतस्य
 लोकस्येत्येवाथ चेन्नैवंविदमुद्गातारं वृणुत उत्तरत एवैषां
 यज्ञो रिच्यते 'ज्यर्वाङ्गिरोविदमेव ब्रह्माणं^{४)} वृणीष्व^{५)} '
 स हि ब्रह्मत्वं वेद 'चन्द्रमा वै ब्रह्मापो^{६)} वै भृवङ्गिर-
 सामायतनं 'चन्द्रमा^{७)} देवता विद्युतश्चोष्णिक्काकुभे^{८)} ह-
 न्दसी^{९)} ओमित्यथर्वणां शुक्रं जनदित्यङ्गिरसां 'तस्मात्तमेव
 ब्रह्माणं वृणीष्वेत्येतस्य लोकस्य जितय 'एतस्य लोकस्य
 विजितय^{१०)} 'एतस्य लोकस्य संजितय 'एतस्य लोकस्या-
 वरुद्धय 'एतस्य लोकस्य^{११)} विवृद्धय^{१२)} 'एतस्य लोकस्य
 समृद्धय 'एतस्य लोकस्योदात्तय^{१३)} 'एतस्य लोकस्य व्याप्तय'
 एतस्य लोकस्य पर्याप्तय 'एतस्य लोकस्य समाप्तये 'ज्य
 चेन्नैवंविदं^{१४)} ब्रह्माणं^{१५)} वृणुते दक्षिणत^{१६)} एवैषां यज्ञो
 रिच्यते दक्षिणत^{१७)} एवैषां^{१७)} यज्ञो^{१७)} रिच्यते ॥ २४ ॥
 ॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणपूर्वभागे द्वितीयः प्रपाठकः ॥

1) सामवे° C; 2) ह्यौद्गात्रं E; 3) शुक्रं B; 4) ब्रह्माण E;
 5) वृणीष्वं E; 6) ब्रह्मा आपो E; 7) चन्द्रं च मा B; 8) °तथ्योग्नि-
 काकुभे E; 9) हृन्दसि A; 10) विजित C; 11) लोकस्या C;
 12) व्यृद्धय A sec. m., B und C; 13) ?; °दाप्तय ?; 14) चेन्नैवं° C;
 चेन्नैवंविद् E; 15) ब्रह्माण E; 16) दक्षित C; 17) Fehlt in C und E.

ओं दक्षिणाप्रवणा भूमिर्दक्षिणत^{१)} आपो वहन्ति^{२)}
 तस्माद्यज्ञास्तद्रूपेणततरमिव^{३)} भवति यत्र भृग्वङ्गिरसो
 विष्ठास्तंग्यथाप^{४)} इमांल्लोकानभिवहृत्येवमेव^{५)} भृग्वङ्गि-
 रसः सर्वान्देवानभिवहृत्येवमेवैषा^{६)} व्याहृतिः सर्वान्वे-
 दानभिवहृत्योमिति^{७)} हर्चामोमिति यज्ञुषामोमिति साम्ना-
 मोमिति सर्वस्याहभिवादस्तं ह स्मैतदुत्तरं यज्ञे विद्वांसः
 कुर्वन्ति^{८)} देवा ब्रह्माणा आगच्छतागच्छतेत्येते^{९)} वै देवा
 ब्रह्माणा यद्भृग्वङ्गिरसस्तानिवैतदृणानास्तान्वृणाना^{१०)} हृ-
 यन्तो मन्यन्ते^{११)} नान्यो भृग्वङ्गिरोविदो^{१२)} वृतो यज्ञमाग-
 च्छेन्न्यज्ञस्य^{१३)} तेजसा तेज आप्नोत्यूर्जयोर्जा^{१४)} यशसा यशो^{१५)}
 नान्यो भृग्वङ्गिरोविदो^{१६)} वृतो यज्ञमागच्छेन्नेयज्ञं^{१७)} परि-
 मुष्णीयादिति^{१८)} तद्यथा पूर्वं वत्सो ऽधीत्य^{१९)} गां^{२०)} धयेदेवं
 ब्रह्मा भृग्वङ्गिरोविद्वतो^{२१)} यज्ञमागच्छेन्नेयज्ञं^{२२)} परिमुष्णी-
 यादिति^{२३)} तद्यथा गौर्वाश्वो वाश्वतरो वैकपाद्विपात्रिपा-

- १) °क्षिणात् A pr. m. und E; २) तस्माद्यज्ञस्त° C P; ३) विष्ठाः
 sic.!!; ४) °हृत्येवमेव E; ५) °हृत्येव° E; °मवैष्टा B; ६) °भिवहृसा-
 गिति E; ७) आगच्छता आगच्छतेत्येते A sec. m. und C; आगच्छतागच्छतेत्येत
 B; आगच्छतागच्छता गच्छतेत्येतै E; ८) So corr.; A und B °दृणानांस्ता-
 न्वृणानां; C °दृणानांस्तान्वृणानां; E °दृणातास्तान्वृणानां; ९) °रोविद् A
 und E; १०) यज्ञमागच्छन्° A, B und E; l. °गच्छेय°? ११) °यूर्जयातां B;
 १२) °रोविद् A und E; १३) °नेयज्ञं E; १४) परि° B; १५) Sic.!!
 °धीत्यं E; १६) गा E; १७) °विद्वतो B und C.

दिति स्यात्किमभिवहेत्किमभ्यश्रुयादिति ¹⁾ ' तस्मादृग्विद-
मेव ²⁾ . होतारं वृणीष्व ³⁾ यजुर्विदमध्वर्यु ⁴⁾ सामविदमुक्ता-
तारमथर्वाङ्गिरोविदं ब्रह्माणं ' तथा ह्यस्य यज्ञश्चतुर्षु लो-
केषु चतुर्षु देवेषु चतुर्षु वेदेषु चतसृषु होत्रासु चतुष्पा-
द्यज्ञः प्रतितिष्ठति ⁵⁾ ' प्रतितिष्ठति प्रज्ञया पशुभिर्य एवं
वेद ⁶⁾ यश्चैवमृत्विजामात्विज्यं वेद यश्च यज्ञे यज्ञनीयं ⁷⁾
' वेदेति ब्राह्मणम् ' ॥ १ ॥

प्रज्ञापनिर्गमननुत ⁸⁾ ' स ⁹⁾ ऋचैव ⁹⁾ होत्रमकरोग्यजुषा-
ध्वर्यवं ¹⁰⁾ साम्नोद्गात्रमथर्वाङ्गिरोभिर्ब्रह्मत्वं ¹¹⁾ ' तं वा एतं ¹²⁾
महावाग्यं ¹³⁾ कुरुते यदृचैव होत्रमकरोग्यजुषाध्वर्यवं सा-
मोद्गात्रमथर्वाङ्गिरोभिर्ब्रह्मत्वं ¹⁴⁾ ' स वा एष त्रिभिर्विदैर्य-
ज्ञस्यान्यतरः पक्षः संस्क्रियते ¹⁵⁾ ' मनसैव ब्रह्मा यज्ञस्या-
न्यतरं ¹⁶⁾ पक्षं ¹⁷⁾ संस्करोत्ययमु वै यः पवते स यज्ञस्तस्य ¹⁸⁾
मनश्च वाक्च वर्तनी ¹⁹⁾ ' मनसा चैव हि वाचा च ²⁰⁾

- 1) °श्रुयादिति C ; °यणीयादिति E ; 2) °द्विदमिव A und C ; °चदमेव E ;
3) वृणीष्व E ; 4) यजुर्वे° E ; 5) So corr. ; die hss. प्रतितिष्ठति ; 6) वेदं
E ; 7) यज्ञनेयं E ; 8) °नुत E ; 9) सपुत्रचै E ; 10) होत्र° C
und E ; 11) °ब्रह्मा C ; °ब्रह्म E ; 12) Von एतं bis एष fehlt in E ;
13) महावाग्यं ; B महावाग्य ! sic. ! cf. Ait. Br. V 33. 1 ; 14) साम्नोद्गात्र° A ;
15) संस्क्रियते E ; 16) यज्ञस्यां न्यतरं A ; 17) पक्ष E ; 18) यज्ञस्तस्या B ;
19) So corr. ; die hss. वर्तनिः ; 20) Fehlt in E.

यज्ञो^{१)} वर्तते^{१)} 'ऽद्^{१)} एव मन इयमेव वाक्सं यद्वद-
 नास्ति^{२)} विद्यार्थ^{३)} मे ऽस्य यज्ञस्यान्तरगादिति^{४)} 'तद्यथै-
 कपात्पुरुषो यन्नेकचक्रो^{५)} वा रथो^{६)} वर्तमानो भ्रेषं^{७)}
 न्येत्येवमेवास्य यज्ञो भ्रेषं^{८)} न्येति 'यज्ञस्य^{९)} भ्रेषमनु यज्ञ-
 मानो भ्रेषं न्येति^{१०)} 'यज्ञमानस्य भ्रेषमन्वृत्तिज्ञो^{११)} भ्रेषं^{१२)}
 नियत्यृत्विज्ञां^{१३)} भ्रेषमनु दक्षिणा भ्रेषं^{८)} नियन्ति 'दक्षि-
 णानां भ्रेषमनु यज्ञमानः पुत्रपशुभिर्भ्रेषं न्येति 'पुत्रपशूनां
 भ्रेषमनु यज्ञमानः^{१४)} स्वर्गण लोकेन भ्रेषं^{८)} न्येति '
 स्वर्गस्य लोकस्य भ्रेषमनु तस्यार्थस्य योगक्षेमो भ्रेषं^{१५)}
 न्येति यस्मिन्नर्थं यज्ञन्त इति ब्राह्मणम्' ॥ २ ॥

तद् रु स्माह श्वेतकेतुरारुणेयो^{१६)} ब्रह्माणं दृष्ट्वा भा-
 षमाणमर्थ^{१७)} मे^{१८)} ऽस्य यज्ञस्यान्तरगादिति 'तस्माद्ब्रह्मा
 स्तुते बहिःपवमाने वाचोयम्यमुपांश्चत्तर्यामाभ्यामथ^{१९)} ये
 पवमाना^{२०)} ओदृचस्तेष्वथ^{२१)} यानि^{२२)} स्तोत्राणि सशस्त्रा-

1) So corr. nach Ait. B. V 33. 3 die hss. यज्ञे वदन्त्यतः; 2) Sie.;
 3) विद्यार्थ E; 4) यज्ञस्यान्तरगा B; 5) यज्ञो B; 6) रथो E;
 7) भ्रेष A, C und B; 8) भ्रेष B und C; 9) Von यज्ञस्य bis नियत्यृ°
 fehlt in B; 10) नेति A; 11) भ्रेषमुत्त्वित्तो E; 12) भ्रेष E;
 13) °त्विज्ञो E; 14) Von यज्ञमानः bis तस्यार्थस्य fehlt in E; 15) भ्रेष
 C; 16) स्वर्गण A; °रुपायो B; °रुपायो E; 17) °मर्थ E; 18) म E;
 19) वाचोयम्यं?; Ait. B. वाचंयमः; 20) So corr.; °मान alle; 21) A
 und B उदृचुस्ते°; C उदृचुस्ते°; E उदृचुस्ते°; 22) Die hss. fügen
 hier च ein.

एषा^{१)} वषट्कारात्तेषु^{२)} 'स यदुक्तो श्रेषं नृच्छेदो^{३)} भूर्जनदिति
 गार्हपत्ये जुहुयाद्यदि^{४)} यनुष्ट^{५)} श्रौं भुवो^{६)} जनदिति दक्षि-
 णाग्नौ जुहुयाद्यदि सामत श्रौं स्वर्जनदित्याहुवनीये जुहु-
 याद्यननाज्ञाताद्द्रव्यतो वां भूर्भुवः^{७)} स्वर्जनदमित्याहुव-
 नीय एव जुहुयात्तद्वाकोवाक्यस्यर्चा यनुषां साम्नामथर्वा-
 ङ्गिरसामथापि^{८)} वेदानां रसन यज्ञस्य विरिटं^{९)} संधीयते '
 तद्यथा लवणेनेत्युक्तं^{१०)} 'तद्यथाभयपात्युरूपो यनुभयचक्रो
 वा रथो वर्तमानो श्रेषं^{११)} न्येत्येवमेवास्व^{१२)} यज्ञो श्रेषं^{११)}
 न्येति 'यज्ञस्यश्रेषमनु यज्ञमानो श्रेषं न्येति 'यज्ञमानस्या-
 श्रेषमन्वृविज्ञो श्रेषं नियत्यृविज्ञामश्रेषमनु^{१३)} दक्षिणा
 अश्रेषं^{१४)} नियति 'दक्षिणानामश्रेषमनु यज्ञमानः पुत्रपशु-
 भिरश्रेषं^{१५)} न्येति 'पुत्रपशूनामश्रेषमनु यज्ञमानः स्वर्गेण^{१६)}
 लोकानां श्रेषं न्येति^{१७)} 'स्वर्गस्य लोकस्याश्रेषमनु तस्यार्धस्य
 योगक्षेमो^{१८)} श्रेषं न्येति यस्मिन्नर्थे^{१९)} यज्ञस्त इति ब्रा-
 ह्मणम्' ॥ ३ ॥

- 1) Die hss. haben चणस्त्रा^०; 2) °रतेषु E; 3) So corr.; die hss. नियहे^०; 4) जुहुयादितियदि E; 5) यष्ट B; यनुष्टं E; 6) भूवो B; 7) भूर्भुवः B; 8) °गयामि E; 9) चिटं रं चिटं C; 10) लवणेनोक्तं B; vid. Gop. Br. I 1. 14; 11) श्रेष C; 12) एवं fehlt in C; 13) °विज्ञानामश्रे^० C und E; 14) श्रेष A und B; 15) श्रेष C; 16) स्वर्गेण B; 17) नेति E; 18) योगक्षेमो E; 19) यस्मिन् A.

तद्यदौदुम्बर्या¹⁾ म आसिष्ट²⁾ हिङ्गुकाषीन्मि³⁾ प्रास्ता-
वीन्म उदगासीन्मि⁴⁾ सुब्रह्मण्यामाह्वासीदित्युद्गात्रे⁵⁾ दक्षि-
णा नीयते 'ग्रहन्मे⁶⁾ अग्रहीत्प्राचारीन्मि⁷⁾ अशुश्रुवन्मे⁸⁾
समनसस्कार्षीदियाक्षीन्मि⁹⁾ अवषट्कार्षीन्मि इत्यध्वर्यवे 'हो-
तृषदन आसिष्टायाक्षीन्मि¹⁰⁾ अशांसीन्मि¹¹⁾ अवषट्कार्षीन्मि¹²⁾
इति होत्रे 'देवयजनं¹³⁾ मे अचीकूपद्रव्यासादं¹⁴⁾ मे असीसृ-
पद्रव्यजनयान्मे¹⁵⁾ अजपीत्युर्स्ताद्धोमसंस्थितहोमान्मे अहौ-
षीदियाक्षीन्मि अशांसीन्मि अवषट्कार्षीन्मि¹⁶⁾ इति ब्रह्मणे¹⁷⁾ '
भूयिष्ठेन मा¹⁸⁾ ब्रह्मणाकार्षीदित्येतद्वै¹⁹⁾ भूयिष्ठं ब्रह्म
यद्वृग्वङ्गिरसो 'ये²⁰⁾ अङ्गिरसः²⁰⁾ स रसो ये²¹⁾ अथर्वाणो²¹⁾
ये अथर्वाणस्तद्वेषजं 'यद्वेषजं तदमृतं यदमृतं तद्रहस्य' स वा
एष²²⁾ पूर्वेषामृविज्ञामर्थभागस्यार्थमितरेषामर्थ²³⁾ ब्रह्मण
इति ब्राह्मणम् ' ॥ ४ ॥

- 1) So corr. A, B und C °दुम्बर्यान्; E °दुम्बर्यं; 2) आसिष्ट C und E;
3) So corr. die hss. हिङ्गुकाषीन्मि; 4) उदक आसीन्मे A sec. m.; 5) °तुद्गात्रे
E; 6) ग्रहन्मे B und C; 7) °चौरीन्मे B; 8) अशुश्रुवन्मे E;
9) समनसस्कार्षीन्मि ??; 10) A, B und C fügen अशांसीन्मे ein; 11) आ-
शिष्टा° C; 12) अशांसीन्मे C; अशांसीन्मे E; 12) °वषट्कार्षीन्मे E; 13) °जनं E;
14) °सादन C; 15) सीसृपद्रव्य° C; सीसृपद्रव्यसादन्ते E; 16) अवषट्का-
र्षीन्मे C; °वान्मे E; 17) ब्रह्मणो E; 18) मा? vielleicht मे;
19) ब्रह्मणाकार्षीदित्येतद्वै B; 20) In A zweimal ये अङ्गिरसः;
21) Wahrscheinlich Dittografie; 22) एष E; 23) °भागस्यार्थ° B
und C.

देवाश्च^{१)} ह वा असुराश्च संग्रामं समयतन्त 'तत्रैता-
 स्तिस्त्रो होत्रा^{२)} त्रिह्यं प्रतिपेदिरे' तासामिन्द्र उक्थानि^{३)}
 सामानि तुलोप' तानि होत्रे प्रायच्छदाज्यं ह वै हो-
 तुर्वभूव' प्रउगं पोतुर्वैश्वदेवं ह^{४)} वै^{४)} होतुर्वभूव^{४)} '
 निष्केवल्यं नेष्टुर्मरुत्वतीयं ह वै होतुर्वभूवाग्निमारुतमा-
 ग्नीध्रस्य' तस्मादेतदभ्यस्ततरमिव शस्यते यदाग्निमारुतं^{५)} '
 तस्मादिते^{६)} संशंसुका^{७)} इव भवन्ति यद्वोता पोता नेष्टा-
 ग्नीध्रो मुमुक्षे^{८)} वसीत^{८)} 'तद्वत्क्षेयसामिवाप्त' तासामर्थं^{९)}
 प्रतिलुलोप^{१०)} प्रथमारुणं च प्रथमपदं^{११)} चैतद्वत्क्षिणां^{१२)}
 चैतत्परिणिषेदिति^{१३)} ब्राह्मणम्' ॥ ५ ॥

उद्दालको ह वा आरुणिरुदीच्यान्वृतो^{१४)} धावयां
 चकार' तस्य ह निष्क^{१५)} उपाहितो वभूवोपवादाद्विभ्य-
 तो^{१६)} यो मा^{१७)} ब्राह्मणो ऽनूचान उपवदिष्यति^{१८)} तस्मा
 एतं प्रदास्यामीति' तद्वोदीच्यान्ब्राह्मणान्भयं^{१९)} विवेदो-

- १) देवश्च A; २) So corr.; die hss. होत्रका; ३) उक्थानि B und C;
 ४) ह वै होतुः fehlt in E; ५) यदाग्नीमारुतं E; ६) °देतं C und E;
 ७) संशंसुका E; ८) मुमुक्षे A, B und E; besser wäre: मां एवासीत्;
 ९) तासामर्थं E; १०) प्रतो° A; ११) प्रथमं पदं C; ११) und १२) प्रथ-
 मपदं द्रुदक्षणां E; १३) Sic! चैतत्परिणिषेदिति C; १४) आरुणिरुदि° E;
 १५) निष्क C; १६) °दाद्विभ्यतो B; °दाद्विभ्यता C; १७) मां A und B;
 १८) °दिष्यत B; १९) °क्षणा भयं E.

दालको ह वा अयमायाति¹⁾ कौरुपञ्चालो²⁾ ब्रह्मा³⁾
 ब्रह्मपुत्रः⁴⁾ स⁴⁾ ऊर्ध्व⁴⁾ वृत्तो⁴⁾ न⁴⁾ पर्यादधीत⁴⁾ 'केनेमं
 वीरेण प्रतिसंयतामहा इति' तं यत एव⁵⁾ प्रपन्नं दधे
 तत एवमनुप्रतिपेदिरे⁶⁾ 'ते⁷⁾ ह स्वैदायनं शौनकमूचुः
 स्वैदायनं त्वं वै नो ब्रह्मिष्ठां⁸⁾ ऽसीति' त्वयेमं वीरेण
 प्रतिसंयतामहा इति' तं यत एव प्रपन्नं⁹⁾ दधे तत एव-
 मनुप्रतिपेदिरे¹⁰⁾ 'तं ह स्वैदायना¹¹⁾ इत्यामन्त्रयामास' स
 भो¹²⁾ गौतमस्य¹³⁾ पुत्रेति¹⁴⁾ क्हास्मा असूया¹⁵⁾ प्रतिश्रुतं
 प्रतिश्रुत्वाव' स वै गौतमस्य¹⁶⁾ पुत्र ऊर्ध्व¹⁷⁾ वृत्तो धा-
 वेत्¹⁸⁾ ॥ ६ ॥

यस्तद्दर्शपूर्णमासयो¹⁹⁾ रूपं²⁰⁾ विद्यात्कस्मादिमाः²¹⁾
 प्राजाः शिरस्तः प्रथमं लोमशा जायन्ते कस्मादासामपरमिव
 श्मश्रूण्युपकक्षाण्यन्यानि²²⁾ लोमानि जायन्ते 'यस्तद्दर्शपूर्ण-
 मासयो रूपं विद्यात्कस्मादिमाः²³⁾ प्राजाः शिरस्तः²⁴⁾ प्रथमं

1) अयमति E; 2) °वाञ्छलां B; 3) ब्राह्मा B; 4) Corrupt.
 5) एवं C; 6) l. एनम्°?; 7) So corr.; तं A, C und E; त B;
 8) ब्रह्मेषु E; 9) प्रपन्न B; 10) l. एनम्°?; 11) सैदा° B; 12) So
 corr.; die hss. हो; 13) गौतमस्य A pr. m.; B und C; 14) So corr.;
 पुत्रेतीति A, B und C; पुत्रोतीति E; 15) असूयात् A, C und E;
 16) गौतमस्य A sec. man. B und C; 17) उर्ध्व E; 18) So corr.; A,
 B und C धावेत्; E धावेत; 19) असूरर्शपूर्ण° E; 20) रूप B; 21) कस्मात्
 sic!; 22) °पयनामि E; 23) °स्मादिमां E; 24) Von शिरस्तः bis
 अदन्तिका fehlt in B und C.

पलिता भवन्ति कस्मादत्तः¹⁾ सर्वा एव पलिता भवन्ति'
 यस्तद्दर्शपूर्णमासयो द्वयं विद्यात्कस्मादिमाः प्रजा अदन्ति-
 का जायन्ते कस्मादासामपरमिव²⁾ जायन्ते 'यस्तद्दर्शपूर्ण-
 मासयो द्वयं विद्यात्कस्मादासां सप्तवर्षाष्टवर्षाणां³⁾ प्रभि-
 ग्यन्ते कस्मादासां⁴⁾ पुनरेव जायन्ते⁵⁾ कस्मादत्तः सर्व एव
 प्रभिग्यन्ते 'यस्तद्दर्शपूर्णमासयो द्वयं⁶⁾ विद्यात्कस्मादधरे
 दत्ताः पूर्वे⁷⁾ जायन्ते पर उत्तरे 'यस्तद्दर्शपूर्णमासयो द्वयं
 विद्यात्कस्मादधरे दत्ता अणीयांसो ब्रूहीयांसः⁸⁾ प्रथीयांसो
 वर्षीयांस⁹⁾ उत्तरे 'यस्तद्दर्शपूर्णमासयो द्वयं विद्यात्कस्मा-
 दिमौ दंष्ट्रौ दीर्घतरौ कस्मात्समे इव¹⁰⁾ जंभे¹¹⁾ 'यस्तद्-
 र्शपूर्णमासयो द्वयं विद्यात्कस्मादिमे श्रोत्रे अन्तरतः समे
 इव दीर्घा' यस्तद्दर्शपूर्णमासयो द्वयं विद्यात्कस्मात्पुमांसः
 श्मश्रुवन्तो¹²⁾ श्मश्रुवः स्त्रियो 'यस्तद्दर्शपूर्णमासयो द्वयं
 विद्यात्कस्मादासां संततमिव शरीरं भवति कस्मादासा-
 मस्थीनि दृढतराणीव¹³⁾ भवन्ति 'यस्तद्दर्शपूर्णमासयो द्वयं
 विद्यात्कस्मादासां प्रथमे वयसि रेतः सिक्तं न संभवति

1) Fehlt in E; 2) °परमिव B; 3) °र्षाणा B; °ष्टवर्षा° fehlt
 in E; 4) °दत्ता E; 5) जायन्ते B; 6) रूप B; 7) Von पूर्वे bis
 अणीयांसः fehlt in E; 8) ब्रूहीयांसः B; 9) वर्षीयांस B und E;
 10) इमेव A und C; 11) जंभे B; 12) श्मश्रुवन्तो B; 13) दृढतरा-
 णी C;

कस्मादासां^{१)} मध्यमे वयसि रेतः सितं संभवति कस्मा-
दासामुत्तमे वयसि रेतः सितं न संभवति 'यस्तद्दर्शपूर्ण-
मासयो रूपं विद्यात्कस्मादिं शिघ्रमुच्चश^{२)} एति नीची^{३)}
पद्यते' कस्मात्सकृदपानम्^{४)} ॥ ७ ॥

अथ^{५)} यः^{५)} पुरस्तादष्टावाज्यभागान्विद्यान्मध्यतः पञ्च
हविर्भागाः षट्प्राज्ञापत्या उपरिष्टादष्टावाज्यभागान्विद्या-
दंय यो गायत्री^{६)} हरिणी^{७)} ज्योतिष्यक्षा^{८)} सर्वैर्यज्ञैर्यज्ञमानं
स्वर्गं लोकमभिवहृती^{९)} विद्यादंथ यः पङ्क्तिं^{१०)} पञ्चपदां
सप्तदशान्तरां सर्वैर्यज्ञैर्यज्ञमानं स्वर्गं लोकमभिवहृती^{११)}
विद्यात्तस्मै ह निष्कं प्रयच्छन्नुवाचानूचानो^{१२)} ह वै स्वै-
दायनासि^{१३)} सुवर्णा^{१४)} वै^{१४)} सुवर्णाविदे^{१५)} ददामीति 'तदु-
पयम्य निश्चक्राम^{१६)} ' तत्रापवत्राज^{१७)} यत्रेतरो बभूव' तं
ह पप्रच्छ^{१८)} किमेष गौतमस्य^{१९)} पुत्र इत्येष ब्रह्मा ब्रह्म-
पुत्र^{२०)} इति होवाच^{२१)} यदेनं कश्चिदुपवदेतोत^{२२)} मीमां-

१) °दासा E; २) उच्चश sic!; ३) नीची corrupt; ४) °दपादानम्
C; °दयानम् E; ५) अथय E; ६) गायत्री C; ७) हरिणी E;
८) ज्योतिष्य E; ज्योतिष्यक्षा C; ९) °वहन्ती E; °वहन्ति C; १०) पङ्क्ति A
pr. m. und E; ११) °वहन्ति C; वहन्ती E; १२) प्रयत्नु° E; १३) So
corr. A, C und E °यनास; B स्वेदायनास; १४) सुवर्णात्वे C; वै fehlt in E;
१५) Nur विदे in E; C fügt ह ein; १६) निश्चक्रम्य A und E; १७) So
corr.; तत्रापत्राज A sec. man. und B, तत्रपत्र C; तत्रापत्र E und A pr. m.;
१८) प्रयच्छ C; १९) गौत° A sec. m., B, C und E; २०) ब्रह्म B;
२१) होवांच B; २२) °देतोत B; °देतोत A.

सेत^{१)} कृ^{२)} वा^{३)} मूर्धा वा^{३)} अस्य^{२)} विपतेत्प्राणा वैनं
 जक्षुरिति^{३)} 'ते मिथ एव चिक्रन्देयुर्विप्रापवन्न^{४)} यत्रेतरो
 बभूव^{५)} 'ते प्रातः समित्पाणय उपोदियुरुपायामो भवन्त-
 मिति 'किमर्थमिति 'यानेव नो भवांस्तान्क्ष्यः प्रश्नानपृ-
 च्छतानेव^{६)} नो भवान्व्याचक्षतिति^{७)} 'तथेति 'तेभ्य एता-
 न्प्रश्नान्व्याचचष्टे^{८)} ॥ ८ ॥

यत्पुरस्तद्धिदेः प्रथमं बर्हि स्तृणाति तस्मादिमाः प्रजाः
 शिरस्तः प्रथमं लोमशा जायन्ते 'यदपरमिव प्रस्तरमनु-
 प्रस्तृणाति तस्मादासामपरमिव श्मश्रूण्युपकक्षाण्यन्यानि^{९)}
 लोमानि जायन्ते 'यत्प्राग्बर्हिषः प्रस्तरमनुप्रक्षरति तस्मा-
 दिमाः प्रजाः शिरस्तः प्रथमं^{१०)} पलिता भवन्ति 'यदन्ततः
 सर्वमेवानुप्रक्षरति तस्मादन्ततः सर्व एव पलिता भवन्ति '
 यत्प्रयाजा^{११)} अपुरोऽनुवाक्यावन्तो^{१२)} भवन्ति तस्मादिमाः
 प्रजा अदन्तिका जायन्ते 'यद्वर्षीणि^{१३)} पुरोऽनुवाक्यावन्ति
 भवन्ति तस्मादासामपरमिव जायन्ते 'यदनुयाजा अपुरो-

- १) मांसेति B; २) Corrupt; ३) So B. Ind.; die hss. तल्लु°;
 ४) चिक्रन्देयुः corrupt °विप्रापवन्न A und B; °विप्रा अपवन्न C und E; corrupt;
 ५) बभूवः A und E; बभूवुः B und C; ६) So corr.; A und B °पृच्छ्या-
 नेव, C °पृच्छ्यानेव, E °पृच्छ्यानेव; ७) So corr.; die hss. °यति;
 ८) Vgl. I २. १३; ९) श्मश्रूण्यु° B; श्मश्रूण्यपक° C; °कल्याणयानि E;
 १०) Von प्रथमं bis यत्प्रयाजा fehlt in E; ११) यत्प्रयाजा C; १२) अपुरोऽनु°
 E; १३) यद्वर्षीणि B.

अनुवाक्यावत्तो भवन्ति तस्मादासां सप्तवर्षाष्टवर्षाणां^{१)}
 प्रभिद्यन्ते 'यत्पत्नीसंयाजाः पुरोऽनुवाक्यावत्तो^{२)} भवन्ति
 तस्मादासां पुनरेव जायन्ते 'यत्समिष्टयज्ञुरपुरोऽनुवाक्या-
 वद्भवति^{३)} तस्मादक्षतः सर्व एव प्रभिद्यन्ते^{४)} 'यद्वायत्र्या-
 नूच्य^{५)} त्रिष्टुभा^{६)} यज्ञति तस्मादधरे^{७)} दत्ताः^{८)} पूर्वे जायन्ते
 पर उत्तरे 'यदृचानूच्य यज्ञुषा^{९)} यज्ञति तस्मादधरे दत्ता
 अणीयांसो वृसीयांसः^{१०)} प्रथीयांसो वसिषीयांसः^{११)} उत्तरे '
 यदाधारौ दीर्घतरौ प्राञ्चावाधारयति^{१२)} तस्मादिमौ दंष्ट्रौ
 दीर्घतरौ 'यत्संयाज्ये सच्छन्दसी^{१३)} तस्मात्समे इव जम्भे '
 यच्चतुर्थं प्रयजति^{१४)} समानयति तस्मादिमे श्रोत्रे अक्षरतः
 समे इव दीर्घा 'यज्ज्ञपं जपित्वाभिहित्कृणोति तस्मात्पुमांसः
 श्मश्रुवत्तो^{१५)} श्मश्रुव^{१६)} स्त्रियो 'यत्सामिधेनीः संतन्व-
 नन्वाह^{१७)} तस्मादासां संततमिव शरीरं भवति^{१८)} 'यत्सा-
 मिधेन्यः काष्ठकृविषो भवन्ति तस्मादासामस्थीनि दृढतरा-
 णीव^{१९)} भवन्ति 'यत्प्रयाजा आज्यकृविषो भवन्ति तस्मा-

१) °वर्षाणां C; २) °वाक्ययन्ति E; ३) अक्षमिष्ट° E; ४) प्रतिभिद्यन्ति
 E; ५) °नूच्य B; ६) C fügt व ein; ७) °दधार C; ८) Von
 दत्ता: bis अणीयांस: fehlt in B; ९) यज्ञुष E; १०) वृषीयांस: B;
 ११) वसिषीयांस B; वसिषीयांस E; १२) प्राञ्चावा° C; १३) सच्छन्दसी A;
 सच्छन्दसी B und E; १४) प्रजायते B; प्रयजति C; १५) Fehlt in E;
 १६) श्मश्रुव B; १७) So corr. संतन्वन्वाह A, C und E; संतन्वन्ता इ B;
 १८) भवन्ति B; १९) दृढतणीव B.

दासां प्रथमे वयसि रेतःसितं न संभवति' यन्मध्ये
 कृविषां^{१)} दध्ना च पुरोडाशेन च^{२)} प्रचरन्ति तस्मादासां
 मध्यमे वयसि रेतः सितं संभवति^{३)} 'यदनुयाज्ञा आड्य-
 कृविषो^{४)} भवन्ति तस्मादासामुत्तमे वयसि रेतः सितं न
 संभवति^{५)} 'यदुत्तमे अनुयाज्ञे सकृदपानिति तस्मादिदं शि-
 श्रमुच्छ्रणं^{६)} एति नीचीययते^{७)} 'यन्नापानेत्सकृच्छूनं स्याद्यन्मु-
 ङ्गरपानेत्सकृत्पन्नं स्यात्तस्मात्सकृदपानिति नेत्सकृच्छूनं
 स्यात्सकृत्पन्नं वेति' ॥ १ ॥

अथ ये पुरस्तादष्टावाज्यभागाः पञ्च प्रयाज्ञा^{८)} द्वावा-
 धारौ^{९)} द्वावाज्यभागावाग्नेय^{१०)} आज्यभागानां प्रथमः सौ-
 म्यो^{११)} द्वितीयो^{१२)} कृविर्भागानां कृविर्ह्येव सौम्यमाग्नेयः
 पुरोडाशो 'अग्नीषोमीय उपांशुयाज्ञो^{१३)} 'अग्नीषोमीयः पुरो-
 डाशो अग्निः स्विष्टकृदित्येते मध्यतः पञ्च कृविर्भागाः 'अथ
 ये षट् प्राज्ञापत्या^{१४)} इडा च प्राशित्रं च यच्चाग्नीध्रायावयति
 ब्रह्मभागो यज्ञमानभागो ज्वाह्वार्य^{१५)} एव षष्ठो 'अथ य
 उपरिष्ठादष्टावाज्यभागास्त्रयो^{१६)} अनुयाज्ञाश्चत्वारः पत्नीसं-

१) कृविषो E;

२) च fehlt in A pr. m.; B, C und E;

३) संभवन्ति B;

४) अड्यकृविषो C;

५) संभवन्ति E;

६) उच्छ्रणम्

corrupt! ७) नीची corrupt;

८) प्रयाजा C;

प्रयति B;

९) द्वि वाधारौ B;

१०) द्वावाज्य° E;

११) सौम्य B;

१२) द्वितीयो C;

१३) उपांशु° E;

१४) °ज्ञापत्या A pr. m.;

१५) ज्वाह्वार्य E;

१६) उपरिष्ठावाज्य° B.

याज्ञाः समिष्टयज्ञुरष्टममथ या गायत्री^{१)} हरिणी^{२)} ज्यो-
तिष्पक्षा^{३)} सर्वैर्यज्ञैर्यज्ञमानं^{४)} स्वर्गं लोकमभिवहति वेदि-
रेव सा^{५)} 'तस्य ये पुरस्तादष्टावाज्यभागाः स दक्षिणः
पक्षो' ज्य य इपरिष्टादष्टावाज्यभागाः स उत्तरः पक्षो'^{६)}
हविष्यात्मा 'गार्हपत्यो जघनमाहुवनीयः'^{७)} शिरः 'सौ-
वर्णराजतौ पक्षौ' तगदादित्यं पुरस्तात्पर्यन्तं न पश्यन्ति
तस्मादज्योतिष्क उत्करो^{७)} भवत्यथ या पङ्क्तिः पञ्चपदा^{८)}
सप्तदशान्नरा सर्वैर्यज्ञैर्यज्ञमानं स्वर्गं^{९)} लोकमभिवहति^{१०)}
याज्यैव^{११)} सा 'तस्या अग्निश्चावयेति चतुरन्तरमस्तु^{१२)} श्री-
षदिति चतुरन्तरं' यजेति^{१३)} द्यन्तरं^{१४)} 'ये^{१५)} यज्ञामह^{१५)} इति
पञ्चान्तरं' द्यन्तरो^{१६)} वै वषट्कारः 'सैषा पङ्क्तिः पञ्चपदा
सप्तदशान्नरा सर्वैर्यज्ञैर्यज्ञमानं^{१७)} स्वर्गं^{१८)} लोकमभिवहति'
तगत्रास्यैश्वर्यं स्याद्यत्र वैनमभिवह्युरेवंविदमेव तत्र ब्र-
ह्माणं वृणीयान्नानिवंविदमिति^{१९)} ब्राह्मणम्' ॥ १० ॥

अथ ह प्राचीनयोग्य आजगामाग्निहोत्रं भवन्तं पृच्छा-

- १) गायत्री B; २) हरिणी B; ३) ज्योतिष्पक्षा E; ४) °ज्ञमान C;
५) सां B; ६) °हवनीः E; ७) उत्तरो B; उत्तरे C; उत्तरो E; ८) °पदात् E;
९) स्वर्ग B und C; १०) लोकमभिवहति C; ११) यां येव E; १२) चतुरन्त-
मस्तु E; १३) यजेति A, B und C; १४) द्यन्तरं C; १५) येः यज्ञामह B;
ये यज्ञामह C; य यज्ञामह E; १६) द्यन्तरो E; १७) यज्ञैः fehlt in A;
१८) स्वर्ग E; १९) वृणीयान्ने° E.

मि^{१)} गौतमेति^{२)} ' पृच्छ^{३)} प्राचीनयोगेति^{४)} ' किंदेवत्यं ते
 गवीडायां^{५)} ' किंदेवत्यमुपब्रूतायां ' किंदेवत्यमुपसृष्टायां '
 किंदेवत्यं^{६)} वत्समुन्नीयमानं^{७)} किंदेवत्यं वत्समुन्नीतं^{७)} '
 किंदेवत्यं दुह्यमानं ' किंदेवत्यं दुग्धं ' किंदेवत्यं प्रक्रम्य-
 माणां ' किंदेवत्यं स्त्रियमाणां^{८)} ' किंदेवत्यमधिश्रीयमाणां^{९)} '
 किंदेवत्यमधिश्रितं ' किंदेवत्यमभ्यवस्वात्यमानं^{१०)} ' किंदे-
 वत्यमभ्यवस्वालितं ' किंदेवत्यं समुदान्तं^{११)} ' किंदेवत्यं
 विष्णन्नं ' किंदेवत्यमद्भिः^{१२)} प्रत्यानीतं ' किंदेवत्यमुदास्य-
 मानं ' किंदेवत्यमुदासितं^{६)} ' किंदेवत्यमुन्नीयमानं^{६)} ' किं-
 देवत्यमुन्नीतं^{६)} ' किंदेवत्यं^{६)} प्रक्रम्यमाणां^{६)} ' किंदेवत्यं
 स्त्रियमाणां^{१३)} ' किंदेवत्यमुपसाद्यमानं^{१४)} किंदेवत्यमुपसा-
 दितं ' किंदेवत्या^{१५)} समित्किंदेवत्यो^{१६)} प्रथमामाहुतिम-
 हौषीः ' किंदेवत्यं गार्हपत्यमवेक्षिष्ठाः ' किंदेवत्योत्तरा-
 हुतिः ' किंदेवत्यं हुत्वा सुचं त्रिरुदञ्चमुदनेषीः^{१७)} ' किंदे-
 वत्यं बर्हिषि सुचं^{१८)} निधायोन्मृज्योत्तरतः पाणी निर-

- 1) So corr. vgl. I 3. 13, die hss. पृच्छेद्; 2) गौतम इति A sec. m. und B; गौतमेति C und E; 3) पृच्छं B; 4) योगेति A; 5) गवीडायां A; 6) Fehlt in E; 7) Corrupt! 8) स्त्रियं A pr. m. und E; 9) श्रियमाणां A sec. m. und C; 10) देवत्यमभ्यं B; 11) समुदान्तं C, समुदान्तं E; 12) Von किं° bis उन्नीयमानं fehlt in B; 13) स्त्रियमाणां A und E; 14) उपसाद्यमानं C; 15) देवत्यममितं किं A; 16) देवत्या E; 17) So corr.; die hss. मुनेषीः; 18) सुचं E.

माक्षीः^{१)} ' किंदेवत्यं द्वितीयमुन्मृत्यु पितृपुत्रीतं कृत्वा
 दक्षिणतः पितृभ्यः स्वधामकाशीः ' किंदेवत्यं प्रथमं^{२)}
 प्राणीः ' किंदेवत्यं द्वितीयं ' किंदेवत्यमन्ततः सर्वमेव^{३)}
 प्राणीः ' किंदेवत्यमप्रक्षालितयोदकं सुचा न्यनैषीः ' किं-
 देवत्यं प्रक्षालितया ' किंदेवत्यमपरेणारुवनीयमुदकं सु-
 चा^{४)} न्यनैषीः^{५)} ' किंदेवत्यं सुवं^{६)} सुचं^{७)} च प्रत्यताप्सीः '
 किंदेवत्यं रात्रौ सुगण्डमवामाक्षीः^{८)} ' किंदेवत्यं प्रात-
 रुदमाक्षीरित्येतच्चेदित्य^{९)} गौतमं कुतं ते^{१०)} यद्यु न वेत्था-
 कुतं त^{११)} इति ब्राह्मणम् ' ॥ ११ ॥ ✓

स होवाच रौद्रं^{१२)} मे गवीडायां ' मानव्यमुपद्रुतायां '
 वायव्यमुपसृष्टायां ' वैराजं वत्समुन्नीयमानं ' ज्ञागतमुन्नीत-
 माश्विनं^{१३)} दुह्यमानं ' सौम्यं^{१४)} दुग्धं ' वार्हस्पत्यं प्रक्रम्य-
 माणां ' ग्रावापृथिव्यं^{१५)} द्रियमानमग्नेयमधिष्ठीयमाणं^{१६)} '
 वैश्वानरीयमधिष्ठितं ' वैष्णवमभ्यवज्वालयमानं ' मारुतम-

- 1) So corr.; die hss. निर्माक्षीः A; निर्माक्षीः B, C und E; 2) प्रथम E;
 3) सर्वमेवा A, B und E; 4) सूचा B; 5) न्यनैषीः C; 6) सुक् C
 und B; 7) सुचं C; fehlt in E; 8) °वमाक्षीः A, B und C; °वमाक्षीः
 E; 9) So corr.; A und B प्रातरुन्माक्षी°; C und E प्रातरुन्माक्षी°;
 10) So corr.; die hss. चेद; 11) च E; 12) रौद्र B; 13) ज्ञागत-
 मुन्नीत° B; 14) सौम्य B; 15) वाग्निवापृथिव्यां B; °थिव्यां A und C;
 16) ह्येयमा° A und E.

भ्यवज्ज्वालितं 'पौष्णां^{१)} समुद्वातं' वारुणं विष्याणं 'सार-
 स्वतमद्भिः प्रत्यानीतं' वाष्ट्रमुद्वास्यमानं 'धात्रमुद्वासितं'
 वैश्वदेवमुन्नीयमानं^{२)} 'सावित्रमुन्नीतं'^{३)} 'वार्हस्पत्यं प्रक्रम्य-
 माणं' ग्वावापृथिव्यं^{४)} क्षियमाणमैन्द्रमुपसाद्यमानं^{५)} 'व-
 लायोपसन्नमग्नियो^{६)} समिधां^{७)} प्रथमामाहुतिमहौषं मामिव
 तत्स्वर्गं लोके ऽधां' यद्वाहस्पत्यमवेक्षिषमस्य^{८)} लोकस्य
 संतत्यै^{९)} 'प्राज्ञापत्योत्तराहुतिस्तेस्मात्पूर्णतरा^{१०)} मनसैव
 सा' यदुवा सुचं^{११)} त्रिरुद्वमुदनैषं^{१२)} रुद्रांस्तेनाप्रैषं^{१३)}
 यद्वर्हिषि सुचं^{१४)} निधायोन्मृज्योत्तरतः पाणी^{१५)} निर्मा-
 र्जमोषाधिवनस्पतींस्तेनाप्रैषं^{१६)} 'यद्वितीयमुन्मृज्य पित्र्युप-
 वीतं कृत्वा दक्षिणातः पितृभ्यः स्वधामकार्षं^{१७)} पितृंस्ते-
 नाप्रैषं^{१८)} 'यत्प्रथमं प्राशिषं प्राणांस्तेनाप्रैषं^{१९)} 'यद्वितीयं
 गर्भांस्तेन^{२०)} 'तस्मादनश्नतो गर्भा जीवन्ति^{२१)} 'यदक्षतः
 सर्वमेव प्राशिषं^{२२)} विश्वान्देवांस्तेनाप्रैषं^{२३)} 'यदप्रक्षालित-

1) पौष्णा E; 2) Fehlt in E; 3) सावित्रम् fehlt in E; 4) °पृथिव्यां
 A pr. m.; B und C; 5) ह्यौष° A und E; 6) Sic! 7) समीधां E;
 समिधा B; 8) धा यद्वा° B; 9) संतत्यै C und E; 10) प्राज्ञापत्यो° B;
 11) सुचं B; सुतं E; 12) So corr.; die hss. °सुनैषं; 13) रुद्रांस्ते° B;
 14) श्रुतं E; 15) पाणि E; 16) So corr.; A, B und E निर्मार्ज्यमो°;
 C निर्मार्ज्यमो°; 17) °मकार्ष B; 18) °नाप्रैषा E; 19) प्राणांस्ते° A;
 20) गर्भांस्तेन B; 21) जीवन्ते B; 22) गर्भामत्राप्राशिषं C; 23) विश्वा-
 न्दवास्ते° E.

योदकं सुचा न्यनैषं^{१)} सर्पेतरज्जनांस्तेनाप्रैषं 'यत्प्रक्षालि-
तया^{२)} सर्पपुण्यज्जनांस्तेन^{३)} ' यदपरेणाह्वनीयमुदकं सुचा
न्यनैषं गन्धर्वाप्सरसस्तेनाप्रैषं ' यत्सुव^{४)} स्रचं च प्रत्यता-
प्सं^{५)} सतर्षांस्तेनाप्रैषं ' यद्रात्रौ सुगदण्डमवामार्त्तं^{६)} ये रात्रौ
संविशन्ति दक्षिणांस्तानुदनैषं^{७)} ' यत्प्रातरुदमार्त्तं^{८)} ये प्रातः
प्रव्रजन्ति दक्षिणांस्तानुदनैषमिति^{९)} ब्राह्मणम् ' ॥ १२ ॥

एवमेवैतद्गो यथा भवानाह ' पृच्छामि त्वेव^{१०)} भव-
त्तमिति ' पृच्छ प्राचीनयोग्येति ' यस्य सायमग्नय उपसमा-
हिताः स्युः सर्वे ज्वलयेयुः^{११)} प्रक्षालितानि यज्ञपात्रा-
ण्युपसन्नानि^{१२)} स्युरथ चेदक्षिणाग्निरुद्धायात्किं वा ततो
भयमागच्छेदिति ' क्षिप्रमस्य पत्नी प्रैति यो ऽविद्वान्नुहोति '
विद्याया त्वेवाहमभिजुहोमीति^{१३)} ' का ते विद्या का
प्रायश्चित्तिरिति ' गार्हपत्यादधि दक्षिणाग्निं प्रणीय प्राचो^{१४)}
ऽङ्गारानुद्धृत्य प्राणापानाभ्यां^{१५)} स्वाहेति जुहुयादथ^{१६)} प्रा-
तर्गथास्थानमग्नीनुपसमाधाय यथापुरं जुहुयात्सा^{१७)} मे

1) न्यनैष E; 2) °लितयो B; 3) °नंस्तेन B; 4) यत्सुव E;
5) प्रत्यताप्स B; 6) So corr. °वमार्त्तं A und B; °वमार्त्तं C und E;
7) So corr.; die hss. °नुनैषं; 8) Vgl. 6; 9) Vgl. 7; 10) त्वेवं
B; त्वेमे E; 11) ज्वलयेयु E; 12) °सन्तानि E; सन्नानि C; 13) °हो-
मिति C; 14) प्राचो C; 15) प्राणापानाभ्यां E; 16) Statt जुहुयाद्
erwartet man hier und an den folgenden Stellen जुहुयाम्; 17) जुहु° C.

पश्येतां^{१)} तस्मादाहुर्विराजि^{२)} यज्ञो दशिन्यां^{३)} प्रतिष्ठित^{४)}
 इति 'यद् बृहत्या^{४)} प्रतिपश्यते बार्हतो वा एष य^{४)}
 एष^{४)} तपति 'तदेनं स्वेन रूपेण समर्थयति 'द्वे तिस्रः
 करोति पुनरादायं' प्रज्ञात्यै^{५)} द्रुपं 'द्वाविवाग्रे भवतस्ततः^{६)}
 उपप्रज्ञायते' ॥ २० ॥

आत्मा वै स्तोत्रियः 'प्रज्ञा अनुद्रुपः' पत्नी धार्या^{७)}
 पशवः^{८)} प्रगाथो 'गृह्णाः सूक्तं' यदत्तरात्मंस्तन्निवित्प्रति-
 ष्ठा^{९)} परिधानीयान्नं याज्या 'सो जस्मिंश्च लोके भवत्यमु-
 ष्मिंश्च^{१०)} प्रज्ञया च पशुभिश्च गृहेषु भवति य एवं वेद'
 ॥ २१ ॥

स्तोत्रियं शंसत्यात्मा वै स्तोत्रियः 'स मध्यमया वाचा
 शंस्तव्य^{११)} 'आत्मानमेवास्य^{१२)} तत्कल्पयत्यनुद्रुपं^{१३)} शंसति'
 प्रज्ञा वा अनुद्रुपस्तस्मात्प्रतिद्रुपमनुद्रुपं कुर्वन्ति 'प्रतिद्रुपो
 द्वैवास्य प्रज्ञायामाज्ञायते नाप्रतिद्रुपस्तस्मात्प्रतिद्रुपमनुद्रुपं
 कुर्वन्ति' स उच्चैस्तरामिव शंस्तव्यः^{१४)} 'प्रज्ञामेवास्य तच्छे-

1) दृशन्ती° A, D und E; °पश्यते याता A pr. m. und F; °पश्ये याता A sec.
 m. und E; 2) So corr.; die hss. °विराजो; 3) दशिन्यां A, E und F;
 4) Fehlt in F; 5) प्रज्ञापत्यो A pr. m.; 6) भवति तत A pr. m.; तत
 fehlt in D; 7) धार्या E; 8) वयवः D; 9) °प्रतिष्ठो D; A pr. m.
 fügt वै ein; 10) भवति interpolation; 11) शंस्तव्यं A pr. m.
 12) °वास्य A pr. m.; 13) यत्कल्प° D; 14) शंस्तव्या E.

८०

यसीं करोति 'धाव्यां शंसति' पत्नी वै धाव्या 'सा नीचि-
 स्तरामिव शंस्तव्याप्रतिवादिनी^{१)} हैवास्य गृहेषु पत्नी
 भवति यत्रैवं विद्वान्नीचिस्तरां धाव्यां शंसति 'प्रगाथं शं-
 सति' पशवो वै प्रगाथः 'सः स्वरवत्या वाचा शंस्तव्यः^{२)} '
 पशवो^{३)} वै^{३)} प्रगाथः^{३)} 'पशवः स्वरः 'पशूनामास्यै' सूक्तं
 शंसति^{४)} 'गृहा वै सूक्तं' प्रतिवीतं 'तत्प्रतिवीततमया^{५)}
 वाचा शंस्तव्यं^{६)} 'स यद्यपि ह दूरात्पशून्नुभते^{७)} गृहा-
 नेवैनानाजिगमिषति^{८)} 'गृहा हि पशूनां प्रतिष्ठा' निविदं
 शंसति^{४)} 'यदन्तरात्मंस्तन्निवित्तदेवास्य^{९)} तत्कल्पयति 'प-
 रिधानीयां शंसति' प्रतिष्ठा वै परिधानीया^{१०)} 'प्रतिष्ठा-
 यामेवैनं^{११)} ततः प्रतिष्ठापयति 'याज्या यजत्वंनं वै
 याज्यान्नायमेवास्य तत्कल्पयति 'मूलं वा एतद्यज्ञस्य
 यदाय्याश्च याज्याश्च 'तद्यद्व्या अन्या धाव्याश्च याज्याश्च
 कुर्युर्न्मूलमेव तद्यज्ञं कुर्युस्तस्मात्ताः समान्य एव स्युः
 ॥ २२ ॥

तदाहुः किंदेवत्यो यज्ञ इत्यैन्द्र इति ब्रूयद्वैन्द्रे वाव

१) °दिना A sec. m.; °दिनि A pr. m.; २) शंस्तव्या A pr. man. und E; ३) Fehlt in A; ४) शंसन्ति E; ५) तत्प्रतिवीतं तमया A sec. m. und F; ६) शंस्तव्यः A sec. m. und F; ७) °ल्लभन्ते D; ८) °मि-
 B गति A pr. m.; ९) °न्नद्वेवास्य A, D und F; १०) °नीयां A sec. m.;
 ११) So corr. nach Kauṣ. Br. XV 4; die hss. प्रतिष्ठाया एवैनं.

यज्ञे सति यथाभागमन्या देवता अन्वायंस्ताः^{१)} प्रातःस-
वने मरुत्वतीये तृतीयसवने चाथ हैतत्केवलमेवेन्द्रस्य^{२)}
यदूर्ध्वं मरुत्वतीयात्तस्मात्सर्वे निष्केवल्यानि शंसन्ति^{३)} '
यदेव निष्केवल्यानि तत्स्वर्गस्य लोकस्य^{४)} रूपं ' यदेव
निष्केवल्यान्येकं ह वा अग्रे सवनमासीत्प्रातःसवनमे-
वाथ हैतं^{५)} प्रजापतिरिन्द्राय ज्येष्ठाय पुत्रयैतत्सवनं निर-
मिमीत^{६)} यन्माध्यंदिनं सवनं^{७)} ' तस्मान्माध्यंदिने सवने
सर्वे निष्केवल्यानि शंसन्ति^{८)} ' यदेव निष्केवल्यानि त-
त्स्वर्गस्य लोकस्य रूपं ' यदेव^{५)} निष्केवल्यानि या ह वै
देवताः प्रातःसवने होता शंसन्ति ताः शस्वा होता-
शंसिनो अनुशंसन्ति^{९)} मैत्रावरुणं^{७)} तृचं^{७)} प्रउगे^{७)} होता^{७)}
शंसन्ति^{७)} ' तदुभयं^{७)} मैत्रावरुणं^{७)} मैत्रावरुणो अनुशंसत्यै-
न्द्रं^{१०)} तृचं प्रउगे होता शंसन्ति ' तदुभयमैन्द्रमैन्द्रं^{११)} ब्रा-
ह्मणाच्छ्वनुशंसत्यैन्द्राग्रं^{१२)} तृचं प्रउगे होता शंसन्ति '
तदुभयमैन्द्राग्रमैन्द्राग्रमच्छावाको अनुशंसत्यथ हैतत्केवल-
मेवेन्द्रस्य यदूर्ध्वं मरुत्वतीयात्तस्मात्सर्वे^{१३)} निष्केवल्यानि

१) ? ; vielleicht अन्वायज्ञाः ; अन्वायंस्ताः A, E und F ; २) हैतत्केवलमे^० E ;
३) शंसन्ति D und E ; ४) रूपस्य F ; ५) Korrupt ; ६) So corr. ; die
hss. निरमिमित ; ७) Fohlt in D ; ८) शंसन्ति D ; ९) सन्ति D und E ;
१०) लैन्द्र F ; लैन्द्राग्रं A pr. man. ; ११) ऐन्द्र fohlt in E ; १२) ब्रह्म-
णा^० E ; १३) त्सर्व D.

शंसन्ति^{१)} 'यदेव निष्केवल्यानि तत्स्वर्गस्य लोकस्य रूपं
यदेव^{२)} निष्केवल्यानि यदेददेवीरसकृष्ट माया^{३)} अथाभव-
त्केवलः सोमो अस्पेतृचाभ्यनूतं^{४)} 'देवान्ह यज्ञं तन्वाना-
नसुररक्षांस्यजिघांसंस्ते^{५)} ऽब्रुवन्वामदेवं त्वं न इमं यज्ञं
दक्षिणतो गोप्रायेति' मध्यतो वसिष्ठमुत्तरतो^{६)} भरद्वाजं
सर्वाननु विश्वामित्रं^{७)} तस्मान्मैत्रावरुणो वामदेवान्न प्र-
च्यवते^{८)} वसिष्ठाद्वाक्षणाच्छंसी^{९)} भरद्वाजादच्छावाकः सर्वे
विश्वामित्रादेत एवास्मै तदृषयो ऽकुरुर्कर्मगा^{१०)} अप्रमत्ता
यज्ञं रक्षन्ति^{११)} य एवं वेद य एवं वेद' ॥ २३ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणोत्तरभागे तृतीयः
प्रपाठकः ॥

ओं कया नश्चित्र आ^{१०)} भुवत्कया त्वं न^{११)} उत्प्रेति^{११)}
मैत्रावरुणस्य स्तोत्रियानुवृषौ^{१२)} 'कस्तमिन्द्र त्वावसुमिति
वार्कतः प्रगाथस्तस्योपरिष्ठाद्वाक्षणां^{१२)} 'सग्यो ह ज्ञातो
वृषभः कनीन इत्युक्थमुखमेवा त्वामिन्द्र वज्रिन्नत्रेति^{१३)}
पर्याप्त' उशन्तु पु णः सुमना उपाक इति यज्ञत्येतमेव

१) शंसन्ति D; २) यदेव D; ३) यदेवदेवी° E; ४) So corr.; die
hss. तन्वाना असुर°; ५) वसिष्ठ° D; ६) प्रच्यवते E; ७) वसिष्ठा° D;
८) P P °र्नामगा A sec. m, D und F; ९) रक्षन्ति D; १०) अ D;
११) नोत्यन्ति D; १२) °द्वाक्षणा E; १३) वज्रिन्नति D.

तद्देवतां यथाभागं प्रीणाति 'वषट्कृत्यानुवषट्करोति' प्रत्ये-
वाभिमृशन्तं 'नाप्याययति' न क्यनाराशंसाः सीदन्ति ॥१॥

तं वो दस्ममृतीषहं तच्चा यामि सुत्रीर्यमिति ब्रा-
ह्मणाच्छंसिन^{१)} स्तोत्रियानुब्रपावुं तु त्ये मधुमत्तमा गिर
इति वार्कतः प्रगाथः 'पशवो वै प्रगाथः' पशवः स्वरः
पशूनामात्या 'अतो^{२)} मध्यं वै सर्वेषां हृन्दसां बृहती'
मध्यं माध्यंदिनं^{३)} सवनानां 'तन्मध्येनैव मध्यं समर्धयती-
न्द्रः^{४)} पूर्वदिशतिरदासमर्कैरित्युक्थमुखमुंडं^{५)} ब्रह्माणैरत
श्रवस्येति पर्यास 'एवेदिन्द्रं वृषणं वज्रवाहुमिति परिद-
धाति^{६)} 'वसिष्ठासो^{७)} अभ्यर्च्यर्कैरित्यन्नं वा अर्कां 'ज्ना-
द्यमेवास्यै तत्परिदधाति^{८)} 'स न स्तुतो वीरवद्वातु गो-
मदिति 'प्रज्ञां चैवास्यै तत्पशूंश्चाशास्ते 'यूयं पात स्वस्तिभिः
सदा न इति स्वस्तिमती वृषसमृद्धा^{९)} 'एतद्वै^{१०)} यज्ञस्य
समृद्धं यद्रूपसमृद्धं यत्कर्म क्रियमाणमृग्यनुर्वाभिवदति 'स्व-
स्ति तस्य यज्ञस्य पारमश्रुते य एवं वेद यश्चैवंविदान्ब्रा-
ह्मणाच्छंस्येतया परिदधात्यृजिषी^{१०)} वज्री^{११)} वृषभस्तुरा-
षाडिति यज्ञत्येतामेव^{१२)} तद्देवतां यथाभागं प्रीणाति '

१) ब्रह्मणा° D; २) ?, अतो?, अन्तो A sec. m., D und E; ३) मध्यंदिनं D;
४) °यन्तोन्द्रः A; ५) पूर्वदिशतिरदा° E; ६) परिदधति D; ७) वज्रि-
ष्ठासो D; ८) °दधति D; ९) °मृदाव् A und E; man erwartet °मृदैतद्वै;
१०) परिदध्य° D; ११) वज्री A pr. m.; fehlt in F; १२) यज्ञत्येता° E.

वषट्कृत्यानुवषट्करोति' प्रत्येवाभिमृशन्ते^{१)} नाप्याययन्ति' न
क्यनाराशंसाः सीदन्ति' ॥ २ ॥

तरोभिर्वी^{२)} विदद्वसुं तरणिरित्सिषासतीत्यच्चावाकस्य
स्तोत्रियायानुत्रपायुंदिन्वस्य^{३)} रिच्यत इति बार्हतः प्रगाथ-
स्तस्योक्तं ब्राह्मणं' भूय इद्वावृधे वीर्यायेत्युक्त्यमुखमिमामू-
षु प्रभृतिं^{४)} सातये धा इति पर्यासस्तस्य दशमीमुद्धरति'
घोरस्य^{५)} वा आङ्गिरसस्यैतदार्षं^{६)} नेयज्ञं निर्दहेच्छस्वमानं'
पिबा वर्धस्व^{७)} तव घा^{८)} सुतास^{९)} इति यज्ञत्यैतमेव
तद्देवतां^{१०)} यथाभागं प्रीणाति' वषट्कृत्यानुवषट्करोति' प्र-
त्येवाभिमृशन्ते^{११)} ' नाप्याययन्ति' न क्यनाराशंसाः सीदन्ति'
॥ ३ ॥

अथाध्वर्यो^{१२)} शंसावोमिति स्तोत्रियायानुत्रपाय^{१३)} प्र-
गाथायोक्त्यमुखाय परिधानीयाया^{१४)} इति पञ्च कृत्^{१५)}
आह्वयन्ते' पञ्चपदा पङ्क्तिः' पाङ्क्तो यज्ञः' सर्व ऐन्द्राणि त्रैष्टु-
भानि शंसत्यैन्द्रं हि त्रैष्टुभं माध्यंदिनं सवनं' सर्वे सम-

१) °मृशन्ति A pr. m. und F; °मृशन्त D; २) तरोभिर्वा D; ३) So
corr.; die hss. °बुदिन्वस्य; ४) प्रभृति D; ५) A pr. m. fügt ह ein;
६) °तदार्षं E; °तदार्ष F; ७) वर्धस्य स्व A pr. m.; ८) धा E; ९) सुता
A pr. m.; १०) तद्देवतो E; ११) प्रत्येवाभि° D; १२) °ध्वर्यो A;
१३) स्तोत्रियानुत्र° A sec. m. und F; १४) °नीयायां E; १५) कृत्वा A
sec. m., D und F.

वतीभिः परिदधति^{१)} 'तद्यत्समवतीभिः परिदधत्यन्तो वै
 पर्याप्तो ऽन्त उदर्को' ऽन्तेनैवान्तं परिदधति' सर्वे मद्धती-
 भिर्यजन्ति' तद्यन्मद्धतीभिर्यजन्ति सर्वे सुतवतीभिः^{२)} पीत-
 वतीभिर्भित्त्वापाभिर्यजन्ति यद्यज्ञे^{३)} ऽभिद्वयं तत्समृद्धं' सर्वे
 ऽनुवषट्कुर्वन्ति' स्विष्टकृतानुवषट्कारो^{४)} 'नेत्स्विष्टकृत अ-
 त्तरयामेत्यन्तरिक्षलोको माध्यंदिनं^{५)} सवनं' तस्य पञ्च दि-
 शः 'पञ्चोक्त्यानि माध्यंदिनस्य सवनस्य' स एतैः पञ्चभि-
 रुक्त्यैरेताः पञ्च दिश आग्नोत्येताः पञ्च दिश आग्नान्ति'
 ॥ ४ ॥

अथ यदौपासनं^{६)} तृतीयसवनं^{७)} उपास्यन्ते पितृनेव
 तेन प्रीणात्युपांशु पात्नीवतस्याग्नीध्रो यजति 'रेतो वै पा-
 त्नीवत' उपांश्चिव वै रेतः सिच्यते' तन्नानुवषट्करोति^{८)}
 नेद्रेतः सित्तं संस्थापयानीत्यसंस्थितमिव^{९)} वै रेतः सित्तं
 समृद्धं' संस्था वा एषा यदनुवषट्कारस्तस्मान्नानुवषट्करो-
 ति^{१०)} 'नेष्टुरूपस्ये धिषण्यान्ते वासीनो भक्षयन्ति^{११)} 'पत्नी-
 भाजनं^{१२)} वै नेष्टाग्नीत्पत्नीषु^{१३)} रेतो धत्ते^{१४)} 'रेतसः सिक्ताः

१) °दधाति A pr. m.; २) सुतव° A sec. m.; ३) तद्यज्ञे F; ४) स्वि-
 ष्टकृत्वा अन्° E; ५) माध्यंदिनं A; ६) यदौपासनं D; ७) °सवनं
 E; ८) °यट्करोति D und E; ९) So corr.; die hss. संस्थापयामी°;
 १०) °द्वारात्तस्मान्नु° F; ११) भक्षयन्ति D und E; १२) °भाजन F;
 १३) नेष्टाग्नीत्प° E und F; १४) धत्ते D.

प्रजाः प्रजायन्ते 'प्रजानां प्रजननाय' प्रजावान्प्रजनयिष्णुर्भवति^{१)} 'प्रजात्यै' प्रजायते प्रजया पशुभिर्य एवं वेद' ॥ ५ ॥

अथ शाकलाञ्जुहति 'तयथाहिर्जीर्णियास्त्वचो निर्मुच्येतेषीका वा मुञ्जादेवं हवैते सर्वस्मात्पाप्मनः संप्रमुच्यन्ते^{२)} ये शाकलाञ्जुहति^{३)} 'द्रोणकलशे धाना भवन्ति' तासां हस्तैरादधति^{४)} 'पशवो वै धानास्ता^{५)} आहवनीयस्य^{६)} भस्मान्ते निवपन्ति 'योनिर्वै पशूनामाहवनीयः' स्व एवैनांस्तद्रोठे निरपक्रमे निदधत्यथ सव्यावृतो^{७)} ऽप्सु सोमानाध्याययन्ति 'तान्कालर्वेद्यां सादयन्ति^{८)} 'तद्धि सोमस्यायतनं' चावालादपरेणाध्वर्युश्चमसानद्भिः पूरयित्वादीचः प्रणिधाय^{९)} हुरितानि तृणानि व्यवदधाति^{१०)} 'यदा वा आपश्चौषधयश्च संगच्छन्ते^{११)} ज्य कृत्स्नः सोमः संपग्यते' ता वैष्णव्यर्चा^{१२)} निनयन्ति 'यज्ञो वै विष्णुर्व्यज्ञ^{१३)} एवैनमन्ततः प्रतिष्ठापयत्यथ यद्गन्तः प्रतिनिधिं कुर्वन्ति मानुषेनैवैनं^{१४)} तद्गन्तेण दैवं भक्षमन्तर्दधति' ॥ ६ ॥

१) प्रजावान् fehlt in D; प्रजायिष्णु° D; २) प्रमुच्यन्त इति D; संप्रमुच्यन्त इति A; °मुच्यते E; °मुच्यते इति F; ३) शाकलं जुहति E; ४) °दधाति A, D und F; ५) धानास्ताश्चाहव° E; ६) सव्यावृतो A pr. m.; सव्यावृततो E; ७) सादयति D und E; ८) प्रणिधाय A pr. m.; ९) °दधति F; १०) स गच्छन्ते F; ११) वैष्णव्यर्चा A und E; १२) °व्यज्ञम् D, E und F; १३) मनुषे° A pr. m.; मानुषेनैवैन E.

पूतिर्वा एषो ऽमुष्मिंस्त्रोके ऽध्वर्यु^{१)} च यज्ञमानं चा-
 भिवहति^{२)} 'तद्यदेनं दधानभिहुत्यावभृथमुपहरेयुर्यथा कु-
 णपं वात्येवमेवैनं तत्करोत्यथ यदेनं दधाभिहुत्यावभृ-
 थमुपहरति^{३)} सर्वमेवैनं सयोनिं संतनुते 'समृद्धिं^{४)} संभर-
 त्यभूद्देवः^{५)} सविता वन्यो नु^{६)} न इति जुहोति 'सर्व-
 मेवैनं सपर्वाणं संभरति^{७)} 'तिसृभिस्त्रिवृद्धिं^{८)} यज्ञो^{९)} '
 द्रप्सवतीभिरभिजुहोति 'सर्वमेवैनं सर्वाङ्गं संभरति^{९)} '
 सौमीभिरभिजुहोति 'सर्वमेवैनं सात्मानं^{१०)} संभरति^{९)} '
 पञ्चभिरभिजुहोति 'पाङ्गो यज्ञो 'यज्ञमेवावरुन्दे 'पाङ्गः
 पुरुषः 'पुरुषमेवाप्नोति 'पाङ्गः पशवः 'पशुधेव प्रतिति-
 ष्ठति^{११)} 'प्रतितिष्ठति प्रज्ञया पशुभिर्य एवं वेद' ॥ ७ ॥

अग्निर्वाच यम^{१३)} इयं^{१३)} यमी^{१४)} 'कुसीदं वा एतद्यमस्य
 यज्ञमान^{१५)} आदत्ते यदोषधीभिर्वेदिं स्तृणाति 'तां यदनु-
 पोष्य प्रयागाद्यातयेरन्नेनममुष्मिंस्त्रोके^{१६)} 'यमे यत्कुसीदम-
 पमित्यमप्रतीतमिति^{१७)} वेदिमुपोषतीहैव^{१८)} सन्यमं कुसीदं

१) ऽध्वर्यु E; २) °वहति E; ३) So corr.; die hss. दधानभि°;
 °हरति E; ४) समृद्धि E; ५) संभरत्य° E und D; ६) नू F;
 ७) संभरन्ति A, D und F; ८) So corr.; die hss. °स्त्रिवृद्धिर्वसो; ९) °रन्ति
 A, D und F; १०) So corr.; die hss. स आत्मानं; ११) °तिष्ठति F;
 १२) यम् A; १३) Fehlt in F; १४) यमी F; १५) यज्ञमानस्य A pr. m.;
 १६) प्रयागातेरन्ने° F; alle hss. °न्नेनममुष्मिंस्त्रोके; १७) So B Ind.; die hss.
 य कुसीद°; °तीतमिति D, E und F; १८) So corr.; °पोषन्तीहैव A pr.
 m.; D und F; वेदिमुपोषधीहैव A sec. m.; वेदिमुपोषधीहैव E.

निर्वदायानृणो भूत्वा स्वर्गं लोकमेति' विश्वलोप वि-
 श्वदावस्य त्वासत्तुहोमीत्याह होताद्वा^{१)} 'यजमानस्यापरा-
 भावाय' यद् मिश्रमिव चरन्त्यञ्जलिना सत्तून्प्रदाव्ये जुहु-
 यादेष ह वा अग्निर्वैश्वानरो यत्प्रदाव्यः' स्वस्यामेवैनं
 तद्योन्यां सादयति' ॥ ८ ॥

अद्भ्यां विधान्यामेकादकायामपूषं^{२)} चतुःशरावं पक्त्वा
 प्रातरेतेन कक्षमुपोषेयंदि दहति पुण्यसमं भवति' यदि
 न दहति पापसमं भवत्येतेन ह स्म वा अङ्गिरसः पुरा
 विज्ञानेन दीर्घसत्तमुपयन्ति^{३)} 'यो ह वा उपद्रष्टारमुपश्रो-
 तारमनुष्यातारमेव विद्वान्यजते सममुष्मिंल्लोक इष्टापूतेन
 गच्छते' 'अग्निर्वा उपद्रष्टा' वायुर्वा उपश्रोतादित्यो^{४)} वा
 अनुष्याता' तान्य^{५)} एवं^{६)} विद्वान्यजते सममुष्मिंल्लोक
 इष्टापूतेन गच्छते' 'यं नो नभसस्पतिरित्याह' अग्निर्वै नभ-
 सस्पतिर्' अग्निमेव तदाहूतं नो गोपायेति^{७)} 'स त्वं नो नभ-
 सस्पतिरित्याह^{७)} 'वायुर्वै नभसस्पतिर्' वायुमेव तदाहूतं नो
 गोपायेति^{८)} 'देव संस्पानेत्याह' दित्यो^{९)} वै देवः संस्पान'
 आदित्यमेव तदाहूतं नो गोपायेत्ययं ते योनिरित्यरण्यो-

1) ? ? corrupt; 2) विधायान्यामेका° D; 3) दिव्य° D; 4) उपश्रोता
 अदि° A sec. m. und D; 5) तान्येवं D; 6) गोपायेति A, D und E;
 7) नभसं पति° E; 8) गोपायति D; 9) सस्पाने° F.

रग्निं^{१)} समारोपयेत्तदाङ्ग्यदर्ण्योः समाब्रूढो नश्येदुदस्या-
ग्निः^{२)} सदिपुनराधेयः स्यादिति' या ते अग्ने^{३)} यज्ञिया
तनूस्तया मे क्षारोह^{४)} तया मे क्षाविशांयं^{५)} ते यो-
निरित्यात्मन्नग्नीन्समारोपयेदेष^{६)} ह वा अग्निर्योनिः^{७)} '
स्वस्यामेवैनं^{८)} तद्योन्यां सादयति' ॥ १ ॥

यो ह वा अग्निष्टोमं^{९)} साङ्गं^{१०)} वेदाग्निष्टोमस्य साङ्गस्य
सायुज्यं सलोकतामश्नुते य एवं^{११)} वेद' यो ह वा एष
तपत्येषो ऽग्निष्टोम एष साङ्गस्तं सदैवाङ्गा संस्थापयेयुः'
साङ्गो वै नामिष' तेनासंवरमाणाश्चरैर्युर्द वा इदं पूर्व-
योः सवनयोरसंवरमाणाश्चरन्ति तस्माद्देदं^{१२)} प्राच्यो ग्रा-
मता बहुलाविष्टा' अथ यद्देदं^{१३)} तृतीयसवने संवरमा-
णाश्चरन्ति तस्माद्देदं^{१४)} प्रत्यञ्चि^{१४)} दीर्घारण्यानि भवन्ति'
यथैव प्रातःसवन एवं माध्यंदिने^{१५)} सवन^{१६)} एवं तृतीय-
सवन' एवमु ह यजमानो ऽप्रमायुको भवति' तेनासंवर-
माणाश्चरैर्युर्द वा एष प्रातरुदेत्यथ मन्द्रतमं तपति'

१) °ष्वोरग्नीन् A pr. m. und D; २) °दस्याग्निं D und F; °दस्याग्नी A pr. m.; ३) अग्नेः A, D und F; अग्निं E; ४) त्वारोह A; ५) क्षाविशा अयं D; ६) °ग्नीत्समारो° E; °ग्नीत्समारो° A sec. m. F; ७) अग्निर्योनिः A, E und F; ८) स्वस्यामेवैनं E; ९) °ष्टोम F; १०) साङ्ग F; ११) एवं E; १२) So corr.; तस्माद्देदं तं A, E und F; तस्माद्देदं A sec. m. und D; १३) So corr.; die hss. यद्देदं; १४) So corr.; die hss. प्रत्यञ्चेद्; १५) So corr.; die hss. °दिनं; १६) सवनं D.

तस्मान्मन्द्रतमया वाचा प्रातःसवने शंसेदयं यदाभ्येत्यथ
 बलीयस्तपति' तस्माद्वलीयस्या वाचा माध्यंदिने सवने
 शंसेदयो यदाभितरमित्यथ बलिष्ठतमं^{१)} तपति' तस्माद्व-
 लिष्ठतमया वाचा तृतीयसवने शंसेद्वं^{२)} शंसेद्यदि वाच
 ईशीति^{३)} 'वाग्धि शस्त्रं' यथा तु^{४)} वचोत्तरिण्योत्तरिण्यो-
 त्सहेतु^{५)} समापनाय^{६)} तथा^{७)} प्रतिपद्येतैतत्सुशस्ततरमिव
 भवति' स वा एष न कदाचनास्तमयति नोदयति' त-
 यदेनं^{८)} पश्चादस्तमयतीति^{९)} मन्यन्ते ऽहं एव तदन्तं^{१०)}
 गत्वाथात्मानं विपर्यस्यते' ऽहरेवाधस्तात्कृणुते रात्रौ पर-
 स्तात्स वा एष न कदाचनास्तमयति नोदयति' तयदेनं
 पुरस्तादुदयतीति मन्यन्ते रात्रौरेव^{११)} तदन्तं गत्वाथात्मानं
 विपर्यस्यते' रात्रिमेवाधस्तात्कृणुते ऽहः परस्तात्स वा एष
 न कदाचनास्तमयति नोदयति^{१२)} 'न ह^{१३)} वै कदाचन^{१४)}
 निमृचत्येतस्य^{१५)} ह सायुज्यं सलोकतामश्रुते य एवं वेद'

॥ १० ॥

१) बलीष्ठतमं D; २) Fehlt in A und D; ३) So corr.; ईशन्त A
 pr. m., D, E und F; ईशत A sec. m.; ४) तु A, D und F; ५) So
 corr.; die hss. °त्सहेतु; वाचोत्तरिण्योत्तरिण्या° E und D; ६) समापना F;
 ७) तथा E; ८) तयदेन A pr. m. und F; ९) पश्चादस्मन्° A; १०) तदहं
 D; ११) रात्रिरेव D und E; १२) नोदेति E; १३) है A sec. m.;
 १४) कदाचनं A pr. m. und E; १५) So corr.; die hss. निमृचत्येतत्स; ed.
 B. Ind. निमृचत्येतत्स.

अथात एकाहस्यैव तृतीयसत्रनं 'देवासुरा वा एषु
 लोकेषु समयतत्त' ते^{१)} देवा असुरानभ्यजयंस्ते जिता
 अहोरात्रयोः संधिं समभ्यवागुः^{२)} 'स हेन्द्र^{३)} उवाचेमे
 वा^{४)} असुरा^{४)} अहोरात्रयोः संधिं^{५)} समभ्यवागुः' कश्चाहं
 चेमानसुरानभ्युत्थास्यामहा इत्यहं चेत्यग्निरत्रवीदहं चेति
 वरुणो 'ऽहं चेति^{६)} वृहस्पतिरहं चेति विष्णुस्तानभ्यु-
 त्यायाहोरात्रयोः^{७)} संधेर्निर्जघ्नुर्गदभ्युत्थायाहोरात्रयोः संधे-
 र्निर्जघ्नुस्तस्मादुत्था^{८)} 'अभ्युत्थाय^{९)} ह वै द्विषत् भ्रातृव्यं^{१०)}
 निर्हन्ति य एवं वेद' सो अग्निरश्वो भूत्वा प्रथमः प्रजि-
 गाय^{११)} 'यदग्निरश्वो भूत्वा प्रथमः प्रजिगाय^{१२)} तस्मादग्नेयी-
 भिरुक्तानि प्रणयन्ति' यदग्निरश्वो भूत्वा प्रथमः प्रजिगाय^{११)}
 तस्मात्साकमश्च^{१३)} 'यत्पञ्च देवता अभ्युत्तस्युस्तस्मात्पञ्च^{१४)}
 देवता उक्थे^{१५)} शस्यन्ते^{१६)} 'या वाक् सो अग्निर्यः प्राणः स
 वरुणो' यन्मनः स इन्द्रो' यच्चक्षुः स वृहस्पतिर्यच्छ्रोत्रं
 स विष्णुरेते ह वा एतान्यञ्चभिः प्राणैः समीर्युदस्थापयं-
 स्तस्मादु^{१७)} एवैताः पञ्च देवता^{१८)} उक्थे शस्यन्ते' ॥ ११ ॥

१) ता A pr. m.; , , ; vielleicht समभ्यवेयुः ३) हेन्द्रं E und F;
 ४) वासुरा E; ५) संधि D; ६) Fehlt in F; ७) ० युत्थाया अहो D;
 ८) ? ? E दुक्ता; -vielleicht ० दुक्ता? ९) अभ्युत्थाय E; १०) भ्रातृव्य A und
 F; ११) प्रजिगाय E; १२) प्रजिगाय D; प्रजिगाय E; १३) काम्यं E;
 १४) अभ्युत्तस्यु E; १५) उक्थे D; १६) शस्यन्ते A pr. m.; १७) So
 corr.; die hss. समीर्योत्थाय ०; १८) देवतां A sec. m. und D.

प्रजापतिर्ह्येतेभ्यः पञ्चभ्यः प्राणेभ्यो ऽन्यान्देवान्ससृजे^{१)}
 यदु चेदं^{२)} किं च पाङ्क्तं^{३)} तत्सृष्ट्वा व्याज्वलयते^{४)} होचु-
 र्देवा^{५)} हानो ऽयं पितामयो^{६)} ऽभूः^{७)} 'पुनरिमं समीर्यो-
 त्थापयामेति^{८)} 'स ह सत्त्वमाख्यायाम्युपतिष्ठते^{९)} 'यदि ह
 वा अपि निर्णित्तस्यैव कुलस्य संधुक्तेण^{१०)} यजते सत्त्वं^{११)}
 ह्येवाख्यायाम्युपतिष्ठते^{१२)} 'यो वै प्रजापतिः स यज्ञः 'स
 एतैरेव पञ्चभिः प्राणैः समीर्योत्थापितो 'ये ह वा एनं
 पञ्चभिः प्राणैः समीर्योत्थापयंस्ता उ एवैताः पञ्च देवता^{१३)}
 उक्थे शस्यन्ते' ॥ १२ ॥

तदादुर्यद्वयोर्देवतयो^{१४)} स्तुवत इन्द्राग्नोरित्यथ क-
 स्माद्वयिष्ठो^{१५)} देवता उक्थे शस्यन्त इत्यन्तो वा अग्नि-
 मारुतमन्तरुक्थान्यन्त^{१६)} अश्विनं^{१७)} 'कनीयसीषु देवतासु
 स्तुवते^{१८)} तिष्ठेत्यथ^{१९)} कस्माद्वयिष्ठो^{२०)} देवता उक्थे श-

1) ऽन्यान् fehlt in E; °वान्सृजे F; 2) So ed. B. Ind.; die hss. वेदं;
 3) ? ? vielleicht व्यङ्क्तं; D व्यालयते; F व्याहलयते; 4) °होचान् A und
 F; 5) ? ? vielleicht पितामहो ऽभूत्; 6) °यामेति A, E und F;
 7) ? ? vielleicht °युपतिष्ठत; F °भुक्काम्यति; 8) Corrupt; संधुक्तेणं A
 und F; संधुक्तेण D; 9) So ed. B. Ind.; die hss. सत्त्वं; 10) °तिष्ठन्ते
 A pr. m.; 11) देव E; 12) So corr.; die hss. तदादुर्यद्वयो° E;
 13) °यिष्ठो ? ?; 14) अग्निमा° D; ? ? vielleicht °तमन्त उक्थान्यन्त;
 15) अश्विनं D; 16) So corr.; स्तुवन्ते A pr. m. und E; सुवन्ते A sec. m.
 und D; स्तवन्ते E; 17) ? ? vielleicht ऽन्तेष्वित्यथ; 18) ? ? °ष्ठा.

स्यन्त इति 'द्वे द्वे उक्थमुखे^{१)} भवतस्तग्यद्वे^{२)} द्वे' ॥ १३ ॥

अथ यदैन्द्रावारुणं मैत्रावरुणस्योक्त्यं भवत्यैन्द्राबार्हस्पत्यं ब्राह्मणाच्छंसिन^{३)} उक्त्यं भवत्यैन्द्रावैष्णावमच्छावाकस्योक्त्यं भवति द्वे संशस्यंस्त^{४)} ऐन्द्रं च वारुणं^{५)} चैकमैन्द्रावारुणं^{६)} भवति^{७)} 'द्वे संशस्यंस्त ऐन्द्रं च बार्हस्पत्यं चैकमैन्द्राबार्हस्पत्यं भवति' द्वे संशस्यंस्त ऐन्द्रं च वैष्णावं चैकमैन्द्रावैष्णावं भवति 'द्वे द्वे उक्थमुखे भवतस्तग्यद्वे द्वे' ॥ १४ ॥

अथ यदैन्द्रावारुणं मैत्रावरुणस्योक्त्यं भवतीन्द्रावरुणा सुतपाविमं सुतं सोमं पिबतं मग्यं^{८)} धृतव्रतावित्यूचाभ्यनूतं^{९)} मदद्भि तृतीयसवनमेक्षू^{१०)} पु ब्रवाणि त^{११)} आग्निरगामि^{१२)} भारत इति मैत्रावरुणस्य^{१३)} स्तोत्रिया-नुवृषौ^{१४)} चर्षणीधृतं मधवानमुक्थमित्युक्थमुखं^{१५)} तस्योपरिष्ठाद्ब्राह्मणमस्तभाद्यामसुरो^{१६)} विश्ववेदा^{१७)} इति वारुणं सांशंसिकमदं चेति वरुणो^{१८)} ऽब्रवीद्वितयोः संश-

१) उक्थे मुखे D; २) So corr.; die hss. °स्तग्यद्वे; ३) ब्राह्मणाच्छंसिन A, D und F; ४) ?? viell. संशस्यं; संशस्यं D; शंस्यं E; ५) वरुणं D; °वरुणं D; ७) भवन्ति D; ८) मग्यं A sec. m.; मग्यं A pr. m.; सवनं मग्यं D; °मेक्षू F; १०) तान्निर्गामि A pr. m.; ११) °रुपास्या A; १२) मधवानमुक्थमि° A; °मुक्थमि E; १३) So corr.; die hss. °भारत; १४) विश्वे देवा E; १५) वरुणे E.

सायानतिशंसायेन्द्रावरूणा^{१)} युवमध्वराय न इति पर्यास
 ऐन्द्रावरूणे ' ऐन्द्रावरूणमस्यैतन्नित्यमुक्तं ' तदेतत्स्वस्मि-
 न्नायतने स्वस्यां प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति ' द्वन्द्वं वा एता
 देवता भूत्वा व्यजयन्त ' विजित्या एवांयो द्वन्द्वस्यैव^{२)} मि-
 थुनस्य प्रजात्यै ' सैकपादिनी^{३)} भवत्यैकपादिन्या^{४)} होता
 परिधाति ' यत्र होतुर्होत्रिकाणां^{५)} युञ्जन्ति तत्समृद्धं ' तद्वै
 खल्लावां राजानावध्वरे^{६)} ववृत्यामित्येवमेव केवलप-
 र्यासं कुर्यात्केवलसूक्तं ' केवलसूक्तमेवोत्तरयोर्भवतीन्द्रा-
 वरूणा मधुमत्तमस्येति यजत्येते^{७)} एव तदेवते यथाभागं
 प्रीणाति ' वषट्कृत्यानुवषट्करोति ' प्रत्येवाभिमृशन्ते^{८)} ना-
 व्याययन्ति ' न क्षनाराशंसाः सीदन्ति ' ॥ १५ ॥

अथ यदैन्द्रावार्हस्पत्यं ब्राह्मणाच्छंसिन उक्तं^{९)} भव-
 तीन्द्रश्च सोमं पिबतं बृहस्पते ऽस्मिन्यज्ञे मन्दसाना^{१०)}
 वृषण्वसू इत्यृचाभ्यनूक्तं ' मदद्भि तृतीयसवनं ' वयमु त्वा-
 मपूर्व्य यो न इदमिदं पुरेति ब्राह्मणाच्छंसिन^{११)} स्तोत्रि-
 यानुवृषौ ' प्र मंहिष्ठाय बृहते बृहद्रथ^{१२)} इत्युक्त्यमुखमै-

- १) शंसायानिति^० D; २) द्वन्द्वं स्यैव D; ३) ? ? viell. °तिनी;
 ४) ? ? viell. °तिन्या; D भवत्यैक^०; ५) °त्रिकाणां F; ६) राजानावध्वरे A;
 राजानावध्वरे E; राजानावध्वरे D; ७) यजत्येत A pr. m.; E und F;
 ८) प्रत्येवाभि^० D; ९) उक्तं A pr. m.; १०) मन्दसाना E; ११) ब्रह्म-
 णाच्छंसिन D; १२) बृहद्रथ F.

न्द्राज्ञागतं^{१)} 'ज्ञागताः पशवः' पशूनामात्यै 'ज्ञागतमु वै
 तृतीयसवनं' तृतीयसवनस्य ऋषमुदप्रुतो^{२)} न वयो रक्ष-
 माणा इति वार्हस्पत्यं सांशंसिकमहं^{३)} चेति बृहस्पति-
 रत्रवीद्वैतयोः संशंसायानतिशंसायाच्छा^{४)} म इन्द्रं मतयः
 स्वर्विदं^{५)} इति पर्याप्त ऐन्द्रावार्हस्पत्य^{६)} 'ऐन्द्रावार्हस्प-
 त्यमस्यैतन्नित्यमुक्तं^{७)} ' तदेतत्स्वस्मिन्नायतने स्वस्यां प्रति-
 ष्ठायां प्रतिष्ठापयति 'द्वन्द्वं वा एता देवता भूवा व्यजय-
 त^{८)} ' विजित्या एवाथो द्वन्द्वस्यैव मिथुनस्य प्रजात्यै^{९)} '
 बृहस्पतिर्नः परिपातु पश्चादित्यैन्द्रावार्हस्पत्या परिद्धा-
 तीन्द्रावृहस्पत्योरिव यज्ञं प्रतिष्ठापयत्युतोत्तरस्मादधराद-
 धायोरिन्द्रः^{१०)} पुरस्तादुत मध्यतो नः सखा सखिभ्यो^{११)}
 वरिवः^{१२)} कृणोत्विति 'सर्वाभ्य एव दिग्भ्य आशिषमाशा-
 स्ते^{१३)} नावी^{१४)} ' यं कामं कामयते सो ऽस्मै कामः समृध्यते
 य एवं वेद यश्चैवंविद्वान्त्राक्षणाच्छ्रयेतस्या^{१५)} परिद्धाति'
 बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्व^{१६)} इति यज्ञत्येते^{१७)} एव तदेवते

- १) °मैदृं ज्ञागतं D und E; २) ऋषमुदप्रुतो D; ३) °सिकमहं F;
 ४) संशंसायानिति° D; ५) स्वर्वि E; ६) °वार्हस्पत्यं A und F; ७) °ल-
 मुक्त्य D; ८) °यन्ति A pr. m.; ९) प्रजापत्यै A pr. m.; १०) प्रतिष्ठा-
 पयत्यथोक्त° F; प्रतिष्ठापयत्युतोत्तरस्वा° D; °राद्धायोरिन्द्रः E; ११) सखिभि A;
 १२) वरीयः A; १३) °माशस्ते D; १४) ? ? D नावी; १५) याश्चैवं° D;
 १६) वस्व D; १७) यज्ञत्येते A und F.

यथाभागं प्रीणाति 'वषट्कृत्यानुवषट्करोति' प्रत्येवाभिमृश-
न्ते^{१)} नाप्याययन्ति^{२)} 'न क्षनाराशंसाः सीदन्ति^{३)} ' ॥ १६ ॥

अथ यदैन्द्राविष्णावमच्छावाकस्योक्तं भवतीन्द्राविष्णू
मदपती^{४)} मदानामा सोमं यातं द्रविणो दधानेत्यृचाभ्य-
नूतं 'मद्वद्धि तृतीयसवनमंधा^{५)} ह्रीन्द्र गिर्वण इयं त
इन्द्र गिर्वण इत्यच्छावाकस्य स्तोत्रियानुब्रूपावृतुर्नन्त्री^{६)}
तस्या अपस्पर्तीत्युक्त्यमुखं^{७)} 'तस्योक्तं ब्राह्मणं' नू मर्तो
दयते सनिष्यन्निति वैष्णवं सांशंसिकंमहं^{८)} चेति वि-
ष्णुरब्रवीद्देवतयोः संशंसायानतिशंसाय^{९)} 'सं वां कर्मणा
समिषा क्षिनोमीति पर्याप्त ऐन्द्राविष्णाव^{१०)} 'ऐन्द्राविष्णा-
वमस्यैतन्नित्यमुखं 'तदेतत्स्वस्मिन्नायतने^{११)} स्वस्यां प्रति-
ष्ठायां प्रतिष्ठापयति^{१२)} 'द्वन्द्वं वा एता देवता भूत्वा व्य-
जयन्त' विजित्या एवाथो द्वन्द्वस्यैव मिथुनस्य प्रजात्या '
उभा जिग्यथुर्न पराजयेये इत्यैन्द्राविष्णाव्यर्चा परिद्धाती-
न्द्राविष्णोरिव^{१३)} यज्ञं प्रतिष्ठापयतीन्द्राविष्णू पिबतं मध्वो
अस्येति यजत्येते^{१४)} एव तदेवते यथाभागं प्रीणाति '

1) प्रत्येवाभि° D; 2) नाप्याय° D und E; 3) सीदन्ति E; 4) मदयती
E; 5) So corr.; °मधाम A, E und F; °मध्यम D; 6) °तुर्तोनेत्रो E;
7) अपस्पर्ती° A pr. m.; अपसस्पर्ती° D; अपमस्पर्ती° E; 8) °कमिहं D;
9) प्रांशंसायानिति° D; प्रांशंसा° E; 10) °वैष्णावं A sec. m. und E;
11) °यतेन D; 12) °पयन्ति A pr. m.; 13) परिद्धान्ती° A; 14) यज्ञ-
त्येत A und F.

वषट्कृत्यानुवषट्करोति ' प्रत्येवाभिमृशन्ते^{१)} ' नाद्याययन्ति^{२)} '
 न क्यनाराशंसाः सीदन्ति ' ॥ १७ ॥

अथाध्वर्यो शंशंसावोमिति^{३)} स्तोत्रियायानुवृत्त्यायोक्त्य-
 मुखाय^{४)} परिधानीयाया^{५)} इति चतुश्चतुराक्षयन्ते ' चतस्रो
 वै दिशो^{६)} ' दिक्षु तत्प्रतितिष्ठन्ते ' अथो चतुष्पादः^{७)} पशवः '
 पशूनामाह्या ' अथो चतुष्पर्वणो हि तृतीयसवने होत्र-
 कास्तस्माच्चतुः ' सर्वे त्रैष्टुभं जागतानि^{८)} शंसन्ति^{९)} ' जागतं
 हि तृतीयसवनमथ हैतत्त्रैष्टुभान्यप्रतिभूतमिव^{१०)} हि प्रा-
 तःसवने मरुत्वतीयि तृतीयसवने च होत्रकाणां शस्त्रं '
 धीतरसं^{११)} वा एतत्सवनं यत्तृतीयसवनमथ हैतद्धीत-
 रसं^{१२)} शुक्रियं इन्दो यत्त्रिष्टुब्धयातयाम^{१३)} ' सवनस्यैव ॐ
 तत्सरसतायै^{१४)} ' सर्वे समवतीभिः परिदधति ' तद्यत्समव-
 तीभिः परिदधत्यन्तो वै पर्याप्तो ऽन्त उदर्को ऽन्तः सजा-
 या^{१५)} उ^{१५)} ह^{१५)} वा^{१५)} अत्रैनायान्तेनैवान्तं^{१५)} परिदधति '
 सर्वे मद्धतीभिर्यजन्ति ' तद्यन्मद्धतीभिर्यजन्ति सर्वे सुतवती-
 भिः^{१६)} पीतवतीभिर्भिष्टुप्पाभिर्यजन्ति^{१७)} ' यगज्ञे^{१८)} ऽभिद्वयं '
 ॥

१) प्रत्येवाभि° D; २) नाद्याययन्ति D; ३) शंशंसावोमिति A; ४) स्तोत्रिया-
 नुवृत्त्या A und F; ५) परिधा° A und F; ६) Fehlt in D; ७) चतुष्पादः F;
 ८) जागतानि D; ९) शंसन्ति D; १०) P P °भूतामिव E; ११) धीतरसं A
 pr. m.; धीतरसं A sec. m. und E; धीतरसं D; १२) °धितरसं A pr. m.,
 १३) So corr.; die hss. यत्त्रिष्टुब्धया°; १४) So corr.; die hss. तत्सरसतायै;
 १५) Korrump; १६) सुतव° A sec. m.; १७) अभिः fehlt in D;
 १८) वियतज्ञे A pr. m.; यदि F.

तत्समृद्धं सर्वे ऽनुवषट्कुर्वन्ति 'स्विष्टकृतवानुवषट्कारो' ^{१)} 'ने-
स्विष्टकृत अन्तर्यामित्यसौ' ^{२)} वै लोकस्तृतीयसवनं' तस्य
पञ्च दिशः 'पञ्चोक्त्यानि तृतीयसवनस्य' स एतैः पञ्चभिरु-
क्त्यैरेताः पञ्च दिश आप्नोति' तद्यदेषां लोकानां द्वयं या
मात्रा तेन द्वयेण तथा मात्रयेमांल्लोकानृधोतीमांल्लोका-
नृधोतीति ^{३)} ' ॥ १८ ॥

तदाहुः किं षोडशिनः षोडशित्वं ^{४)} 'षोडश स्तोत्राणि
षोडश शस्त्राणि षोडशभिरक्षरैरादत्ते' ^{५)} 'द्वे' ^{६)} वा अक्षरे
अतिरिच्येते षोडशिनो ऽनुष्टुभमभिसंपन्नस्य 'वाचो वा
एतौ स्तनौ' सत्यानृते वाव ते' अवत्येनं ^{७)} सत्यं नैन-
मनृतं ^{८)} हिनस्ति य एवं वेद य ^{९)} एवं ^{९)} वेद ^{९)} ' ॥ १९ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणोत्तरभागे चतुर्थः

प्रपाठकः ॥

ग्रोमहूर्वे देवा आश्रयन्त ^{१०)} रात्रीमसुरास्ते ^{११)} समावद्धी-
र्या एवासन्नो व्यावर्तन्त' सो ऽब्रवीदिन्द्रः कश्चाहं चेमा-

1) Bibl. Ind. स्विष्टकृत्वा अनु°; 2) die hss. °ष्टवतगन्त°; 3) So
corr.; die hss. मात्राये°; 4) षोडशीत्वं A pr. m.; 5) षोडशीभि° E;
6) So corr.; die hss. ते; 7) So corr.; die hss. अवत्यैनं; 8) नैतमनृतं
A sec. m. und D; 9) Fehlt in E und F; 10) आश्रयन्त E;
11) रात्रीस E.

नसुरात्रात्रीमन्ववैष्यामह^{१)} इति 'स देवेषु न^{२)} प्रत्यवि-
 न्दद्विभयू रात्रेस्तमसो मृत्योस्तम इव^{३)} हि रात्रिर्मृत्युर्वै-
 तमस्तमः ... एतेर्हि भूयानिव नक्तं स यावन्मात्रमिवा-
 पक्रम्य^{४)} विभेति 'तं वै ह्न्दांस्येवान्ववायंस्तं गच्छन्दांस्ये-
 वान्ववायंस्तस्मादिन्द्रश्च^{५)} ह्न्दांसि च रात्रिं वहति ' न
 निविच्छस्यते न पुरोरुद्ध^{६)} धाव्या नान्या देवता ' इन्द्रश्च^{७)}
 ह्येव ह्न्दांसि च रात्रिं वहति ' तान्वै पर्यायैः पर्यायम-
 नुदत्त ' यत्पर्यायैः पर्यायमनुदत्त तस्मात्पर्यायास्तत्पर्याया-
 णां पर्यायत्वं ' तान्वै प्रथमैरेव पर्यायैः पूर्वरात्रादनुदत्त
 मध्यमैर्मध्यरात्रादुत्तमैरपररात्रादपि शर्वर्या अपिस्मसीत्य-
 त्रुवंस्तं गदपि शर्वर्या अपिस्मसीत्यत्रुवंस्तदपिशर्वराणाम-
 पिशर्वरत्वं ' शर्वराणि खलु ह वा अस्यैतानि ह्न्दांसीति
 ह स्माहैतानि ह वा इन्द्रं रात्र्यास्तमसो मृत्योरभिपत्या-
 वारयंस्तदपिशर्वराणामपिशर्वरत्वम् ' ॥ १ ॥

प्रथमेषु पर्यायेषु स्तुवते प्रथमान्येव पदानि पुनराददते '
 यदेवैषां मनोरथा आसंस्तदेवैषां तेनाददते^{८)} ' मध्यमेषु
 पर्यायेषु स्तुवते मध्यमान्येव पदानि पुनराददते ' यदेवैषा-

१) °न्ववैष्यामह A soc. m. die hss. °महा; २) नः D; ३) स च D;
 ४) So corr.; die hss. °प्रक्रम्य; ५) So corr.; die hss. °दिन्द्रश्च;
 ६) पुरोरुद्ध A pr. m.; D, E und F; ७) So corr.; die hss. इन्द्रश्च;
 ८) तेनाददते A pr. m. und E.

मश्वा गाव आसंस्तदेवैषां तेनाददत् ' उत्तमेषु पर्यायेषु
स्तुवत^{१)} उत्तमान्येव पदानि पुनराददते ' यदेवैषां वासो
हिरण्यं^{२)} मणिरध्यात्ममासीत्तदेवैषां^{३)} तेनाददत् ' आ द्वि-
षतो वसु दत्ते निरिवैनमेभ्यः^{४)} सर्वेभ्यो लोकेभ्यो नुदते
य एवं वेद् ' ॥ २ ॥

पवमानवदरुह्रित्याहुर्न रात्रिः पवमानवती ' कथमुभे
पवमानवती भवतः ' केन ते समावद्वाज्ञौ भवत^{५)} इति '
यदेवेन्द्राय मद्भने सुतमिदं वसो सुतमन्ध इदं क्खन्वोजसा
सुतमिति स्तुवन्ति च शंसन्ति^{६)} च तेन^{७)} रात्रिः पवमा-
नवती ' तेनांभि पवमानवती भवतस्तेन ते समावद्वाज्ञौ
भवतः ' पञ्चदशस्तोत्रमरुह्रित्याहुर्न रात्रिः पञ्चदशस्तोत्रा '
कथमुभे पञ्चदशस्तोत्रे भवतः ' केन ते समावद्वाज्ञौ भवत
इति ' द्वादश स्तोत्राण्यपिशर्वराणि ' तिसृभिर्देवताभिः सं-
धिना रायंतरेणाश्विनाय स्तुवते ' तेन^{७)} रात्रिः पञ्चदश-
स्तोत्रा^{८)} ' तेनांभि पञ्चदशस्तोत्रे भवतस्तेन ते समावद्वाज्ञौ
भवतः ' परिमितं स्तुवत्यपरिमितमनुशंसन्ति ' परिमितं
भूतमपरिमितं भव्यमपरिमितान्येवावरून्ध्यादित्यतिशंसन्ति^{९)}

१) स्तुवन्ते A und F; २) हिरण्य A sec. m. und D; ३) °मासीत्
तदेवैषां D; ४) निरिवैनमेभ्यः A pr. m; ५) भावत E; ६) शंसन्ति D;
७) तेना D; ८) °स्तोत्रां F; ९) °तिशंसन्ति A und F.

स्तोममिति वै प्रजास्यात्मानमिति पशवस्तंगदेवास्यात्या-
 त्मानं तदेवास्यैतेनाप्याययत्ययो^{१)} द्वयं वा इदं सर्वं स्ने-
 हश्चैव तेजश्चाथ^{२)} तदहोरात्राभ्यामातं^{३)} 'स्नेहतेजसोरात्यै'
 गायत्रान्स्तोत्रियानुब्रूपाञ्छंसन्ति^{४)} 'तेजो वै गायत्री' तमः
 पाप्मा रात्रिस्तेन तेजसा तमः पाप्मानं तरन्ति 'पुनरादायं^{५)}
 शंसत्येवं^{६)} हि सामगा स्तुवते 'यथा स्तुतमनुशस्तं^{७)} भवति'
 न हि तत्स्तुतं^{८)} यन्नानुशस्तं 'तदाङ्कुरथ कस्मादुत्तमा-
 त्प्रतीहारादाङ्कुर्य साध्ना शस्त्रमुपसंतन्वतीति^{९)} ' ॥ ३ ॥

पुरुषो वै यज्ञस्तस्य शिर एव हविर्धानं^{१०)} 'मुखमा-
 हवनीय' उदरं सदो 'ऽन्नमुक्थानि^{११)} 'वाहू^{१२)} मार्गाली-
 यश्चाग्नीध्रीयश्च^{१३)} 'या इमा देवतास्ते ऽन्तःसदसं^{१४)} धिष्ण्याः'
 प्रतिष्ठे गार्हपत्यव्रतश्रवणाचित्यथापरं^{१५)} 'तस्य मन एव
 ब्रह्मा' प्राण उद्गातापानः प्रस्तोता 'व्यानः प्रतिहृता'
 वाग्धोता 'चक्षुरध्वर्युः' प्रजातिः^{१६)} सदस्यो 'ऽङ्गानि हो-
 त्राशंसिन' आत्मा यज्ञमानस्तंगदध्वर्युः स्तोत्रमुपाकरोति

१) ? ? °ययत्ययो ? ; २) So corr.; die hss. तन्नेत्रश्च°; ३) So corr.;
 die hss. °यामाप्यं; ४) Die hss. गायत्री; A, D und F स्तोत्रियानुब्रूयं; °सते
 D und E; ५) पुनरादाय A pr. m. und F; ६) शंसति D; ७) शंसं
 E; शंसं F; ८) त स्तुतं D; तत स्तुतं E; ९) °तन्वतीति D; °तन्वोति F;
 १०) हविर्धानं F; ११) So corr. nach K. Br. XVII 7, Z. 6; die hss.
 ऽन्तमुक्थानि; १२) ब्रह्म D; १३) मार्गालीयश्चा A, E und F; १४) ऽन्त-
 सदसं D; १५) °व्रतश्रवणा° A, E und F; १६) So corr. nach K. Br.
 XVII 7, Z. 9; die hss. प्रजापतिः .

सोमः पवत इति चक्षुरेव तत्प्राणैः संधात्यथ^{१)} यत्प्र-
 स्तोता ब्रह्माणाममन्त्रयते ब्रह्मस्तोष्यामः प्रशास्तरिति
 मनो ऽग्रणीर्भवत्येतेषां^{२)} प्राणानां मनसा हि^{३)} प्रसूता^{४)}
 स्तोमिन स्तुयामेति' प्राणानेव तन्मनसा संधात्यथ^{५)}
 यद्ब्रह्मा स्तुतेत्युच्चैरनुजानाति मनो वै ब्रह्मा' मन एव
 तत्प्राणैः संधात्यथ यत्प्रस्तोता प्रस्तौत्यपानमेव तत्प्राणैः
 संधात्यथ यत्प्रतिकृता प्रतिकृति व्यानमेव तदपानैः
 संधात्यथ यदुद्गातोद्गायति समानमेव तत्प्राणैः संधात्यथ
 यद्वोता साम्ना शस्त्रमुपसंतनोति वाग्वै वोता वाचमेव
 तत्प्राणैः संधात्यथ^{६)} यत्सदस्यो ब्रह्माणमुपासीदति प्र-
 ज्ञातिर्वै^{७)} सदस्यः प्रज्ञातिमेवाप्रोत्यथ^{८)} यद्वोत्राशंसिनः
 सामसंततिं^{९)} कुर्वत्यङ्गानि वै वोत्राशंसिनो ऽङ्गान्येवास्य
 तत्प्राणैः संधात्यथ यद्यज्ञमानः स्तोत्रमुपासीदत्यात्मा
 वै यज्ञमान आत्मानमेवास्य तत्कल्पयति' तस्मान्नैनं
 बह्विर्वेद्यभ्याग्रावयेन्नाभ्युदियान्नाभ्यस्तमियान्नाधिष्ये^{१०)} प्र-
 तपेन्नैतप्राणैभ्य आत्मानमन्तरगादिति^{१०)} ॥ ४ ॥

१) °संध° D; २) गुणी° A sec. m.; गृणी° A pr. m.; ३) ?? om. P;
 ४) प्रसूता D; ५) संधात्यथ D; ६) So corr.; die hss. प्रज्ञापतिर्वै;
 ७) So corr.; die hss. प्रज्ञापतिमेवा°; ८) So corr.; dié hss. सामं संतति; A
 pr. m. सामं संतनी; ९) So corr.; A pr. m. und D बह्विर्वे°; A sec.
 m., E und F बह्विर्वे°; १०) °मन्तरगादिति A pr. m.

प्रथमेषु पर्यायेषु स्तुवते प्रथमेषु पदेषु निनर्दयन्ति^{१)}
 प्रथमरात्रादेव तदसुरान्निर्घ्रन्ति^{२)} 'मध्यमेषु पर्यायेषु स्तुवते
 मध्यमेषु पदेषु^{३)} निनर्दयन्ति 'मध्यमरात्रादेव तदसुरान्नि-
 र्घ्रन्त्युत्तमेषु^{४)} पर्यायेषु स्तुवत उत्तमेषु पदेषु निनर्दयन्त्यु-
 त्तमरात्रादेव तदसुरान्निर्घ्रन्ति^{५)} 'तद्यथाभ्यागारं^{६)} पुनः पुनः^{७)}
 पाप्मानं निर्हरत्येवमेवैतत्स्तोत्रियानुब्रूपाभ्यामहोरात्रा-
 भ्यामेव तदसुरान्निर्घ्रन्ति^{८)} 'गायत्री^{९)} शंसन्ति^{१०)} 'तेजो वै^{११)}
 ब्रह्मवर्चसं गायत्री 'तेज एवास्मै तद्ब्रह्मवर्चसं यजमाने
 दधति 'गायत्रीः^{१२)} शस्त्वा जगतीः^{१३)} शंसन्ति^{१४)} 'ब्रह्म ह
 वै जगती 'ब्रह्माणैवास्मै तद्ब्रह्मवर्चसं यजमाने दधति '
 व्याहृत्य गायत्रीश्च जगतीश्चालरेण 'हन्दांस्येव तन्नाना-
 वीर्याणि कुर्वन्ति 'जगतीः शस्त्वा त्रिष्टुभः शंसन्ति 'पशवो
 वै जगती 'पशूनेव तत्त्रिष्टुभिः^{१५)} परिदधति 'बलं वै वीर्यं
 त्रिष्टुब्बलमेव^{१६)} तद्वीर्यं ज्ञतः प्रतिष्ठापयत्यन्धस्वत्यो
 मद्वत्यः^{१७)} सुतवत्यः पीतवत्यस्त्रिष्टुभो याज्याः समृद्धाः सु-

1) °यति D; 2) Die hss. °निर्घ्रन्ति; 3) Fehlt in D; 4) So
 corr.; die hss. °निर्घ्रन्ति; 5) So corr.; die hss. °भ्यागारं; 6) Die
 hss. °निर्घ्रन्ति; 7) गायत्रीः ??; 8) शंसन्ति D; 9) Fehlt in A soc.
 m. und E; 10) गायत्री A pr. m. und F; 11) जगती A, D und F;
 12) शंसन्ति D; 13) So corr.; die hss. तन्निष्टुभः; 14) Korrupt, man
 erwartet बल एव E und F; 15) मद्वत्यः E.

लक्षणा^{१)} 'एतद्वै रात्रीवृषं' ज्ञागृयाद्रात्रिं^{२)} 'यावदु ह वै न
वा स्तुवते न वा शस्यते^{३)} तावदीश्वरा^{४)} असुरा रक्षांसि
च यज्ञमन्वव्रनयन्ति' तस्मादाहुवनीयं समिद्धमाग्नीधीयं^{५)}
गार्हपत्यं धिष्ण्यान्समुज्ज्वलयेतेति^{६)} भाषेरन्वत्तयेरन्त्रं का-
शमिवैव^{७)} तत्स्यादरेभन्तः^{७)} शयीरंस्तान्ह^{७)} तः^{८)} श्रेष्ठो^{८)}
वा^{८)} इति^{८)} पाप्मा^{८)} नाभिवृक्कणोति^{८)} 'ते तमः पाप्मा-
नमपाघ्नते' ते तमः पाप्मानमपाघ्नते' ॥ ५ ॥

विश्ववृषं वै त्वाष्ट्रमिन्द्रो^{९)} ऽहन्सि^{१०)} त्वष्टा कृतपुत्रो
ऽभिचरणीयमपेन्द्रं सोममाहुरत्तस्थेन्द्रो यज्ञवेशसं^{११)} कृ-
त्वा^{११)} प्रासह्य सोममपिबत्स विघ्नड्व्याहृतस्मात्सोमो^{१२)}
नानुपहृतेन^{१३)} [न^{१३)}] पातव्यः 'सोमपीथो ऽस्य व्यर्धुको^{१४)}
भवति' तस्य मुखात्प्रणेभ्यः श्रीर्यशांस्यूर्ध्वान्युदक्रामंस्तानि^{१५)}
पशून्प्राविशंस्तस्मात्पशवो यशो' यशो ह भवति
य एवं वेद' ततो ऽस्मा एतदश्विनौ च सरस्वती च यज्ञं

१) सुलक्षणा A sec. m.; D, E und F; २) ज्ञागृयाद्रात्रिं° E; ३) शस्यन्ते
F; ४) A und F fügen वा ein; ५) समुद्धमाग्नीधीयं D; ६) So corr.
die hss. धिष्ण्यां समु°; समुद्धलयेतेति D; समुज्ज्वलयेति E; ७) So corr.; die
hss. भाषयेर°; die hss. शमिव वै तस्यादरेभिन्नुं सुयीरंस्तान्ह; ८) Korrump;
९) त्वाष्ट्र° A und F; १०) die hss. अहं स; ११) So corr.; die जज्ञिरे स
संस्कृत्वा; १२) So corr.; die hss. विघ्नड्व्याहृत°; १३) Doppelte nega-
tion!; नानुपहृतेन A; १४) दृढि° A pr. m.; दृढि° A sec. m.; वृढि° D, E
und F; १५) °यदक्रामन्तानि A und D.

समभरत्सौत्रामणिं भैषज्याय ' तयेन्द्रमभ्यषिञ्चंस्ततो^{१)} वै
स^{२)} देवानां श्रेष्ठो^{३)} ऽभवच्छ्रेष्ठः स्वानां चान्येषां च भवति
य एवं वेद यश्चैवं विद्वांस्सौत्रामण्याभिषिच्यते ' ॥ ६ ॥

अथ साम गायति ब्रह्मा ' क्षत्रं वै साम ' क्षत्रेणैवैनं
तदभिषिञ्चत्यथो साम्राज्यं^{४)} वै साम ' साम्राज्येनैवैनं त-
त्साम्राज्यं गमयत्यथो सर्वेषां वा एष वेदानां^{५)} रसो
यत्साम ' सर्वेषामेव तद्देवानां रसेनाभिषिञ्चति ' वृहत्यां^{६)}
गायति^{७)} ' वृहत्यां वा असावादित्यः श्रियां प्रतिष्ठायां
प्रतिष्ठितस्तपत्यैन्द्रां वृहत्यां गायत्यैन्द्रो वा एष यज्ञक्र-
तुर्यत्सौत्रामणिरिन्द्रायतन^{८)} एष एतर्हि यो यजते ' स्व
एवैनं तदायतने प्रीणात्यथ कस्मात्संशानानि^{९)} नामितैर्वै
सामभिर्देवा इन्द्रमिन्द्रियेण वीर्येण^{३)} समश्यंस्तथैवैतद्यज्ञ-
माना^{१०)} एतैरेव सामभिरिन्द्रियेणैव वीर्येण संश्यन्ति '
संश्रवसे^{११)} विश्रवसे सत्यश्रवसे श्रवस इति सामानि
भवत्येधेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठापयति ' चतुर्निधनं भवति '
चतस्रो वै दिशो ' दिन्नु तत्प्रतितिष्ठते ' ज्यो चतुष्पादः
पशवः ' पशूनामात्यै ' तदाङ्कुर्यदेतत्साम गीयते ज्य द्यौतस्य

1) तयन्द^० F; 2) Fehlt in D und F; 3) Fehlt in D;

4) साम्राज्यं E; 5) देवानां D; 6) वृहत्या E; 7) गयन्ति A pr. m.;

8) ~~So~~ corr.; die hss. ^०इन्द्रायतन; 9) संश्रानानि A, E und F;

10) जमान E; 11) संश्रवसे A pr. m.

साम्न^{१)} उक्थं^{१)} का प्रतिष्ठा^{२)} देवा एकादशेत्या-
 ऊरेतद्वा एतस्य साम्न^{१)} उक्थमेवा^{१)} प्रतिष्ठा^{३)} त्रयस्त्रिंशं^{३)}
 ग्रहं गृह्णाति^{४)} साम्नः प्रतिष्ठायै प्रतिष्ठायै^{४)} ॥ ७ ॥

प्रजापतिरकामयत वाजमात्र्यां^{५)} स्वर्गं लोकमिति^{६)} ।
 स एतं वाजपेयमपश्यद्वाजपेयो वा^{७)} एष य एष तपति^{८)} ।
 वाजमेतेन यजमानः स्वर्गं^{८)} लोकमाप्नोति^{९)} शुक्रवत्यो^{९)}
 ज्योतिष्मत्यः प्रातःसवने भवन्ति^{१०)} तेजो^{१०)} ब्रह्मवर्चसं
 ताभिराप्नोति^{११)} वाजवत्यो माध्यंदिने सवने^{४)} स्वर्गस्य लो-
 कस्य समया^{१२)} अन्नवत्यो गणवत्यः पशुमत्यस्तृतीयसवने
 भवन्ति^{१३)} भूमानं ताभिराप्नोति^{१४)} सर्वः सप्तदशो भवति^{१५)} ।
 प्रजापतिर्वै सप्तदशः^{१६)} प्रजापतिमेवाप्नोति^{१७)} । हिरण्यस्रज
 ऋत्विजो भवन्ति^{१८)} मरुत^{१९)} एव तद्रूपं क्रियत^{२०)} एष मे
 ऽमुष्मिंस्त्र्योक्ते प्रकाशो^{१४)} ऽसदिति^{१५)} ज्योतिर्वै हिरण्यं^{१६)} ।
 ज्योतिषैवैनमतर्द्धत्याजिं^{१७)} धावन्ति^{१८)} यजमानमुज्जापय-
 न्ति^{१९)} नाकं^{१८)} रोहति समरुसे^{१९)} रोहति^{२०)} विश्वमरुसे

- 1) So corr.; die hss. साम्मुक्यं; 2) त्रयो A pr. m.; 3) त्रयस्त्रिंश E;
 4) Fehlt in D; 5) So corr.; die hss. पुगात्; 6) So corr.; die
 hss. लोकमेति; 7) Fehlt in F; 8) स्वर्ग E; 9) वत्यो E;
 10) Von तेजो bis भूमा° fehlt in F; 11) So corr.; die hss. भवन्ति;
 12) प्रजाप D; 13) मरुत A sec. m.; मरुत F; 14) प्रकाशो F;
 15) हिरण्य D; 16) दध्यात्प्राजिं F; 17) पयति D; 18) So corr.
 नाके A, E und F; नाक D; 19) Fehlt in E und F; P. Br. सप्तसे;
 20) Fehlt in E und F.

रोहति सर्वमरुते रोहति 'मनुष्यलोकादेवैनमलर्धति'
 देवस्य सवितुः सवे^{१)} स्वर्गं लोकं वर्षिष्ठं नाकं रोह्य-
 मिति^{२)} ब्रह्मा रथचक्रं सर्पति^{३)} 'सवितृप्रसूत एवैनं त-
 त्सर्पत्यथो^{४)} प्रजापतिर्वै ब्रह्मा' प्रजापतिमेवैनं वज्रादधि-
 प्रसुवति^{५)} 'नाकस्योज्जित्यै' वाजिनां संतत्यै 'वाजिसामा-
 भिगायति' वाजिमान्भवति 'वाजो वै स्वर्गो'^{६)} लोकः '
 स्वर्गमेव तल्लोकं रोहति^{७)} 'विष्णोः शिपिविष्टवतीपु
 बृहदुत्तमं भवति' स्वर्गमेव तल्लोकं ब्रूया ब्रध्नस्य वि-
 ष्टपमतिक्रामत्यतिक्रामति' ॥ ८ ॥

अथातो ज्योर्गामा' प्रजापतिर्वै यत्प्रजा असृजत ता
 वै तान्ता^{८)} असृजत' ताः सृष्टाः पराच्य एवासन्नोपाव-
 र्तन्त^{९)} 'ता एकेन स्तोमेनोपागृह्णाता अत्यरिच्यन्त^{१०)} ' ता
 द्वाभ्यां' ताः सर्वैस्तस्मात्सर्वस्तोमस्ता एकेन पृष्ठेनोपागृ-
 ह्णाता अत्यरिच्यन्त' ता द्वाभ्यां' ताः सर्वैस्तस्मात्सर्वपृष्ठ-
 स्ता^{११)} अतिरिक्तोक्थे वार्वन्तीयेनावारयन्तस्मादिषो^{१२)}

1) So corr.; सवे A, D und F; सर्वे E; 2) रोह्यमिति A pr. m.;
 रोहमिति F; 3) रथचक्रं A sec. m. und E; 4) तत्सर्पत्यथो A, E
 und F; 5) 'सूवति A pr. m.; E und F; 'स्रुवति D; 6) D fügt वै
 ein; 7) Von रोहति bis ब्रूया fehlt in F; 8) तान्ता F; 9) 'स्तोम्या-
 वर्तन्त D; 10) अतिरिच्यन्त D; 11) So corr.; die hss. 'वर्स्पृष्टस्ता;
 12) ? wschl. 'वार्वन्तस्मादिषो.

अतिरिक्तोक्त्यवान्भवति^{१)} 'तस्माद्वारवत्तीयं' ता यदात्वा-
यच्छदतो^{२)} वा अतोर्गामांथो^{३)} प्रज्ञा वा^{४)} अपुरित्याहुः^{४)} '
प्रज्ञानां यमन^{५)} इति^{६)} हैवैतदुक्तं^{७)} ता^{८)} बर्हिः^{८)} प्रज्ञा-
शयिरंस्तर्हि^{८)} हैतेन यजते' स एषो ऽष्टापृष्ठो भवति '
तग्यथान्यस्मिन्यज्ञे विश्वजितः^{९)} पृष्ठमनु^{१०)} संचरं भवति
कथमेतदेवमत्रेति^{११)} 'पितृष^{८)} यज्ञानां' तग्यथा श्रेष्ठिनि^{१२)}
संवश्रेयुरपि विद्विषाणा एवमेवैतच्छ्रेष्ठिनो वशेयान्नमन्न-
स्यानुचर्याय^{१३)} क्षमते' ॥ १ ॥

तग्यथैवाद्दो ऽङ्ग उक्त्यानामाग्रेयं^{१४)} प्रथमं भवत्येवमे-
वैतदत्राप्याग्रेयं प्रथमं भवत्यैद्रे वाव तत्रोत्तरे^{१५)} 'ऐन्द्रे
वा एते' ऐन्द्रावैष्णावमच्छावाकस्योक्तं^{१६)} भवति 'चतु-
राह्वावान्यतिरिक्तोक्त्यानि^{१७)} भवन्ति' पशवो वा उक्त्यानि '
चतुष्टया वै पशवो' ज्यो चतुष्ट्यादः पशवः 'पशूनामात्यै'
त एते स्तोत्रियानुष्टुपास्तृचा अर्धर्चशस्याः^{१८)} 'प्रतिष्ठा वा
अर्धर्चः^{१९)} 'प्रतिष्ठित्या एवाथैतेषामेवाश्विनानां सूक्तानां

१) ०वन्ति E; २) So corr.; die hss. यदात्ता^०; ३) So corr.; die
hss. ०गामा अयो; ४) So corr.; वापुरिति A; वापुरिति E; वापुरिति F;
५) यज्ञामन F; ६) इति A und E; ७) ०तदुक्त A und E; ८) ? ?;
९) द्विभूति E; १०) पृष्ठमनु E; ११) ०वमित्रेति D; १२) श्रेष्ठिनि D;
१३) ? ? संशेयान्^० D; १४) उक्त्यानामाग्रेयं D; १५) तत्रोत्तर A und F;
१६) ०स्योक्त D; १७) ०क्तोक्तानि D; १८) ०र्चशस्य E; १९) So corr.;
die hss. वार्धर्चः.

द्वे द्वे समादावमेकैकमहूरुः शंसत्याश्चिनौ^{१)} वै देवानां
 भिषजौ 'तस्मादाश्चिनानि सूक्तानि शंसति^{२)} ' तदश्चिभ्यां
 प्रदुर्दिदं भिषज्यतमिति ' जैत्रपत्याः^{३)} परिधानीया भवन्ति
 यत्र ह तस्तत्प्रजा^{४)} अशनायन्तीः पिपासन्तीः^{५)} संरुद्धा
 स्थिता आसंस्ता दीना एताभिर्यथाज्ञेत्रं^{६)} पाययां चकार
 तर्पयां चकाराथो इयं वै ज्ञेत्रं पृथिव्यस्यामदीनायामन्ततः
 प्रतिष्ठास्यामह इति ' त्रिष्टुभो याज्या भवन्ति^{७)} ' यत्र ह
 तस्तत्प्रजा^{४)} अशनायन्तीः पिपासन्तीः^{८)} संरुद्धा स्थिता व-
 भूवुस्ता हवैना एताभिर्यथौकसं व्यवसाययां^{९)} चकार
 तस्मादिता याज्या भवन्ति तस्मादिता^{१०)} याज्या^{१०)} भवन्ति^{१०)}
 ॥ १० ॥

अथतो ऽनैकाहिकं ' अस्तोत्रियमग्नस्तोत्रियस्यानुष्टुपं
 कुर्वन्ति प्रातःसवने ' ऽह्नीनमेव तत्संतन्वत्यह्नीनस्य संत-
 त्यै ' तद्यथा ह वा एकाहः सुत^{११)} एवमह्नीनः सुतस्तंघ-
 थैकाहस्य सुतस्य सवनानि संतिष्ठमानानि यत्येवमह्नी-
 नस्य^{१२)} सुतस्याहानि संतिष्ठमानानि यन्ति ' तद्यच्छस्तो-

१) शंसत्या° F; २) शंसन्ति A und F; ३) So corr.; die hss. जैत्रवत्याः;
 ४) ? P; ५) पिपासन्ती A, D und F; पिपासन्तीः E; ६) °ज्ञेत्रं D;
 ७) भवन्ति F; ८) So corr.; die hss. पिपा°; ९) व्यवसायां D;
 १०) Fehlt in A sec. m., D und F; ११) गतु A sec. m., D und F;
 १२) यत्येव° D.

त्रियमग्यस्तोत्रियस्यानुवृपं कुर्वन्ति प्रातःसवने' ऽहरेत्वं
तदङ्गो ऽनुवृपं कुर्वन्त्यपरेणैव^{१)} तदङ्गापरमहर्भ्यारभन्ते
तत्तथा न माध्यंदिने सवने' श्रीर्वि पृष्ठानि' तानि तस्मि
न्नेवावस्थितानि भवत्येतेनैव विधिना तृतीयसवने^{३)} ' न
श्चस्तोत्रियमग्यस्तोत्रियस्यानुवृपं^{४)} कुर्वन्ति' ॥ ११ ॥

अथात आरम्भणीया एव ' ऋजुनीती^{५)} नो वरुण इति
मैत्रावरुणस्य मित्रो नयतुं विद्वानिति' प्रणोता वा एष
होत्रकाणां यन्मैत्रावरुणस्तस्मादिषा प्रणोत्रिमती^{६)} भव-
तीन्द्रं^{७)} वो विश्वतस्परीति ब्राह्मणाच्छंसिनो' हवामहे
ऽनेभ्य इतीन्द्रमेवैतयाहर्हर्निर्हयन्ते' न हैवैषां^{८)} विह्वे
ऽन्य इन्द्रं^{९)} वृद्धे यत्रैवं विद्वान्ब्राह्मणाच्छंसितामहर्हः
शंसति' यत्सोम आ सुते^{१०)} नर^{११)} इत्यच्चावाकस्येन्द्राग्नी
अज्ञोऽवुरितिन्द्राग्नी एवैतयाहर्हर्निर्हयन्ते^{१२)} ' न हैवै-
षां^{१३)} विह्वे ऽन्य^{१४)} इन्द्राग्नी^{१४)} वृद्धे यत्रैवंविद्वानच्चा-
वाक^{१५)} एतामहर्हः^{१६)} शंसति' ता वा एताः स्वर्गस्य

1) कुर्वन्त्यपरेणैव D; 2) °रभते A sec. m.; 3) °सहने E; 4) श्रुतो-
त्रियमग्यस्तोत्रि° F; 5) ऋजुनीति D; ऋजुनीतो E; 6) प्रणोत्रिमती D;
7) भवन्तीन्द्रं D und E; 8) हैवैषां A pr. m.; 9) इन्द्राग्नी E; 10) सते
A sec. m., und D; 11) Fehlt in F; 12) °निर्हयन्ति D; 13) हैषां
D; 14) ऽन्येन्द्राग्नी D; ऽन्य इन्द्राग्नी E; 15) Dio hss. °च्चावाकस्यैता°;
16) अहः nur einmal in E.

लोकस्य नावः संतारण्यः 'स्वर्गमेवैताभिर्लोकमनुसंतर-
ति^{१)}' ॥ १२ ॥

अथातः परिधानीया एव 'ते स्याम देव वरुणेति
मैत्रावरुणास्येषं स्वश्च^{२)} धीमहीत्ययं^{३)} वै लोक इषमि-
त्यसौ लोकः स्वरित्युभावेवैनौ तौ लोकावारभते' व्य-
त्तरिक्तमतिरदिति ब्राह्मणाच्छंसिनो 'विवृतृचं^{४)}' स्वर्ग-
मेवैताभिर्लोकं विवृणोति 'मदे सोमस्य रोचनेन्द्रो यदभि-
नद्धलमिति^{५)} 'सिषासवो^{६)} रु वा एते यदीक्षितास्तस्मा-
देषा वलवती भवत्युक्ता आजदङ्गिरोभ्य आविष्कृवन्गुहा
सतीः । अर्वाञ्च नुनुदे वलमिति' सनिमेतेभ्य एतयावरु-
न्द' इन्द्रेण रोचना दिवो दृढानि दंष्ट्रितानि च । स्थि-
राणि न पराणुद् इति' स्वर्गमेवैतयादृक्कृत्लोकमव-
रुन्द' आहुं स्वरस्वतीवतोरित्यच्छावाकस्येन्द्राग्न्योर्वो
वृण इत्येतद् वा इन्द्राग्न्योः प्रियं धामो यद्वागिति'
प्रियेणैवैनौ^{७)} तदाम्ना समर्थयति' प्रियेणैव धाम्ना समृध्यते
य एवं वेद' ॥ १३ ॥

उभयो^{८)} होत्रकाणां परिधानीया भवत्यहीनपरि-

१) °संचरन्ति A; D und F; °संचरति E; २) अस्व A, D und E;

३) °हित्यं F; ४) विवृतृचं E; ५) °द्वलमिति A pr. m. und F;

६) सिषासवो A pr. m.; ७) प्रियेणैनौ D; ८) उभयो A, D und E.

धानीयाश्चैकाहिनस्य^{१)} 'तत ऐकाहिकीभिरेव मैत्रावरुणः
परिदधाति 'तेनास्माल्लोकान्न प्रच्यवत' आहिनीकीभिर्-
च्छावाकः 'स्वर्गस्य लोकस्यात्या' उभयीभिर्ब्राह्मणाच्छं-
स्यैवमसावुभौ^{२)} व्यन्वारभमाण एतीमं च^{३)} लोकममुं
चाथो ऽहीनं चैकाहं चाथो^{४)} संवत्सरं चाग्निष्टोमं चाथो
मैत्रावरुणं चाच्छावाकं चैवमसावुभौ व्यन्वारभमाण ए-
त्यथ तत ऐकाहिकीभिरेव तृतीयसवने होत्रकाः परि-
दधति^{५)} 'तेनास्माल्लोकान्न प्रच्यवत' आहिनीकीभिर्च्छा-
वाकः 'स्वर्गस्य लोकस्य समथै' कामं तद्वोता शंसिग्य-
द्वोत्रकाः^{६)} पूर्व्युः शंसियुर्द्यै होता तद्वोत्रकाः^{६)} 'प्राणो
वै होताङ्गानि होत्रकाः' समानो वा अयं प्राणो ऽङ्गा-
न्यनुसंचरति 'तस्मात्तत्कामं होता शंसिग्यद्वोत्रकाः पूर्व्युः
शंसियुर्द्यै होता तद्वोत्रका' आत्मा वै होताङ्गानि हो-
त्रकाः 'समाना वा इमे ऽङ्गानामन्तास्तस्मात्तत्कामं^{७)}
होता शंसिग्यद्वोत्रकाः पूर्व्युः शंसियुर्द्यै होता तद्वो-
त्रकाः' सूक्तान्तेर्होता परिदधात्यथ समान्य^{८)} एव होत्र-
काणां परिधानीया भवन्ति' ॥ १४ ॥

१) भवत्य° D und E; २) उभायो° E; ३) च F; ४) चाथो D;

५) So corr.; die has. °दधाति; ६) °त्रकाः D; ७) ऽङ्गानामन्तास्त° D;

८) सामान्य A pr. m.; D und E.

यः श्वस्तोत्रियस्तमग्रस्तोत्रियस्यानुवृषं कुर्वन्ति प्रातः-
 'सवने' ऽहीनमेव तत्संतन्वत्यंहीनस्य^{१)} संतत्यै^{२)} त^{३)} एते
 होत्रकाः प्रातःसवने षडहस्तोत्रियं शस्त्वा^{३)} माध्यंदिने
 ऽहीनसूक्तानि शंसन्त्या^{४)} सत्यो यातु मधवां ऋज्ञीषीति'
 सत्यवन्मैत्रावरुणो^{५)} 'ऽस्मा इदं प्र तवसे तुरायेति ब्राह्म-
 णाच्छंसी' शासद्वह्निर्दुहितुर्नत्यं गादित्याच्छावाकस्तंदाहुः
 कस्मादच्छावाको वह्निवदेतत्सूक्तमुभयत्र^{६)} शंसति स^{७)} प-
 रानु चैवाहःस्वर्वान्नु^{८)} चेति 'वीर्यवान्वा एष बह्वृचो यद-
 छावाको' वहति ह वै वह्निर्धुरो यासु युज्यते' तस्मा-
 दच्छावाको वह्निवदेतत्सूक्तमुभयत्र^{९)} शंसति स^{७)} परानु
 चैवाहःस्वर्वान्नु^{१०)} चेति 'तानि पञ्चस्वहःसु शस्यन्ते च-
 तुर्विंशे ऽभिजिति विषुवति विश्वजिति महाव्रते' तान्ये-
 तान्यहीनसूक्तानीत्याचक्षते' न क्षेषु किं चन क्षीयते'
 परास्मि ह वा एतान्यहान्यनभ्यावर्तीनि^{११)} भवन्ति' त-
 स्मादेतान्येतेष्वहःसु शस्यन्ते' यदेतानि शंसन्ति^{१२)} तत्स्व-
 र्गस्य लोकस्य वृषं' यदेवैतानि शंसन्तीन्द्रमेवैतैर्निर्ह्यन्ते^{१३)}

१) तत्संतन्वत्यं D; २) Fehlt in D; ३) शंसति F; ४) शंसत्या D
 und E; ५) सत्यवन्मै A pr. m.; ६) मुतयत्र D; मुभयति F;
 ७) P P; ८) So corr.; चैवाहस्वर्वान्नु A, E und F; चैवाहः स्वर्वान्नु D;
 ९) वह्निवदेतत्सू A; १०) So corr.; die hss. चैवाहस्वर्वान्नु; ११) So
 corr.; die hss. एतान्यहान्यनभ्या; १२) शंसति D; १३) शंसती D.

यथर्षभं वाशितयि' ते वै देवाश्चर्षयश्चानुवंत्समानेन यज्ञं
संतन्वामहा इति' तदेतद्यज्ञस्य समानमपश्यन्त्समानान्प्र-
गाथांत्समानीः प्रतिपदः समानानि सूक्तान्योक्तः सारी वा
इन्द्रो' यत्र वा इन्द्रः पूर्वं^{१)} गच्छति^{२)} गच्छत्येव तत्रापरं'
यज्ञस्यैव सेन्द्रतयि' ॥ १५ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथ्यब्राह्मणोत्तरभागे पञ्चमः

प्रपाठकः ॥

ग्रीं तान्वा एतान्संपातान्विश्चामित्रः प्रथममपश्यदेवा
त्वामिन्द्र वज्रिन्नत्र यत्र इन्द्रो जुनुषे^{३)} यच्च वष्टि कथा
महामवृधत्कस्य^{४)} होतुरिति' तान्विश्चामित्रेण दृष्टान्वा-
मदेवो^{५)} ऽसृजत' स हेक्षां चक्रे विश्वामित्रो यान्वा^{६)} अहं^{६)}
संपातानदर्शं तान्वामदेवो^{७)} ऽसृजत' कानि न्वहं^{८)} हि^{९)}
सूक्तानि संपातांस्तत्प्रतिमानसृजेयमिति^{१०)} स एतानि सूक्ता-
नि संपातांस्तत्प्रतिमानसृजत^{११)} सद्यो ह ज्ञातो वृषभः
कनीन उदु ब्रह्माणैरत^{१२)} श्रवस्याभि तष्टेव दीधया मनी-

१) पूर्वं F; २) गच्छति fehlt in F; ३) जुनुषे D; ४) माहा° A pr. m.;
५) दृष्ट्वा° A sec. m. und E; ६) यान्वाहं A und F; यावान्वाहं D;
७) दृष्ट्वास्तान्वामदेवो E; ८) So corr.; die hss. त्वं; ९) Korrupt!;
१०) °प्रतिमानसृजेयमिति E; °प्रतिमानसृजेयमिति D; ११) °सृजते A pr. m.;
१२) ब्रह्माणै° D.

षामिति विश्वमित्र' इन्द्रः पूर्वदिवातिरदासमर्कैर्य^{१)} एक
 इद्व्यश्चर्षणीनां^{२)} यस्तिग्मशृङ्गो वृषभो न भीम इति
 वसिष्ठ' इमाम् पु प्रभृतिं सातये धा इच्छन्ति^{३)} त्वा सो-
 म्यासः सखायः^{४)} शासद्वद्भिर्दुहितुर्नयं^{५)} गादिति भरद्वाज'
 एतैर्वै संपातैरेत^{६)} ऋषय इमांल्लोकांत्समप्रतंस्तंयत्समप-
 तंस्तस्मात्संपातास्तत्संपातानां संपातवं' ततो वा एतां-
 स्त्रीन्संपातान्मैत्रावरुणो विपर्यासमेकैकमहर्हः^{७)} शंस-
 त्येवा त्वामिन्द्र वञ्चिन्नत्रेति प्रथमे ऽह्नि' यत्र इन्द्रो
 जुजुषे यच्च वष्टीति^{८)} द्वितीये' कथा महामवृथत्कस्य ह्यो-
 तुरिति तृतीये' त्रीनिव संपातान्त्राक्षणाच्छंसी विपर्या-
 समेकैकमहर्हः शंसतीन्द्रः पूर्वदिवातिरदासमर्कैरिति प्र-
 थमे ऽह्नि' य एक इद्व्यश्चर्षणीनामिति द्वितीये^{९)} '
 यस्तिग्मशृङ्गो वृषभो न भीम इति तृतीये' त्रीनिव संपा-
 तानच्छांवाको विपर्यासमेकैकमहर्हः शंसतीमाम् पु
 प्रभृतिं सातये धा इति प्रथमे ऽह्नीच्छन्ति त्वा सोम्यासः
 सखाय इति द्वितीये' शासद्वद्भिर्दुहितुर्नयं गादिति तृ-
 तीये' तानि वा एतानि नव त्रीणि चाहर्हः शंस्यानि^{१०)}

१) पूर्वदिवाति° A pr. m.; २) शृङ्गणीनां E; ३) इच्छन्ते A; ४) सखायः E;
 ५) शासद्व° E; ६) संपातैरेत D; ७) °कमहः A sec. m.; ८) वष्टीति A
 pr. m.; ९) द्वे F; १०) चाहर्हः° E.

तानि द्वादश भवन्ति 'द्वादश ह वै मासाः संवत्सरः' संवत्सरः^{१)} प्रजापतिः 'प्रजापतिर्यज्ञस्तत्संवत्सरं'^{२)} प्रजापतिं यज्ञमाप्नोति^{३)} 'तस्मिंत्संवत्सरे प्रजापतौ'^{४)} यज्ञे ऋरहः प्रतितिष्ठतो यन्ति 'प्रतितिष्ठतः'^{५)} इदं सर्वमनु प्रतितिष्ठति^{६)} 'प्रतितिष्ठति' प्रजया पशुभिर्य एवं वेद 'तान्यन्तरेणावापमावपेरन्नन्यूद्धा'^{७)} विराजश्चतुर्थे ऋनि वैमदीश्च^{८)} पङ्क्तिः पञ्चमे पारुक्षेपीः^{९)} षष्ठे 'ज्य गान्यन्यानि महास्तोत्राण्यष्टर्चान्यावपेरन् ॥ १ ॥

को अग्न्य^{१०)} नर्यो देवकाम इति मैत्रावरुणो^{११)} वने न वा यो न्यधायि चाकन्निति ब्राह्मणाच्छंस्या याक्य-
र्वाडुपवन्धुरेष्टा^{१२)} इत्यच्छावाक 'एतानि वा आवपना-
न्येतैरेवावपनैर्देवाश्चर्षयश्च^{१३)} स्वर्गं लोकमायंस्तथैवैतद्य-
ज्ञमाना एतैरेवावपनैः^{१४)} स्वर्गं लोकं यन्ति 'सग्यो ह
ज्ञातो वृषभः कनीन^{१५)} इति मैत्रावरुणः पुरस्तात्संपाता-
नामहरहः शंसति 'तदेतत्सूतां स्वर्ग्यर्मेतेन^{१६)} सूक्तेन

1) Fehlt in D; 2) °स्तं संवत्सरं D; 3) °प्नोति Sing. und Plur. durch einander gebraucht; Ait. Br. VI 19, 7; अपुवन्ति; 4) प्रजापतौ A pr. m. und D; प्रजापतिः E; 5) So corr.; die hss. प्रतितिष्ठन्तः; 6) °तद्वन्ति D; 7) °न्यूद्धा A; 8) So corr.; die hss. वैपदीश्च; 9) So corr.; die hss. पारुक्षेपीः; 10) अग्न्यं E; 11) °रुणो F; 12) °पवन्धुरेष्टा D und F; 13) आवयमानान्ये° E; °पनेदेवाश्च D; 14) °वपनेः D; 15) वतीन E; 16) स्वर्ग्यर्मे° A pr. m., D, E und F.

देवाश्चर्षयश्च स्वर्गं^{१)} लोकमायंस्तथैवैतद्यज्ञमाना^{२)} एते-
 नैव सूक्तेन स्वर्गं^{१)} लोकं यन्ति 'तदृषभवत्यशुमद्ववति'
 पशूनामात्यै 'तत्पञ्चर्च भवत्यन्नं वै पङ्क्तिर्नायस्यावरु-
 द्धा^{३)} ' अरिष्टैर्नः पथिभिः पारयन्तेति^{४)} स्वर्गताया^{५)} ए-
 वैतदहूरहः शंसत्युदु ब्रह्माणैरत^{६)} अवस्येति^{७)} ब्राह्म-
 णाच्छंसी 'ब्रह्माणवदेतत्सूक्तं समृद्धमेतेन सूक्तेन देवाश्चर्ष-
 यश्च स्वर्गं^{८)} लोकमायंस्तथैवैतद्यज्ञमाना एतेनैव सूक्तेन
 स्वर्गं^{९)} लोकं यन्ति 'तदु वै षट्चं^{१०)} ' षट्वा ऋतव ' ऋ-
 तूनामात्यै ' तदुपरिष्ठात्संपातानामहूरहः शंसत्यभि तद्वेव
 दीधया मनीषामित्यच्छावको^{११)} ऽहूरहः शंसत्यभिवदति^{१२)}
 तत्यै^{१३)} वृषमभि प्रियाणि मर्मशत्पराणीति ' यान्येव प-
 राण्यहानि तानि प्रियाणि ' तान्येव तदभिर्मर्मशन्तो यत्त्य-
 भ्यारभमाणाः ' परो वा अस्माल्लोकात्स्वर्गं^{१४)} लोकः '
 स्वर्गमेव तल्लोकमभिमृशन्ति ' कवीरिच्छामि^{१५)} संदशे^{१६)}
 सुमेधा इति ' ये ह वा अनेन पूर्वं प्रेतास्ते^{१७)} वै कव-

१) स्वर्गं A, E und F; २) °ज्ञमानां A pr. m.; ३) °यस्यवरुन्ध्या D;
 ४) पारयन्तिवति A pr. m. D, E und F; ५) स्वर्गताया A und F;
 ६) °पथैरेत A pr. m. und F; ७) अवस्येति D; ८) स्वर्गं A und F;
 ९) स्वर्गं A; १०) षट्चं A und F; ११) °याच्छावको A; १२) °भि-
 वदति A, D, E; १३) तत्यै A und D; १४) So corr.; °ल्लोको स्वर्गो A
 pr. m.; °ल्लोकाः स्वर्गो A sec. m. D, E und F; १५) कवी° E;
 १६) संदशे A; १७) So corr.; die hss. प्रेतास्ते .

यस्तानिव^{१)} तदभ्यतिवदति 'यदु वै दशर्च'^{२)} दश वै प्राणाः 'प्रणानिव तदाप्नोति' प्राणानां संतत्यै 'यदु वै दशर्च' दश वै पुरुषे प्राणा 'दश स्वर्गा'^{३)} लोकाः 'प्राणांश्चैव तत्स्वर्गाश्च लोकानाप्नोति' प्राणेषु चैवैतत्स्वर्गेषु च^{४)} लोकेषु प्रतितिष्ठतो^{५)} यन्ति 'यदु वै दशर्च' दशान्नरा विराडियं वै स्वर्गस्य लोकस्य^{६)} प्रतिष्ठा 'तदेतदस्यां प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति^{७)} 'सकृदिन्द्रं निराकृ' तेनैन्द्राद्रूपान्न प्रच्यवते 'तदुपरिष्ठात्संपातानामहरुः शंसति' ॥ २ ॥

कस्तमिन्द्र त्वावसुं कन्नव्यो अतसीनां कद्र न्वस्या-
कृतमिति^{८)} कद्वत्तः प्रगाथा अहरुः शस्यन्ते 'को^{९)} वै प्रजापतिः 'प्रजापतेरात्यै' यदेव कद्वत्तस्तत्स्वर्गस्य लोकस्य रूपं 'यदेव कद्वत्तो' ज्यो अन्नं वै कर्मथो अन्नस्यावरुक्षै^{१०)} 'यदेव कद्वत्तो' ज्यो सुखं वै कर्मथो सुखस्यावरुक्षै 'यदेव कद्वत्तो' ज्यो ऽहरुर्वा एते शान्तान्यक्षीनसूक्तान्युपयु-
ज्जाना^{११)} यन्ति 'तानि कद्वद्भिः प्रगाथैः शमयन्ति' तान्येभ्यः शान्तानि कं भवन्ति^{१२)} 'तान्येताज्ज्ञानानि^{१३)} स्वर्गं^{१४)}

1) So corr.; die hss. तान्येव; 2) दशर्चे E; 3) So corr.; die hss. स्वर्गो; 4) Fehlt in E; 5) °हन्ति D; 6) Fehlt in A, D und F; 7) °पयन्ति A pr. m.; 8) न्वास्याकृ° A pr. m. D und F; 9) So corr.; die hss. शंसत्येको; 10) अन्नस्या° D; 11) °पयुज्जाना D; 12) भवन्ति D und E; 13) ताज्ज्ञानानि E; 14) स्वर्गो A, स्वर्ग D.

लोकमभिवहति' त्रिष्टुभः सूक्तप्रतिपदः^{१)} शंसियुस्तां ह्यैके
 पुरस्तात्प्रगाथानां^{२)} शंसन्ति धाव्या इति वदन्तस्तदु तथा
 न कुर्यात्तन्त्रं वै होता विशो होताशंसिनः' क्षत्रयैव^{३)}
 तद्विशं^{४)} प्रत्युद्यामिनीं कुर्युः' पापवस्यसं^{५)} 'त्रिष्टुभो^{६)} वा^{७)}
 इमाः सूक्तप्रतिपदः^{८)} इत्येवं विद्याव्यथा वै समुद्रं प्रतरेयुरेवं
 ह्यैते प्रप्लवन्ते^{९)} ये संवत्सरं द्वादशाहं वोपासते^{१०)} 'त-
 यथा सैरावती^{११)} नावं पारकामाः समारोहियुरेवं ह्यै-
 वैतास्त्रिष्टुभः स्वर्गकामाः^{१२)} समारोहन्ति' न ह वा एत-
 च्छन्दो गमयित्वा^{१३)} स्वर्गं^{१४)} लोकमुपावर्तते^{१५)} 'विर्यव-
 त्तमं^{१६)} हि' ताभ्यो न व्याक्षयीत^{१७)} 'समानं हि हन्दो'
 ज्यो नेद्वाय्याः^{१८)} करवाणीति' यदेनाः शंसन्ति^{१९)} तत्स्व-
 र्गस्य लोकस्य रूपं' यदेवैनाः शंसन्तीन्द्रमेवैताभिर्निर्ह्य-
 त्ते^{२०)} ययर्षभं^{२१)} वाशितायै^{२२)} ' ॥ ३ ॥

१) सूक्तः प्रति° A sec. m., E und F; २) °गाथाना A sec. m. und F;
 ३) So corr.; die hss. क्षत्रयैव; ४) So corr.; die hss. तद्विशं; ५) So
 corr.; A und F पावमनस्यसं; D und E पावनस्यसं; ६) त्रिष्टुभो F; ७) ??
 मा D; vielleicht म?; ८) °तिपाद D; ९) प्रप्लवन्ते F; १०) वोपासन्ते A,
 D und E; ११) सैरावती D, E und F; १२) स्वर्गकामाः A und F;
 १३) गमयित्वा D; १४) स्वर्ग A; १५) °वर्तते A pr. m.; °वर्तन्ते D
 und E; १६) विर्यवन्तं मं D, E und F; १७) नो ह्युयोत A pr. m.; °वा-
 क्षयीत E und F; १८) So corr.; die hss. न्ये धाव्याः; १९) शंसन्ति D
 und E; २०) शंसन्तीन्द्र° E; २१) °यमे D; २२) So corr.; die hss.
 वाशितायै.

अपेन्द प्राचो मधवन्नमित्रानिति मैत्रावरुणः पुर-
स्तात्संपातानामहरुः शंसत्यंपापाचो^{१)} अभिभूते^{२)} नुद-
स्वापोदीचो^{३)} अप प्रूराधराच^{४)} उरौ यथा तत्र शर्मन्म-
देत्यंभयस्य रूपमंभयमिव^{५)} क्वन्विच्छति^{६)} 'ब्रह्मणा^{७)}
ते^{८)} ब्रह्मयुजा^{९)} युनज्मीति ब्राह्मणाच्छंस्येतामहरुः
शंसति^{१०)} युक्तावती^{११)} युक्ता इव^{१२)} क्वहीनो^{१३)} ऽहीनस्य ब्र-
पमुरुं नो लोकमनुनेषीत्यच्चावाको ऽहरुः शंसत्यंनुने-
षीत्येत इव^{१४)} क्वहीनो^{१५)} ऽहीनस्य ब्रपं^{१६)} नेषीति सत्ता-
यणत्रपमोकःसारी^{१७)} कैवैषामिन्द्रो भवति^{१८)} यथा गौः
प्रज्ञातं^{१९)} गोष्ठं^{२०)} यथर्षभो^{२१)} वाशिताया^{२२)} एवं^{२३)} कै-
वैषामिन्द्रो यज्ञमागच्छति^{२४)} 'न शुनंरूपयाहीनस्य^{२५)}
परिदध्यात्तन्त्रियो^{२६)} रु राट्राच्चवते^{२७)} यो कैव परो भवति
तमभिह्वयति^{२८)} ॥ ४ ॥

अथातो ऽहीनस^{२९)} युक्तिश्च विमुक्तिश्च^{३०)} व्यन्तरिक्षम-

- १) °पायायो E; २) अभिभूतं D; ३) °पोदेवो E; ४) प्रूराध° A pr.
m. und D; ५) अंभयम् fehlt in D; ६) So corr.; die hss. °च्छति;
७) ब्राह्मणा D; ८) ते A; ९) ब्राह्मणायुजा D; १०) शंसति A sec. m.;
D, E und F; ११) इवा A pr. m., D, E und F; १२) So corr.;
संज्ञायपा D; सत्तायपा A, E und F; १३) प्रज्ञातं A, D und E; १४) गोष्ठ
D; १५) So corr.; die hss. यथर्षभं; १६) So corr.; die hss. वाशिताया;
१७) एव A sec. m. und F; १८) °गच्छति A pr. m., D, E und F;
१९) इयया° A pr. m.; २०) परिदध्यात्त° D; परिदध्या तेत्रियो E; २१) तम-
पिह्वयति E; २२) So corr.; die hss. ऽहीनश्च.

तिरदित्यहीनं^{१)} युद्धं^{२)} 'एवेदिन्द्रमिति विमुञ्चति' नूनं सा
 त इत्यहीनं^{३)} युद्धं^{४)} 'नू द्रुत इति विमुञ्चत्येष रु'^{५)} वा
 अहीनं तत्तुमर्हति य एनं योक्तं^{६)} च विमोक्तं च वेद'
 तस्य हैषैव युक्तिरेषा विमुक्तिस्तस्यप्रथमे ऽह्नि चतु-
 र्विंश^{७)} एकाहिकीभिः^{८)} परिदध्युः प्रथम एवाह्नि यज्ञं
 संस्थापयेयुर्नाहीनकर्म कुर्युरथ यदहीनपरिधानीयाभिः^{९)}
 परिदध्युस्तस्यथा युक्तो ऽविमुच्यमान^{१०)} उत्कृत्येतैवं यज्ञ-
 माना उत्कृत्येरन्नाहीनकर्म कुर्युरथ यदुभयीभिः परिद-
 ध्युस्तस्यथा दीर्घाध्व उपविमोक्तं^{११)} यायात्तादृक्तात्समानी-
 भिः^{१२)} परिदध्युस्तादृक्तेकया द्वाभ्यां वा स्तोममतिशंस-
 दीर्घारणानि^{१३)} भवन्ति' यत्र बह्वीभि स्तोमो ऽतिशस्यते
 ऽथो क्षिप्रं देवेभ्यो ऽन्नाद्यं संप्रयच्छामीत्यपरिमिताभिरु-
 त्तरयोः^{१४)} सवनयोर्परिमितो^{१५)} वै स्वर्गा लोकः^{१६)}
 स्वर्गस्य^{१०)} लोकस्य समर्थै तस्यथाभिहेषते^{१७)} पिपासते
 क्षिप्रं प्रयच्छेत्तादृक्तात्समानीभिः परिदध्युः' संततो हैवै-

१) °रदित्यहीनं A, D und F; २) युद्धं A pr. m., D und E; ३) °हीन
 E; ४) युद्धं A pr. m. und D; ५) Fehlt in D; ६) योक्तं F;
 ७) °र्विंशति D; ८) एकाहिकीभिः F; ९) Die hss. यदहीनः परि°;
 १०) So corr.; die hss. °माना; ११) °मोक्तं A sec. m.; १२) यायात्तादृ°
 A pr. m., E und F; यायात्तादृ° D; १३) °रणानि A pr. m.; १४) संप्र-
 यच्छमीत्य° A und E; १५) सवनयोर्° A pr. m.; १६) Fehlt in D;
 १७) यथाभिसहेते F.

षामारव्यो ऽविस्रस्तो यज्ञो भवति' संततमृचा^{१)} वषट्कृत्यं
संतत्यै^{२)} 'संधीयते प्रजया पशुभिर्य एवं वेद' ॥ ५ ॥ :

तदाहुः कथं द्युक्थो^{३)} ह्येतैकसूक्ता एकोक्था ह्येतैत्रा
द्विसूक्ता^{४)} इत्यसौ वै होता यो ऽसौ तपति' स वा ए-
एव' तस्मादेकसूक्तः' स यद्विधातो द्वाविवाभवति' तेज
एव मण्डलं भा अपरं शुक्लमपरं कृष्णं' तस्माद् द्युक्थो'
रश्मयो वाव होत्रास्ते^{५)} वा एकैकं^{६)} 'तस्मादेकोक्था-
स्तंगदेकैकस्य^{७)} रश्मेर्द्वौ^{८)} द्वौ वर्णौ भवतस्तस्माद्विसू-
क्ताः^{९)} 'संवत्सरो वाव होता' स वा एक एव' तस्मा-
देकसूक्तास्तस्य^{१०)} यद्वयान्यहानि भवन्ति शीतान्यन्यान्युष्णान्य-
न्यानानि तस्माद् द्युक्थो^{११)} ऋतवो वाव होत्रास्ते वा
एकैकं' तस्मादेकोक्थास्तंगदेकैकस्यतौ^{१२)} द्वौ^{१२)} द्वौ मासौ
भवतस्तस्माद्विसूक्ताः' पुरुषो वाव होता' स वा एक
एव' तस्मादेकसूक्तः' स यत्पुरुषो भवत्यन्यथैव प्रत्यङ्गव-
त्यन्यथा प्राङ्माद् द्युक्थो' ऽङ्गानि वाव होत्रास्तानि वा
एकैकं' तस्मादेकोक्थास्तंगदेकैकमङ्गं व्युतिर्भवति तस्माद्

१) ततमृचा D; २) तत्यै E; ३) द्युक्थं F; ४) द्विसूत्रा F;

५) होत्रका D; ६) Hier endet E; ७) तस्मादेकाच्छंसं D; ८) So

corr.; die hss. रश्मे द्वौ; ९) भवन्तस्त A pr. m.; सूक्तः A pr. m. und D;

१०) सूक्तस्य F; ११) द्वाद्व्युक्थया F; १२) So die hss.; wschl. स्तयदे-

कैकस्यतौर्द्वौ.

द्विसूक्तास्तांदाङ्ग्यद् युक्त्यो ह्येकैकसूक्त एकोक्त्या होत्रा
 द्विसूक्ताः कथं तत्समं भवति 'यदेव द्विदेवत्याभिर्गजत्त्य-
 थो^{१)} यद्विसूक्ता होत्रा इति त्रूयात्तांदाङ्ग्यदग्निष्टोम^{२)} एव
 सति यज्ञे द्वे होतुरुक्त्ये अतिरिच्येते कथं ततो होत्रा न
 व्यवच्छिद्यन्त इति 'यदेव द्विदेवत्याभिर्गजत्त्यथो यद्विसू-
 क्ता होत्रा इति त्रूयात्तांदाङ्ग्यदग्निष्टोम^{२)} एव^{३)} सति^{३)}
 यज्ञे सर्वा देवताः सर्वाणि हन्दांस्याद्यापयत्ययं कतमेन
 हन्दासायातयामान्युक्त्यानि प्रणयन्ति कया देवतयेति 'गा-
 यत्रेण हन्दासग्निना देवतयेति त्रूयाद्वैवान् ह यज्ञं तन्वा-
 नानसुररक्षांस्यभिचेरिरे^{४)} यज्ञपर्वणि^{५)} यज्ञमेषां हनिष्या-
 मस्तृतीयसवनं^{६)} प्रति 'तृतीयसवने ह यज्ञस्वरिष्टो^{७)}
 बलिष्ठः 'प्रतनुमेषां^{८)} यज्ञं हनिष्याम^{९)} इति 'ते वरुणं
 दक्षिणतो ज्योत्नयन्मध्यतो^{१०)} बृहस्पतिमुत्तरतो विष्णुं
 ते अत्रुवनेकैकाः स्मो 'नेदमुत्सहामह इति 'स्तुतो द्वितीयो
 येनेदं सह^{११)} व्यग्रवामह^{११)} इति 'तानिन्द्रो अत्रवीत्सर्वे
 मद्वितीया स्येति 'ते सर्व^{१२)} इन्द्रद्वितीयास्तस्मादिन्द्रा-^{१३)}

१) गियजत्त्यथो D; २) °दाग्निष्टोम A sec. m. und F; ३) Fehlt
 in F; ४) So corr.; die hss. तन्वाना अगुर°; ५) Fehlt in D;
 ६) हनिष्या° F; ७) ? P°vielleicht °हृष्टो; ८) ? P; ९) हविष्याम
 A pr. m. und F; १०) ज्योत्नयान्° A pr. m., D und E; ११) समग्रवाम°
 D; १२) सर्व A pr. m.; १३) So corr.; die hss. इन्द्रं द्वि°.

वारुणमैन्द्रावार्हस्पत्यमैन्द्राविष्णावमनुशस्यते^{१)} 'द्वितीयव-
त्तो ह वा एतेन स्वा भवन्ति' द्वितीयवत्तो मन्यन्ते^{२)}
य^{३)} एवं^{३)} वेद^{३)} ' ॥ ६ ॥

अग्नियीषु मैत्रावरुणस्योक्त्यं प्रणयन्ति 'वीर्यं वा अग्नि-
वीर्येणैवास्मै^{४)} तत्प्रणयत्यैन्द्रावारुणमनुशस्यते^{४)} ' वीर्यं
वा इन्द्रो ' क्षत्रं वरुणः ' पशव उक्त्यानि ' वीर्येणैव त-
त्क्षत्रेण चोभयतः पशून्परिगृह्णाति ' स्थित्या ' अनपक्रा-
त्या ' ऐन्द्रीषु ब्राह्मणाच्छंसिन उक्त्यं प्रणयन्ति ' वीर्यं वा
इन्द्रो ' वीर्येणैवास्मै तत्प्रणयत्यैन्द्रावार्हस्पत्यमनुशस्यते^{५)} '
वीर्यं वा इन्द्रो ' ब्रह्म बृहस्पतिः ' पशव उक्त्यानि ' वी-
र्येणैव तद्ब्रह्मणा^{६)} चोभयतः पशून्परिगृह्णाति ' स्थित्या '
अनपक्रात्या ' ऐन्द्रीघ्रच्छावाकस्योक्त्यं^{७)} प्रणयन्ति ' वीर्यं
वा इन्द्रो ' वीर्येणैवास्मै तत्प्रणयत्यैन्द्राविष्णावमनुशस्य-
ते^{८)} ' वीर्यं वा इन्द्रो ' यज्ञो विष्णुः ' पशव उक्त्यानि '
वीर्येणैव तद्यज्ञेन चोभयतः पशून्परिगृह्ण्य क्षत्रे^{९)} उत्ततः^{९)}
प्रतिष्ठापयति ' तस्माद् क्षत्रियो^{१०)} भुविष्ठं हि^{११)} पशूना-

१) ऐन्द्रावारुणम् fehlt in F; २) मन्यन्ते F; ३) य एवं वेद ist ge-
dankenlos zugefügt; ४) अग्निवीर्येणैव तद्ब्रह्मणा चोभयतः पशून्परिगृ-
ह्णाति F; ५) तस्मात्प्रणा^० F; ६) तुष्णिष्यते D; ७) तद्ब्राह्मणा D;

८) कस्योक्त्यं D; ९) तत्प्रणयत्यैन्द्रा^० F; १०) क्षत्रन्ततः A pr. m., D

und E; ११) ?? क्षत्रिया ?; १२) Korrupt.

मीशते^{१)} 'याधिष्ठाता^{२)} प्रदाता यस्मै प्रप्ता वेदा अवरुद्धा-
स्तान्येतान्यैन्द्राणि ज्ञागतानि शंसत्यथो^{३)} एतैरेव सेन्द्रं
तृतीयसवनमेतैर्ज्ञागतं सवनं' धराणि ह वा अस्यैतान्यु-
क्त्यानि भवन्ति यन्नाभानेदिष्टो वालखिल्यो वृषाकपिरे-
वयामरुत्तस्मात्तानि^{४)} सार्धमेवोपियुः' सार्धमिदं रेतः सि-
क्तं^{५)} समृद्धमेकधा प्रजनयामिति' ये ह वा एतानि ना-
नूपेयुर्यथा रेतः सिक्तं^{६)} विलुम्पेत्कुमारं^{७)} वा ज्ञातमङ्गशो
विभजेत्तादृक्तस्मात्तानि^{८)} सार्धमेवोपियुः^{९)} सार्धमिदं रे-
तः सिक्तं समृद्धमेकधा प्रजनयामिति' शिल्पानि शंसति
देवशिल्पान्येतेषां वै शिल्पानामनुकृतीह^{१०)} शिल्पम-
धिगम्यते' कृस्ती कंसो वासो हिरण्यमश्नतरीर्यः शि-
ल्पं' शिल्पं कृास्य समधिगम्यते य एवं वेद्' यदेव शि-
ल्पानि शंसति तत्स्वर्गस्य लोकस्य रूपं' यदेव शिल्पा-
न्यात्मसंस्कृतिर्वै शिल्पान्यात्मानमेवास्य तत्संस्कुर्वन्ति'
॥ ७ ॥

नाभानेदिष्टं शंसति' रेतो वै नाभानेदिष्टो' रेत ए-
वास्य तत्कल्पयति' तद्वेतोमिश्रं भवति^{११)} क्षया^{१२)} रेतः

१) °मिश्रन्ते F; २) P P यो ऽधि°; ३) शंसत्यथो D; ४) वृषाकपा-
पिरेव° D; ५) सिक्ता D; ६) सिक्त D; सिक्तुं F; ७) विलुम्पत कु° F;
८) °तस्मान्नानि D; ९) °वोपेयः D; १०) So corr.; die hss. °नुकृतिर्हि°;
११) भवन्ति A und D; १२) क्षया D.

संज्ञमानो निषिञ्चदिति^{१)} 'रेतसः समृद्ध्या एव' तं सना-
 रशंसं^{२)} शंसति 'प्रजा वै नरो' वाक्शंसः 'प्रजासु तद्वाचं'^{३)}
 दधाति^{४)} 'तस्मादिमाः प्रजा वदन्त्यो जायन्ते' तं कैके
 पुरस्तात्प्रगाथानां शंसन्ति पुरस्तादायतना वागिति वदन्त'
 उपरिष्ठादेक उपरिष्ठादायतना वागिति वदन्तो' मध्य एव
 शंसेन्मध्यायतना^{५)} वा इयं वागुपरिष्ठान्निदीयसीव' तं
 होता रेतोभूतं शस्त्वा मैत्रावरुणाय संप्रयच्छत्येतस्य^{६)}
 त्वं प्राणान्कल्पयेति^{७)} 'वाल्खिल्याः शंसति^{८)} 'प्राणा वै
 वाल्खिल्याः' प्राणानेवास्य तत्कल्पयति' ता^{९)} विहृ-
 ताः^{१०)} शंसति' विहृता^{१०)} वै प्राणाः 'प्राणेनापानो'
 ऽपानेन व्यानः' स पच्छः प्रथमे सूक्ते विहरत्यर्धर्चशो
 द्वितीय^{११)} 'ऋक्शः तृतीये' स यत्प्रथमे सूक्ते विहरति
 वाचं^{१२)} चैव तन्मनश्च विहरति' यद्वितीये^{१३)} चतुश्चैव
 तच्छ्रोत्रं च विहरति' यत्तृतीये प्राणं चैव तदात्मानं च
 विहरति' तदुपासो^{१४)} विहरेत्कामो^{१४)} 'नेतुर्वै^{१४)} प्रगा-

१) ऽभिषि° D; २) संनारशंसं F; ३) तद्वाच A pr. m. und F;

४) दधामि D; ५) °मध्ययतना D; ६) संप्रयच्छेतस्य D; ७) So corr.;

die hss. °ल्पयति; ८) शंसन्ति F; ९) वा F; १०) विहृताः D;

११) द्वितीय A; १२) वाचं D; १३) °तीय A pr. m. und E; १४) Kor-

rupt. Ait. Br. विहारे कामो नेतु वै D °नेतुः वै.

प्राणः कल्पन्ते^{१)} 'ऽतिमर्शमेव^{२)} विदुरेत्तथा वै प्रगाथाः
 कल्पन्ते^{३)} 'यदेवातिमर्शं तत्स्वर्गस्य लोकस्य रूपं' यदेवा-
 तिमर्शमात्मा वै बृहती 'प्राणाः सतोबृहती' स बृहती-
 मशंसीत्स आत्मा^{४)} सतोबृहती^{५)} 'ते प्राणा' अथ
 बृहतीमथ सतोबृहती 'तदात्मानं प्राणैः परिवृद्धेति'
 यदेवातिमर्शमात्मा वै बृहती 'प्रजाः सतोबृहती' स
 बृहतीमशंसीत्स आत्मा^{४)} सतोबृहती^{५)} 'ते प्रजा' अथ बृह-
 तीमथ सतोबृहती 'तदात्मानं प्रजया परिवृद्धेति' यदे-
 वातिमर्शमात्मा वै बृहती^{६)} 'पशवः सतोबृहती' स
 बृहतीमशंसीत्स आत्मा^{४)} सतोबृहती^{५)} 'ते पशवो' अथ
 बृहतीमथ सतोबृहती^{७)} 'तदात्मानं पशुभिः परिवृद्धेति'
 तस्य मैत्रावरुणः प्राणान्कल्पयित्वा ब्राह्मणाच्छंसिने संप्र-
 यच्छत्येतस्य त्वं प्रजनयेति 'सुकीर्तिं शंसति' देवयोनिर्वै
 सुकीर्तिस्तां गृक्षियायां देवयोन्यां यजमानं प्रजनयति^{८)} 'वृ-
 षाकपिं शंसत्यात्मा वै वृषाकपिरात्मानमेवास्य तत्क-
 ल्पयति' तं न्यूद्धयत्यन्नं^{९)} वै न्यूद्धो 'ज्नाद्यमेवासमै तत्सं-

1) So corr.; कल्पयन्ते A und F; कल्पयन्त D; 2) So corr.; ऽतिमर्श-
 मेव A und F; ऽतिमर्शं समेव D; 3) कल्पयन्ते D; 4) आत्मा. F;
 5) °बृहती A sec. m. und F; 6) बृहती A; 7) °बृहती F; 8) प्रजनयेति
 A und F; 9) So corr.; तन्यूद्ध इत्यन्नं A und D; तन्यूद्धमित्यन्नं F.

प्रयच्छति यथा^{१)} कुमाराय ज्ञाताय स्तनं 'स पाङ्गो^{२)} भव-
ति^{३)} ' पाङ्गो ह्ययं पुरुषः पञ्चधा विहितो 'लोमानि त्व-
गस्थि मज्जा मस्तिष्कं' स यावानिव पुरुषस्तावत्तं यजमानं
संस्कृत्याच्छावाकाय संप्रयच्छत्येतस्य त्वं प्रतिष्ठां कल्पये-
त्येवयामरुतं^{३)} शंसति 'प्रतिष्ठा वा एवयामरुत्प्रतिष्ठाया-
मेवैनमन्ततः प्रतिष्ठापयति' याज्यया यजत्यन्नं वै याज्या-
न्नाग्यमेवास्मै तत्संप्रयच्छति' ॥ ८ ॥

तानि वा एतानि सहचराणीत्याचक्षते यन्नाभानेदिष्टो
वाल्खिल्यो वृषाकपिरेवयामरुतानि सह वा^{४)} शंसे-
त्सह^{४)} वा न शंसेद्यदिषामन्तरीयात्तद्यजमानस्यान्तरीया-
द्यदि^{५)} नाभानेदिष्टं^{६)} रेतो ऽस्यान्तरीयाद्यदि वाल्खिल्याः
प्राणानस्यान्तरीयाद्यदि वृषाकपिमात्मानमस्यान्तरीयाद्य-
द्येवयामरुतं प्रतिष्ठा वा एवयामरुत्प्रतिष्ठाया एवैनं तं
श्रावयेद्वैव्याश्च मानुष्याश्च 'तानि सह वा शंसेत्सह वा
न शंसेत्स ह बुडिल आश्वितरास्युर्विश्वजितो^{७)} होता
सन्नीक्षां^{८)} चक्र एतेषां वा एषां^{९)} शिल्पानां विश्वजिति
सांवत्सरिके द्वे होतुरुक्थे माध्यंदिनमभिप्रच्यवेते' हन्ता-

१) कथा F; २) Fehlt in D; ३) कल्पयेत्य° D und F; ४) वाग्रेत्सह
D; ५) °तरीयाद्यदि A; ६) °नेदिष्टो F; ७) ???; आश्वितरा° A pr.
m.; wschl. आश्वितराश्विर्विश्वजितो; ८) So corr.; die hss. सं दीक्षां;
९) एषा F.

कृतमित्यमेवयामरुतं शंसयानीति^{१)} 'तद्ध^{२)} तथा शंसयां^{३)}
 'ते' तद्ध तथा शस्यमाने गोक्ष आज्ञागाम' स होवाच
 होतः^{४)} कथा ते शस्त्रं विचक्रं^{५)} प्रवत इति' किं क्यभू-
 दित्येवयामरुदयमुत्तरतः शस्यत इति' स होवाचैन्द्रो वै
 माध्यंदिनः' कथेन्द्रं माध्यंदिनान्निनीषसीति^{६)} 'नेन्द्रं मा-
 ध्यंदिनान्निनीषामीति^{७)} स होवाच' रुन्दस्त्विदममाध्यंदि-
 साचि^{८)} 'जागतं वातिजागतं वा' स उ मारुतो' मैवं
 संमृष्टेति' स होवाचारमाच्छावाकेत्यथास्मिन्ननुशासनमी-
 षे' स होवाचैन्द्रमेष विष्णुन्यङ्गानि शंसत्ययं त्वं होतुरुप-
 रिष्टाद्रौद्रिया धाव्यायाः पुरस्तान्मारुतस्य सूतास्यायस्यथा^{९)}
 इति' तथेति' तदप्येतर्हि तथैव शस्यते' यथा षष्ठे पृथ्वा-
 कृनि^{१०)} कल्पत एव यज्ञः कल्पते यज्ञमानस्य प्रजातिः^{११)}
 कथमत्राशस्त एव नाभानेदिष्टो भवत्यथ वात्सवित्त्वाः
 शंसति' रेतो वा अग्रे ज्य प्राणा' एवं ब्राह्मणाच्छंस्यंशस्त
 एव नाभानेदिष्टो भवत्यथ वृषाकपिं^{१२)} शंसति' रेतो वा

1) So corr.; शस्ययानीति A, D und F; 2) तद्धत् A, तद्धत् D; 3) So
 corr.; die hss. शस्ययां; 4) तमः F; 5) विचक्र F; 6) So corr.
 nach Ait. Br.; die hss. °दिनान्यनीकसीति; 7) So corr.; माध्यंदिनान्यनी-
 षामीति A; °दित्यं नीषामिति D; माध्यंदिनान्यनीकसीतिमिति F; 8) So corr.;
 die hss. °त्विदमु माध्यंदिनं साति; 9) So corr.; die hss. °यस्त्वथ A und
 F; °यस्त्वथ D; 10) °हानि A pr. m. und F; 11) प्रजापतिः A pr.
 m. und F; 12) वृषकपिं D.

अग्रे ज्यात्मा कथमत्र यत्नमानस्य प्रज्ञातिः^{१)} कथं प्राणा
अवरुद्धा भवतीति^{२)} यत्नमानं वा एतेन सर्वेण यज्ञक्र-
तुना संस्कुर्वन्ति' स यथा गर्भा योन्यामन्तरेव प्राणान-
स्यालरियाग्यदि वृषाकपिमात्मानमस्यालरियाग्येव^{३)} वा
संभवज्जेते' न ह वै सकृदेवाग्रे सर्वं संभवत्येकैकं वा
अङ्गं संभवतः^{४)} संभवति' सर्वाणि चेत्समाने ऽहनि क्रि-
यन्कल्पत एव यज्ञः कल्पते यत्नमानस्य प्रज्ञातिर्य^{५)}
हैवैवयामरुतं होता शंसेत्तस्यास्य^{६)} प्रतिष्ठा' तस्यामेवै-
नमन्ततः^{७)} प्रतिस्थापयति प्रतिस्थापयति' ॥ १ ॥

देवक्षेत्रं^{८)} वै षष्ठमहर्देवक्षेत्रं^{९)} वा एत^{१०)} आगच्छन्ति
ये षष्ठमहर्गागच्छन्ति' न वै देवा अन्यो ऽन्यस्य गृहे
वसन्ति^{११)} नर्तुर्नोर्गृहे^{१२)} वसतीत्याहुस्तान्यथायथमृत्विज
ऋतुयाज्ञान्यज्ञान्यसंप्रदायं' तद्यदृतून्कल्पयन्ति^{१३)} यथायथं ज्ञ-
निता^{१४)} तदाहुर्नर्तुर्प्रैषैः^{१५)} प्रेषेयुर्नर्तुर्प्रैषैर्वपद्गुर्वुर्वाग्वा^{१६)}

१) प्रज्ञापतिः A pr. m. und F; २) भवतीति D; ३) °यागद्वौ व A sec. m. und D; °यागद्वौ व A pr. m.; ४) So corr.; die hss. संभवति; fehlt in ed. B. Ind.; ५) प्रज्ञापतिर्य A pr. m. und D; ६) ? ? Ait. Br. °तयास्य; ७) So corr.; die hss. तस्या एवैनमन्तत; ८) देवक्षेत्रं D und F; ९) °क्षेत्रं D und F; १०) एव A pr. m.; ११) सन्ति D; १२) So corr.; नर्तुर्नोर् गृहे A; नर्तु ऋतो गृहे D; नर्तुर्नोर् गृहे F; १३) °ल्पयन्ति D und F; १४) Sic!; १५) So corr.; die hss. °प्रैषो; १६) So corr.; die hss. °प्रैषोर्व°.

ऋतुप्रेषा^{१)} 'आयते^{२)} वै वाक्पठे ऽह्नीति^{३)} ' यदृतु-
 प्रेषैः^{४)} प्रेषेयुर्यदृतुप्रेषैर्वपदुर्युर्वाचमेव^{५)} तदातां शाला-
 मृत्तावतीं^{६)} वहरावणीमृच्छेयुरच्युताग्नस्य^{६)} चवेरन्यशा-
 स्त्राणान्प्रज्ञायाः^{७)} पशुभ्यो जिह्सा ईयुस्तस्माद्गमेभ्य^{८)} एव
 प्रषितव्यमृग्मेभ्यो ऽधि वपदृत्यं ' तन्न वाचमातां शाला-
 मृत्तावतीं^{९)} वहरावणीमृच्छन्ति^{९)} ' नाच्युताग्नस्य चवेर-
 न्नि^{१०)} यज्ञात्प्राणान्प्रज्ञायाः^{११)} पशुभ्यो जिह्सा यन्ति ' पारुच्छे-
 पीरपदयति^{१२)} द्याः सवनयाः पुरस्तात्प्रस्थितयाज्ञानां '
 रोरुति^{१३)} वै नमैतच्छन्दा यत्पारुच्छेपमेतेन ह वा इन्द्रः
 सप्त स्वर्गाह्नोकानारोरुदारांरुति^{१४)} सप्त स्वर्गाह्नोकान्य^{१५)}
 एवं^{१६)} वेद ' तदार्कुर्यत्पञ्चपदा एव पञ्चमस्वाङ्गो ह्यपं षट्-
 षट्^{१७)} षष्ठस्याथ कस्मात्सप्तपदाः^{१८)} षष्ठे ऽह्नि शस्यन्त^{१९)}
 इति ' षड्भिरिव पदैः षष्ठमहरवाप्तुवन्त्यवह्नियेवैतदार्कुर्यत्स-

- 1) ऋतुं प्रेष F; ऋतुप्रेष; 2) So corr.; A und F आयायते; D आयायते;
 3) So corr.; die hss. ऽह्नीते; 4) So corr.; die hss. °प्रेषी; 5) So
 corr.; die hss. °प्रेषीव °; 6) So alle hss. sic. ! Ait. Br. आयानामृक्पावर्ही
 वहरावणीमृच्छे °; 7) Korrupt; 8) So corr.; die hss. येयुस्त °;
 9) Vid. 6; 10) n fehlt in den hss.; 11) Vid. 7; 12) पारुक्षेयी °
 D; °धत्ते A pr. m. und F; D fügt n ein; 13) रोरुति D; 14) °रोरुति
 A sec. m., D und F; 15) So corr.; die hss. °ह्नोकाय; . 16) एव
 F; 17) So corr.; die hss. षट्पदात्; 18) So corr.; die hss. °षट्पदात्;
 19) शस्यते F.

तमं^{१)} 'तदेव सप्तमेन पदेनाभ्यारूढ्य वसन्ति' संततैस्त्र्य-
हैरव्यवहिनैर्यन्ति य एवं विद्वांस उपयन्ति' ॥ १० ॥

देवासुरा वा एषु लोकेषु समयतन्त' ते वै देवाः
पष्ठेनाङ्गिभ्यो लोकिभ्यो ऽसुरान्पराणुदन्त^{२)} 'तेषां यान्यन्त-
र्हस्तानि वसून्यासंस्तान्यादाय^{३)} समुद्रे प्रावृण्यन्त^{४)} 'तेषां
वै देवा^{५)} अनुरूपितेनैव हृन्दसात्तर्हस्तानि^{६)} वसून्याददत्'
तदेवैतत्पदं पुनःपदं' स एवाङ्कुश^{७)} आकुञ्चनायां द्विषतो
वसु दत्ते निरवैनमेभ्यः^{८)} सर्वेभ्यो लोकिभ्यो नुदते य एवं
वेद' यौर्वै देवता षष्ठमर्हवर्हति' त्रयस्त्रिंश स्तोमो' रै-
वतं सामांतिच्छन्दश्छन्दो' यथादेवतमेनेन^{९)} यथास्तोमं
यथासाम यथाहृन्दसमृध्नाति य एवं वेद' यद्वै समानोदर्क
तत्षष्ठस्याङ्गो रूपं' यग्येव प्रथममर्हस्तदुत्तममर्हस्तदेवै-
तत्पदं पुनर्यत्षष्ठं' यदश्चवयद्रथवयत्युनरावृत्तं^{१०)} यत्पुन-
र्निवृत्तं^{११)} यदन्तर्द्वयं यदसौ लोको ऽभ्युदितो यन्नाभानेदिष्टं
यत्पारुक्षेयं यन्नाराणंसं यद्वैपदा यत्सप्तपदा यत्कृतं यद्वैवतं
तत्तृतीयस्याङ्गो रूपमेतानि वै षष्ठस्याङ्गो रूपाणि' हृन्द-

१) षष्ठमर्हवर्हयं^० A und F; २) °पराणुदन् A; ३) So corr.; die
hss. °दायन्त; ४) Korrupt; Ait. Br. प्राण्यन्त; ५) F fügt पष्ठे ein;
६) D °हस्तानि; ? ? wschl. °हस्तोनानि; ७) So corr.; die hss. वाङ्कुश;
८) A pr. m. fügt स ein; ९) °मेनेन न F; १०) °रावृत्तं D;
११) °निवृत्तं D.

सामु ह षष्ठेनाङ्गात्तानां रसो ज्यनेदत्तं^{१)} प्रज्ञायतिरुदा-
 नान्नाशस्या गयत्र्या रैभ्या त्रिष्टुभा परिक्रित्या जगत्या
 गाययानुष्टुभैतानि^{२)} वै हन्दांसि षष्ठे ऽह्नि शस्तानि
 अवल्ययातयामानि 'हन्दांसमेव तत्सरसताया अयातयाम-
 नायै^{३)} ' सरसानि ह्यस्य^{४)} हन्दांसि षष्ठे ऽह्नि शस्तानि
 भवन्ति ' सरसैश्चहन्दांभिरिष्टं भवति सरसैश्चहन्दांभिर्यज्ञं
 तनुते य एवं वेद' ॥ ११ ॥

अथ यद्वैपदा स्तोत्रियानुष्टुपौ^{५)} भवत इमा नु के
 भुवना सीपथमेति ' द्विषद्वि पुरुषो ' द्विप्रतिष्ठः पुरुषः '
 पुरुषो वै यज्ञस्तस्माद्वैपदा स्तोत्रियानुष्टुपौ भवतो ' ज्य
 सुकीर्तिं शंसत्यपेन्द्र प्राचो^{६)} मधवन्न मित्रानिति^{७)} ' देव-
 योनिर्वै सुकीर्तिः ' स य^{८)} एवमेतां देवयोण्यां सुकीर्तिं
 वेद कीर्तिं प्रतिष्ठापयति भूतानां कीर्तिमान्स्वर्गं लोके
 प्रतितिष्ठति ' प्रतितिष्ठति प्रज्ञया पशुभिर्य एवं वेदाय
 वृषाकपिं^{९)} शंसति वि हि सोतोर्सृज्जतेत्यादित्यो^{१०)} वै
 वृषाकपिस्तं गत्कम्पयमानो^{११)} रेतो वर्षति^{१२)} तस्माद्वृषाक-
 पिस्तद्वृषाकपेर्वृषाकपित्वं ' वृषाकपिरिव वै स सर्वेषु लो-

१) ज्यनेदत्तं F; २) So corr.; die has. जायाया°; ३) अयात° F;
 ४) ह F; ५) स्तोत्रियानि° A und F; ६) प्राचो A pr. m.; ७) मित्रानिति F;
 ८) Fehlt A pr. m. und D; ९) वृषाकपि A pr. m. und D; १०) सोतोर्
 D; ११) वृषाकपिं त° F; १२) वर्षति A; वसति D.

केषु भाति य एवं वेद' तस्य तृतीयेषु पादेष्वग्न्यन्तयो-
 न्यङ्गनिर्दान्करांत्यं^{१)} वै न्युङ्गो^{२)} ' वलं^{३)} निनर्दो^{४)} '
 ज्ञागमेवास्यै तद्वले निद्धात्यंश्च कुत्तापं शंसति ' कुयं^{५)}
 ह^{६)} वै नाम कुत्सितं भवति' तद्यत्तपति तस्मात्कुत्ता-
 पास्तत्कुत्तापानां^{७)} कुत्तापवं ' तद्यत्ते ज्ञस्यै कुर्यान्निति^{८)}
 तत्तत्तुयः^{९)} स्वर्गे लोके प्रतितिष्ठति' प्रतितिष्ठति प्रज्ञया^{१०)}
 पशुभिर्य एवं वेद' तस्य चतुर्दश प्रथमा^{१०)} भवन्तीदं ज्ञना
 उप श्रुतेति' ताः प्रग्राहं शंसति यथा वृषाकपिं^{११)} ' वार्ष-
 ष्वपं^{१२)} हि' वृषाकपेस्तन्यायमेत्येवांश्च^{१३)} रैभीः शंसति व-
 च्यस्व रेभवच्यस्वेति ' रेभन्तो वै देवाश्चर्षयश्च स्वर्गं लोक-
 मायंस्तथैवैतन्नमाना रेभन्त एव स्वर्गं लोकं यन्ति' ताः
 प्रग्राहमेत्येवांश्च पारिजिताः^{१४)} शंसति राज्ञो विश्वजनी-
 नस्येति^{१५)} ' संवत्सरो वै परिजित्संवत्सरो ह्रीदं सर्वं
 परिजियतीत्यथो खल्वाङ्गुर्गिर्वै परिजिदं गिर्ह्रीदं सर्वं
 परिजियतीत्यथो खल्वाङ्गुर्गथा^{१६)} एवैताः कारव्या राज्ञः

१) °निर्दान्करो D; २) न्युङ्गो D; ३) वले D; ४) निनर्दो D;

५) ? ?; ६) ह F; ७) तस्मात्कुत° A; ८) ? ? कुर्या इति ?;

९) प्रज्ञया A; प्रज्ञा D; १०) प्रथमानी D; ११) वृषाकपि D; १२) So

corr.; die hss. वार्षष्वपं; १३) So corr. nach Ait. Br.; die hss. वृषाकपेस्त-

न्याय°; १४) So corr.; die hss. पारिजितोः; १५) °नस्येति A und F;

१६) °कुर्माया A.

परिणित इति स नस्तद्यथा^{१)} कुर्याद्गाथा^{२)} एवैताः^{३)}
 यस्ता भवन्ति 'यद्यु वै गाथा अग्निरेव गाथाः संवत्सरस्य
 इति व्रूयाद्यु वै मन्त्रो ऽग्निरेव मन्त्रः संवत्सरस्य वेति
 यत्ताः प्रग्राहमेत्येवाथ कारव्याः शंसतीन्द्रः^{४)} का-
 लमव्यूधदिति 'यदेव देवाः कल्याणं कर्माकुर्वन्स्तत्कार-
 व्याभिरवाप्तुवंस्तथैवैतद्यज्ञमाना^{५)} यदेव देवाः कल्याणं
 कर्म कुर्वन्ति तत्कारव्याभिरवाप्तुवन्ति 'ताः प्रग्राहमित्ये-
 वाथ दिशां कृतीः^{६)} पूर्वं शस्त्वा यः सभेयो विदथ्य इति
 ज्ञनकल्या उत्तराः शंसति यो^{७)} ज्ञाताज्ञां अनभ्यक्त
 इत्यृतवो वै दिशः प्रज्ञननस्तद्यदिशां^{८)} कृतीः पूर्वं शस्त्वा
 यः सभेयो^{९)} विदथ्य^{१०)} इति ज्ञनकल्या उत्तराः शंसत्यु-
 न्नेव तत्कल्पयत्यृतुषु प्रतिष्ठापयति 'प्रतिष्ठन्तीरिदं सर्व-
 मनुप्रतितिष्ठति^{११)} ' प्रतितिष्ठति प्रज्ञया^{१२)} पशुभिर्य एवं
 वेद ' ता अर्धर्चशः शंसति ' प्रतितिष्ठत्या एवाथेन्द्रगाथाः
 शंसति यदिन्द्रादो दशराज्ञ इतीन्द्रगाथाभिर्ह वै देवा
 असुरानागायथैनानत्यायंस्तथैवैतद्यज्ञमाना^{१३)} इन्द्रगाथा-

१) ? ? F नस्तद्यथा F; २) कुर्याद्यथा कुर्याद्गाथा D; ३) एवैतास्य A
 und D; ४) शंसन्तीन्द्रः A pr. m.; ५) So corr.; die hss. कर्माकुर्वन्;
 ६) कृप्तिः A pr. m. und D; ७) Fehlt in D; ८) ? ? प्रज्ञननस्तद्यथा A
 pr. m.; प्रज्ञाननस्त F; ९) सभेयो D; १०) विदथ्य D; ११) प्रतिष्ठन्ति
 F; १२) प्रज्ञया A und F; १३) असुरानां गाथा A pr. m. und D;
 असुरानागायथैना A sec. m. und F.

भिरिवाप्रियं भ्रातृव्यमागायथैनमतियन्ति ' ता अर्धर्चशः
शंसन्ति ' प्रतिष्ठित्या एव ' ॥ १२ ॥

अथैतशप्रलापं शंसत्येता अथा^{१)} आप्नवन्त^{२)} इत्यैतशो
रु मुनिर्यज्ञस्यायुर्दर्श ' स रु पुत्रानुवाच पुत्रका^{३)} यज्ञ-
स्यायुरभिदर्श^{४)} ' तदभिलपिष्यामि मा मा दृतं^{५)} मन्यध्व-
मिति ' तथेति ' तदभिललाप ' तस्य रुभ्यग्निरैतशायनो^{६)}
ज्ञेष्ठः^{७)} पुत्रो ऽभिदुत्य^{८)} मुखमपिज्ञयाकृ ब्रुवन्दतो^{९)} नः
पितेति^{१०)} ' स रुवाच धिक्का^{११)} ज्ञात्मापरस्य पापिष्ठांति
प्रजां करिष्यामीति यो मे मुखं प्राग्रहीर्यदि^{१२)} ज्ञात्स^{१३)}
मुखं न प्राग्रहीष्यः शतायुषं गामकरिष्यं^{१४)} सकृन्नायुषं
पुरुषमिति ' तस्मादभ्यग्नय इतशायना^{१५)} आज्ञानियाः^{१६)} स-
न्तः पापिष्ठा अन्येषां^{१७)} बलिकृतः^{१८)} पितायच्छताः^{१९)} स्वेन
प्रजापतिना स्वया देवतया ' यदैतशप्रलापस्तत्स्वर्गस्य

१) अथां A pr. m.; २) अपुवन्त A pr. m.; आपुवन्त A sec. m. und F; अपुवन्त D; ३) पुत्रका A pr. m.; ४) ?, wschl. °युर्दर्श; °युर्दर्शं D; °युर्दर्शं A pr. m. und F; ५) तृप्तं A und F; ६) So corr. A und F इ इत्यन्ति; D इत्यन्ति; ७) ज्ञेष्ठः D; ८) So corr.; ऽभिदुत्य A und F, ऽभिदुत्य D; ९) ब्रुवन्तो A pr. m.; ब्रुवन्तो D; १०) मितेति F; ११) धिक्का A und F; १२) So corr.; die hss. प्राग्रहीष्यो यदि; १३) ज्ञात्से A sec. m. und F; १४) गामकं A und F; गामकरि A sec. m.; १५) इतशायन A pr. m. und F; इतशायना D; १६) नयाः F; १७) So corr.; die hss. मनेयां; १८) बालि A; बलित्वतः F; १९) ?; wschl. पित्रा यच्छताः.

कस्य वृषं 'यदेवैतशप्रलापो ज्यातयामा वा^{१)} अक्षिति-
 शितशप्रलापो^{१)} ' ज्यातयामा मे यज्ञो ऽसदक्षितिर्मे यज्ञो
 दिति' तं वा ऐतशैतशप्रलापं^{२)} शंसति पदावग्राहं'
 सामुत्तमेन पदेन प्राणाति यथा निविदो^{३)} ' अथ प्रव-
 ङ्क्काः पूर्वं शस्त्वा विततो किरणो द्वाविति प्रतिरा-
 नुत्तरान् शंसति भुगित्यभिगत इति ' प्रवल्ङ्ककाभिर्ह
 वै देवा असुराणां रसान्^{४)} प्रववृङ्कुस्तं ग्राभिर्ह^{५)} वै देवा
 असुराणां रसान् प्रववृङ्कुस्तस्मात्प्रवल्ङ्ककास्तात्प्रवल्ङ्क-
 कानां प्रवल्ङ्ककात्वं' ता वै प्रतिरथैः प्रत्यराधुवंस्तं ग्रात्प्र-
 तिरथैः प्रत्यराधुवंस्तस्मात्प्रतिरथास्तात्प्रतिरथानां प्रतिरा-
 धत्वं^{६)} ' प्रवल्ङ्ककाभिरेव द्विपतां^{७)} भ्रातृव्याणां रसान् प्रव-
 ल्ङ्ककास्तां^{८)} वै^{९)} प्रतिरथैः^{९)} प्रतिराधुवन्ति' ताः प्रग्राह-
 मित्येवाग्निज्ञासेन्याः^{१०)} शंसतीहेत्य प्रागप्रागुदगधरागि-
 गाग्निज्ञासेन्याभिर्ह वै देवा असुरानाज्ञायथैनानत्यायंस्तं-
 थैवैतग्यज्ञमाना आग्निज्ञासेन्याभिरेवाप्रियं^{११)} भ्रातृव्यमाज्ञा-
 यथैनमतियन्ति^{१२)} ' ता अर्धर्चणः शंसति' प्रतिष्ठित्या द्वा-

1) So corr.; die hss. वाक्षिति°; 2) एतशःप्रलापं F; 3) निविदो D;
 4) चसां D; 5) प्राव° D; °यथभिर्ह F; 6) प्रतिरोधत्वं A sec. m. und D;
 7) द्विपतां D; 8) ?; wschl. प्रवल्ङ्कयथैनं; 9) प्रतिरथाः D;
 10) °अग्निज्ञासेन्याः A sec. m.; 11) So corr.; die hss. अक्षिता°; 12) So
 corr.; die hss. भ्रातृव्यमाज्ञायथै°.

यातिवाद् शंसति वीमे देवा अक्रंसतेति ' श्रीर्वा अतिवा-
दस्तमेकर्चं शंसत्येकस्ता वै श्रीस्तां वै विरेभं शंसति '
विरेभैः^{१)} श्रियं पुरुषो वरुतीति^{२)} ' तामर्धर्चशः^{३)} शंसति '
प्रतिष्ठित्वा एव' ॥ १३ ॥ ✓

अथादित्याश्चाङ्गिरसीश्च^{४)} शंसत्यादित्या रु जरितरङ्गि-
राभ्यो दक्षिणामनयन्निति ' तद्देवनीथमित्याचक्षत ' आदि-
त्याश्च रु वा अङ्गिरसश्च^{५)} स्वर्गे त्नांके ऽस्पर्धत वयं पूर्वं
स्वरेष्यामो वयं पूर्वं इति ' ते हाङ्गिरसः श्वःसुत्यां दद-
शुस्ते^{६)} हाग्निमूचुः^{७)} परेक्ष्यादित्येभ्यः^{७)} श्वःसुत्यां प्रब्रूही-
त्यथादित्या अग्न्यसुत्यां ददशुस्ते हाग्निमूचुरग्न्यसुत्यास्माकं^{८)} '
तेषां नस्त्वं होतासीत्युपेमस्त्वामिति^{९)} ' स एत्याग्निरुवाचा-
थादित्या अग्न्यसुत्यामीक्षते कं वो होतारमवोचन्वाह्यते
युष्माकं वयमिति ' ते हाङ्गिरसश्चक्रुधुर्मा^{१०)} त्वं गमो नु
वयमिति ' नेति हाग्निरुवाचानिन्या^{११)} वै माह्वयते ' कि-
ल्लिषं^{१२)} हि तयो गनिन्यस्य^{१३)} ह्वं^{१४)} नैति^{१५)} ' तस्मा-

१) ? ? ; २) वरुन्तीति A pr. m. ; ३) तमर्ध° A pr. m. ; ४) °ङ्गिरसश्च
A pr. m. ; ५) So corr. ; die hss. अङ्गिर° ; ६) Fehlt in D ; A un-
F ददशुस्ते ; ७) So corr. ; die hss. हाग्निमूचुः पुरे° ; ८) हाग्निमू° A
pr. m., D und F ; ९) So corr. ; होतासीं दुपेम° A ; होतासीदुपेम° D und F ;
१०) So corr. ; die hss. हाङ्गिरसश्च° ; ११) °चानिनी A sec. m., D und F ;
१२) किल्लिष D ; १३) निन्यस्य A sec. m. ; निन्यस्य F ; निन्यंसा D ; १४) ह्वन्
A und F ; १५) So corr. ; die hss. न इति .

दतिद्वरमत्यल्पमिति ^{१)} यज्ञमानस्य हवमियादेव ^{२)} ' कि-
 ल्विषं हि तयो ऽनिन्यस्य हवं नैति ^{३)} ' तान्हादित्या-
 नङ्गिरसो याज्ञयां चक्रुस्तेभ्यो ह्रीमां पृथिवीं दक्षिणां ^{४)}
 नन्युस्तां ^{५)} ह न प्रतिज्ञगृहुः ' सा ह्रीयं ^{६)} निवृत्तोभयतः-
 शीष्णी ^{७)} दक्षिणाः शुचा ^{८)} विद्वाः शोचमाना व्यचरत्कु-
 पिता ^{९)} मां ^{१०)} न प्रत्यग्रहीषुरिति ' तस्या एते निरदीर्यत
 य एते प्रदरा ^{१०)} अधिगम्यन्ते ' तस्मान्निवृत्तदक्षिणां ^{११)} नो-
 षाकुर्यान्नैनां ^{१२)} प्रमृतेनैदक्षिणां ^{१३)} प्रमृणन्नानीति ^{१४)} ' त-
 स्माद्य एवास्य समानजन्मा भ्रातृव्यः स्यादृणरूप्युस्तस्मा ^{१५)}
 एनां ^{१६)} दद्यात्तन्न ^{१७)} पराची दक्षिणा निवृणक्ति ' द्विषति
 भ्रातृव्ये ऽततः शुचं ^{१८)} प्रतिष्ठापयति यां ^{१९)} ऽसौ ^{१९)} तपति ^{१९)} '
 स वै शंसत्वादित्या ह जस्तिरङ्गिरोभ्यां दक्षिणामनयंस्तां
 ह जस्तिरः प्रत्यायन्निति ' न ह्रीमां पृथिवीं प्रत्यायंस्तामु

- 1) So corr.; °मत्त्वमिति A und F; °मत्त्वमिति D; 2) हवमियादेव
 D; 3) So corr.; die hss. हवत्येति; 4) दक्षिणा F; 5) So corr.;
 die hss. °स्तं; 6) ?; यं A pr. m., D und F; 7) So corr.;
 die hss. °शीष्णी; 8) शुचं A pr. m. und D; 9) व्यचरत्कुपिता A
 und F; 10) So corr.; die hss. ना नः प्रतिगृह्युरिति ' तस्या इतानि निरदी-
 र्यन्ते य एते प्रदरा; 11) तस्मान्निवृत्तदक्षिणा F; 12) नोषाकुर्युरिति D;
 13) प्रमृतेनैदक्षिणां D; 14) प्रमृणा° A pr. m., D und F; 15) Statt
 [पादूयुः] wachl. zu lesen वर्तनीयः; 16) एना D; 17) °न्नः A und
 ' ; °तन्नः D; 18) So corr.; die hss. सचं; 19) Interpolation ?.

कृ जरितः प्रत्यायन्निति प्रति हि ते ऽमुमायंस्तां^{१)} कृ
 जरितर्नः^{२)} प्रत्यगृभणन्निति 'न ह्रीमां पृथिवीं प्रत्यगृभ्णां-
 स्तांमु कृ जरितर्नः प्रत्यगृभणन्निति प्रगृह्यादित्यमगृभ्णान्न-
 कृनेतरसंनविचेतनानीत्येष कृ^{३)} वा^{३)} अङ्गां विचेत
 यो ऽसौ तपति' स वै शंसति यज्ञा नेतरसंनपुरोगवास्तं-
 इत्येषा^{४)} कृ वै यज्ञस्य पुरोगवी यदक्षिणा 'यथार्हामः'^{५)}
 सस्तमतिरितदत्येतेष^{६)} एवेश्वर^{७)} उन्नेता 'उत श्वेत आ-
 शुपत्वा^{८)} उत^{९)} पद्याभिर्यविष्ठ' उतेमाशु^{१०)} मानं पिपती-
 त्येष एव श्वेत एष^{११)} शिशुपत्यैष^{११)} उत पद्याभिर्यविष्ठः
 उतेमाशु^{१०)} मानं पिपतीत्यादित्या रुद्रा वसवस्तेनुत^{१२)}
 इदं राधः प्रतिगृभ्णीक्ष्यङ्गिरः^{१३)} । इदं राधो^{१४)} विभु
 प्रभु^{१५)} इदं राधो वृहत्पृथु 'देवा ददत्वासुरं'^{१६)} तद्वो अस्तु
 सुचेतनं^{१७)} । यष्मां अस्तु दिवे दिवे' प्रत्येव गृभापतेति^{१८)}
 तद्यदादित्याश्चाङ्गिरसीश्च शंसति स्वर्गताया एवैतदंकरकः
 शंसति यथा निविदो' अथ भूतेह्दः^{१९)} शंसति त्वमिन्द्र

1) So corr.; die hss. तु मायंस्तां; 2) °तर्न A pr. m.; 3) Fehlt in D; 4) So corr.; die hss. इत्येष; 5) ? ?; 6) सस्तमिति ° D; 7) ते एवेश्वर A pr. m.; एवश्वर D; 8) अशुपत्वा A pr. m.; 9) A. V. XX 135. 8 उतो; 10) उतेमाशु D; 11) So alle hss.; man erwartet अशुपत्यैष; 12) So alle hss.; A. V. XX 135. 9 °स्तेलत; 13) प्रतिगृह्याङ्गिरस A; प्रतिगृह्णीक्ष्यङ्गिरः D; 14) रथे D; 15) प्रभुः A und F; 16) ददत्वासुरं A; ददत्वासुरं D; 17) चेतनं D; 18) °यतेत D; 19) So corr.; die hss. भूतेह्दः

शर्म रिणेतमि वै लोका भूतेरुदो^{१)} 'ऽसुरान्क वै देवा
अन्नं सेचिरे^{२)} भूतेन भूतेन जिघांसत्तस्तितीर्षमाणास्ता-
मे^{३)} देवाः सर्वेभ्यो भूतेभ्यो ऽह्नादयंस्तं गदेतानि मे देवाः
भ्यो भूतेभ्यो ऽह्नादयंस्तस्माद्भूतेरुदस्तद्भूतेरुदां^{४)} भूतेरु-
दा^{५)} 'ह्नादयन्ति ह वापरमिमे^{६)} लोकाः 'सर्वेभ्यो भूतेभ्यो
प्रसंसर्वेभ्यो भूतेभ्यो^{७)} रुन्दते^{८)} य एवं वेद' ॥ १४ ॥

अथाकनस्याः शंसति यदस्या अंभुमेया इत्याकनस्याद्वा
दं सर्वं प्रजातमाकनस्याद्वा एतदधिप्रजायते 'ऽस्यैव स-
स्यास्यै प्रजात्यै' ता वै परंसेत्पट्टा ऋतव 'ऋतवः पितरः'
तरः प्रजापतिः 'प्रजापतिराकनस्यास्तां^{९)} दश^{१०)} शंसे-
ति शांभ्वस्य वचो' दशान्नरा विराड्विराजो यज्ञस्तं गर्भा
पजीवन्ति 'श्रीर्वै विराजंशां ऽन्नाद्यं' श्रियमेव तद्विराजं
शस्यन्नाद्ये^{११)} प्रतिष्ठापयति 'प्रतिष्ठति^{१२)} सर्वमनु-
तिष्ठति' प्रतिष्ठति प्रजया पशुभिर्य एवं वेद' तिस्रः
सेदिति वात्स्यस्त्रिवृद्वै रेतः सितं^{१३)} संभवत्याण्डमुल्लवं^{१४)}

1) So corr.; die hss. भूतेरुदो; 2) korrupt; सिचिरे D; 3) जिघांस-
त्त° F. 4) So corr.; die hss. °भूतेरुदस्तद्भूतेरुदां; 5) So corr.; die
ss. °रुदत्वं; 6) Korrupt; vielleicht वा अपर°; 7) भूतेभ्यो D;
नुदते D; 8) प्रजापतिरकनस्यात् A und F; 9) दृष्ट A pr. m. und F;
यज्ञः स्यान्नाद्ये A pr. m.; 12) So corr.; die hss. प्रतिष्ठ°; 13) सितं
; 14) So corr.; °मल्लं A und F; °मल्लं D.

जरायु' त्रिवृत्प्रत्ययं माता^{१)} पिता यज्जायते तत्तृतीयमे-
भूताद्यमेवैतद्यच्चतुर्थी^{२)} शंसित्सर्वा एव षोडश शंसेदिति
हैके^{३)} ' कामातो^{४)} वै रेतः सिञ्चति ' रेतसः सिक्तात्प्रजा
प्रजायन्ते ' प्रजानां प्रजननाय ' प्रजावान्प्रजनयिष्णुर्भट्ट
प्रजात्यै^{५)} प्रजायते^{६)} प्रजया पशुभिर्य एवं वेद ' ॥ १५

अथ दाधिक्रीं शंसति दधिक्राव्णो अकारिषमिति ' त
उत्तराः पावमानीः शंसति सुतासो मधुमत्तमा इत्यत्रं
दधिक्री^{८)} ' पवित्रं पावमान्यस्तदु हैके पावमानीभिरे
पूर्व^{९)} शस्वा तत उत्तरा दधिक्रीं शंसतीयं^{१०)} वाग्न
द्या^{११)} यः पवत इति वदत्तस्तदु तथा न कूर्यादुपनश्या
ह वागशनायती^{१२)} ' स दधिक्रीमेव पूर्व शस्वा त
उत्तराः पावमानीः शंसति ' तद्यद्दाधिक्रीं^{१३)} शंसतीयं व
गाहनस्यां वाचमवादीत्तद्देव^{१४)} पवित्रेणैव वाचं पुनीते
सा^{१५)} वा अनुष्टुभ्यवति ' वाग्वा अनुष्टुप्तस्त्वेनैव ह्न्दस्
वाचं पुनीति ' तामर्धर्चशः^{१६)} शंसति ' प्रतिष्ठित्या एवा

- १) मात्वा A pr. m.; २) अभूतोयम् ? ein Wort ? °तुर्थी D; ३) है
D und F; ४) कामातो A und F; ५) So corr.; die hss. सिक्ताः प्रजा
६) प्रजापत्यै A pr. m.; प्रजात्यै ist versetzt worden, und muss hinte
प्रजननाय kommen; ७) प्रजायते D; ८) So corr.; die hss. दधिक्री
९) पूर्व A pr. m.; १०) So corr.; die hss. शंसतीयं; ११) Korrupt
• १२) °नायन्ति D; १३) °दृदधिक्री D; १४) °नदेव A pr. m., D und F
१५) से A und F; १६) ता अर्ध° A sec. m.

पावमानीः शंसति 'पवित्रं वै पावमान्य' इयं वागाह-
 नस्यां वाचमवादीतत्यावमानीभिरेव वाचं पुनीति 'ताः
 सर्वा अनुद्भूता भवन्ति^{१)} 'वाग्वा अनुद्भूतस्त्वेनैव^{२)} हृन्द्वा
 वाचं पुनीति 'ता अर्धर्चशः शंसति' प्रतिष्ठित्या एवाव
 द्रप्सो अंशुमतीमतिष्ठदित्यतं तृचमैन्द्रावार्हस्पत्यं मूत्तं
 शंसत्यथ हैतदुत्सृष्टं^{३)} 'तद्यदेतं तृचमैन्द्रावार्हस्पत्यमल्यं^{४)}
 तृचमैन्द्राजागतं शंसति सवनधारणमिदं गुल्महृ^{५)} इति
 वदन्तस्तदु तथा न कुर्यात्त्रिदुवायतना^{६)} वा इयं वागेषां
 ह्यत्रकाणां यदैन्द्रावार्हस्पत्या तृतीयसवने 'तद्यदेतं तृच-
 मैन्द्रावार्हस्पत्यमल्यं तृचमैन्द्राजागतं शंसति स्व ह्येनं
 तदायतने प्रीणाति स्वयोर्देवतयोः 'कामं^{७)} नित्यमेव
 परिद्ध्यात्कामं^{८)} तृचस्योत्तमया 'तदाहुः संशंसित्यष्टे ऽहनि
 न संशंसित्कथमन्येष्वहःसु संशंसति 'कथमत्र न संशंस-
 तीत्यथो खल्वाहुर्नैव संशंसित्स्वर्गा वै लोकः^{९)} षष्ठम-
 हर्समायी^{१०)} वै स्वर्गा लोकः 'कश्चिद्वै स्वर्गं लोके
 शमयतीति 'तस्मान्न संशंसति 'यदेव न संशंसति तत्स्व-

१) भवति D; २) °पुत्तवेनैव D; ३) °त्सृष्ट D; ४) °स्पत्यमल्यं A pr.
 m. und D; ५) Korrupt; ६) So corr.; die hss. °दुवायतना; ७) A
 pr. m. und F fügen प्रीणाति ein; ८) परिद्ध्यात्का° A und F; ९) So
 corr.; die hss. लोकाः; १०) So corr.; °समाये A und F; °समाये D.

गस्य लोकस्य वृषं' यद्वैनाः^{१)} संशंसति यन्नाभानेदिष्टो
 वालखिल्यो वृषाकपिरेवयामरुदेतानि वा अत्रोक्त्यानि
 भवन्ति तस्मान्न संशंसत्यैन्द्रो वृषाकपिः' सर्वाणि हन्दां-
 स्यैतशप्रलाप ' उपातां यदैन्द्रावार्हस्पत्या तृतीयसवने
 तद्यदेतं तृचमैन्द्रावार्हस्पत्यं सूतां शंसत्यैन्द्रावार्हस्पत्या
 परिधानीया विशो अदेवीरभ्याचरतीरित्यपरजना ह वै
 विशो देवीर्न^{२)} क्यस्यापरजनं^{३)} भयं भवति' शान्ताः प्रजाः
 कृताः सरुते यत्रैवंविदं शंसति^{४)} ' यत्रैवंविदं शंसतीति
 ब्राह्मणम् ॥ १६ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणात्तरभागे षष्ठः प्रपाठकः ॥

1) यद्वैनाः D; 2) अदेवी न D; 3) °परं जनं D; 4) यत्रैवंविदंश° F.

॥ इत्यथर्ववेदब्राह्मणपूर्वोत्तिरं समाप्तम् ॥

DIE IM GOPATHA BRÄHMAṆA VORKOMMENDEN
MANTRAS.

- अंशुरंशुष्टे देव सोमाप्यायताम् II 2. 4. [S. 168 Z. 1].
अक्षितो ऽस्यक्षित्यै वा मा मे क्षेष्टा अमुत्रामुष्मिंल्लोक
, इह च II 1. 7. [S. 149 Z. 14].
अग्र आयाहि वीतये I 1. 29. [S. 21 Z. 13].
अग्निं बाहुर्वैश्वानरम् I 2. 21. [S. 57 Z. 7].
अग्निं दूतं वृणीमहे I 2. 23. [S. 61 Z. 9].
अग्निमीळे पुरोहितम् I 1. 29. [S. 21 Z. 7].
अग्निर्देवत ऋग्वेदस्य I 5. 25. [S. 141 Z. 7].
अग्निर्यज्ञं त्रिवृतं सततन्तुम् I 1. 12. [S. 10 Z. 4].
अग्निवासाः पृथिव्यसितज्ञूः I 2. 9. [S. 41 Z. 10].
अग्निष्टोमो ऽत्यग्निष्टोमः I 5. 23 [S. 135 Z. 11]
अग्निहोत्रं च मा पौर्णमासश्च यज्ञः I 3. 22 [S. 92 Z. 3].
अग्नीदग्नीन्विहृ II 2. 16. [S. 182 Z. 4].
अग्ने पत्नीरिहावह II 2. 20. [S. 185 Z. 16].

- अग्नेष्ट्वास्येन प्राप्नामि II 1. 2. [S. 145 Z. 13].
 अग्राधेयमग्निरुत्रम् I 5. 23. [S. 135 Z. 8].
 अक्छा म इन्द्रं मतयः स्वविदः II 4. 16. [S. 223 Z. 4].
 अज्ञता सत्यमुपगेषम् II 2. 3 [S. 167 Z. 10].
 अथर्वभिरङ्गिरोभिश्च गुप्तः I 5. 24. [S. 139 Z. 10].
 अथा क्लीन्द्र गिर्विणः II 4. 17. [S. 224 Z. 5].
 अधिपतिरसि II 2. 14. [S. 179 Z. 11].
 अध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता नेष्टा I 5. 24. [S. 139 Z. 1].
 अध्वर्यो शंशंसावोम् II 3. 10. [S. 197 Z. 7] II 4. 18. [S. 225 Z. 3].
 अध्वर्यो शंसावोम् II 3. 10. [S. 196 Z. 17] II 4. 4 [S. 212 Z. 12].
 अनभिशास्तेन्यम् II 2. 3. [S. 167 Z. 9].
 अनाधृष्टम् II 2. 3. [S. 167 Z. 6].
 अनधृष्यम् II 2. 3. [S. 167 Z. 7].
 अनिति रसि (?) II 2. 13 [S. 178 Z. 13].
 अनुव्यात्रे नमः II 2. 19. [S. 184 Z. 12].
 अनु मे दीक्षां दीक्षापतिर्मन्यतामनु तपस्तपस्यतिः II 2. 3.
 [S. 167 Z. 9].
 अनुरोहो ऽसि II 2. 14. [S. 179 Z. 15].
 अनुवृदसि II 2. 14. [S. 179 Z. 14].
 अनुष्टुप्मित्रस्य पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 9].

अत्तरिक्ते पथिभिर्ह्रियिमानः I 2. 9. [S. 41 Z. 13].

अपमित्यमप्रतीतम् II 4. 8. [S. 215 Z. 14].

अपां पुष्पं मूर्तिराकाशं पवित्रमुत्तमम् I 1. 39. [S. 32 Z. 7].

अपेन्द्र प्राचो मधवन्नमित्रान् II 6. 4. [S. 248 Z. 1], II 6.

12. [S. 261 Z. 11].

अभिजिदसि II 2. 13. [S. 179 Z. 7].

अभि तष्टेव दीधया मनोषाम् II 6. 1. [S. 242 Z. 15], II

6. 2. [S. 245 Z. 9].

अभि प्रियाणि मर्मशल्परणि II 6. 2. [S. 245 Z. 11].

अभिषस्तिपा II 2. 3. [S. 167 Z. 8].

अभूदेवः सविता वन्द्यो नु नः II 2. 12. [S. 177 Z. 5], II

4. 7. [S. 215 Z. 5].

अमृतमसि I 1. 39. [S. 30 Z. 11].

अमृताय लोपस्तृणामि I 1. 39. [S. 30 Z. 11].

अमृतोपस्तरणमसि I 1. 39. [S. 30 Z. 11].

अमेव नः सुहृवा आ हि गन्तव्ये II 2. 22. [S. 187 Z. 11].

अयं ते योनिः II 4. 9. (S. 216 Z. 17 und S. 217 Z. 3).

अयं नो नभसस्पतिः II 4. 9. [S. 216 Z. 13].

अयमु त्वा विचर्षणे II 3. 14. [S. 201 Z. 10].

अयुतमेकं प्रयुतानि त्रिंशत् I 5. 23. [S. 136 Z. 14].

- अरिष्टं यज्ञं तनुतात् II 1. 1. [S. 143 Z. 4].
- अरिष्टैर्नः पथिभिः पारयन्ता II 6. 2. [S. 245 Z. 4].
- अर्वाडेहि सोमकामं त्वाहुः II 2. 21. [S. 186 Z. 12].
- अव द्रप्सो अंशुमतीमतिष्ठत् II 6. 16. [S. 271 Z. 4].
- अष्टौ शतान्ययुतानि त्रिंशत् I 5. 23. [S. 136 Z. 12].
- अस्कन्सोमः II 2. 10. [S. 174 Z. 17].
- अस्तभाद् ग्यामसुरो विश्ववेदाः II 4. 15. [S. 221 Z. 14].
- अस्तु औषट् I 3. 10. [S. 76 Z. 9], I 5. 10. [S. 125 Z. 9],
I 5. 21. [S. 133 Z. 13].
- अस्तु स्वधा II 1. 24. [S. 161 Z. 14].
- अस्मा इदं प्र तवसे तुराय II 5. 15. [S. 241 Z. 5].
- अहानेतरसंनविचेतनानि II 6. 14. [S. 268 Z. 3].
- अहान्यस्य विंशतिशतानि I 5. 23. [S. 136 Z. 8].
- आक्रमो ऽसि II 2. 14. [S. 179 Z. 16].
- आग्निरगामि भारतः II 4. 15. [S. 221 Z. 12].
- आ तुभ्यमिन्द्रः प्यायताम् II 2. 4. [S. 168 Z. 3].
- आत्मास्यात्मन्नात्मानं मे मा हिंसीः स्वाहा II 1. 3. [S.
146 Z. 3].
- आदित्या रुद्रा वसवस्तेनुते II 6. 14. [S. 268 Z. 10].

आदित्या कृ जरितरङ्गिरोभ्यो दक्षिणामनयन् II 6. 14. [S. 266 Z. 5 und S. 267 Z. 12].

आद्यं वषट्कारः प्रदानात्तमेतम् I 5. 23. [S. 137 Z. 1].

आ नो मित्रावरुणा II 3. 13. [S. 200 Z. 12].

आ नो याहि सुतावतः II 3. 14. [S. 201 Z. 8].

आपतये त्वा गृह्णामि II 2. 3. [S. 167 Z. 1].

आपूर्णा अस्य कलशः स्वाहा II 2. 21. [S. 186 Z. 14].

आपो गर्भं जनयन्तीः I 1. 39. [S. 30 Z. 6].

आपो भृग्वङ्गिरो वृषम् I 1. 39. [S. 32 Z. 5].

आप्याययास्मात्सखीन्सत्या मेधया प्रजया धनेन II 2. 4. [S. 168 Z. 5].

आप्यायस्व II 3. 6. [S. 193 Z. 2].

आ यातं मित्रावरुणा II 3. 13. [S. 200 Z. 15].

आ याहि सुषुमा हि ते II 3. 14. [S. 201 Z. 8].

आ याक्ष्यर्वाङ्मुपवन्धुरेष्टाः II 6. 2. [S. 244 Z. 10].

आरोहो ऽसि II 2. 14. [S. 179 Z. 14].

आ वां राजानावध्वरे ववृत्याम् II 4. 15. [S. 222 Z. 7].

आ वां विशन्तिवन्दवः स्वाभुवः II 2. 22. [S. 187 Z. 7].

आ वामन्धांसि मदिराण्यग्नम् II 2. 22. [S. 187 Z. 13].

आ वो वरुन्तु सप्तयो रघुष्यदः II 2. 22. [S. 187 Z. 9].

आ सत्यो यातु मघवां ऋजीषी II 5. 15. [S. 241 Z. 4].

आहं सरस्वतीवतोः II 5. 13. [S. 239 Z. 13].

इच्छति वा सोम्यासः सखायः II 6. 1. [S. 243 Z. 3 und 15].

इदं वसो सुतनन्धः II 5. 3. [S. 228 Z. 8].

इदं खन्वोजसा सुतम् II 5. 3. [S. 228 Z. 8].

इदं जना उप श्रुत II 6. 12. [S. 262 Z. 7].

इदं ते सोम्यं मधु II 2. 20. [S. 185 Z. 10].

इदमहमर्वाग्वसोः सद्ने सीदामि II 1. 1. [S. 143 Z. 2].

इन्द्र ऋभिर्वाजवद्भिः समुक्षितम् II 2. 22. [S. 187 Z. 2].

इन्द्रं वो विश्वतस्पारि II 5. 12. [S. 238 Z. 9].

इन्द्रः कारुमबूबुधत् II 6. 12. [S. 263 Z. 4].

इन्द्रः पूर्विरातिरदासमर्कैः II 4. 2. [S. 211 Z. 7], II 6. 1.
[S. 243 Z. 1 und 11].

इन्द्र क्रतुविदम् II 3. 14. [S. 201 Z. 11].

इन्द्र जीव I 1. 39. [S. 32 Z. 8].

इन्द्र त्वा वृषभं वयम् II 2. 20. [S. 185 Z. 10].

इन्द्र पिब प्रतिकामं सुतस्य II 3. 14. [S. 201 Z. 7].

इन्द्रवत्त स्तुत II 2. 14. [S. 180 Z. 11].

इन्द्रश्च सोमं पिबतं बृहस्पते II 2. 22. [S. 187 Z. 6], II 4.
16. [S. 222 Z. 13].

इन्द्रस्य वा जठरे सादयामि वरुणस्योदरे II 1. 2. [S. 145 Z. 15].

इन्द्रस्य वारू स्यविरौ वृषाणौ II 1. 18. [S. 155 Z. 7].

इन्द्रस्यौजो मरुतामनीकम् I 2. 21. [S. 58 Z. 3].

इन्द्राग्नी अजोह्वुः II 5. 12. [S. 238 Z. 12].

इन्द्राग्नी अपसस्परि II 3. 15. [S. 202 Z. 5].

इन्द्राग्नी आगतं II 3. 15 [S. 202 Z. 4 und 7].

इन्द्राग्न्योर्वो वृषे II 5. 13. [S. 239 Z. 13].

इन्द्राय मद्धने सुतम् II 5. 3. [S. 228 Z. 8].

इन्द्राय सोमाः प्रदिवा विदनाः II 2. 21. [S. 186 Z. 13].

इन्द्रावरुणा मधुमत्तमस्य II 4. 15. [S. 222 Z. 8].

इन्द्रावरुणा युवमध्वराय नः II 4. 15. [S. 222 Z. 1].

इन्द्रावरुणा सुतपाविमं सुतम् II 2. 22. [S. 187 Z. 4], II 4. 15. [S. 221 Z. 9].

इन्द्राविष्णू पिव्रतं मध्वो अस्य II 2. 22. [S. 187 Z. 12], II 4. 17. [S. 224 Z. 15].

इन्द्राविष्णू मदपती मदानाम् II 4. 17. [S. 224 Z. 3].

इन्द्रेण रोचना दिवः II 5. 13. [S. 239 Z. 11].

इमं स्तोममर्हते ज्ञातवेदसे II 2. 22. [S. 187 Z. 14].

इमा नु कं भुवना सीषधाम II 6. 12. [S. 261 Z. 8].

इमामू षु प्रभृतिं सातये धाः II 4. 3. [S. 212 Z. 5], II 6.

1. [S. 243 Z. 3 und 14].

इयं त इन्द्र गिर्वणः II 4. 17. [S. 224 Z. 5].

इयं पित्र्या राद्येव्ये II 2. 6. [S. 171 Z. 2].

इषं स्वश्च धीमहि II 5. 13. [S. 239 Z. 4].

इषे त्वा I 1. 29. [S. 21 Z. 10].

इहेत्य प्रागपागुदगधराक् II 6. 13. [S. 265 Z. 13].

इहेन्द्राग्नी उपक्ष्ये II 3. 15. [S. 202 Z. 6].

उक्यं वाचि II 3. 10. [S. 196 Z. 14].

उक्यं वाचीन्द्राय II 3. 10. [S. 197 Z. 4].

उक्यं वाचीन्द्राय देवेभ्यः II 3. 10. [S. 197 Z. 10].

उक्षान्नाय वशान्नाय II 2. 20. [S. 186 Z. 2].

उच्चा पतत्तमरुणं सुपर्णम् I 2. 9. [S. 42 Z. 1].

उत वामुषसो बुधि II 3. 13. [S. 200 Z. 11].

उत श्वेत आशुपत्वा II 6. 14. [S. 268 Z. 7].

उतोत्तरस्मादधरादधायोः II 4. 16. [S. 223 Z. 10].

उत्क्रमो ऽसि II 2. 14. [S. 180 Z. 1].

उत्क्रान्तिरसि II 2. 14. [S. 180 Z. 1].

उदप्रुतो न वयो रक्षमाणाः II 4. 18. [S. 223 Z. 2].

- उदानद्वयाभ्यां स्वाहा I 3. 13. [S. 81 Z. 12; S. 82 Z. 5].
 उदानद्वये मे पाहि II 1. 7. [S. 149 Z. 16].
 उदिन्वस्य रिच्यते II 4. 3. [S. 212 Z. 4].
 उदु त्ये मधुमत्तमा गिरः II 4. 2. [S. 211 Z. 4].
 उदु ब्रह्माणैरत श्रवस्या II 4. 2. [S. 211 Z. 8]; II 6. 1.
 [S. 242 Z. 15]; II 6. 2. [S. 245 Z. 5].
 उद्गा आजदङ्गिरोभ्यः II 5. 13. [S. 239 Z. 9].
 उद्गातः सामानि गाय II 2. 6. [S. 170 Z. 16].
 उद्धेदभिध्रुतामघम् II 3. 14. [S. 201 Z. 10].
 उपद्रष्ट्रे नमः II 2. 19. [S. 184 Z. 7 und 14].
 उपश्रोत्रे नमः II 2. 19. [S. 184 Z. 9].
 उभा जिग्यथुर्न पराजयेथे II 4. 17. [S. 224 Z. 14].
 उरुं नो लोकमनुनेषि II 6. 4. [S. 248 Z. 7].
 उशन्तु पु णः सुमना उपाके II 4. 1. [S. 210 Z. 16].
 उशिगसि II 2. 13. [S. 179 Z. 1].
 उर्गसि II 1. 7. [S. 149 Z. 16].
 उर्ज मे धेहि II 1. 7. [S. 149 Z. 16].
 उर्जे त्वा II 1. 29. [S. 21 Z. 10].

- ऋग्भिः पृथिवीं यनुषान्तरिक्षम् I ५. २५. [S. 141 Z. 16].
 ऋग्भिरेवोभयतो ज्यर्वाङ्गिरोभिर्गुप्ताभिर्गुप्तै स्तुत II २. 14.
 [S. 180 Z. 5].
- ऋग्भिः सह गायत्रं जागतमाहुः I ५. २५. [S. 141 Z. 13].
 ऋग्भिः सुशस्तो यनुषा परिष्कृतः I ५. २५. [S. 142 Z. 2].
 ऋग्वेदस्य पृथिवी स्यान् I ५. २५. [S. 141 Z. 5].
 ऋचो अक्षरे परमे व्योमन् I 1. २२. [S. 15 Z. 11].
 ऋचो विद्वान्पृथिवीं वेद संप्रति I ५. २५. [S. 142 Z. 5].
 ऋचो जस्य भागांश्चतुरो वरुन्ति I ५. २४. [S. 137 Z. 13].
 ऋजोषी वज्री वृषभस्तुराषाद् II 4. २. [S. 211 Z. 16].
 ऋजुनीती नो वरुणः II. ५. 12. [S. 238 Z. 6].
 ऋतमृतवादिभ्यः II. २. 4. [S. 163 Z. 10].
 ऋतव एव प्रवोवाजाः I ५. २३. [S. 135 Z. 16].
 ऋतुर्जनित्री तस्या अपस्परि II 4. 17. [S. 224 Z. 6].
 ऋत्विजां च विनाशाय II २. ५. [S. 169 Z. 16].
 ऋषेयज्ञस्य चतुर्विधस्य श्रद्धाम् I ५. २४. [S. 137 Z. 10].
- एकपाद्विपदः I २. ९. [S. 41 Z. 1].
 एकोनविंशः शमिता बभूव I ५. २४. [S. 140 Z. 4].
 एतं नो गोपाय II 4. ९. [S. 216 Z. 14, 15 und 17].

एतस्य त्वं प्रजनय II 6. 8. [S. 255 Z. 13].

एतस्य त्वं प्रतिष्ठां कल्पय II 6. 8. [S. 256 Z. 4].

एतस्य त्वं प्राणान्कल्पय II 6. 8. [S. 254 Z. 7].

एता अश्वा आप्नवन्ते II 6. 13. [S. 264 Z. 3].

एतेषु वेदेष्वपि चैकमेव I 5. 25. [S. 140 Z. 12].

एवा तामिन्द्र वसिन्नत्र II 4. 1. [S. 210 Z. 15]; II 6. 1. [S. 242 Z. 8 und S. 243 Z. 8].

एवा पाहि प्रनया मन्दतु त्वा II 2. 21. [S. 186 Z. 11].

एवेदिन्द्रं वृषणं वज्रबाहुम् II 4. 2. [S. 211 Z. 9].

एवेदिन्द्रम् II 6. 5. [S. 249 Z. 1].

एष मे ऽमुष्मिंल्लोके प्रकाशो ऽसत् II 5. 8. [S. 234 Z. 12].

एष्टा राय एष्टा वामानि प्रेषे भगाय II 2. 4. [S. 168 Z. 9].

एक्षू षु व्रवाणि ते II 4. 15. [S. 221 Z. 11].

ओं स्वधा II 1. 24. [S. 161 Z. 14].

ओं स्वर्जनत् I 3. 3. [S. 67 Z. 3]; II 2. 14. [S. 180 Z. 7].

ओजः सह ओजः II 3. 5. [S. 192 Z. 5].

ओजो ऽसि II 2. 13. [S. 179 Z. 4].

ओम् I 1. 20. [S. 14 Z. 9].

ओमुक्थशाः II 3. 10. [S. 196 Z. 15 und S. 197 Z. 11].

ग्रोमुक्थशा यत्न II ३. १०. [S. 197 Z. 4].

ग्रो भुवो जनत् I ३. ३. [S. 67 Z. 2].

ग्रो भूर्जनत् I ३. ३. [S. 67 Z. 1]; II २. १४. [S. 180 Z. 4].

ग्रोभूर्भुवः स्वः I १. २७. [S. 20 Z. 5].

ग्रो भूर्भुवः स्वर्जनदृधत्करदुहन्महत्तच्छमोम् II २. १४.
[S. 180 Z. 11].

ग्रो आवय I ३. १०. [S. 76 Z. 9]; I ५. १०. [S. 125 Z. 9]; I
५. २१. [S. 133 Z. 13].

ग्रोषधीभ्यस्त्वा II २. १३. [S. 179 Z. 6].

ग्रौडुम्बयर्षा सामघोषिण तावत् I ५. २४. [S. 137 Z. 15].

कति स्विद्रात्रयः कत्यह्नि I ५. २३. [S. 136 Z. 2].

कथा महामवृधत्कस्य होतुः II ६. १. [S. 242 Z. 9]. II ६.
१. [S. 243 Z. 9].

कद्र न्वस्याकृतम् II ६. ३. [S. 246 Z. 9].

कन्नव्यो अतसीनाम् II ६. ३. [S. 246 Z. 9].

कया त्वं न उत्था II ४. १. [S. 210 Z. 12].

कया नश्चित्र आ भुवत् II ४. १. [S. 210 Z. 12].

कवीरिहामि संदृशे सुमेधाः II ६. २. [S. 245 Z. 14].

कस्तमिन्द्र त्वावसुम् ॥ ४. १. [S. 210 Z. 13]; ॥ ६. ३. [S. 246 Z. 9].

कुर्वतो मे मा जेष्ठाः ॥ १. ७. [S. 150 Z. 1].

के स्विदेवाः प्रवोवाजाः ॥ ५. २३. [S. 135 Z. 14].

को अद्य नर्यो देवकामः ॥ ६. २. [S. 244 Z. 9].

क्षयाय त्वा ॥ २. १३. [S. 178 Z. 11].

क्षमया रेतः संजग्मानो निषिञ्चत् ॥ ६. ८. [S. 253 Z. 17].

गायत्री वसूनां पत्नी ॥ २. ९. [S. 174 Z. ८].

धर्मं तपामि ॥ २. ६. [S. 171 Z. २].

चक्षुश्च मा पशुबन्धश्च यज्ञो ऽमुतो ऽर्वाक्षमुभौ कामाप्रौ

भूवाक्षित्या सहविशताम् ॥ ३. २२. [S. 92 Z. ८].

चतुष्पात्सकलो यज्ञः ॥ २. ५. [S. 170 Z. ३].

चत्वारि शृङ्गा त्रयो अस्थ पादाः ॥ २. १६. [S. 49 Z. १२].

चन्द्रमा अस्वन्तः ॥ २. ९. [S. 42 Z. ३].

वर्षणीधृतं मधवानमुक्थ्यम् ॥ ४. १५. [S. 221 Z. १३].

हिन्नभिन्नो ज्यध्वस्तः ॥ २. ५. [S. 169 Z. १४].

ज्ञगत्यादित्यानां पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 9].

ज्ञनत् I 1. 20. [S. 14 Z. 10]; I 2. 19. [S. 54 Z. 11]; I 5. 24.
[S. 139 Z. 16].

ज्ञनेभ्यो ऽस्माकमस्तु केवल इतः कृणोतु वीर्यम् II 2. 15.
[S. 181 Z. 4].

ज्ञीवा स्थ I 1. 39. [S. 30 Z. 12].

ज्ञुष्टो वाचस्पतये II 2. 17. [S. 182 Z. 15].

ज्ञुष्टो वचे भूयासम् II 2. 17. [S. 182 Z. 14].

तं वो दस्ममृतीषहम् II 4. 2. [S. 211 Z. 3].

तच्चा यामि सुवीर्यम् II 4. 2. [S. 211 Z. 3].

तत्सवितुर्वरेण्यम् I 1. 34. [S. 27 Z. 10].

तनूनप्ते II 2. 3. [S. 167 Z. 3].

तत्तुरसि II 2. 13. [S. 179 Z. 5].

तं ते जुहोमि मनसा वषट्कृतम् II 2. 12. [178 Z. 2].

तरणिरित्तिषासति II 4. 3. [S. 212 Z. 3].

तरोभिर्वी विद्वसुम् II 4. 3. [S. 212 Z. 3].

तवायं सोमस्त्वमेक्ष्वर्वाङ् II 2. 21. [S. 186 Z. 12].

तृस्मिन्देवाः संमनसो भवन्ति I 2. 1. [S. 32 Z. 12].

तां ह जरितः प्रत्यायन् II 6. 14. [S. 267 Z. 12].

- तां ह जरितर्नः प्रत्यगृभ्णान् II 6. 14. [S. 268 Z. 1].
 तामु ह जरितः प्रत्यायन् II 6. 14. [S. 267 Z. 13].
 तामु ह जरितर्नः प्रत्यगृभ्णान् II 6. 14. [S. 268 Z. 3].
 ते स्याम देव वरुण II 5. 13. [S. 239 Z. 3].
 तोशा वृत्ररूणा डुवे II 3. 15. [202 Z. 4].
 त्रिविष्टपं त्रिदिवं नाकमुत्तमम् I 5. 25. [S. 142 Z. 13].
 त्रिवृत्स्तोम ऋग्वेदस्य I 5. 25. [S. 141 Z. 9].
 त्रिवृदसि II 2. 14. [S. 179 Z. 13].
 त्रिष्टुब्रुद्गाणां पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 8].
 तमिन्द्र शर्म रिणा(?) II 6. 14. [S. 268 Z. 15].
 तष्टारं सोमपीतये II 2. 20. [S. 186 Z. 1].

- दक्षिणाप्रवणीभूतः II 2. 5. [S. 170 Z. 1].
 ददतो मे मोषदसः II 1. 7. [S. 150 Z. 1].
 दधिक्राव्णो अकारिषम् II 6. 16. [S. 270 Z. 6].
 दिवि त्वात्रिर्धारयत् I 2. 17. [S. 50 Z. 15].
 दिवो नु माम् I 2. 7. [S. 39 Z. 4].
 दीक्षा सोमस्य राज्ञः पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 10].
 दीक्षितो दीर्घश्मश्रुः I 2. 1. [S. 32 Z. 13]. Fragment aus
 कार्ष्णी वसानो दीक्षितो दीर्घश्मश्रुः A. V. XI 5. 6.

देव संस्फान II 4. 9. [S. 216 Z. 16].

देव सवितरेतत्ते प्राहु II 1. 4. [S. 148 Z. 4].

देवस्य वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्वाङ्मयां पूष्णो रुक्ताभ्यां

प्रसूतः प्रशिषा प्रतिगृह्णामि II 1. 2. [S. 145 Z. 8].

देवस्य सवितुः प्रसवे बृहस्पतये स्तुत II 2. 10. [S. 175 Z. 14].

देवस्य सवितुः सवे स्वर्गं लोकं वर्षिष्ठं नाकं रोक्षेयम्

II 5. 8. [S. 235 Z. 2].

देवाः पितरः I 5. 21. [S. 134 Z. 5].

देवा ददत्वासुरम् II 6. 14. [S. 268 Z. 12].

देवानामेतत्परिभूतम् I 2. 7. [S. 39 Z. 13].

देवानामोजः II 2. 3. [S. 167 Z. 7].

देवा ब्रह्माण आगच्छतागच्छत I 3. 1. [S. 64 Z. 7].

देवि वाग्यद्वाचो मधुमत्तमं तस्मिन्मा धाः II 2. 17. [S.

182 Z. 15].

देवो वः सविता प्रार्पयतु श्रेष्ठतमाय कर्मणे I 1. 19. [S.

21 Z. 10].

देवो विज्ञानन् I 1. 15. [S. 12 Z. 7].

द्रप्सश्चस्कन्द II 2. 12. [S. 177 Z. 10].

द्वादशवर्षं ब्रह्मचर्यम् I 5. 25. [S. 141 Z. 1].

द्वावतिरात्रौ षट्सप्तमग्निष्टोमाः I 5. 23. [S. 136 Z. 6].

धरुणो ऽसि II 2. 14. [S. 179 Z. 11].

धर्मगुप्तो मा गोपाय I 2. 4. [S. 35 Z. 13].

धर्मणो त्वा II 2. 13. [S. 178 Z. 12].

धियो यो नः प्रचोदयात् I 1. 36. [S. 28 Z. 11].

धेना वृक्षस्पतेः पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 7].

नमस्ते अस्तु भगवन् I 1. 14. [S. 11 Z. 8].

नमो दिवे नमः पृथिव्यै II 2. 4. [S. 168 Z. 10].

नमो नमः II 2. 18. [S. 184 Z. 1 und 3].

नमोभिर्मित्रावरुणांत रुच्यैः II 3. 13. [S. 200 Z. 11].

नाभुरसि II 2. 13. [S. 179 Z. 9].

निवर्तते दक्षिणा नीयमानाः I 5. 25. [S. 140 Z. 14].

नूनं सा ते II 6. 5. [S. 249 Z. 1].

नू मर्तो दयते सनिष्यन् II 4. 17. [S. 224 Z. 7].

नू द्रुत II 6. 5. [S. 249 Z. 2].

पङ्क्तिर्विष्णोः पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 10].

पथ्या पूष्णाः पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 8].

परिपतये त्वा II 2. 3. [S. 167 Z. 2].

पशुभ्यस्त्वा II 2. 13. [S. 179 Z. 7].

- पितृभ्यस्त्वा II 2. 13. [S. 179 Z. 4].
 पितृनग्निष्वत्तान् II 1. 24. [S. 161 Z. 11].
 पिबा वर्धस्व तव घा सुतासः II 4. 3. [S. 212 Z. 8].
 पिवा सोममभि यमुग्र तर्दः II 2. 21. [S. 186 Z. 9].
 पुरोडाशानलंकुरु II 2. 16. [S. 182 Z. 4].
 पृतनाषाडसि II 2. 13. [S. 179 Z. 7].
 पृथिव्यग्नेः पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 6].
 पृथिव्यास्त्वा नामौ सादयामि II 1. 2. [S. 145 Z. 11].
 पृथिव्यै श्रोत्राय I 1. 14. [S. 11 Z. 10].
 प्रकेतो ऽसि II 2. 13. [S. 179 Z. 1].
 प्रचरत धर्मम् II 2. 6. [S. 170 Z. 16].
 प्रज्ञापतिमहं त्वया समक्षमृधासम् II 1. 7. [S. 150 Z. 1].
 प्रज्ञापतेर्भागो ऽस्यूजस्वान्ययस्वान् II 1. 7. [S. 149 Z. 13].
 प्रज्ञाभ्यस्त्वा II 2. 13. [S. 179 Z. 5].
 प्रतिधिर्सि II 2. 13. [S. 178 Z. 13].
 प्रति वां सूर उदिते विधेम II 3. 13. [S. 200 Z. 10].
 प्रतिष्ठ II 1. 4. [S. 147 Z. 13].
 प्रतिष्ठां गच्छ प्रतिष्ठां मा गमयेत् II 3. 5. [S. 192 Z. 4].
 प्रतिष्ठासि II 3. 5. [S. 192 Z. 4].
 प्र मंहिष्ठाय बृहते बृहद्रये II 4. 16. [S. 222 Z. 16].

प्र मित्रयोर्वरुणयोः II 3. 13. [S. 200 Z. 14].

प्ररोहो ऽसि II 2. 14. [S. 179 Z. 14].

प्रवृदसि II 2. 14. [S. 179 Z. 13].

प्र वो मित्राय गायत II 3. 13. [S. 200 Z. 13].

प्राणापानाभ्यां स्वाह्वा I 3. 13. [S. 80 Z. 14 und S. 82 Z. 4].

प्राणापानौ जनयन् I 2. 8. [S. 39 Z. 16 und S. 40 Z. 14].

प्राणापानौ मे पाहि II 1. 7. [S. 149 Z. 15].

प्रातर्यावभिरागतम् II 2. 20. [S. 186 Z. 4]; II 3. 15. [S. 202 Z. 3].

प्रातःसवन स्तुत एकविंशः I 5. 23. [S. 137 Z. 4].

प्रायश्चित्तेरनुधानैः II 2. 5. [S. 170 Z. 5].

प्रायश्चित्तेर्भेषजैः संस्तुवन्तः I 5. 24. [S. 138 Z. 1].

प्रावो ऽस्यङ्गांसि (?) II 2. 13. [S. 178 Z. 15].

प्रेतिरसि धर्मणे त्वा II 2. 13. [S. 178 Z. 12].

बर्हि स्तृणीहि II 2. 16. [S. 182 Z. 4].

वृहता मन उपह्वये व्यानेन शरीरम् II 3. 5. [S. 192 Z. 3].

बृहस्पतिं वः प्रजापतिं वो वसून्वो देवान्युद्गान्वो देवा-
नादित्यान्वो देवान्साध्यान्वो देवानात्यान्वो देवान्वि-
श्वान्वो देवान्सर्वान्वो देवान्विश्वतस्परिह्वामहे II 2.
15. [S. 181 Z. 1].

बृहस्पतिर्नः परिपातु पश्चात् II 4. 16. [S. 223 Z. 9].
 बृहस्पतिर्ब्रह्मा II 1. 1. [S. 143 Z. 5]; II 1. 4. [S. 148 Z. 4].
 बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्वः II 4. 16. [S. 223 Z. 15].
 ब्रह्मचारीणांश्चरति रोदसी उभे I 2. 1. [S. 32 Z. 11].
 ब्रह्म ज्ञानम् II 2. 6. [S. 171 Z. 2].
 ब्रह्मणा ते ब्रह्मयुजा युनज्मि II 6. 4. [S. 248 Z. 4].
 ब्रह्मन्धर्मेण प्रचरिष्यामः II 2. 6. [S. 170 Z. 15].
 ब्रह्मन्प्रस्थास्यामि II 1. 4. [S. 147 Z. 8].
 ब्रह्मत्सोमो ऽस्कन् II 2. 12. [S. 177 Z. 4].
 ब्रह्मत्स्तोष्यामः प्रशास्तः II 5. 4. [S. 230 Z. 2].

भर्गो देवस्य धीमहि I 1. 35. [S. 28 Z. 3].
 भुगित्यभिगतः II 6. 13. [S. 265 Z. 6].
 भुवः I 1. 18. [S. 14 Z. 1].
 भूः I 1. 17. [S. 13 Z. 12].
 भूय इद्वावृधे वीर्याय II 4. 3. [S. 212 Z. 5].
 भोः सवितुर्वरेण्यम् I 1. 32. [S. 25 Z. 5].

मदे सोमस्य रोचना II 5. 13. [S. 239 Z. 7].
 मनश्च मा पितृयज्ञश्च यज्ञो दक्षिणात् उदञ्चमुभौ I 3. 22.
 [S. 92 Z. 5].

मनीषिणो दीक्षिताः श्रद्धानाः I 5. 24. [S. 139 Z. 14].

मयि प्राणापानौ II 3. 6. [S. 192 Z. 11].

मयि भर्गः I 5. 15. [S. 131 Z. 5]; I 5. 16. [S. 132 Z. 3].

मयि महः I 5. 15. [S. 131 Z. 6]; I 5. 17. [S. 132 Z. 7].

मयि यशः I 5. 15. [S. 131 Z. 6]; I 5. 18. [S. 132 Z. 11].

मयि सर्वम् I 5. 15. [S. 131 Z. 6]; I 5. 19. [S. 132 Z. 16].

मरुतो यस्य हि क्षये II 2. 20. [S. 185 Z. 14].

मायुं दशं मारुशस्ताः प्रमेढ्राः I 5. 24. [S. 138 Z. 8].

मित्रं वयं क्वामहे II 2. 20. [S. 185 Z. 12].

मित्रा नयतु विद्वान् II 5. 12. [S. 238 Z. 7].

य एक इद्व्यश्चर्यणीनाम् II 6. 1. [S. 243 Z. 1 und 12].

यज्ञ I 3. 10. [S. 76 Z. 10]; I 5. 10. [S. 125 Z. 9]; I 5. 21.
[S. 133 Z. 13].

यनुभिरेवोभयतो ज्यर्वाङ्गिरोभिर्गुप्ताभिर्गुप्ते स्तुत II 2. 14.
[S. 180 Z. 6].

यज्ञंषि यज्ञे समिधः स्वाहा II 2. 11. [S. 176 Z. 7].

यज्ञस्य नो विरिष्टं संधेहि I 1. 14. [S. 11 Z. 8].

यज्ञा नेतरसनपुरोगवासः II 6. 14. [S. 268 Z. 5].

यत्कुसीदम्(?) II 4. 8. [S. 215 Z. 14].

यत्सोम आ सुते नरः II 5. 12. [S. 238 Z. 12].

यदक्रन्दः प्रथमं जायमानः I 2. 18. [S. 53 Z. 1]; I 2. 21.
[S. 57 Z. 9].

यदत्रापि मथोरुहम् I 2. 7. [S. 39 Z. 4 und 5].

यदत्रापि रसस्य मे I 2. 7. [S. 39 Z. 5 und 7].

यदस्या अंहुभेद्याः II 6. 15. [S. 269 Z. 7].

यदिन्द्रादो दशराज्ञे II 6. 12. [S. 263 Z. 15].

यदीदमृतुकाम्य I 2. 7. [S. 39 Z. 9 und 10].

यदेदेवीरसहिष्ट मायाः II 3. 23 [S. 210 Z. 2].

यद्वायत्रे अधि गायत्रमाहितम् II 3. 10. [S. 197 Z. 15].

यन्न इन्द्रो जुगुप्से यच्च वष्टि II 6. 1. [S. 242 Z. 9 und S.
243 Z. 8].

यस्तिग्मशृङ्गो वृषभो न भीमः II 6. 1. [S. 243 Z. 2 und 13].

यस्ते द्रष्ट स्कुन्दति यस्ते अंशुः II 2. 12. [S. 177 Z. 13].

यः सभेयो विदथ्यः II 6. 12. [S. 263 Z. 8 und 11].

यांश्च ग्रामे यांश्चारण्ये जपन्ति I 5. 25. [S. 142 Z. 9].

या ते अग्ने यक्षिया तनूस्तया मे क्षारोह तथा मे क्षा-
विश II 4. 9. [S. 217 Z. 2].

या पुरस्ताद्युज्यते I 1. 22. [S. 15 Z. 11].

युवो रथो अध्वरो देववीतये II 2. 22. [S. 187 Z. 5].

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः II 4. 2. [S. 211 Z. 12].

ये अग्नयो अस्वत्तः II 2. 12. [S. 177 Z. 7].

ये यज्ञामहे I 3. 10. [S. 76 Z. 10]; I 5. 10. [S. 125 Z. 9];

I 5. 21. [S. 133 Z. 13].

यो अग्निर्नृमणा नाम II 1. 3. [S. 146 Z. 5].

यो न इदमिदं पुरा II 4. 16. [S. 222 Z. 15].

यो ज्ञाताज्ञो अनभ्यक्तः II 6. 12. [263 Z. 9].

यो ब्रह्मवित्सो अभिकरो ऽस्तु वः शिवः I 5. 24. [S. 138 Z. 4].

यो विद्यात्सत प्रवतः I 2. 16. [S. 50 Z. 6].

रघुपत्वानः प्र जिगात बाहुभिः II 2. 22. [S. 187 Z. 10].

रथमिव सं महेमा मनीषया II 2. 22. [S. 187 Z. 15].

रश्मिरसि II 2. 13. [S. 178 Z. 11].

राज्ञो विश्वजनीनस्य II 6. 12. [S. 262 Z. 12].

रेतश्च मानं चेत ऊर्ध्वमुभौ I 3. 22. [S. 92 Z. 7].

रेवदसि II 2. 13. [S. 179 Z. 6].

वचस्व रेभवचस्व II 6. 12. [S. 262 Z. 9].

वनस्पते वीडङ्गो हि भूयाः I 2. 21. [S. 58 Z. 4].

वने न वा यो न्यथायि चाकन् II 6. 2. [S. 244 Z. 9].

वयम् त्वामपूर्व्य II 4. 16. [S. 222 Z. 14].

वयोधा अस्ति II 2. 14. [S. 179 Z. 11].

वरं वृणीष्व I 2. 17. [S. 50 Z. 16].

वरुणं सोमप्रीतये II 2. 20. [S. 185 Z. 13].

वषट्कार मा मां प्रमृक्षो माहं त्वां प्रमृक्षम् II 3. 5. [S. 192 Z. 2].

वसतिश्च मामावास्यश्च यज्ञः पश्चात्प्राञ्चमुभौ I 3. 22. [S. 92 Z. 4].

वसिष्ठासो अभ्यर्चत्यर्कैः II 4. 2. [S. 211 Z. 10].

वसुको ऽस्ति II 2. 14. [S. 179 Z. 15].

वस्यष्टिरसि II 2. 14. [S. 179 Z. 16].

वाक् II 3. 5. [S. 192 Z. 2].

वाक्न मेष्टिश्चोत्तरतो दक्षिणाञ्चमुभौ I 3. 22. [S. 92 Z. 6].

वाग्ध्यात्ममृग्वेदस्य I 5. 25. [S. 141 Z. 11].

वागोत्तः II 3. 6. [S. 192 Z. 10].

वाग्वातस्य पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 6].

वाञ्ज आस्यन् II 1. 3. [S. 146 Z. 12].

वात आ वातु भेषजम् I 3. 13. [S. 82 Z. 12].

वायव स्थ I 1. 29. [S. 21 Z. 10].

- विततौ किरणौ द्वौ II 6. 13. [S. 265 Z. 5].
 विराड्वरुणस्य पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 10].
 विशो अदेवीरभ्याचरन्तीः II 6. 16. [S. 272 Z. 6].
 विश्वलोप विश्वदावस्य वासन्नुहोमि II 4. 8. [S. 216 Z. 1].
 विष्टम्भो ऽसि II 2. 13. [S. 178 Z. 15].
 वि हि सोतोर्सृजत II 6. 12. [S. 265 Z. 15].
 वीमे देवा अक्रंसत II 6. 13. [S. 266 Z. 1].
 वृधत्करदुरुन्महत्तत् I 1. 10. [S. 9 Z. 2].
 वृधत्करदुरुन्महत्तच्छमोम् I 1. 21. [S. 14 Z. 14].
 वेदाश्चून्दांसि सवितुर्वरेण्यम् I 1. 32. [S. 25 Z. 8].
 वैदैरभिष्टुतो लोकः I 5. 24. [S. 140 Z. 7].
 वेषथीरसि II 2. 14. [S. 179 Z. 16].
 वो भूर्भुवः स्वर्जनदोम् I 3. 3. [S. 67 Z. 4]. (so alle hss.)
 वौषट् I 5. 10. [S. 125 Z. 10] und [S. 133 Z. 14].
 व्यन्तरिक्षमतिरत् II 5. 13. [S. 239 Z. 5]; II 6. 5. [S. 248 Z. 14].

- शंसावो देव II 3. 10. [S. 196 Z. 12, S. 197 Z. 1 und 8].
 शंसावोम् II 3. 10. [S. 196 Z. 11]; II 3. 16. [S. 202 Z. 10].
 शक्मन ओजिष्ठाय II 2. 3. [S. 167 Z. 5].
 शतं शतानि परिवत्सराणाम् I 5. 5. [S. 121 Z. 1.]

शतमिन्नु शरदो अन्ति देवाः I 4. 17. [S. 107 Z. 6].

शं नो देवीरभिष्टये I 1. 29. [S. 21 Z. 16].

शं नो भव कृद् आ पीत इन्दो II 3. 6. [S. 192 Z. 13].

शम् I 1. 11. [S. 9 Z. 10].

शाघराय II 2. 3. [S. 167 Z. 4].

शासद्वह्निर्दुहितुर्नत्यं गात् II 5. 15. [S. 241 Z. 6]; II 6. 1.
[S. 243 Z. 4 und 16].

शिरो यज्ञस्य यो विद्यात् I 2. 16. [S. 50 Z. 8].

श्वेनो ऽसि गायत्रहन्दाः I 5. 12. [S. 129 Z. 1].

श्रद्धायां रेतस्तपसा तपस्वी I 5. 24. [S. 137 Z. 7].

श्रमादन्यत्र परिवर्तमानः I 5. 5. [S. 120 Z. 14].

श्रेष्ठो ह वेदस्तपसो ऽधि ज्ञातः I 1. 9. [S. 8 Z. 4].

षट्षष्टिश्च द्वे च शते च भवतः I 5. 23. [S. 136 Z. 10].

स ईं पाहि य ऋजीषी तरुत्रः II 2. 21. [S. 186 Z. 10].

संरोहो ऽसि II 2. 14. [S. 179 Z. 15].

सं वां कर्मणा समिषा हिनोमि II 4. 17. [S. 224 Z. 9].

संश्रवसे विश्रवसे सत्यश्रवसे श्रवसे II 5. 7. [S. 233 Z. 14].

संसर्पो ऽसि II 2. 14. [S. 179 Z. 11].

संक्रमो ऽसि II 2. 14. [S. 180 Z. 1].

स त्वं नो नभसस्यतिः II 4. 9. [S. 216 Z. 14].

सदृशं त्रिषु लिङ्गेषु I 1. 26. [S. 18 Z. 13].

सद्यो ह ज्ञातो वृषभः कनीनः II 4. 1. [S. 210 Z. 14];

II 6. 1. [S. 242 Z. 14]; II 6. 2. [S. 244 Z. 13].

स न स्तुतो वीरवद्भातु गोमत् II 4. 2. [S. 211 Z. 11].

सन्ति चैषां समानाः मन्त्राः I 5. 25. [S. 141 Z. 3].

सं ते पयांसिः II 3. 6. [S. 193 Z. 2].

संधिरसि II 2. 13. [S. 178 Z. 13].

सतदृशं सदस्यं तम् I 5. 24. [S. 140 Z. 1].

सत विद्यात्यरावतः I 2. 16. [S. 50 Z. 7].

सत सुत्याः सत च पाकयज्ञाः I 1. 12. [S. 10 Z. 5]; I 5.
25. [S. 140 Z. 8].

सत होतार ऋतुया यजन्ति II 3. 8. [S. 194 Z. 4].

समानव्यानाभ्यां स्वाहा I 3. 13. [S. 81 Z. 5 und S. 82 Z. 5].

समानव्यानौ मे पाहि II 1. 7. [S. 149 Z. 16].

सम्राडसि त्रिष्टुक्छन्दाः I 5. 13. [S. 129 Z. 12].

स यज्ञं पाहि स यज्ञपतिं पाहि स मां पाहि स मां
कर्मण्यं पाहि II 1. 4. [S. 148 Z. 5].

स सद्य एति पूर्वस्मादुत्तरं समुद्रम् I 2. 1. [S. 32 Z. 12].

स सुग्रीपातमो जनः II 2. 20. [S. 185 Z. 15].

सह श्रोतः II 3. 6. [S. 192 Z. 10].

साकं सूर्यस्य रश्मिभिः II 3. 13. [S. 200 Z. 11].

सांतप्रना इदं रुचिः I 2. 23. [S. 60 Z. 15].

सामभिरेवोभयतो ज्यर्वाङ्गिरोभिर्गुप्ताभिर्गुप्तै स्तुत II 2. 14.

[S. 180 Z. 8].

साम्ना दिव्येकं निहितं स्तुवन्तः I 5. 24. [S. 139 Z. 6].

साम्नोद्गाता हृदयन्नप्रमत्तः I 5. 24. [S. 139 Z. 3].

सायंप्रातर्हर्मि I 5. 23. [S. 135 Z. 5].

मुतासो मधुमत्तमाः II 6. 16. [S. 270 Z. 7].

सुदितिरसि II 2. 13. [S. 179 Z. 1].

सूर्या मासाय कर्तवे I 2. 17. [S. 50 Z. 15].

सूर्यस्य वा चक्षुषा प्रतीक्षे II 1. 2. [S. 145 Z. 6].

सेनेन्द्रस्य पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 7].

सोमः पवते II 5. 4. [S. 230 Z. 1].

सोमपृष्ठाय वेधसे II 2. 20. [S. 186 Z. 3].

सोमं मन्यते पयिवान् I 2. 9. [S. 42 Z. 13].

सोमस्याग्निं वीहि II 3. 1. [S. 189 Z. 8 und 11].

स्तुत देवस्य सवितुः सवे II 2. 15. [S. 181 Z. 1].

स्तुतेषे II 2. 15. [S. 180 Z. 16].

स्तुतोर्ज्ञे II 2. 15. [S. 181 Z. 1].

सुताद्यमत्रिर्दिवमुन्निनाय I 2. 17. [S. 50 Z. 14].

स्वः I 1. 19. [S. 14 Z. 6].

स्वरो ऽसि गयो ऽसि जगच्छन्दाः I 5. 14. [S. 130 Z. 7].

स्ववृदसि II 2. 13. [S. 179 Z. 13].

स्वस्ति ते देव सोम सुत्यामुदृचमशीय II 2. 4. [S. 168 Z. 6].

स्वाहा वाचस्पतये II 2. 17. [S. 183 Z. 1].

स्वाहा वाचे II 2. 17. [S. 183 Z. 1].

स्वाहा सरस्वत्यै II 2. 17. [S. 183 Z. 1 und 2].

स्विते मा धाः II 2. 3. [S. 167 Z. 11].

हवामहे जनेभ्यः II 5. 12. [S. 238 Z. 9].

होतर्धर्ममभिष्टुहि II 2. 6. [S. 170 Z. 15].

होता च मैत्रावरुणश्च पादम् I 5. 24. [S. 138 Z. 12];

होता यक्षत् II 3. 8. [S. 193 Z. 17 und S. 194 Z. 1 und 2].

CORRIGENDA.

Der pūrvabhāga steht von Seite 1 bis Seite 143, was nicht obenerwähnt ist.

S. 57 Z. 9 lies प्रथमं statt प्रतमं

S. 163 Z. 10 die Lesung der hss. „स्वस्यां“ is vorzuziehen

S. 165 Z. 15 lies सिसृक्षमाणः statt सिसृक्समाणः

S. 169 Z. 17 lies विरिष्यते statt विरष्यते

S. 176 Z. 2 zwischen ऋध्यते ऋध्यते ist यज्ञमान ausgefallen

S. 178 Z. 12 lies धर्मो statt धर्मा

S. 185 Z. 15 lies सुगोपातमो statt सुगोपतमो

S. 187 Z. 5 lies सुतमिति statt सतमिति

S. 192 Z. 4 lies प्रतिष्ठासि statt प्रतिष्ठीसि

S. 202 Z. 4 lies तोशा statt तोषा

S. 211 Z. 16 lies ङीषी statt ङिषी

S. 221 Z. 14 lies भ्राद् ग्यामसुरो statt भ्रां ग्यामसुरो

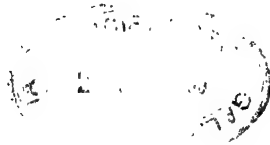
S. 222 lies oben ander Seite २ ॥ ४ । १५—१६ ॥ statt

२ ॥ ५ । १५—१६ ॥

S. 222 Z. 7 lies °ल्वा वां statt °ल्वावां

S. 239 Z. 13 lies सरस्व° statt स्वरस्व°

S. 265 Z. 13 lies प्रागपागुदग° statt प्रागपागुदाग°

Verlagsbuchhandlung vormals E. J. BRILL, Leiden.

Aryabhatīya (The), A manual of astronomy, with the commentary Bhaṭṭadīpikā of Paramādīvara edited by H. Kern. 1874. (XII. 116. *Texte sanscrit*). 4°. . . . . f 4.40

Caland, W., Altindischer Ahnencult. Das Grādha nach den verschiedenen Schulen mit Benutzung handschriftlicher Quellen dargestellt. 1893. (XII. 266). 8°. . . . . „ 4.50

Harlez, C. de, Vocabulaire bouddhique Sanscrit-Chinois 梵
梵集要 Han-Fan Tsih-yao. Précis de doctrine bouddhique.
1897. (II. 66). 8°. . . . . „ 1.75
(Extrait du T'oung-pao, Vol. XII, N°. 4, Vol. XIII, N°. 2).

Neumann, K. E., Buddhistische Anthologie. Texte aus dem Pāli-Kanon. Zum ersten Mal übersetzt. 1892. (28. 237). 8°.
„ 3.50.

Raabe, C. H., Bijdrage tot de kennis van het Hindoesche doodenritueel. 1911. (XX. 41 p. *Sanscr.*, 74 Aant. en 3 pl.).
8°. . . . . „ 2.40

Salomons, Henriette J. W., The domestic Ritual according to the school of Bhāradvāja, edited in the original Sanscrit with an Introduction and List of Words. 1913. (XXV. 127 incl. 90 pp. *Texte sanscrit*). 8°. . . . . „ 3.50

Speijer, J. S., Saṁskṛit syntax. With an introduction by Dr. H. Kern. 1886. (X. 402). gr. 8°. . . . . „ 8.40
Toile „ 9.—

